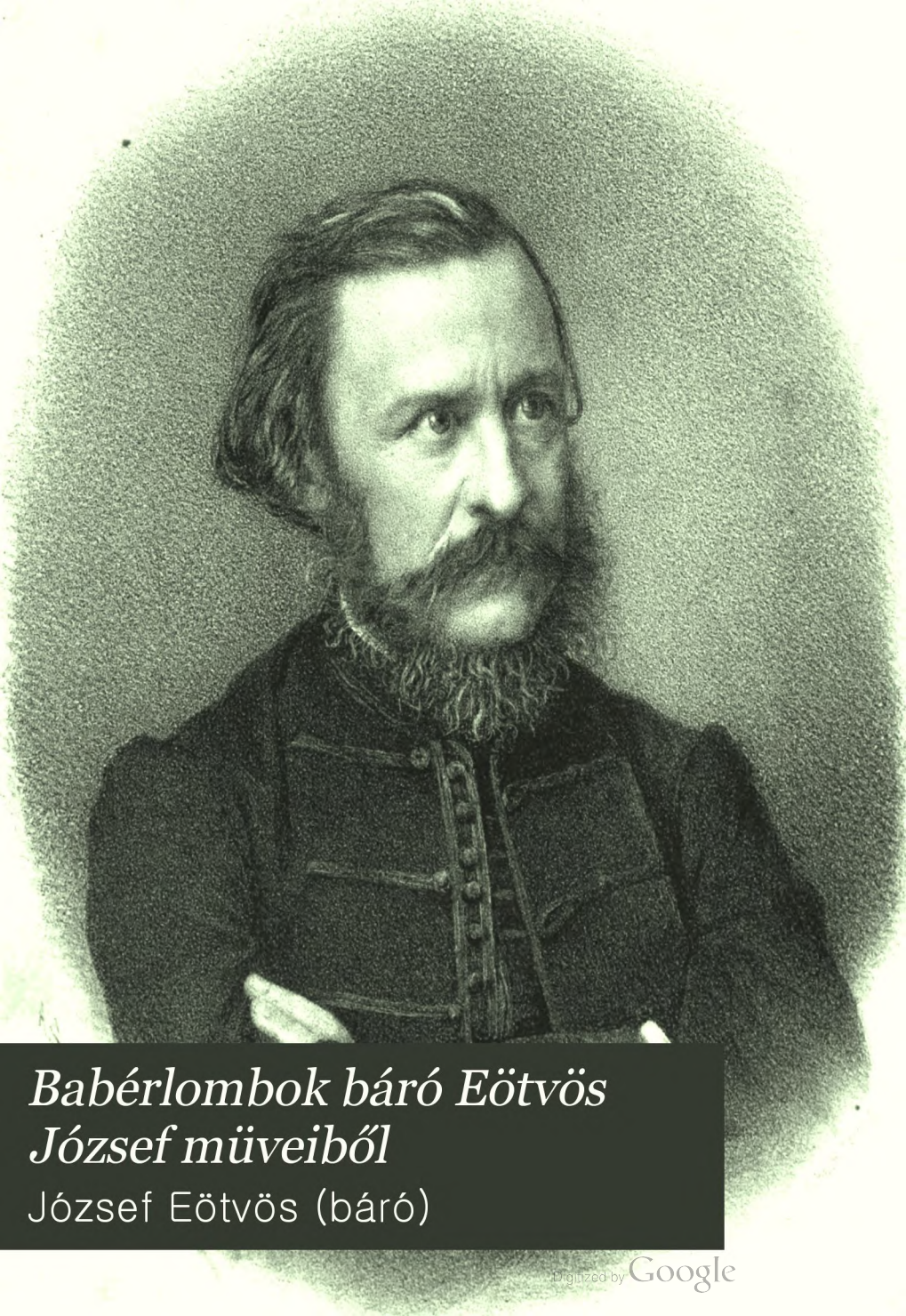

Babérlombok báró Eötvös József müveiből

József Eötvös (báró)

Digitized by Google

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BABÉRLOMBOK.

Digitized by Google

Megjelent pedig a mi megváltó Jézus Krisztusunk által, ki eltörlé a halált, és az életet és a halhatatlanságot világra hozta.

Az igaz beszédeknek példáját megtartsad, melyeket tőlem hallottál hitben és szeretetben.

BIBLIA.

Digitized by Google

Digitized by Google

Eötvös József

Pesten. Heckenast Gusztáv

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BABÉRLOMBOK

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF MŰVEIBŐL.

FÜZTE

MÉLY HÁLÁJA S HÓDOLATA EMLÉKEÜL:

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXXI.

Digitized by Google

895.2E0781
05

24579H

Pest, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

Digitized by Google

245704 RE.17/1964-RS

Érzem, hogy e kötet elé néhány bevezető szót írni kötelességem.

Nehéz föladat e pillanatban.

Még annyira új a fájdalom azon férfiúnak elköltözése felett, kinek vesztét a haza s mindnyájunkra nézve, megszokni talán soha nem lehet, hogy azt kimondani is alig van erőm, hogy hálám épen oly mély a dicsőültnek emléke iránt, mint fájdalmam nem vigasztalható a felett: hogy báró Eötvös József halálát is meg kellett érnem.

Szavakkal nehéz volna kifejezni, mennyivel tartoztam én és gyermekeim báró Eötvös Józsefnek; ő valóságos Gondviselés volt felettünk.

Évek előtt, mint nehéz csapásoktól sújtott fiatal asszony költöztem vissza Pestre, születésem helyére, körülvéve három akkor még egészen piczi, s már apátlan gyermekemtől.

A kegyetlen végzet igen korán fosztott meg engem a leggyöngédebb férjtől, s gyermekeimet a legszeretőbb apától.

Báró Eötvös József volt az, ki úgy szólván első

Digitized by Google

perczétől kezdve szerencsétlenségemnek, pártfogásával gyámolított.

Talán, mert a családi boldogságot senki nála szentebbnek nem tarthatta, azért érté úgy meg nagy veszteségemet, azért lön ő az, kinek szent keze a szenvedések sötét napjain, fölépíté számomra ég és föld között a hitnek szilárd hídját, melyen, mint kedves, de komoly anyai kötelességeim kivánák, biztosan haladhattam; — azért jelölte ki előttem az ő keze az utat, melyen azontúl működnöm kelle: az irodalmi s nevelési tért.

És kimeríthetlen volt jósága, nemesszivüsége.

Mintha a földnek minden gyarlóságán felül állna, mintha Isten példáját követné, kinek világokat alkotó keze az utólsó füszálról sem feledkezik meg, legnagyobb fáradalmai között is oly természetesen, oly egyszerüen igyekezett szemei előtt tartani egy bajokkal küzdő családnak sorsát, ugy sietett szellemileg gyámolítani minden irodalmi s egyéb vállalatomnál, oly szent örömöt érzett minden sikernél, oly nemes készséggel nyujtá kezét, hol segítségre volt szükségünk, mintha mindez csak kötelessége lett volna egy oly írótársa hátrahagyott családja iránt, ki gyász végzetét nem érdemlé.

Hiszen ez egész kötet tanúsítja, hogy fáradt, s dolgozott is értünk, mert akart segíteni, s akarta azt is talán, hogy e gyüjtemény, hogy e halhatatlan szellemi ajándoka legyen a szegény, a sokat szenvedett

Digitized by Google

költőnek, férjemnek gyermekei számára egy szent hagyomány, oly örökség, mely arra intse őket, hogy mert oly szomoru volt sorsa a legjobb apának, báró Eötvös József részvétét, pártfogását, kárpótlásúl adta az ég nagy veszteségükért.

A „Gondolatokat", melyekkel e kötet kezdődik, azon czélból ajándékozá nekem, hogy ha valamely vállalathoz, irodalmi téren, szükségelnék tőle valamit, használjam ezeket föl belátásom szerint.

A nagybecsü „Novellát" egy almanachomhoz irta.

A remek szép regénynyel, melyet hősnője nevében, levelekben intézett hozzám, s mely halála által, fájdalom, örökre töredékben maradt, a szerkesztésem mellett kiadott „Magyar gazdasszonyok hetilapját" kivánta érdekemben, emelni.

A gyönyörü czikkeket, melyek a regényt követik, ugyan e laphoz írta, ugyan azon czélból.

Az általam szerkesztett „Anyák hetilapja" kiadójához irott szép levele, ismét csak nemes pártfogásának emléke, míg a könyvet befejező „Gyöngysorok" összes szépirodalmi müveiből fűzve, hasonlólag arról tanuskodnak: hogy jósága, mint maga az ég, határtalan volt.

Bár nem kétlem, hogy e haza határai között minden irányban részvét és kegyelet fog lenni párnája e gyüjteménynek, ez örökzöld koszorúnak, mégis oltárt szeretnék épiteni, melyen pihenhessen, melyen átnyújtsam azt az olvasó közönségnek.

Digitized by Google

Hiszen babérlombokból kötöttem koszorúm, könyeimmel öntöztem minden levelét, hogy még a harmat is, mely reá hull, szívből, egy mélyen megindúlt anyának szivéből eredjen.

Pest, martius 19-én 1871.

Vachott Sándorné.

Digitized by Google

Báró Eötvös József.

„Nincs időszak, a melyben a kitünő embert kevésbé szokták becsülni, s a melyben annyira elfelejtik, mint azon pár éven keresztül, a mely halálára közvetlenül következik. Nem hangoztatva többé mások felett párthiveinek fáradozó buzgalma s még inkább ellenzőinek lármás erélyessége által, neve rögtön eltünik az emberek szájából. Nevezetessége megszünt kortársai előtt, — állásának leghitványabb követelője többet nyom mint ő, — míg az utókor nem virrad számára mindaddig, míg a halottak élesen el nincsenek különítve az élőktől, míg az idő, a melyben élt, s a jelenetek, a melyekben részt vett, nem váltak mintegy messzelátóvá, honnét a szem egyszerre kiszemelheti a közönséges tárgyak halmaza közül azokat, a kik korszakuknak emlékei lettek, arra rendeltetve, hogy a következő embernyomok ösvényét mint örtüzek világítsák.“

Digitized by Google

Ezen szavakkal vezeti be Sir Henry Bulwer Canningről írt tanúlmányát; s igaz voltukat érzi mindenki, a ki nagy férfiaink haláláról megemlékezik. Igaz ugyan, hogy általános népszerüségre Magyarországban nincs biztosabb út mint a halál, a ravatal előtt elnémúl a pártdüh; de a feledség csakhamar felváltja ezen rövid népszerüséget. Csak kevés hónapja, hogy báró Eötvös József hulláját az összes haza részvéte mellett tettük le az ercsi sírboltba, de veszteségünk egész súlyát alig érezzük még, hiszen a politikai harcz, a melyben neki oly kitünö része volt, még távolról sincs befejezve, s azokat, a kik mezején elhullnak, csak a meghitt barátok siratják; a sereg zöme csupán a győzelem vagy vereség után érzi a hézagot, melyet betölteni vajmi nehéz. Legyen bár azon harcz oly „homousios“ és „homoiusios“ feletti bizanczi vita, mint a minök most közöttünk folynak, nem látva a vészt hozó felleget, mely felettünk tornyosúl, — a sebek, melyeket ezen harcz ver, még sem kevésbé fájdalmasak, mintha a tusa czélja magasztosabb volna.

Hazánk azonban nem hálátlan azon férfiak iránt, a kik neki szentelték lángeszök tevékenységét, s nem egyszer követte már az egyiptomiak szokását, kik Herodotus szerint királyaik hullája felett összehívták a törvényszéket a nyílt piaczon, hogy tetteiket vizsgálja s itéletet mondjon felettök, mielőtt öket a szik-

Digitized by Google

lasírba temetik. A nemzet itélni fog elhúnyt barátunk felett is, s bizonyosan emléket fog állitani neki, ki érte élt, vele szenvedett, s utolsó lehelletéig a magáénál nagyobbra becsülte a haza dicsőségét. Egy kitünő hivataltársa el fogja mondani érdemeit a közélet pályáján; legjelesebb itészünk meg fogja bírálni munkáit; legyen nekem is szabad némely régi emlékeket föleleveníteni s kifejlődésének legfőbb pontjait megérinteni. Együtt töltöttük ifjuságunk virágkorának legszebb éveit, a túlélőnek kötelességévé vált most, megőrzeni egy pár levelet, mely az elhunytnak szintén dicskoszorújához tartozik.

Báró Eötvös József 1813-ban született, gyermeksége s első nevelése összeesik tehát egy nevezetes korszak kezdetével Európa történeteiben. A franczia forradalom óriási harcza, folytatva s természetéből nagyobbára kivetköztetve a franczia császárság által, végét érte a waterlooi mezőn, a huszonöt évi szünetlen háború után megjött a béke, a nemzetek elejték a kardot fáradt kezeikből, de a fejedelmek, kik a háborút a forradalom eszméi ellen indították meg, észre nem vették, hogy a harcz kiterjedése által ezen esz-

Digitized by Google

mék is elterjedtek népeik között. Ők absolut hatalmukat gondolták visszaállíthatni a legitimitás szine s a szent szövetség czége alatt, de nehézségekre akadtak a középkori feudalis autonomia maradványaiban. Metternich veszedelmeseknek tartotta az alkotmányos eszméket s bennök csak a forradalom melegágyát látta; a világ élvezte azon nyugalmat, a melyért oly soká hasztalanúl sovárgott, s nem volt sem kész, sem hajlandó új harczokba belekeveredni, az idő alkalmasnak látszott tehát, hol a patriarchális, hol a felvilágosodott absolutismus keresztülvitelére. Hazánkban is meg akarták szüntetni a megyék választási jogát, s az országyülés két legnevezetesebb biztosítékát, hogy beléegyezése nélkül sem adót ne szabadjon fölemelni, sem ujonczot szedni. A kanczellár gyönge ellentállását nem volt nehéz legyőzni, de a megyék ellenszegülését csak ugy lehetett megtörni, ha főuraink arra segédkezet nyújtanak; főuraink pedig nem szabadkoztak a királyi commissarius ez egyszer a haza iránti hütlenséggel járó tisztét elfogadni. Köztük volt Eötvös nagyapja is, s a pohárnok nevének átkos hangzata volt az egész országban, mert fiával együtt a bécsi alkotmánygyülölő kormányt szolgálta feltétlenül, s a fejedelem iránti loyalitás mellett megfeledkezett a haza törvényei iránt tartozó hüségről.

Ily körben, ily eszmék közt nevekedék az ifjú báró; családja Mária Terézia óta tartozott a főnemes-

Digitized by Google

séghez, s így elég idő múlt el már arra, hogy vére megkékülhessen s lankadtabban verjen az erekben, hogy hangja élesedhessék s megszokja a parancsolgatást, hogy elmetehetsége megpuhulhasson, s elszokva a rendszeres tanulás fáradságától, inkább fényes ötletekben nyilatkozzék, mint szigorú logikai gondolkodásban; elég idő, hogy a mágnás magatartása, az elzárkózó társadalmi élet, s az alantabb álló őszinte vagy színlett hizelgése következtében megnyerhesse azon biztosságot, mely neki elsőbbséget ád a társaságban s őt a köztanácskozási termekben rendszerint elhagyja. De báró Eötvös József ereiben nem kékült meg a vér, ő soha sem zárkózott el a néptől s csinál találta a szükséges élenyt, mely a kék vért is pirosra festi s keringését előmozdítja. Hőn szeretett német anyjától örökölte a szorgalmat s kitartást is, a munka neki mindig paradicsomi áldásnak tetszett, nem pedig Jehova büntető átkának.

Apja, a későbbi tárnok, gyanitotta fiának ezen irányát, s hogy megutáltassa vele a szabadelvüséget, egy szigorú vén republikánust fogadott mellé nevelőül. Pruzsinszky volt ez, a kivégzett Martinovics egyik halálra itélt társa, kinek nézetein sem a kufsteini börtön, sem a szövetségesek győzelme nem változtatott semmit, csak kedélyét keseritette el végképen, a mely szeretett nejének kora halála óta ugyis elkomorodott volt.

Digitized by Google

A magába zárkózott kevés beszédű embergyűlölő azonban megszerette a vidor, gyorsfelfogású növendéket, a ki tőle épen nem ijedt el, ámbár sokszor nem tudta megérteni szavait, mert az öreg úr néha oly rejtélyes észrevételeket tett, a melyek a gyermek akkori felfogását meghaladták, de emlékezetébe mégis oly mélyen bevésték magukat, hogy róluk egész életében nem feledkezett meg.

Eötvösnek anyja szerette, ha kedves fia szobájában sürgött-forgott, s megkivánta, hogy azon estélyeken jelen legyen, a midőn az aristocratiát s magas burocratiát fogadta, hogy a társaság formáihoz kis korától fogva hozzá szokjék; — de a nevelő vonakodott növendékét a fogadó terembe kisérni, s a mikor ez aztán álmosan visszajött, ki szokta még röviden kérdezgetni, miről volt szó ezen nagyúri társaságban, s figyelmeztette üresséǵére, felületesséǵére. Egyszer azt felelte a kis fiú, hogy nagyon sajnálták egy magas állású magyar államférfi akkor történt halálát. „Pedig nagy gazember volt", — ez vala Pruzsinszky megyjegyzése. Egypár hét múlva megkérdezte növendékét, beszélnek-e még az elhalt nagy férfiuról. „Senki sem említette nevét" — ez volt a felelet. — „Pedig okos egy gazember volt" — szólt az öreg — „te soha sem leszesz sem oly okos, sem oly befolyásos; s ime, három rövid héttel halála után még társai s hivatalnokai is elfeledték." — A vérmezőre szeretett ő leg-

Digitized by Google

inkább lesétálni, a Krisztinavárosba, gondolkozva, szótlanúl, oda, hol közepén két gyalogút szegi egymást. Egyszer azonban kitört belőle az érzelem: „Öt becsületes hazafit végeztek ki e helyen; senki nem állított nekik emléket, de a járókelők lábai akaratlanúl is keresztet tapostak ide. Majd eljő az idő, a mikor ők is kapnak emléket, de akasztófa lesz az, s rajta olyanok fognak lóggni, minő te leszesz.“ — A fiú mind ezen nagyon csodálkozott, de nem sokára sejteni kezdte ezen és hasonló szavak értelmét. Iskolába küldték; a tanító a nagy úr fiát az első padba ültette, de a többi fiú mind kiment a padból, csak egy zsidógyerek maradt meg mellette; s midőn megkérdezte iskolatársait, miért tették ezt, azt mondták, hogy hazaárulónak unokájával nem akarnak egy padban ülni. A fiú ezen nagyon megindúlt; boszankodva beszélte el a jelenetet nevelőjének, s megkérdezte, igaz-e hogy a kedves öreg nagypapa hazaáruló. „Az bizony“ — felelt Pruzsinszky — „apád is az, s te is annak készülsz; hiszen magyarul sem beszélsz becsületesen.“ Eötvös elpirúlt, neki feküdt a magyar szótannak, s kizárólag magyarúl beszélt mindenkivel, kivéve anyját, ki soha e nyelvet meg nem tanulta. Egy pár hónappal később, a tanító megjelenése előtt, midőn az iskolás gyerekek már nagyobbára helyükön voltak, felállt a padra s megkérte őket, maradnának a leczke után egypár pillanatra a classisban, mert valami mondanivalója volna. Midőn a tanító a leczke bevégezté-

Digitized by Google

vel távozott, s a fiuk kiváncsian ott maradtak. Eötvös fölment a katedrába, melyből csak feje látszott ki, s felindúlva elmondta, hogy nagyapja s apja a császárnak szolgái ugyan, de hogy ő maga, esküszik az élő Istenre, rabszolgája lesz hazájának, s hüsége által elfelejteti nevének jelenlegi népszerütlenségét. — Szavai gyújtottak, társai lelkesedve éljenekben törtek ki, vállaikra emelék s újjongva vitték ki a folyosóra, hol a pedellus eléjök jött, a lárma okát megtudta s följelentette; s másnap az egész classis, élén a kis Eötvös, carcerbe került. Mit a gyermek oly ünnepélyesen fogadott, azt a férfi fényesen megtartotta.

Ezen jelenet forduló pontot képezett életében. A nélkül, hogy a német, franczia s angol literaturát elhanyagolta volna, vas szorgalommal neki feküdt a magyar irodalomnak, s különös kegyelettel közeledett Kazinczyhoz, kit Pruzsinszky s grof Dessewffy József társalgásából, — mert ez is megfordult néha apja házánál, — szeretni megtanúlt. Oskolatársainak legkitünőbbjei lettek barátai; a komoly mély gondolkodásu Szalay László; a szorgalmas Pauler Tivadar, a nemes érzelmü Lukács Móricz; de kiváltkép a könnyelmü, gondatlan, lángeszü báró Palocsay Tivadar, ki csak azért is szeretett bajba keveredni, hogy abból magát elmésen kivághassa. Igy mult el több év tanulmány és tréfa között, s megjött 1831-ben a cho-

Digitized by Google

lera, akkor ismeretlen vendég, melynek elfogadására az akkori kormánynál hiányzott minden praecedens, praecedens nélkül pedig az akkori kormány nem tudott kormányozni. Volt is egymásba ütköző rendelet akárhány, a vármegyék egymás ellen cordont húztak, s ugyanaz nap, midőn a pesti egyetem tanulói a kormány rendeletéből szétbocsáttattak, a helytartótanács katonaört állíttatott a hajóhidra, hogy a közlekedést a gyanus Pesttel megszakítsa, s a hivatalnokok becses egészségét a ragály ellen biztosítsa. A dunántúli deákok sem Pesten, hol a cholerát mindennap várták, maradni, sem Soroksárig kerülni nem akartak, mert ott szabad volt még a közlekedés; összegyültek tehát az egyetemben, Palocsay lóra ült s élökre állott, a dékántól elkérte az egyetem zászlóját, s a lelkesült csoportot a hidhoz vezette, hol ez a városi s katonai ört lefegyverzé s ujjongva Budára és haza oszlott.

Nagy volt az ijedség erre a vár bureauiban, mely még növekedett, midőn másnap egy népcsoport ismét keresztül akart törni a hidon, a katonaságnak is ellentállt, s végre általa puskalövésekkel szétkergettetett.

Eötvös már több nap óta Ercsiben volt, de mindenki neki tulajdonitotta az első nap eseményeit; kérdőre is vették hivatalosan s nem akarták elhinni, hogy távol lett volna; hiszen kék folt volt az arczán,

Digitized by Google

ő hiába magyarázta, hogy egy szamár rugta meg ott, a gyanu mégis megmaradt rajta, s a kormánykörökben azóta mint forradalmárt figyelemmel kisérték mindig.

Az akkori vasutnélküli korszak követelései szerint, mint előkelő család tagja Eötvös bejárta a Svájczot, Olasz-, Német-, Franczia- s Angolországot, hol sokat tanult, sokat mulatott,*) s visszatérte után apja parancsából, ki akkor alkanczellár volt, — akarata ellen Bécsben a cancelláriához, mint tiszteletbeli fogalmazó gyakornok állott be. Gróf Reviczky Ádám volt a főkancellár, s bureaucraticus leereszkedéssel tegezte a fiatal gyakornokot, midőn neki először bemutattatott, de nagyon orrolta, midőn ez, apja nagy ijedségére, vissza tegezte. Egy évvel később a kancellár, ki, miután a grófi czímet nem örökölte, csak kiérdemelte, mindig azt hitte, hogy az aristocratia őt titkon lenézi, a császári kamarától egy átiratot vett, mely a fogalmazó hibájából, azon minta szerint volt szerkesztve, melyet a császári kamara a magyar ka-

*) Számos kalandjai közül csak ez egyet emlitem. Londonból a szárazföldre visszatérve nem tudta elegendően magasztalni az angol földet s az angol jellemet „C'est sublime" ezzel végezte megjegyzéseit a table d'hôte-nál, mire egy franczia, ki átellenében ült, azt felelte: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas"; — „Oui, le pas de Calais" volt a válasz, s következése egy kihivás. —

Digitized by Google

mara iránt szokott használni. Reviczky ebben szándékos sértést látott a gögjéről ismeretes gróf Taaffe részéről; debreczeni vére felforrt; elöhivatja Remekházyt, a titkárt s meghagyja neki, hogy irjon ezen átiratra goromba feleletet. A szegény titkár! bárhogy izzadott a munkába, oly nagy úrnak, mint a császári kamara elnöke, nem tudott gorombán irni. A kancellár nem volt megelégedvé, kitörölte a fogalmazványt mely rosz kedvét idézte fel s élesen kérdezte, van-e még a kancelláriánál egy goromba fogalmazó vagy gyakornok? — „Nem ismerek ilyet“ — szólt Remekházy. — „De én ismerek, küldje hozzám az alkanczellár fiát.“

Eötvös megjött, Reviczky megszólítja:

— „Öcsém, akarsz-e concipista lenni?“

— „Hogyne akarnék. Atyám megigérte, akkor megengedi, hogy a kanczelláriát elhagyhassam.“

— „Irj hát ezen tiszteletlen átiratra oly goromba feleletet, minö töled kitelik, s kinevezlek.“

Félóra alatt meg volt a felelet, oly csipösen gúnyos, hogy olvasásánál Reviczkynek megelégedésében, Taaffenak dühében ragyogott a szeme, a fejedelemnek magának kellett ezen vitát két főtanácsosa közt elintézni; de Eötvös megkapta tiszteletbeli kinevezését s apjától az engedelmet, hogy Pesten s Borsodban tölthesse idejét.

Digitized by Google

Kedves vendég volt ő minden körben, alig lehet képzelni kellemesebb társalgást, mint az övé volt; a nők szerették, a férfiak tisztelték; az ifjuság, mely mindig gyanakvó, megbocsátá neki, hogy ő is kormány-hivatalnok. Az irodalomban neve fel kezdett merülni; irt egy vigjátékot, melynek jó alapvonalait a kivitel gyarlósága rontotta el; egy szomorújátékot, mely csakugyan szomorú volt; egy értekezést a zsidó emancipatióról oly időben, midőn a zsidó Magyarországon még pária volt, s egypár lyrai költeményt, mely most is irodalmunk gyöngyei közé tartozik. — Az akademia megválasztotta tagjának. 1838-ban jött a pesti árviz, melynél Eötvös bátorságának s fáradhatlan kitürésének oly jeleit adta, hogy Pest vármegye ismeretes határozatában névszerint kiemelte őt azok sorában, kiknek a főváros hálával tartozik. A károsultak között volt Heckenast Gusztáv fiatal könyvkereskedő is, ki a magyar irodalmat akkor is melegen pártolta; az ő számára készült a pesti árvizkönyv, s ebben megjelent Eötvös Karthausi-ja, az első magyar regény, mely az európai irodalom szinvonalán állva, kedvencz olvasmánya maradt minden magyar nőnek; hetedik kiadását hirdetik most; a leányok ugyanazon lelkesedéssel olvassák, melylyel anyáik abban gyönyörködtek; pedig sok regényt irtak s olvastak azóta Magyarországban, de Eötvös kristálytiszta szelleme, mely abban leng, felejthetetlenné teszi ezen müvet, bármit mondjon felette az itészet.

Digitized by Google

Bekövetkezett az 1839-ki országgyülés, mely évkönyveinkben az által is lett nevezetessé, hogy akkor keletkezett először a főrendeknél egy magyarnyelvü, tündöklő elmetehetséggel rendelkező conservativ töredék, gróf Dessewffy Aurél, s egy alkotmányhü nemzeti szabadelvü ellenzék, gróf Batthyány Lajos vezérlete alatt. Eötvös a nevezetesebb tárgyalásoknál jelen volt a főrendi táblánál, ámbár érezte, hogy lángesze nem fejtheti ki soha hatalmas szárnyait a mágnási terem szük körében, igazi rokonszenvre soha sem talált ő ottan, a főurak közt élt ugyan, de nem velök ; költői szelleme az összes nemzetet hatotta meg, mig aristocraticus körökben „misericordiánus frater" politikáját gúnyolták, ha oly kérdésekkel foglalkozott, melyek nem a közvetlen jelent s nem kizárólag a hazát, de az összes civilisatiót érdekelték.

Az országgyülés berekesztését csakhamar követte az 1840-ki pénzválság, s ennek áldozatává lön Magyarország tárnoka is, báró Eötvös Ignácz. Az öreg úr minden áron nagy földbirtokot akart szerezni családjának, drága kölcsön pénzen vett jószágot jószág után; a hitel rögtön visszavonatott, a jószágok ára leszállt, s ő nem volt képes kötelezettségeinek megfelelni. Előhivatta tehát fiát, s jelenlétében tanácskozott egy tapasztalt pénzemberrel, hogy mit lehetne megmenteni vagyona hajótöréséből. A financier előadta furfangos tervét s a szerepet, melyet ebben az ifjú

Digitized by Google

bárónak szánt; ekkor ránézett s félbe szakitá magát. „Az ifjú báró elpirúlt? Az ifjú báró szégyenli magát! Az ifjú báróból soha nem lesz gazdag ember!“ Ezen jóslat be is teljesedett, nem lett belőle gazdag ember, hanem lett nagy férfiú, ki hirnevét szeplőtlenül hagyta gyermekeire. Még ugyan az nap elhagyta apja lakását, s barátjához Trefort Ágostonhoz költözött, kivel ezentúl a legszorosabb baráti viszonyban élt.

Egy évvel később összejött az országos küldöttség a büntető törvénykönyv kidolgozására, a munka leginkább azon alválasztmányra nehezedett, mely Deák Ferenczből, Klauzál Gáborból, Bezerédy Istvánból, báró Eötvös Józsefből s e sorok irójából állt.

Eötvös nemcsak azért jutott ebbe, mert a förendi küldöttségi tagoknak már akkor is legjelesbjei közé tartozott, de azért is, mivel ezen tárgygyal régebben foglalkozott, mert Borsod vármegye megbizásából jeles munkát irt a börtönrendszerről, s a büntető törvénykönyv vezér eszméjéről. Reggel 9 órakor gyültünk mindig össze Deáknál, a Horváth házban, s dolgoztunk öt óra hosszat szakadatlanul két egész éven keresztül; vendégünk sokszor akadt, gróf Batthyány Lajos, Andrássy József, gróf Dessewffy Auról, báró Wenkheim Béla, gróf Széchenyi István és számos pártesbeli főfőtáblabiró; mert Deák szerette megbeszélni a nehezebb kérdéseket bármi szinezetü

Digitized by Google

államférfival, ha nem is volt kiválólag jogász. Kossuth legritkábban jött, nemcsak azért, mert a „Pesti Hirlap“ szerkesztése idejét igénybe vette, mint inkább mivel nem szerette az oly társalgást, melyben nem ő vitte a fő szerepet. Ezen ülésekben azonban nemcsak a törvénykönyv készült el, hanem azon élczek is, melyek a hirharang rovatát képezték a Pesti Hirlapban, s melyeknek nagy része Eötvöstől eredt. Azon időben a hirlapirodalom fénypontját érte hazánkban, a legkitünőbb államférfiak, Kossuth, Széchenyi, gr. Dessewffy Aurél és Emil, báró Eötvös József s számtalan mások, nyilt sisakkal támadták meg hol egymást, hol institutioink hibáit, hol a kor szellemét; a lapok pártokat képviseltek, nem egyes szerkesztőket, és mulatságosabbak voltak magánál az országgyülésnél, mert az anyag gazdagságánál fogva alig maradt helye a középszerüség unalmasságának. Midőn Széchenyi dühösen neki rontott Kossuth izgató modorának s vezérczikke ellenében vastag könyvvel küzdött, akkor Eötvös Kossuth védelmére kelt ki, egy fényes irályú röpiratban, mert mindig kész volt elfogadni a vitát, ha azt hitte, hogy valaki igazságtalanul támadtatik meg; pedig Széchenyi iránt több rokonszenvvel viseltetett, mint Kossuth iránt, mert a központositás és nyugoti parlamentarismus eszméi, melyeket ő kevés elvtársaival az ország számára tervezett, Kossuthban s mindnyájunkban, kik az akkori formák közt a megye autonomiájában láttunk üdvöt a szabadság részére, elvi el-

Digitized by Google

lenzésre talált. Ebben is mint ezután oly sokszor úttörő volt Eötvös, de lángeszének kezdeményezése nyilatkozott más mezőn is. Megirta a „Falu jegyzőjét“, az első eddig jóformán egyetlen politikai irányú regényt, nyelvünkön, melyben angol humorral irta le a megyerendszer árnyoldalait, s olvasóit hol nevetésre, hol könyekre fakasztá. A regény nemcsak könyv volt, hanem egyszersmind egy hatalmas politikai tény. Nem kevés bátorság kellett, és nagy hit a jövőbe, megtámadni minden barátai ellenében azon institutiót, mely akkor a szabadság utolsó bástyájának látszott.

A büntető codex küldöttség munkáját kevéssel a 43-ki országgyülés megnyitása előtt fejezte be, de Eötvös a végső stadiumban elhagyott bennünket, kora őszszel megházasodott, s egy ideig egészen visszavonult. A házasság boldogságának élvezete nem ártott azonban sem politikai, sem szépirodalmi productivitásának. Midőn Kossuth az országgyülés alatt a „Pesti Hirlap“ tulajdonos társaival egy pénzügyi magán kérdés fölött összeveszett, s azon meggyőződésben, hogy semmi államférfi nem fogadhatja el a „Pesti Hirlap“ szerkesztését, lemondott összeköttetéséről a lappal, mely azon időben legbefolyásosabb volt a hazában, Eötvös bátran lépett elő, s Szalay és Csengeri barátaival elvállalta szerkesztését, hogy centralizáló parlamentáris elveinek tért nyisson, s eszközt nyerjen ezen eszmék terjesztésére. Sokan voltak, kik ezen lépését roszalták, miután

Digitized by Google

Kossuth lap nélkül maradt, s a politikai térről csaknem egészen leszorittatott; mert ő, ki ezelőtt mindennap szórhatta gyújtó szavait a nemzet közé, most évenkint ezt csak négyszer tehette a pesti közgyüléseken s a részvét, melyet eddiga Pesti Hirlap minden új száma költött, erősen csökkent az új, némileg doctrinaire kezelés alatt. Eötvös nem csüggedett el, s lapja folyvást prédikálta a parlamentarismus új s meglehetősen népszerütlen tanát a hitetlen közönségnek. A Hirlap-szerkesztésre azonban Eötvös nem volt való, a mindennapi munka routinszerü egyhanguságа elfárasztá szellemét. A lapot Csengeri vezette tovább, és ő irta historiai regényét, „Magyarország 1514-ben", mely mindeddig történelmi regényeink közt legmagasabban áll; szerezte az adatokat azon politikai munkájához, melytől nevének megörökitését várta, s részt vett azon izgalmas politikai mozgásban, mely az egész országot foglalkoztatta. Mintha mindnyájan éreztük volna, hogy egy új korszak előcsarnokába lépünk.

A politikai kérdés mellett fölmerült a nemzetiségi; herczeg Czartorisky Ádám, a számüzött lengyelek köztiszteletü vezére, a nemzetiségek számára egyéni jogokat követelt, s a párisi írók tetsző alakot s logicai összefüggést adtak lengyel eszméinek; a horvátok Jugo-Szláviáról álmadoztak; a szerbek nyugtalannl mozogtak; s mi mindezeket kicsinyeltük, s haragudtunk Széchenyire, midőn az Akademia gyülésén,

Digitized by Google

megnyitó beszédében, ezen veszedelemre figyelmeztetett.

Mindenki közgazdászati kérdéssel foglakozott. Smith Adám egészséges theoriája mellett burjánként nőtt fel a franczia irodalomban a socialisticus theoriák sokasága, s mi Louis Blanc, Proudhon, Fourier, Considerant, Leroux absurd eszméit csillogó alakjuk miatt érdekkel olvastuk. Az európai társadalom sebeit éreztük, de nem hittük, hogy Magyarország viszonyai a sociális kérdés által érintethetnének, mindamellett, hogy itt is a társadalmi kérdések fel-fel kezdtek tünedezni s a közgazdászatiak előtérbe léptek. Gr. Széchenyi Istvánt az épülő lánczhid, a főváros szépitése, a vaskapu megnyitása, s ujabb időben a Tisza szabályozása foglalkoztatá, mely számitása szerint 200 □ mérföld legtermékenyebb talajú földdel gazdagitandá vala hazánkat. Kossuth a kisebb iparra s a kereskedésre fordította figyelmét; megalapította az iparegyesületet s a kereskedelmi társaságot, mindennapi összeköttetésbe lépett az iparosztálylyal, gyárakat akart emelni a védegylet alapján, mely az idegen gyártmányt a hazából kizárta; a legujabb találmányokat ki akarta zsákmányolni számunkra, s Pestet a világkereskedés egyik piaczává emelni; de tevékenysége s hiányos emberismerete következtében, nem egyszer lett ügyes kalandorok s iparlovagok áldozatává. Nem volt gondolkozó fő, mely ne sejtette

Digitized by Google

volna, hogy a régi formák egész Európában ingadoznak, s hogy az alap, melyen institutióink épültek, alá van aknázva; kormányunk pedig ily időkben holmi administratori kérdésekkel gondolta gyógyithatni a nemzet bajait. Metternich észrevette, de nem értette az uj eszme növekedett hatalmát, s bureaucratiája a lengyel támadást paraszt lázadással hitte elfojthatónak, az olasz mozgalmat rozsdás szuronyaival, s a németek egységi törekvését politikai felvigyázattal s a Bundestag határozataival.

Mint villám csapott közbe a franczia februári forradalom hire. Kossuth felhasználta a kedvező alkalmat, az általános lelkesedést, s a kormány tehetetlenségét; mindnyájan követtük zászlaját, még ellensége, gr. Széchenyi István is; mi reményekkel telve, ő fejcsóválva, mert sejditette, hogy vér s pénzáldozat nélkül semmi nemzet nem nyerte szabadságát, mi pedig eszményeinknek valósítását, mint egy karácsonesti ajándékot, egyszerre ölünkbe találtuk; a csuda megtörtént, sült galamb szállt asztalunkra. De Eötvöst a költő jósló tehetsége pillanatokra megszállta, s midőn Batthyány a haza boldogságát érelmében vélte lenni, ő félig komolyan, félig tréfálva reactióról szólt és vérpadról. És megalakult az első magyar független miniszterium az ország legjobbjaiból; a miniszterek és államtitkárok a haza legnemesebbjei közé tartoztak; ott volt Batthyány, ott Kossuth és

Digitized by Google

Dussek, gróf Széchenyi és gróf Zichy Ferencz, Deák és Ghyczy Kálmán, Eötvös és Szász Károly az apa, Klauzál és Trefort, herczeg Eszterházy és Pulszky; a tanácsnokok, titkárok és fogalmazók soraiban pedig találkozunk Perczel Mórral, Szalay Lászlóval, Jászay Pállal, Lukács Móriczczal, Henszlmann Imrével, Irányi Dániellel, Szontágh Pállal. Fényesebb tehetségü kormány nem alakulhata, az ország élvezte mámorát; az aristocratia, a papság, önkényt feladták jövedelmeik egy tetemes részét; a nemesség lemondott minden előjogairól, s megosztotta azokat a néppel. Mindenki bizott a jövőben, nem is gyanitva, mily közel áll a veszély.

Eötvös reformálni akarta az összes iskolai rendszert, s a nemzet nevelését a kormány kezébe tenni; vallásszabadságot hirdetni, s az egyházak autonomiáját megalapítani; de kése belétört a nagy vállalatba, a protestáns egyház ragaszkodott tanodáinak függetlenségéhez, a szerbek egyházuk autonomiájának alapján politikai elszakadást tervezve fellázadtak, még a zsidók emancipatiója sem volt kereszül vihető, a kisebb városok polgárságának szükkeblü ellenzése miatt. A reform részleteivel bibelődő kormány felett mindinkább tornyosult a nagy politika, a haza védelme. A határőrvidék szövetkezett a szerbekkel, s Jelasics alakja fenyegetőleg emelkedett ki az aldunai zavarokból, mint a reactio designált vezéréé.

Digitized by Google

Bécsben hivataloskodtam ez időben; gyakran láttam a magyar államférfiakat, ha az udvarhoz mentek, láttam az aggódó Eötvöst innsbrucki útjában, hol Batthyányval ki kellett eszközölnie, hogy a felség Jelasicsot árulónak bélyegezze; láttam, midőn örömteljesen vissza jött, s ismét izgatottan, midőn János főherczeg elébe mentünk, ki Batthyány Lajosnak kijelentette, hogy Jelasicscsal találkoznia kell. A kormány gondjai, a felelősség terhe a folytonos ingadozás, remény s kétség közt, s a végveszély közeledtének sejtelme, erősebben hatott Eötvös ideges költői természetére, mint hidegebb véralkatu társaira; mi csoda tehát, ha azon csapást, mely alatt gróf Széchenyi aczél szervezete összeroskadt, Eötvös finomabb alkotású idegzete sem birta elviselni? Az eszmék terén senki sem kételkedett bátorságán, a pesti árviznél megmutatta, hogy egészségét, életét nem félti; de a felizgatott néptömeg indulatoskodása, mely a vezért többé szóhoz nem juttatja, ijesztőleg hatott költői phantasiájára; s midőn a fölfegyverzett népet látta, melylyel Ivánka Imre az újépületet elfoglalta, veszettnek hitte a jó ügyet, veszettnek a józan haladást és szabadságot, s kétségbe esve a haza jövője iránt, mely felett, nézete szerint, már csak a vakeset uralkodik, Bécsbe ment, s útlevelet kért álnév alatt a Svájczba, hogy hazája vesztének tanuja ne legyen. Harmadnapra idegzete lecsillapult, s azon küldöttséggel, mely Schönbrunnba még az utolsó sikeretlen ki-

Digitized by Google

sérletet a kiegyezkedésre megtette, visszatért Pestre bureaujába. Nyugodtabban jött fel még egyszer, midőn egy új küldöttség nem többé a fejedelemhez, hanem a bécsi országgyüléshez fordult; Rieger és Stadion ármánykodása következtében ismét sikeretlenül. A rémkép, mely Eötvöst éjjel nappal háborgatta, végre azonban csakugyan alakot öltött; Lamberg meggyilkoltatása a pesti hidon bizonyitotta, hogy kormány s országgyülés többé nem képesek a tömeg vadságát fékezni. Eötvös rémülten elhagyta Pestet, Bécsben maradt néhány napig a legizgatottabb állapotban, melyet a pákozdi győzelem hire sem tudott csillapitani; s midőn október 6-án az első ágyudörgés érte fülét, lélekszakadva, tört kedélylyel távozott el Bécsből. — A 49-es év dicsőségét és szerencsétlenségét csak hirlapokból tudta meg.

Évek multak el, külföldön a számüzöttek és menekültek szüntelenül conspirálgattak; kik benn voltak a hazában, s a várbörtönkben nem voltak befogva, tétlenül szenvedtek, s passiv ellentállásukkal eltompiták a hatalom kardját. Eötvös kedélyének állapotáról tanuságot ád „A növérek“ czimü regénye, melynek morálja abban pontosul össze, hogy a müvelődés boldogtalanságot szül, s a parasztnak józan tudatlansága fölér civilitasiónk legmagasztosabb gyümölcseivel. Ezen kétségbeejtő rousseaui világnézlet azonban csak rövid ideig vett erőt rajta kényszerült nyugal-

Digitized by Google

mában, s ő végre megirta nagy munkáját, a „XIX. század uralkodó eszméit"; mely külföldön is legnagyobb figyelmet gerjesztett.

A mint az idők zordonsága lágyult, Eötvös visszatért a politikához, melytől a magyar ember megválni nem tud; ő is tervezett egy utópiát, mint sokan társai közől, s erősen hitte, hogy ez a kiegyezkedés egyetlen módja; de mikor a Reichsrathba meghivták, nem engedett a bécsi syrénhangoknak, tevékenységét inkább az akademiának, mint azakkori osztrák birodalomnak megmentésére használván fel. Az 1861-ki országgyülésen azután s azóta visszafoglalta régi helyét a közügyek terén, s egyik főtényezője lett a lassan-lassan alakuló Deákpártnak, mely tisztába jött magával az iránt, mit lehessen jogosan követelni, mennyit méltányosan engedni, s hön ragaszkodott elfoglalt állásához akkor is, midőn sokan ezen követeléseket nagyon magasaknak találták, csak ugy mint akkor, midőn még többen elégteleneknek tartották. Eötvös meg volt győződve, hogy a párt becsületessége, mérsékeltsége és szivóssága győzelmet fog aratni, s ezen meggyőződés visszaadta lelkének ifjonti ruganyosságát. Az academiában, társas körökben, s egy heti hirlapban, melyet szerkesztett, fáradhatlanúl működött; megküzdött a hatalmas ó-conservativekkel s azon párttal, mely olcsó dicsőséget arat az által, hogy mindig valamivel többet követel, mint a mi elérhető.

Digitized by Google

Igy következett be végre a 67-diki kiegyezkedés, és alakult egy második magyar miniszterium, mely habár most szintén letünt a politikai szinpadról, mert a miniszterelnökön kivül egy tagja sem ül többé régi veres bársony székén, mégis közelébb áll hozzánk, mintsem hogy érdemeit megtudnók becsülni. A 48-as miniszterek közöl egyedül Eötvös foglalt a második Miniszteriumban helyet, s higgadtabb fővel, a viszontagságok által érlelt tapasztalással, ismét elvállalta a vallás és közoktatási tárczát.

Rendes időkben a lángész épen nem népszerü törvényhozó testületeknél; uj eszmék s mindaz a mi nagyobbszerü kezdeményezést foglal magában, nem tetszenek a sokaságnak, melynél leginkább a szorgalmas, szörszálhasogató középszerüség talál elismerésre. A ki pártot akar vezérelni, annak nem szabad sokkal magasabb álláspontot elfoglalnia, mint a melyen a párt áll; kell, hogy ugyanazon észjárása legyen, s hogy eszének felsöbbségét csak ritkább esetekben éreztesse. Mély gondolatok, philosophiai indokolás, elvont okoskodás, szokatlan fordulatok és doctrinaire előadás, untatják a törvényhozótestületeket, ők oly beszédnek örülnek legjobban, mely egyszerü okoskodással, világos logicai rendben, csinos alakban adja elő, miről mindnyájan megvannak győződve; szeretik, ha a beszéd olyan, hogy mindenki, még a leggyengébb is higyje, mikép szerencsés pillanatban mindezt maga

Digitized by Google

is el tudta volna mondani. A czikornyás frázisokkal eltakart ürességnek, s a szőrszálhasogató dialectikának is vannak sok barátai, de a magasabb s nemesebb szónoklat, mely rögtön feltünő sugárral új világot vet az egész tárgyra, nagyobbszerü eszmék, éles élcz s bölcsészeti generalisatio, tetszhetnek ugyan pillanatokra, de csak rendkivüli időkben ragadják magukkal a tanácskozó gyülést. Az 1867-diki idők pedig nem voltak egészen rendkivüliek; a kiegyezkedés nem lepte meg az országot; mindenki látta a mint lassan készült, s bővebben megvitatva hosszú vajúdás után megszületett. Nem volt abban semmi, a mi képes lett volna enthusiasmust költeni, mi az ifjuságot feltüzelje, s az egész nemzetre villanyosan hasson; mert a legprózaibb számitással csak azt határozta meg, miként lehessen nem igen rokonszenves szomszédainkkal, kikkel a sors negyedfélszáz év óta összefüzött, békességben megélni. Az egész egyezkedési törvényben semmi phrázis, nem volt semmi szini hatásra számitott meglepetés, az egyetlen új eszmének pedig, mely benne találtatik, a delegatiónak, meg van a magyar közönség előtt az a hibája, hogy egészen új combinatió, mely soha sehol elő nem fordult, s ugyanazért bármi amerikai közönség előtt népszerüségre számithatott volna, míg nálunk, hol mindig csak utánozni szeretünk, és chablon szerint vágyunk nagyra, sok helyütt gyanut gerjesztett. De épen azért, mert egész átalakulásunk prózai módon történt, megbecsülhetlen

Digitized by Google

volt Eötvös tevékenysége a miniszteriumban. Az ellenzék nem bizott ugyan terveiben, a lapok minden áron rá akarták fogni az ultramontanismus szinét, s impracticus phantastának hitték; de valahányszor felkelt székéről, s beszédében lassan-lassan felmelegedett, meglepő fordulatokban adta philosophiai okát előterjesztésének, s költői szavakkal fejezte ki nemes érzelmeit, melyek mindig a szabadság szeretetében gyökereztek, mig szép szemeinek csillogása, s kedves hangjának rezgése bizonyitotta meggyőződését, mindig magával ragadta az egész közönséget, s a kis férfi, bal hüvelyét mellényébe akasztva, s kiterjesztett jobbját határozott mozdulattal felemelve, heroszi alakká szépült. Éljenekkel üdvözölték még ellenei is, pillanatokra az egész ház érzelmei csak őt uralták. Ő volt a költői elem a kormányban, tőle ömlött reá minden melegség, melyre oly nagy szüksége volt; — tagadhatatlan, hogy Andrássy volt a miniszterium feje, de dobogó szive: Eötvös maradt.

Nem ismerem a miniszteri tanács titkait, meglehet hogy társainak alkalmatlan vala, kik nem viseltettek nagy rokonszenvvel új eszméi iránt; azt látjuk legalább, hogy, mióta meghalt, tervei lassan lassan elhagyatnak s feledésbe mennek; de ha bureauja, ha minisztertársai, ha az országgyülés elfelejti, és elejti azon nagyszerü eszméket, melyek a vallásügyi mezőn, az egyházak autonomiája, s különösen a ka-

Digitized by Google

tholicus autonomia által alakot kezdtek nyerni, nem fogja ezeket elfeledni a világ, s könnyen meglehet, hogy a mag, melyet ő a magyar földön hintett el, más országokban fog felvirulni. Mert az emberiség solidaritása nem engedi többé, hogy bármely nagy s termékeny eszme egészen elhaljon; ha nagy férfiak saját hazájukban nem aratnak sikert, azért mert nemzetök müvelődésének közép arányát jóval meghaladják, más nemzetek karolják fel a hazájában árván maradt eszmét, s nálok nő fel, de végre mégis vissza kerül oda, honnét származott.

A mint miniszterré lett Eötvös, egész idejét s tetterejét tárcájának szentelte; megküzdött a főpapok conservativ passivitásával, az orthodox rabbinusok dialecticai furfangosságával, a bureaucratia előitéleteivel s az ellenzék türelmetlenségével, mely a tegnap ültetett fától is, már ma megköveteli az árnyékot és gyümölcsöt. Először is meg kellett ismerkednie a népnevelés minden hiányaival, s ámbár a nevelés és oktatás minden fokára kiterjesztette intézkedéseit, mégis leginkább a népnevelés emelésére pontositá össze törekvését; azután tanitókat kellett képeztetnie és azokat, kik a tanitókat képezzék; taneszközökről gondoskodnia s módokról, hogy a népiskolák ezeket megszerezhessék. Eötvös nem volt barátja a reclamnak, nem kisértette minden léptét a hirlapirodalom trombita szavaival, s bár szerette, nem kereste az el-

Digitized by Google

ismerést. Működése a népnevelés terén a hazai nagy közönség előtt csaknem ismeretlen marad, de a német hiresebb egyetemeken, hol mindenütt jeles magyar tanulók jelentek meg, kik a kormány költségén képezték magokat, lassan lassan meggyökerezett a meggyőződés, hogy Magyarországnak oly minisztere van, ki hazája szellemi kifejlését szilárd alapra fekteti. A londoni kiállitáson a magyar taneszközök olcsósága, szabatos kiállitása, s tudományos értéke, feltünést gerjesztett, s hazánk hirnevének megalapitására többet tett, mint egy embernyommal előbb az ismeretes nagykövet fejedelmi fényüzése. És a népnevelés mellett nem kerülte ki Eötvös figyelmét, sem a magasabb tudományosság, sem a müvészet; czélja az volt, hogy nemzetét a müvelt nemzetek szinvonalára emelje, mert legmélyebb meggyőződése szerint a nemzetiségi kérdés nálunk semmi egyéb, mint a kultura kérdése. Azon volt tehát hogy a magyar szellemi erőket, melyek a szerencsétlen korszakban külföldre szakadtak, vissza terelje a hazába, s ösztöndijak s pályázatok által a müvészetet emelje. Erdélynek egyetemet tervezett, magasabb főiskolát Pécsnek tekintettel nemzetiségi viszonyainkra; — figyelme kiterjedt mindenhová. Tárczájának vallási szakában pedig az autonomia merész eszméjét karolta föl, hogy ennek révén a köteléket a z állam s a catholicus egyház közt megszakitsa. De az ellenzék vezérei s a főpapság egyforma hidegséggel fogadták az új eszmét,

Digitized by Google

az egyik el nem fogadta a küzdtért, a melyen a másik arra törekedett, hogy püspöki korlátlan hatalmát ezentúl is érvényesithesse. Eötvös két oldalról támadtatott meg, hirlapokban azoktól, fogadó termében ezektől; de azért mégsem csüggedett el, s még szivósabban ragaszkodott azon eszméjéhez, melyben Montalemberttel együtt, a catholikus egyház reformatiójának csiráját látta. —

A parlamentáris harczokban nyerte Eötvös legszebb babérkoszorúját, ezekben kapta legmélyebb sebeit. Az országgyülés tapssal kisérte minden beszédét, de a vallás s közoktatási miniszterium költségvetése kiméletlenül támadtaték meg mindig. Midőn az 1870-diki előirányzat napi rendre került, két héten túl faggatta őt az ellenzék, s alig találkozott a jobb oldalon ki őt védelmezze. Minden egyes pontnál támadták meg, s neki minden nap ujra, meg ujra, meg kellett védnie politikáját; mig az ellenzék végre kimutatta, hogy szándoka nem volt komoly midőn egyes tagjai éles szavakban hangoztattak bizalmatlanságot, mert a hosszú vita végén jó kedvében, a miniszter előirányzatán felül, még egy milliómot voksolt meg a népnevelésre, s hováforditását a megtámadt miniszterre bizta! Hisz az egész vita csak sport volt, a középszerüség ujjongott hogy ez egyszer ritka nemes vad került hajtásába; s csakugyan volt oka örülnie, mert nemesebb vadat soha nem haj-

Digitized by Google

tott, se nem fog hajtani, mint ekkor. Azok, kik oly mérgesen megtámadták, nem is gyanitták, mi mélyen sérték meg Eötvös nemes érzelmeit, s mily nehezen heged be seb, ha a hazafi legtisztább szándéka, elismerés helyett gyanura ád okot.

Eötvös gyönge testalkata nem tudta kibirni a szünetlen munkát a miniszteriumban, s a folytonos harczot az országgyülésen; izgatottsága nőttön nőtt, a tulfeszitett húr végre elpattant. Megerőltetése következtében Eötvös elgyengült; a carlsbadi fürdő, melyet minden évben látogatni szokott, nem állithatta helyre roncsolt egészségét, uj parlamenti viták fölemészték életerejét; megbetegedett, s többé föl nem gyógyult. Úgy hunyt el a mint élt, mint bátor bölcsész; tudta hogy halála közeledik, s bátran nézett szemébe; családjának gyöngéden eltitkolta előérzetét, s kikerülte halálos ágyán papjainak áldását, meg volt győződve, hogy előbb utóbb az egész nemzet áldása követni fogja emlékét.

Nem irok életirást, nem irok emlékbeszédet, annak nem jött még meg az ideje, erre nem érzek magamban elégséges erőt; s ezért hallgatok Eötvös páratlan emlékbeszédeiről, melyeknek búskomoly hangja még most is füleinkben cseng, hallgatok academiai tevékenységéről, mely fényt vett hazánk azon kedvencz intézetére, hallgatok lyrai költeményeiről, me-

Digitized by Google

lyeken oly sok ifju sziv folyvást felmelegszik. Csak a nemzet figyelmét akartam e sorokkal még egyszer a dicsö elhunytra forditani; adja az ég hogy a legközelebbi időkben midön talán szabadságunkért sőt lételünkért kell küzdenünk, legnemesebb elöharczosunk hija keserübben ne emlékeztessen roppant veszteségünkre.

Pest, szeptember 19-én 1871.

Pulszky Ferencz.

Digitized by Google

Digitized by Google

GONDOLATGYÖNGYÖK.

Digitized by Google

Digitized by Google

VÁGYAM.

A sima utak, melyeken kevés fáradsággal messze juthatunk, s azon javak, melyek után az emberek többsége leginkább vágyódik, legyenek másoké. Nekem, ó Mindenható! adj rögös ösvényt, de szép kilátással, mely mindig fölfelé vezet, s melyen azon meggyőződéssel haladhatok, hogy eltévedni nem fogok.

JUTALMUNK.

Vallásunk szerint a hit remény és szeretet, melyek által boldogokká válunk s mik egyszersmind a legfőbb erényeknek neveztetnek. Szép eszme ez, mely az erény s boldogságnak ugyanazonosságát mondja ki, s a mily szép oly való is, mert ha egyes rosz indulat s bünös cselekedetnek büntetése elmarad, bizonyosan nem tett, sőt nem gondolt senki jót, minek jutalmát nem élvezte. Csak öntudatunkban, érzéseinkben fekszik az; de nem érzéseinktől függ-e minden boldogságunk?

ALKONYUNK.

Annyira el vagyunk foglalva minden pillanatban önmagunkkal, hogy még azon érzésekbe s helyzetekbe sem tudjuk

Digitized by Google

belé gondolni magunkat, melyeken egykor magunk is keresztül mentünk. Mi kevés férfiú érti az ifju lelkesedését, a gyermek boldogitó játékait. Csak később, midőn életünk köre szűkebbé válik, midőn keveset számolva a jövőre, ismét a multhoz fordulunk, s mert saját erőnk fogyni kezd, mások számára alkotunk terveket, akkor vonul el a fátyol, melyet önzésünk szemeink elé vont, s vénebb korunkban ismét értjük a gyermek s ifju érzéseit.

ÉLETÜNK.

I.

Ifjabb korunkban többnyire a tapasztalás, később az erő hiányzik, hogy valóban nagyot s az emberiségre nézve hasznost vihessünk véghez, s igy múlik el életünk, melynek első felében nem tudjuk mit kezdjünk erőnkkel, a másikban, mit kezdjünk tapasztalásinkkal.

II.

Ha visszagondolunk multunkra, s eszünkbe jut mostanig már mennyit vesztettünk el, alig foghatjuk meg, hogy valaha oly gazdagok voltunk.

VIGASZ.

I.

Ha nagy fájdalmak érnek, csak az élet gondjaiban s hivatásunk visszautasithatlan kötelességeiben találhatjuk vigasztalásunkat. A szenvedésnek ellentéte, s azért legjobb óvszere a tevés, s az anya, kinek gyermeke sirhantja felett eszébe jut, hogy többi gyermekei számára még főznie kell,

Digitized by Google

jobban kiragadtatik fájdalmából, mint ha a világ minden philosophjainak vigasztalásait hallaná. Ez egyike az okoknak, melyekért oly vagyon, mely minden anyagi gondoktól fölment, tulajdonkép nem irigyelhető.

II.

Ha a tengeren távolból hajót látunk, mely duzzadó vitorlákkal egy irányban tovább halad, szivünket vágy tölti el. A magas árboczokon szines zászlók lobognak, vitorlái hófejérek, s oly nyugodtnak látszik, mintha csak állna, s mégis tudjuk, hogy kedvező szelekkel kitüzött czélja felé halad. De ha ugyan ezen hajó fedezetén lennénk, nem itélnénk-e másképp? A nagy gálya, mely a távolban oly nyugodtnak látszik, nem halad-e éppen úgy ingadozva, mint az, melyen magad ülsz, nem szántja-e föl a karcsú habokat, melyek tajtékozva csapnak föl elején, míg a szorongatott oldalak a küzdelem között recsegnek s nyikorognak, mintha a roppant teher alatt, mely rájuk nehezül, szét akarnának törni? S nem járunk-e éppen igy azon nagy férfiak s események emlékeivel, melyek az idő távolában előttünk feltünnek? A történet keserü tengerén nem evezett keresztül senki nagy küzdelmek nélkül.

ÉLETÜNK NEHÉZSÉGEI.

Valamint a zátony, melyet nagyobb folyók torkolatánál találunk, azon iszap- s porongyból támad, melyet a folyó, midőn futása még sebesebb vala, magával ragad, s később, miután lecsendesedett, lerak, úgy mint azon nehézségek s akadályok, melyekkel éltünk végső szakában találkozunk, többnyire csak azon szebb napok maradványai, midőn éltünk még gyorsabban folyt.

Digitized by Google

ELŐITÉLETEK.

Ha érdekeinket, sőt legszebb érzelmeinket saját előítéleteinknek feláldozzuk, az szomorú, hanem megfogható; de hányszor nem áldozzuk föl mind azt oly előítéleteknek, melyekben nem is osztozunk, saját meggyőződésünk ellen. Alig képzelhető mennyire terjed gyöngeségünk. Ezerek között alig találkozik egy, ki ha a tömegnél józanabbúl gondolkozik, cselekedeteiben is józanabb merne lenni.

ÉRZÉKETLENSÉG.

Vannak emberek, kik azt hiszik, hogy mivel nagy államférfiak s bölcsek a világ nagy eseményeit látszó egykedvüséggel szokták tekinteni, nekik is ahhoz, hogy hasonló magasságra emelkedjenek, csak az kivántatik, hogy hasonló érzéketlenséget mutassanak. Ha éjszak felé megyünk, hasonló tüneményeket találunk, mintha magasabb tetőre mennénk. A sarkvidékeken a legkisebb dombon ugyanazon állatokat, növényzetet s hévmérsékletet találjuk, mint midőn a Montblanc csúcsához közeledünk, csak a magasság s a messze látkör hiányzanak.

BOLDOGSÁG.

Jó anya után Istennek legnagyobb áldása az, ha jó emberek körében nevekedünk föl, mert bizodalmunk az emberek iránt, mely földi boldogságunknak első föltétele, egészen ettől függ.

Digitized by Google

LEMONDÁS.

Csak azt birjuk, miről, ha kell, le tudunk mondani. Oly kincsnek, melyet nélkülözhetlennek tartunk, nem urai, hanem szolgái vagyunk.

JAVAK.

Kinek a sors mindent adott, mi után a tömeg vágyódik, szintúgy mint az, ki homloka izzadságával keresi mindennapi kenyerét, a szerencsét csak saját keblében találhatja. A szikla, melyet a nap sugárai megaranyoztak, azért nem termékenyebb.

HIÚSÁG.

Az emberek nagy része annyira vágyódik kitüntetés után, hogy ha arra más okot nem talál, legalább azzal dicsekszik, hogy nála szerencsétlenebb vagy bűnösebb ember többé nincs a világon. Ez azon tulajdon, mely a legdicsőbb tettekre erőt ád, s melyben fő gyöngeségünk fekszik; s mig ezt megtartjuk, sem a Leonidasok sem a Herostratusok nem fognak hiányzani, s a szabadság s a kényuralom megtalálja bajnokait.

HIÚSÁG.

I.

Azok, kik a közönség tapsait megszokták, többnyire úgy viselik magukat a közvélemény irányában, mint magukat sokan nőjeik iránt viselik. Közönyösek, mig hozzájuk hű marad, a dühösségig szerencsétlenek, ha őket elhagyva, mást karol föl.

Digitized by Google

II.

Nagy szerencse, hogy csaknem minden embernél találunk egy tárgyat, melyről beszélgetésünket érdekesnek tartja: azt, ha vele magáról beszélünk.

SZERELEM.

I.

Az egyik bőkezűleg szerelmének egész tőkéjét egyszerre veti oda kedvesének, másik csak e tőkének kamatjait fizetgeti. Bámulhatjuk-e ha annak később nincs mit adnia, s ha ennek szerelme mindig csekélynek látszik?

II.

Egészen önzéstelen szeretet, olyan, mely csalódások által gyöngébbé nem válik, s többeket hasonló melegséggel fogva körül, egyiránt kész áldozatokra, melyekről tudja, hogy viszonoztatni nem fognak, ily szeretet csak egy van: a szülői. Nincs érzés, mely által az ember az eszményt, melyet Istenről alkotánk, inkább megközelithetné. S ebben fekszik a családélet emelő hatása.

SZÍV ÉS ÉSZ.

A szív, mint a mágnestő, csak akkor találja nyugalmát, ha oly helyzetbe jutott, mely természetes hajlamának megfelel. Az ember szerencsés lehet oly helyzetben, mely meggyőződésével, de soha nem olyanban, mely érzelmeivel ellentétben áll.

Digitized by Google

TÜRELEM.

Miután a teher, mely alatt csaknem leroskadunk, idővel vagy ismét levétetik vállainkról, vagy megszokás által könnyebbnek látszik, az élet bajainak elviselésére csak egy szükséges: türelem.

ÖNISMERET.

Ha valaki naponként tükröt tart is maga elébe, abból még nem következik, hogy önmagát ismeri. Mosolygóbb vagy komolyabb, de mindenesetre más arczot mutat mindenki, midőn maga, mint midőn a világ előtt jelenik meg.

SZÉPSÉG.

Nincs a természetnek veszélyesebb adománya, mint a szépség; nem, mert mulékony, mit végre minden adományainkról mondhatunk, de mert tudva mulékonyságát, szólva róla, azt észre sem veszszük.

Leghivebb barátnak nevezzük tükrünket, s ő megteszi kötelességét, s valahányszor hozzá fordulunk, igazat mond, csakhogy mivel ezt többnyire naponként teszszük, igazságai elvesztik hatásukat. Hajunk egyenként őszül, redőink lassankint támadnak, s a különbség ma s tegnap között oly csekély, hogy azt észre sem veszszük, s végre oda jutunk, hogy ősz hajakkal, redőzött homlokkal, ifjabb korunk modorát tartjuk meg s nevetségessé válunk, miről nemcsak nők, de férfiak között is elég példát hozhatnék föl.

Keleti közmondás, hogy Zuleika szépségét csak az ismeri, ki őt Jussuf szemeivel nézi; s miért bámuljuk hát ha sok tisztes matrona, vagy uri ember, ki mint szép legény

Digitized by Google

vénült meg, magában bájakat talál, melyeket más halandó nem is sejdit. Soha Jussuf nem szerette Zuleikáját annyira, mint ezen urak s asszonyságok magukat.

ÉLET NYOMORUSÁGA.

Saját életére nézve, minden ember oly helyzetben van, mint az, ki valamely színi előadásnál a szinfalak mögött áll, s míg a közönség a szép jeleneteket megtapsolja, azon apró nyomoruságokat látja, mikkel e pompa jár; bámulhatjuk-e ha a legjelesebb s legirigyeltebb férfiak között, alig található olyan, ki akár magával, akár sorsával, megelégednék?

TAPASZTALÁSOK.

I.

Oh, ha tapasztalásaimmal még egyszer ifjú lehetnék! — igy sóhajtanak sokan — de vajjon lehetnél-e ifjú tapasztalásaiddal? Nem az évek, hanem mit bennök tapasztaltunk, vénít el; nem a nyári napok hosszú sora, hanem az egy reggeli dér, melylyel az ősz beköszönt, fosztja meg a fát lombjától.

II.

Tapasztalásaink nagy részben azon módtól függenek, melylyel az emberekhez közelitünk; s ha a férfi vágygyal tekint vissza életének azon korszakára, melyben bizodalmát az emberek iránt még semmi nem ingatta meg; az ifju bizodalma talán nem csalódáson, hanem azon alapszik, hogy az emberek az ifju irányában csakugyan jobbak voltak, s pedig azért, mert ő maga is más volt irányukban, s mert mint a növény virága, úgy az emberi szív legszebb tulajdonai, csak

Digitized by Google

meleg érintésnél nyilnak meg. A mily arányban magunk megváltozunk, úgy változnak meg az emberek irányunkban, s kit az ég gyermeki kedélylyel áldott meg, az többnyire vég napjáig megtartja gyermeki bizodalmát is.

TÁRSASÁG.

Ha hosszabb ideig visszavonulva, később ismét a társaságba lépünk, körülbelől azon érzés lepi meg szivünket, melylyel férfi korunkban gyermekek játékait nézzük. De balgatag az, ki azért a társasági örömökről megvetéssel szól. Ha abban, miben egykor gyönyörködénk, s mi másoknak a legnagyobb élvezetet szerzi, többé részt nem vehetünk, ez csak saját tehetetlenségünk jele, mely felett joggal szomorkodunk, de melyen büszkélkedni nevetséges.

ÖNZÉS.

Ki minden személyes érdek, minden önző gondolat nélkül, tehetségeit egy nemes czélnak szenteli, boldognak érzi magát; s azt tapasztaltam, hogy olyanok is, kik kizárólag maguknak élve, önző czéljaiknak mindent alárendeltek, a szív s léleknek legfőbb élvezeteit nélkülözték ugyan, de megelégedve élték napjaikat. A baj csak az, hogy valamint az egészen önzéstelen, úgy az egészen önző emberek a kivételek közé tartoznak, s hogy az emberek nagy többsége sem az egyikre, sem a másikra elég erővel nem bir, s a két szélsőség között áll, vagy inkább, ingadozik. S ha Aristoteles szerint az arány a szélsőségek kellő közepében fekszik, a szerencsét ne keressük ott, az, mindig csak a szélsőségekben található.

Digitized by Google

ÖNZÉS BÜNTETÉSE.

A mely arányban valakit szeretünk, azon arányban aggódunk érte, ezért az önzés mindig magával hordja büntetését. Az egoista, ki egész életén át csak saját boldogsága után fárad, minden iparkodásaival csak hypochondricussá tette magát.

SZEGÉNYSÉG.

Az, hogy valakit szegénynek nevezünk, nem nélkülözéseinek számától s nagyságától, — melyekre nézve legszegényebb napszámosunk az afrikai királynál még mindig jobban áll — hanem azon aránytól függ, melyben saját vagyonunk hasonlóink vagyonával áll.

Minden osztályban vannak szegények, s a szegény herczeg, szegény báró, vagy szegény kereskedő, nem érzi magát kevésbbé gyötörve s megalázva azon nélkülözések által, melyeket vagyontalansága szükségessé tesz, habár helyzete igen sok másokéhoz mérve irigylésre méltó, s habár arra, hogy maga s mások által gazdagnak tartassék, csak az lenne szükséges, hogy egy fokkal alább szálljon. A szegény herczeg mint egyszerü nemes, a nagykereskedő mint boltos, a szegény mesterember a napszámosok között, a nélkül hogy vagyona egy fillérrel szaporodott volna, egyszerre gazdaggá válnék.

S mért nem él tehát senki ezen egyszerű móddal, mely által többnyire mind azon gondoktól egyszerre megmenekülhetne, melyek vagyonából erednek?

Mert ha nehéz emelkedni, még nehezebb leszállni, s mert végre minden emberi hibák s gyöngeségek között legnagyobb s legellenállhatlanabb: hiúságunk.

Digitized by Google

FIATALSÁG.

Ha a fiatalság a dolgoknak hasznos oldala helyett csak a költőit fogja föl, s inkább ábrándjainak mint praktikus feladásoknak él, ne rontsátok örömét mogorva intéseitekkel. Magot s gyümölcsöt csak ott várhatunk, hol előbb virágokat láttunk.

GYERMEKEK.

Olyan természetünk, hogy minden tárgy kedvesebbé válik, ha az némi sanyarusággal jár; igy ragaszkodik a hegyek lakója szülőföldéhez, igy tapasztaljuk, hogy épen azon szülők, kik szüntelen gyermekeik örömeiről gondoskodva, tőlök minden fájdalmat s nehézséget elháritani iparkodnak, többnyire legkevesebb hálára s szeretetre számolhatnak.

NEVELÉS.

I.

Előbb azon panasz emeltetett a létező nevelési rendszer ellen, hogy a gyermekek nem tanúlnak eleget, jelenleg éppen az ellenkezőt mondhatjuk s gyermekeink többet tanulnak, mint mit felfogni képesek. Az eredmény ugyanaz marad, s az, ki húsz mázsa aranyat ád valakinek, de azon föltétel alatt, hogy azt maga vigye el vállain, valóban nem érdemel több köszönetet, mint ha neki semmit nem adott volna.

II.

Mint a fa, mely életre való, mindenfelé terjeszti ágait, s éppen ezáltal válik szebbé s terebélyesebbé: igy az ember. Az eltérő, néha ellentétes irányok, melyeket kifejlődésében

Digitized by Google

követ, egyiránt szükségesek, hogy szellemének s érzelmeinek minden része kifejlődvén, egész nagyságát érje el, s kik erről megfeledkezve, a gyermeket azért, hogy egy bizonyos irányban kitünővé váljék, kizárólag erre akarják szoritani, többnyire nem érnek el mást, minthogy azon bizonyos tehetség, melynek minden figyelmöket szentelték, csakugyan kitünőnek látszik, de csak azért, mert minden többiek, s az egész ember eltörpült.

III.

Semmi nem gyakorol nagyobb befolyást kedélyünkre, mint ismereteink; amint ezek terjednek, változnak kedélyi tulajdonaink, egész népeknél szintúgy, mint egyeseknél, úgy, hogy a mivelt s barbár népek átalános jelleme között sokkal több hasonlatosságot találunk, mint különbségeket a legkülönbözőbb fajú népek között, melyek a civilisationak hasonló fokán állnak.

IV.

Senkiben nem menthetőbb a hizelgés, mint nevelőben. Gyermeknél s ifjaknál a nem érdemlett dicséret többnyire jobb hatást tesz az érdemlett dorgálásnál, mely ezen korban a szilárdabb egyéniségeket csak elkeseríti, s a gyöngébbeket önbizalmuktól fosztja meg.

V.

Ha a gyermekben egyes hajlamokat veszünk észre, melyek a többiek felett túlnyomósággal birnak, s azért veszélyessé válhatnának, a nevelésnek feladása nem az, hogy e hajlamokat gyöngítsük, hanem hogy azokat helyesen irányozzuk; mert hisz éppen e hajlamok képezik jellemének alapját; mi jövőjére nézve veszélyessé válhat, az egyszersmint erejének föltétele, s ki növendékénél az ily hajlamok

Digitized by Google

megsemmisitésén dolgozik, úgy jár el, mint ha valaki azért, hogy magát a gőzhajó katlanának szétrepedése ellen biztositsa, a tüzet oltaná el.

KITÜNŐ EMBEREK.

I.

Vannak emberek, kiknek élete, mint az Alpok legmagasabb csúcsain az év, csak két szakból áll, s kiknél a legszebb virágzás után közvetlenül tél következik. Tekintsünk föl bámúlva magasságukhoz, magasztaljuk fenségöket, de ne irigyeljük helyzetüket, s ne azokét, kik közelükben éltek. Tavaszuk talán szebb s virágdúsabb vala, de a rövid időszak gazdagabb napjai nem kármentesítenek a végetlen télért, mely reájuk következett.

II.

Ki a világon kitünő helyzetet foglal el, vagy ilyen után vágyódik, mindenek előtt egyet tartson szeme előtt, s ez az: hogy azok között, kik minden állásra nézve hozzá legközelebb állnak, soha népszerű nem lesz, s hogy nagyobb balgatagságot nem is követhet el, mint midőn saját osztálya véleményét különösen tekintetbe veszi.

III.

Mint a vas, úgy erős jellemek a sors csapásai alatt csak keményebbé s ruganyosabbá válnak, s igaz, hogy valóban kitünő egyediségeknek legjobb iskolája a viszontagságos élet. De hány van, kinek szelidebb mesterre volna szüksége, s kivel az élet azért nem bánik szelidebben.

Digitized by Google

IV.

Kitünő egyéniségek kortársaiknál soha nem találnak annyi méltánylást, mint az utókor előtt; ennek oka abban fekszik, mert az utódok csak a müveket, de a kortársak az embert ismerék, ki azokat véghez vitte.

V.

Csak a ki tökély után fárad, az érhet el magasabb állást; de ki bármiben tökély után nem vágyódik, soha kielégitve nem érezheti magát, s ebből természetesen következik, hogy azok, kik valamely irányban a legmagasabb állásra vergődtek föl, helyzetökkel soha nem elégesznek meg,

VI.

Nézd a hatalmas csert! eljő az idő, midőn törzse, mely századok fergetegeivel daczolt, a lombos korona, melynek árnyékában pihenünk, s minden, mit rajta szépnek s nagyszerűnek tartunk nyom nélkül tünik el, s ha ott, hol egykor magas sudara emelkedett, a kisebb fák százai, ha körében egész erdő támad, mely emlékét fenntartja, ezt a fa elhullatott magjainak fogja köszönni, melyekről szép napjaiban senki nem szólt. Nem sok kitünő férfiú életének képe-e ez, melyből az, mi dicsősége korszakában bámúltatott, nyom nélkül tűnik el, s épen az tartja föl magát, s éppen az hat a jövőre, mi akkor senki által számba nem vétetett?

VII.

Nagy népszerüséggel bíró emberek közelebbről ismerve, ritkán szeretetreméltók. Az ok ugyan az, melyért a legszebb frescokép közelről nézve nem tetszik. Az egyes

Digitized by Google

vonások nagyon is durvák és erősek. Arra, hogy a tömeg jó tulajdonainkat észre vegye, szükség, hogy azok túlságig kifejezve legyenek, s a közönséges életben nincs elviselhetlenebb oly embernél, kinek jó tulajdonai a harmadik potentiára emeltettek. Vannak emberek — s magam is ismertem többeket — kiknek erényei körülbelől azon hatást teszik reánk, mintha valaki a legszebb dallamot trombitán fújná. Künn, az útczán, nagy élvezettel hallgatják a bájló zenét, de jaj annak, kit a sors a trombitás közelébe állított.

NAGYSÁG.

I.

Minden nagyság az emberre csak akkor hat, midőn azt korlátolt körben látja. A hatásokkal elvész azon mérték is, mely szerint az egyes tárgyak nagyszerüségéről itélhetünk. Innen van, hogy rónánk, sőt a tenger is olyanokra, kik azt nem képzelő tehetségökkel nézik, mihelyst az első meglepetés megszünt, kevesebb benyomást tesz, sőt idővel unalmassá válik, míg hegyvidékek mindig nagyszerüeknek látszanak.

II.

Nagy különbség, saját nagyságunk, vagy csak azért emelkedünk-e ki a tömegből, mert az előttünk meghajolt. Ha az egész világ térdre borúl előttünk, mi magunk nem állunk egy hajszállal magasabban, s mind azon tisztelet, mely által magunkat körülvéve látjuk, nem öntudatunkat, hanem csak azon megvetést nevelheti, melylyel a tömegre tekintünk.

Digitized by Google

NÉPSZERÜSÉG.

Mikor az iskolában Aristides történetét először hallottam, s az athenei polgár szavait: hogy a nagy férfiút azért akarja számkivetésbe küldeni, mert az egész világ által a legerényesebbnek tartatik; az egész csaknem éppen oly hihetetlennek látszott, mint az ezeregy éj meséi; s mégis hányszor történt ugyan ez, hány hasonló adomát beszélhetnénk, melyből kitünik, hogy az athenei nép hálátlansága inkább szabály mint kivétel. Mint más kitünő tulajdonok, úgy az erény vagy kitünő észbeli tehetségek s tudomány imponálhatnak, hódolatra kényszerithetnek, de szeretni a nép — mint egyesek — csak azt tudja, kit hasonlójának tart, s ha egyes nagy férfiakat látunk, kik bizonyos időre életökben is népszerüek voltak, ez csak annak tulajdonitható, mert bizonyos hibák által a néppel közösen birtak, vagy egy közös szenvedélytől vezetve, a néppel egy sorba jutottak, s a nép e hibákért s gyöngeségekért nagy erényeiket elnézé.

SZABÁLYOK.

I.

Nem kell magunkat elragadtatni érzelmeink által, sőt éppen midőn szivünk leginkább vonzódik valamihez, akkor leginkább szükséges, hogy eszünkhöz folyamodjunk. A tanács jó, csak hogy mit szivünkre nézve mond, eszünkre nézve is áll, s hogy ha szivünket csak úgy követhetjük biztosan, ha azt, mire az vonz, előbb eszünkkel fontoljuk meg, úgy eszünk is csak akkor biztos kalauz, ha mielőtt tanácsait követjük, előbb szivünket kérdezzük meg.

Digitized by Google

II.

Csak a nemes, a tiszta ércz nem szenved az idő rozsdájától.

III.

Azt, mire támaszkodni akar, ha terhes is, senki nem taszíthatja el magától.

IV.

Nincs senki, ki a közjólétet nem segithetné elő legalább azáltal, hogy saját, bár mi szerény körét, helyesen tölti be; egyes embert boldogítani nem áll senkinek hatalmában, s kik ezt megkisérték, azt tapasztalták mindig, hogy egész életök feláldozásával, egyes kedves lénynek még puszta megelégedését sem vásárolhatjuk meg. Mentül szükebb körnek szenteljük törekvéseinket, annál kevesebb jutalomra számithatunk, s míg az, ki hazájának élt, csaknem mindig azon meggyőződéssel szállhat sirjába, hogy nem egészen hasztalan fáradott, azok közül, kik csak családjuknak éltek, kevés, s azok közül, kik csak saját boldogságukat keresték, senki nem mondhatja ezt.

V.

Ismertem embereket kik éveken át azon fáradtak, hogy elkészítve a tért, maguknak kedvező állást szerezzenek, de az eredmény, legalább a mennyire tapasztalásaim terjednek, mindig meghiúsitá fáradozásaikat. Éppen midőn a cselekvés pillanata elérkezett, a dolgok mozgásba jöttek, a tér megváltozott, s a rég előkészitett állás a legkellemetlenebbé változott. Nem a tért, hanem magunkat kell előkészitenünk. Nehéz időkben bár mily helyen csak az állhat meg, kinek ereje van.

Digitized by Google

VI.

Oly akadály, melyről tudjuk, hogy legyőzhetetlen, nem akadály többé, hanem adott helyzet, melyből számításainknál kiindulhatunk.

ÉSZREVÉTELEK.

I.

A gyümölcsöt, mely a tikkasztó melegben enyhet adna, a nyár forró napjai érlelik meg, s igy fejtik ki ifjuságunk tapasztalásai elménk s jellemünk szilárdságát, melyre az élet vészei között szükségünk van. Kár, hogy a legjobb gyümölcs csak őszkor s bölcseségünk akkor érik meg, mikor a forró korszakon túl vagyunk, s reá tulajdonkép többé nincs szükségünk.

II.

Jót néha olyanok is tesznek velünk, kik mindenben csak a hideg ész tanácsait követik; de a nyájas kiméletet, s az apró szivességeket, melyekre a mindennapi életben annyi szükségünk van, mindig csak a kedélyes emberektől várhatjuk, s igy tulajdonkép igazunk van, ha az utóbbiak által inkább vonzódva s lekötelezve érezzük magunkat, mint a legnagyobb jótétemények által.

III.

Utazásaink között s életünkben sok élvezettől fosztjuk meg magunkat azon csalódás által, hogy minden tárgy közelről a legnagyszerűbb, hol ellenkezőleg csaknem mindennél bizonyos térmélységre van szükségünk, hogy nagyszerűségét felfoghassuk.

Digitized by Google

IV.

A befolyás, melyet egyes tulajdonaink megelégedésünkre gyakorolnak, nem azoknak nagyságától, hanem azon aránytól függ, melyben e tulajdonok szükségeinkkel állnak. Ez áll az észről is, s nem kinek legtöbb, hanem kinek éppen annyi esze van, mennyi helyzetének betöltésére kivántatik, az méltó hogy irigyeltessék.

V.

A gyermek kis szivében éppen annyi, sőt több öröm fér meg, mint a férfiúében. Kár, hogy szivünk csak azért nő, hogy üresebbé váljék.

VI.

Mentül magasabban állunk, annál nagyobb kört látunk magunk körül, s minél nagyobb kört látunk magunk körül, annál kisebbnek érezzük önmagunkat; s igy minden fáradságunk, melylyel a mindennapiság szinvonalán felebbre emelkedni törekszünk, csak oda vezet, hogy szerényebbekké váljunk.

VII.

Mi a tenger felszinén úszik, az szigetképzésnek alapja nem lehet, s igy azon tulajdonok, melyek által pillanatnyi sikerhez, s azok, melyek által állandó hatáshoz juthatunk, nem csak különbözők, de sok tekintetben valósággal ellenkezők.

VIII.

Sok dolog csak azért látszik nagynak, mert távolabbnak gondoljuk.

Digitized by Google

IX.

Több nagyhírü emberrel úgy jártam, mint a gasteini vizeséssel. Eleinte bámultam s el voltam ragadtatva, később, a mindig egyforma zaj terhemre vált, s végre megszoktam s közönyössé lettem.

X.

A tengeren vagy rónaságokon látkörünk éppen oly kevéssé határtalan, mint bárhol e világon, csakhogy a határokat észre nem veszszük.

XI.

Mint a viz, csövekbe szoritva előbbi szinvonalára emelkedik, úgy az ember, a ki sülyedett, elérheti előbbi magasságát, de csak megszoritás, s nyomás által

XII.

Ha csak legalább azok, kik az utat, melyen járniok kell, ismerik, ne térnének attól el; de az emberek nagy része tudva téved el.

XIII.

Nincs nagyobb zsarnokság, mint midőn valaki saját érzelmeit másokra akarja kényszeriteni, s mégis éppen az a legközönségesebb. A tolerantia, melylyel mások ellenkező nézetei iránt viseltetünk, ritkán terjed ki érzéseinkre, s még a legjobb emberek között is keveset fogunk találni, ki midőn maga rosz kedvű, körének jó kedvét boszúság nélkül látná.

Digitized by Google

XIV.

Miután az ember természetében fekszik, hogy valami előtt meghajoljon, s mint a zsidó nép Sámuel korában, ha Istentől elfordúl, egy Saulnak hajol: az, ki nekik méltó tárgyat jelöl ki, mely előtt e természeti szükségnek eleget tehetnek, megérdemli, hogy az emberiség jóltevőjének neveztessék.

XV.

Isten képe mására teremtette az embert, de sárból. Mi benne isteni: egy lehellet, — a többi e föld porának része.

XVI.

Arra, hogy a legmagasabb eszmék- s érzésekhez emelkedhessünk, nem szükséges, hogy a legmagasabb álláspontra küzdjük föl magunkat. Ki fölfelé néz, minden helyről a mindenséget s annak alkatóját látja maga előtt.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOVELLA.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Sokat vándoroltam fiatalabb koromban, s bármi megelégedve érezzem magamat a szűk, de szerető körben, hol napjaim folynak, vannak időszakok, midőn a vándorlási vágy rajtam most is erőt vesz. Nem mintha kiváncsiságom ösztönözne, s új helyek s emberek ismeretsége után vágyódnám, hanem csak azon élvezetért, melyet sok ideig egy helyen tartózkodva, helyzetünk változtatásában s az utazás egyszerü, de érdekes eseményeiben találunk. Sőt ha tőlem függ, én inkább oly helyeket, melyeket már bejártam, mint egészen ismeretlen vidékeket keresek fel; legjobban érezve magamat akkor, ha vándorlásaim közt rég múlt napok emlékeivel találkozom, s egyes pontokon azon érzelmek s gondolatok viszhangjai ébrednek lelkemben, melyeket ugyanazon vidék, midőn azt évek előtt először láttam, bennem gerjesztett.

Ez az mi nekem az Alpeseket mindenek felett kedvesekké teszi. Vannak talán szebb vidékek a világon, vannak bizonyosan nyájasabbak, s olyanok, hol az, ki a múlt emlékeit keresi, vagy újabb korunk hatalmas kifejlődésén gyönyörködik, több érdekes dolgokat találhat, de engem vágyaim mindig e bércekhez vezetnek vissza, melyek között több mint húsz év előtt első utazásomat tevém, s most is mintegy megifjodva érzem magamat, oly eleven a benyomás, melyet e nagyszerü vidék első látása bennem visszahagyott.

Digitized by Google

Itt tölték néhány év előtt több hónapot. Csak az Alpesek azon részét akarám bejárni, mely a birodalom északnyugati oldalát védi, s kevésbé ismert, de nem kevésbé szép, mert az utazó csoportnak, mely a Sveicz legszebb pontjait csaknem élvezhetlenné teszi, országútul nem szolgál. Nem tartozom azok közé, kik a természet csodái mellett a városi élet kényelmeit keresik, s örülnek, ha nyomtatott útikalandokban az érzéseket s gondolatokat előre kiolvashatják, melyek az egyes helyeknél a nézőben támadnak. A természetnek nincs szüksége ily magyarázatokra, s nem emlékszem élvezetesebb napokra, mint melyeket az osztrák s bajor Alpesek ritkán látogatott részeiben tölték, hol a kényelem helyett, melyet jártabb útakon az útazó talál, csak azon jóllétet látjuk, melyet itt a nép élvez.

Főkép az emlitett évről mondhatom ezt. Az idő rendkivül kedvező vala, s bár a hetek, melyeket utazásomra szántam, elteltek, s a vidéket, melyet ez izben meglátogatni akartam, rég bejártam, nem határozhattam el magamat arra, hogy visszatérjek. A tetőről, melyre azért menék fel, hogy mielőtt a hegyeket elhagyom, az egésznek képét utószor élvezhessem, más még terjedtebb kilátást igérő tető vonta magára figyelmemet, egy völgy a másikba vezetett, s ha este fáradtan szállásomra érvén, arról kezdék gondolkozni, hogy holnap hazafelé indulok, gazdám beszélgetései, ki egy magas vizesésről vagy más természeti szépségről szólt, mely házától csak néhány órányira fekszik, ismét elhalasztatá föltételemet.

Igy értem a birodalom határáig, s igy határain túl egy nagy faluhoz, mely az Alpesek egyik legszebb és virágzóbb völgyében fekszik.

Egyes veszélyesebb helyek kivételével egész útamat vezető nélkül tevém, jó szerencsémre bizva magamat s azon

Digitized by Google

ügyességre, melyet a róna lakója is, miután a hegyek között sokat gyalogolt, sajátjává tesz, s mely őt ösztönszerüleg többnyire a helyes ösvényre vezeti. Igaz, néha tévedések után, de oly nagy szerencsétlenség-e tévednünk, ha minden lépéssel új bájló kilátás nyílik előttünk, melyhez máskép nem jutottunk volna? Ki ettől fél, maradjon az országúton, számolja megelégedéssel a mértföld-oszlopokat, melyek mellett már átment, s ha útja unalmas és fárasztó, vigasztalja magát azon meggyőződéssel, hogy a legegyenesebb út ha nem is legszebb, legalább mindig a legrövidebb. Én nem bámulom és nem irigylem annak sorsát, ki soha életében nem tévedett el; talán messzebb jutott, de bizonyosan kevesebbet élvezett s kevesebbet ismert meg, másoknál, s előbbmenetele sok örömnek árán vásároltatott meg.

Akár helyesek azonban ezen nézeteim, akár hibásak, elég az ahhoz, hogy valamint e falut, melynek nevére nem emlékszem többé, vezető nélkül találtam meg, ugy azt másnap reggel vezető nélkül hagyám el. Gazdám utasitásai oly világosaknak látszottak, az ösvény a mennyire azt a faluból kiérve szemem követheté, oly járottnak, hogy midőn fél órai menés után egy emberrel találkoztam, ki a hegygerinczen, honnan mai vándorlásom czélja meglátszik, átvezetni ajánlkozott, első pillanatban boszankodám tolakodása miatt, de később eszembe jutott, hogy azon emberek faja, kik vezetőkül ajánlkoznak oly útakon, melyeket magunk is megtalálhatnánk, s ezért fizetést kivánnak, nemcsak a Sveiczban találhatók, s jókedvüen mentem tovább.

Ösvényem azon zöld hegyrónák egyikén vezetett keresztül, melyek az Alpesek főszépségét képezik. E sziklapusztának oasisai ezek; s a virághimzett pázsit, a rajta legelő csordák kolompolása s a pásztorkunyhók s pajták, honnan a dolgozó majorosnék víg éneke hangzik a terméket-

Digitized by Google

len bérczek közepette, még kellemesebben hat reánk. Oly nyájas egész körünk, az ösvény, melyen haladunk, oly sima, hogy talán elfelejtenők hol vagyunk', ha a mezőn szétszórt szikladarabok, a távol vizesésnek zugása, s a rendkivüli sebesség, melylyel a kis patak a völgy felé siet, nem intenének reá, s a havas nem állana előttünk csaknem a zöld mezőig lenyuló jegeseivel, melynek tövénél minden termékenység megszünik.

Nem lévén sietésre okom, leültem, hogy mielőtt tovább megyek, még egyszer megnézzem a völgyet, melyet tegnap oly bájlónak találtam; bámulásomra a falu helyett, hol az éjszakát töltöttem, most csak egy messze ködtó terjedt el alattam. Midőn napkeltével elindultam, az ég fellegtelen volt, csak a völgy végén, hol a hegyről leszivárgó nedvesség posványokat képez, feküdt egy nehéz ködgomó; most csak a falu hegyes tornya állt ki a sürü ködfátyolból, mely az egész völgy alját elboritotta, s mégis mi szép vala ez is.

A nap a magas hegyeken át most veté a völgybe első sugárait, s a sima ködtó, mely azt eltölté, emelkedni kezde. Eleinte lassan, csaknem észrevétlenül. Itt egyes kisebb darabok szakadtak el a tömegtől, a nagy fátyolnak apró rongyai, ott a köd a hegyen levonuló kis völgyeket és vizszakadásokat tölté el majd szélesebb majd keskenyebb folyókat képezve, melyekben fölfelé vonult. Később a nap növekedő hatalma az egész tömeget mozgásba hozá. A ködtó, mely eddig a völgy alján pihent, mint tenger, ha azt a vész karjai megragadják, erősen hullámzani kezd; felszine elébb szélesebbre terjed, később darabokra szakad, melyek mindig tisztábban válnak el egymástól. A völgyből felszálló melegebb lég szárnyain minden magasabbra törekszik, minden fölfelé száll; mig a gőzár, mely a völgyet szemeim elől eltakarta, itt mint könnyü felleg pihen a hegycsúcson, ott

Digitized by Google

fehér foszlányokban száll körül az égen s csak még árnyékait veti a napsúgároktól átvilágitott tájra.

Nem irhatom le a hatást, melyet e tünemény reám tett. Mintha a homály és világosság, mely ezredek óta e világ uradalmáért küzd, e völgyben újra megkezdték volna a régi tusát, s én azért lennék itt, hogy a nehéz küzdelemnek végeredményét lássam s megszilárduljak hitemben, miként az aljas pára a tiszta fényt, mely a magasból jő, nem fogja legyőzni soha.

Talán egy órát töltöttem itt; még hosszu út vala előttem, s hogy a mulasztást jóvátegyem, sebesebb léptekkel indultam meg. Fél órai vándorlás után a hegy róna végéhez s azon völgyhöz, vagy helyesebben mondva, hegynyiláshoz értem, mely gazdám állitása szerint, kevés fáradsággal a hegygerinczen átvezet.

E völgy kezdetben szük vala. A falként felnyuló sötét sziklák, melyek bemenetét képezik, itt alig váltak el annyira egymástól, hogy a pataknak utat engedjenek, melynek medrében a hegyről összegyült viz lefolyt. Később tágasabbá vált, a hegyek távolabb léptek egymástól, s a frissebb zöld, mely a völgynek alját takarta, a hegyoldalon felnyuló erdők épebb növése, a patak csöndesebb folyása s a napsúgárok, melyek a nyiltabb tért átvilágiták, az egész képnek nyájasabb jellemet adának, de pár száz lépéssel tovább, a táj visszanyerte előbbi vadságát.

A hegyek ismét közelébb lépve egymáshoz, falakká egyesültek, az erdők helyett csak egyes fenyők maradtak, mintha a meredek sziklához, melyben gyökeret vertek, csak támasztva lennének, s a tajtékzó patak zúgva keresé utját a sziklák között.

A gondolkodó figyelmét, ha az Alpesek között körüljár, semmi sem vonja inkább magára azon fokonkénti romlásnál

Digitized by Google

s enyészetnél, melylyel e rendithetleneknek mondott bérczek körében találkozik. A jeges halkan előre nyomulva egész halom sziklatöredékeket tol a völgybe, az olvadt hótól megáradt patak számtalan kődarabokat hengerit, mig máshol a nedvesség s fagy által a meredek faltól elválva, roppant sziklák zuhannak a mélységbe, vagy hasonló okokból a hegy csúcsának egész darabja szakad le, s a virágzó völgyet lakóival együtt több száz lábnyi magasságu sziklaomladékkal takarja el. Minden év megteszi pusztitási munkáját, sőt nem mulik egy nap, melyen e hegyek körében valami, mi elébb fenn a magasban állt, ne sülyedne le. Az Alpeseknek bármily részét járjuk be, hasonló változások nyomait találjuk mindenütt, annyit mint itt azonban még egy helyen sem láttam.

Az egész völgy ugy szólván sziklatöredékekből áll. Itt egész bérczek fekszenek, melyekről alig hihetnők, hogy valaha máshol álltak; ott nagyobb s kisebb szikladarabokat s közöttük földdel vegyült omladékot találunk, a sziklák egy részén már százados fák állnak, másokat még fű, vagy csak a növényi életnek első kisérleteként, száraz mohok lepik el, soknak új törésén meglátszik, hogy csak néhány év vagy hónap előtt omlottak le a tetőről, s ha felnézünk, még a helyét is megtaláljuk, honnan azok leszakadoztak. Az egész egy nagy csatamező, melyen a növény és kőország ezredek óta a felsőbbségért küzdenek egymással. Néha ugy látszik, mintha az előbbi győzne. A völgyben szétszórt köveket zöld boritja el, a növényzet tömött sorokban vonul fel a hegyoldalon, egyes osztályai a legmagasabb fokig értek, s fenn a bércz ormán egy magános fenyő ingatja ágait, mintha a győző termékenység ellenének várfokán már feltüzte volna zöld diadalmi lobogóját. A sziklabércz megdördül, s a kőlavina több száz lábnyi görgeteg alá temette mindazt, mit a

Digitized by Google

növényzet lassu, de szakadatlan működése századok alatt teremtett; s a küzdelem ujra kezdődik, hogy egy ezred mulva talán ugyanezen eredményhez vezessen.

De bármi nagyszerü e táj, s bármily érdekesek részletei, vad jelleme végre fárasztó, s megvallom, örültem, midőn két órai járás után a havashoz közeledék, mely mint gazdámtól hallám, e völgyet bezárja. A völgy itt jóval tágasabbá válik, az ösvény simább s többnyire fenyvesen vezet keresztül. Ne képzelje azonban olvasóm azon szép erdők egyikét magának, hol az oszlopokként felnyuló fatövek között, az egymást érő setét ágak menyezete alatt mint egy templomban járunk, s a földön elszórt fenyőtük illata tömjénként száll fel az éghez. Szegény e kőnek növényzete; a keskeny földréteg csak kevés táplálékot ad, s a fa elszárad mielőtt szokott magasságát elérné. A vékony törzsöket mohok takarják, az ágakon hosszu füzérekben fakó szinü zuzmó függ le, s a száraz sudarakat sok helyen a szél törte el. Mintha nem élő erdőt, hanem annak hulláját látnók, mely csak a télre vár, hogy hava alatt el temettessék. Leirhatlanul szomoru s elhagyott az egész. Annál nagyobb a hatás midőn az erdőből, mely minden kilátást elzár, kilépve, egyszerre a legnagyszerűbb képek egyike előtt találjuk magunkat.

Egy roppant szikla-amphiteatrum előtt álltam, mely lépcsőkben emelkedve, a völgyet félkörben bezárá. Két oldalon, hol a sziklák kevésbé meredekek, dús növényzet virul; egyes helyeken az alpesi rózsa egész cserjéket képez, másutt kisebb s nagyobb csomókban találjuk virágozó bokrait s közöttük csaknem a hó határaig felnyuló zöld szalagokat, mintegy ösvényekül, melyek a hegy gerinczét aljával összekötik, s melyeken a könnyü zerge legelve a völgybe jő. A félkör közepén már a meredek fal tövénél megszünik minden élet, s felette csak a szürke mozena, a jeges, mely rajta pihen,

Digitized by Google

s a képnek háttérét képező hócsúcsok láthatók. A patak, melynek ágya mellett eddig haladtam, sebes kanyarulattal tünt el. Zúgását a dörgés váltja fel, melylyel vizei itt egy vastag oszlopban, roppant szökéssel a sziklafalról lerohannak.

A kilátás felülmulta várakozásomat, s kedvező helyet keresve, honnan az egész nagyszerü képet egy tekintetre beláthassam, sokáig álltam ott. Végre eszembe jutott, hogy mennem kell.

Eddigi utam is hosszabb volt, mint azt gazdám leirása szerint gondolám, s a szakadozott romokba felnyuló magas hegygerincz, melyen túl mai vándorlásom czélja feküdt, sietésre intett.

Hogy eddig nem tévedtem el, arról nem lehete kétségem. A sziklafal, a jeges, a vizesés, minden megfelelt gazdám leirásának, s alig száz ölre állt a kunyhó is, hol állitása szerint vagy vezetőt, ki velem a hegygerinczen átjő, vagy legalább tökéletes utasitást kaphatok. Szerencsétlenségemre vasárnap volt, s igen kellemetlenül lepettem meg, midőn a pásztor s majorosné helyett csak egy, körülbelől tiz éves leányt találtam s tőle hallám, hogy szülői templomba mentek s este előtt nem is jőnek vissza.

Tudakoltam útamat s a kis leány hosszasan megmagyarázta azt, de nem igen okultam magyarázatán, főkép miután a hegygerinczen, mint most először hallám, több ösvény vezetett keresztül. Sajnálni kezdém, hogy kalauz nélkül indultam el, de nem tehetém jóvá hibámat, és végre nem nagy baj, ha azon falu helyett, melyet mai vándorlásom czéljául kitüztem, ama két vagy három helység egyikéhez jutok is, melyek a leányka állitása szerint a hegygerincz tulsó oldalán fekszenek. Búcsút véve tehát kis tanácsadómtól, ismét útnak indultam.

Digitized by Google

Kezdetén kissé meredek vala az ösvény, de járt. Ugy látszott, mintha csaknem lehetetlen volna eltévedni. — Ismét azon akadályok egyikét gondolám magamban, melyekkel az életben s utazásaink közben annyiszor találkozunk, s melyeknek legyőzésére nem szükséges egyéb, mint hogy magunkat elijesztetni ne engedjük. De ezen biztositó, melylyel eleinte haladtam, nem tartott sokáig. A füves helyek, melyeken az ösvény meglátszott, mindig ritkábbakká s kisebbekké változtak, végre a növényzet egészen megszünt, s csak sziklákat találtam, melyeken előttem talán százan s ezeren mehettek keresztül, de semmi nyom nem látszott. Az út minden lépéssel nehezebbé és járatlanabbá vált, mig végre egy tiz öl magas szikla előtt álltam.

El valék tévedve s a kellemetlen érzéshez, melylyel ezen meggyőződés az embert a legsimább úton is eltölti, most még az idő iránt támadó aggodalmaim járultak. A könnyü fellegek, melyeknek a hegyoldalon átszaladó árnyékait elébb oly szépeknek találtam, mindig tömöttebbekké váltak, s egyes hegycsúcsok ködbe borultak. Hosszabb tünődés után már visszatérésre határozám el magamat, midőn kevésbé meredek útat keresvén a sziklafal közelében, egy a hegyoldalon fölfelé vonuló keskeny völgyhez vagy inkább vizszakadáshoz értem, mely egyenesen a hegygerinczre vezetett. Az út, melyet váratlanul magam előtt láttam, nem volt kecsegtető, de legalább járhatónak látszott. Egyes mohás s füves helyeken, melyek a sziklák között itt-ott feltüntek, számos s még friss nyomokat vevék észre, s miután az út, melyen jelen álláspontomról a völgybe vissza kellett volna mennem, sem kevésbé nehéz, sem kevésbé veszélyes nem volt annál, mely fölfelé vezetett, irányom folytatására határozám magamat, mi valahányszor elébbi helyzetünkhez nagy nehezségek nélkül nem juthatunk vissza, a

Digitized by Google

legbiztosabb. Helyzetem mindamellett nem volt kellemetes. Utam minden lépéssel nehezebbé s meredekebbé vált. A keskeny darab eget, melyet magam felett láték, mindig sűrűbb fátyol boritá, mi által ugy is elég komoly körözetem még vadabb szint vett föl. A sziklafalak, melyek között fölfelé törekedtem, mindig sötétebbnek látszottak, s a jéghideg szél, mely szakadozott rohamokban a sziklákon át süvültött, közelgő viharra intett. Csaknem meg valék győződve, hogy az kitör, még mielőtt a tetőt elérhetem; s kettőzött léptekkel sieték fölfelé.

Végre a hegygerinczen valék. De ha bár csaknem két óráig ösvény nélkül majd hengergő görgetegen, majd roppant szikladarabokon keresztül, inkább mászva mint járva, egészen kimerülve érzém magamat, az előttem nyiló kilátás egyszerre elfeledteté velem fáradt voltomat.

Hegyvidékeken az utazásnak egyik főkelleme meglepetésekből áll. Mig a rónaság egy roppant ujságlapként fekszik előttünk, melynek egész tartalmát, le a gabnaárakig egy tekintetre átfutjuk: a hegyek között néhány lépés egészen új kört nyit meg előttünk. A mint a dombot megkerültük vagy a hegygerinczen átjutánk, a völgy, hol eddig haladtunk, a falu, a hegyek, melyek azt környezik, a patak, melyet órákig követénk s melynek zúgását megszoktuk, egyszerre minden eltünt előlünk. Új, néha egészen különböző jellemü vidékben találjuk magunkat; s előbbi kilátásunkból legfelebb az egyes havas vagy sziklabércz marad meg, mely az egész képnek hátterét képezi. Az Alpesek között utazva naponkint tapasztaljuk a kilátás ily rögtöni változásait; de nem emlékszem, hogy magamat valaha annyira meglepve, annyira elragadtatva éreztem volna, mint ez izben.

A hegygerincz, melyre annyi fáradsággal feljuték, nyugatról keletfelé vonulva, a hegy északi lejtéséről, melyen

Digitized by Google

eddig haladtam, a délire vezetett. Ennek tulajdonitható hogy a kopár sziklákat, melyek ott kétezer lábnyira nyultak le a völgybe, itt csaknem a hegygerinczig terjedő alpesi legelők váltották fel. Egyszerre, mintegy varázs által, a hegyi Flóra szines virágaival himezett mezőn találtam magamat, melyen a lepkéknek egész serege játszott körültem, sem változékonyság-, sem színi pompára nézve rónaságunk lepkéivel nem vetélkedhető, de mely itt a növényzeti élet határain ép oly kellemesen lepi meg szemünket, mint a virágzó gentianák s kakukfű tömött csomói. Nem messze tőlem kolompoló csorda legelt, távolabb alattam a legszebb völgyek egyike nyult el. Az egész hegyoldal, melyen rövid pihenés után most lefelé menék, nagy kertnek látszott. Fentebb festői rendetlenségben szétszórt pásztor-kunyhók s fenyves csoportok álltak, alantabb szép paraszt-házak körülvéve szántóföldekkel, melyeknek sárguló kalászai a rétek eleven zöldjét kellemesen váltak fel. Mindenütt élet s virulás, mindenütt az emberi szorgalom nyomai, s mintha kegyes végzetem ugy akarná, hogy e pillanat élvezetéhez semmi ne hiányozzék, mind ez a legszebb nyári nap meleg világitásában. A borulat, melyet elébb közelgő vésznek gondolék, csak néhány felhő vala, a hegy tulsó oldalán épen a keskeny völgy felett álló, melyen feljöttem. A hegynek azon oldalain, hol most valék, az ég tisztán boltozott felettem. El valék bájolva, elragadtatva. Ki a sarkvidékekből a legszebb nyári napoknak egyikén egyszerre mérsékelt éghajlatunkba tétetnék át, nem érezhetné magát boldogabbnak. Mintha csak most indultam volna el, megújult erővel sieték a völgy felé; s minden lépéssel új egyes szépségeket találva, egy ideig nem is gondoltam a pihenésre.

De bármily nagyszerü képek s gondolatok támadjanak lelkünkben az Alpesek között, a költői élvezet, melyet hegyi

Digitized by Google

vándorlásnál találunk, az egyben, s pedig kedvezőleg, különbözik másoktól, hogy étvágyunkat neveli, s igy minden elragadtatásom mellett eszembe jutott, hogy dél rég elmult. Érezni kezdém, hogy fáradt vagyok, s mert a falutól, melynek tornyát a völgyben látám, még távol valék, elhatároztam, hogy a hegyoldalon szét szórt paraszt-házak egyikénél tejet s kenyeret kérek s kissé megpihenek. Itt, mint az Alpesek között, csaknem mindenütt a gazdák, mennyire lehet, birtokuk közelében épitik házaikat, s innen van, hogy mig a falu a templomon, iskolán, paplakon s néhány korcsmán kivül csak kevés lakházból áll, a hegyoldalon csaknem az alpesi természet határaig, szétszórva a legszebb paraszt-házakat találjuk. Ezeknek egyikéhez irányoztam lépteimet. De ha valaha vándor kellemetlenül meglepetve érezé magát, az én valék, midőn az egész házat s melléképületeit körüljárván, minden ajtót zárva találtam és koczogásomra senki nem felelt. Eszembe jutott hogy vasárnap van s a ház lakói valószinüleg a templomba mentek, s nem maradt hátra egyéb, mint hogy őket oda kövessem.

De vannak napok, melyeken jókedvünket semmi nem ronthatja meg, s ámbár a gondolat nem volt vigasztaló, hogy ebédemet még legalább másfél órai gyaloglással kell megérdemelnem, panasz nélkül nyugodtam meg sorsomban. Hisz azon élvezeteknek, melyeket e háznál vártam, egyikét legalább megszerezhettem magamnak, megpihenhettem, s mint kö önségesen, ha hosszabb gyalogolás után megállunk, csak most érezém, mennyi szükségem van reá.

Közel a házhoz néhány százados juhar állt. Egyes ágak a fedelig nyultak, s az egymásba nőtt koronák sűrü árnyékot képeztek, mely alatt a vastag törzsök egyikéhez támaszkodva, egyszerü padot s előtte deszkaasztalt találtam. Itt telepedtem le.

Digitized by Google

A kilátás, szebbitve még.a paraszthház körözete által, mely az egész képnek nyájas előterét képezé, bájló vala. Eleinte csak az egész vonta magára figyelmemet, főkép a völgy tulsó oldala, mely északnak fekve a zord vidékhez hasonlitott, min csak ifnént keresztüljöttem. A sötét sziklafalak, a felettök emelkedő havas s a jeges, mely annak kettős csúcsától csaknem le a völgy talpáig nyult, az egész táj nyájas jellemével mintegy ellentétet képeztek, de csak hogy annak szépségét kiegészitsék, valamint a komoly vonás a férfi homlokán a nyájas mosolyt, mely ajkain lebeg, még kedvesebbé teszi. Később inkább közelébb köröm által érzém érdekelvé magamat. A csinosan tartott barna csűr és istállók, a fris forrás, mely közel hozzájok csörgedez, s az előtte álló favályut csordultig betöltve a völgy felé siet, főkép a setét ház kőterhelt födelével, fényes ablakaival s mesterségesen kifaragott folyosóival, — mi egyszerü s mégis mi szép mindez.

A födél alatti gerendán a ház első gazdájának neve, s az épitésnek évszáma olvasható. Több mint egy század mult, mióta e ház áll, s lakói a homlokzatra faragott szentirási mondatokban vígasztalásukat keresték. Mennyi erősebbnek látszó épület omlott össze azóta, hány hangzatosabb név felejtetett el, mig e fából rakott igénytelen falak s annak neve, ki azt épité, megmaradtak, mert azokat czélszerüségök, ezt egyesek hálája tartotta fenn. Az egyedüli hála, melyre a sorstól különösen kedvezett emberek is e világon számolhatnak. S ha e falak szólhatnának, mi különös szivreható történetet mondhatnának el, mely azon száz év alatt, mióta állnak, körükben lefolyt. Távol a városok mesterkélt lététől e becsületes földmivelő család, az élet legsötétebb s lealázóbb oldalait nem ismeré. Közelébb áll Istenéhez, ki a természettel, mint az, ki az emberekkel jő mindennapi érintke-

Digitized by Google

zésbe, s kik e házat lakják, valószinüleg azon boldogok közé tartoznak, kiknek létét rendkivüli események nem zavarják; mégis mennyi keserv tölté e házat időnkint, ha más nem, mennyi temetés ment keresztül küszöbén; a csecsemő apró koporsója, melyben az anya egész életének minden reményei megfértek, s utána a család patriarchaé, kivel egy egész ivadéknak utolsó élő emléke sírbaszállt. Az emberi lét bármily körét tekintsük, mint az égnek harmatát a téren, ugy könyeket találunk mindenütt, a különbség csak az, hogy a tiszta cseppek majd sötét sziklán, majd szines virágok kelyhei felett ragyognak.

Gondolataimba mélyedve ültem sokáig. Az otthonosságnak képénél, melyet magam körül láték, szivemben kedves emlékek támadtak. A ház, melynek tornáczáról szemem a határtalan rónaságot látja, a kedves arczok, mik küszöbénél fogadnak, minden mi most oly távol, s mégis oly közel feküdt szivemhez, csaknem elfeledém hol vagyok, midőn ábrándjaimból a távolról hallatszó ének ébreszte fel.

Ugy látszott, mintha a dallam magyar lenne, s első pillanatban azt hivém, hogy csalódom; de midőn az énekes mindinkább közeledve, első énekét elvégezte s máshoz fogott, nem kételkedhetém többé.

„Tisza partján halász legény
Vagyok én“

hangzott felém oly tiszta kiejtéssel, minővel e szavak az alföldön elénekeltetnek, s meglepetésem annál nagyobb vala, mivel az énekes, ki a hegyen fölfelé egyenesen a háznak tartott, öltözetében másoktól, kikkel e napokban találkoztam, épen nem különbözött; csak egyenes tartása, a ruganyosság, melylyel járt, s hegyesre pödört bajsza nem illettek köntöséhez; s ki ezeket látta, egy perczig sem kételkedett kivel van dolga.

Digitized by Google

Az érzést, melylyel fölkelve elébe mentem, s őt megszólitám, csak magyar ember értheti. Mint sok egyéb, ugy honszeretetünk más, mint a mit Európa többi népei e szó alatt értenek. Az érzés, mely őket hazájukhoz köti, csakugyan születésök földjéhez való ragaszkodás. Az apai ház, a völgy, melyben fölnevelkedtek, a bérczek, melyek látkörüket beszegék, ez az, minek emlékét nem felejthetik el, mi őket ellenállhatlan erővel visszavonja. A magas Alpesek gyermeke a Sveicz valamely kevésbé hegyes cantonjában, a német, azaz oly német, ki a honvágy gyöngeségén még túl nem emelkedett, ha a szomszéd tartományban telepedett le, ép oly kevéssé érzik magukat otthonosaknak, mint ha száz mérföldre lennének hazájuktól. Nálok a honszeretet oly valami, mi a földdel összefügg, s az egyest bizonyos helyiséghez köti, — nálunk az más. Nem a rónaság látköre, nem a hegyek ismert körrajzai, nem a folyó vagy csöndes falu, mely partjain áll, s melynek minden háza régi jó barátként néz reánk, nem ez tölti vágygyal lelkünket, nem ez az, miért szivünk szeretve feldobog. A róna lakója az erdős Mátrán, az erdélyi hegyek fia rónaságunkon, ki a széles Duna partjain növelkedett, a csöndes Tisza füzesei alatt, vagy a Balaton bájló vidékén, egyiránt otthon érzi magát. A magyar nem földjéhez, ő nemzetéhez ragaszkodik, s ez oka, hogy nálunk a helyi, az ugynevezett falutornyának patriotismusa, alig található, s mégis azon érzelem, mely az egész népet egy nagy egészszé összefűzi, erősebb, mint bármily más európai nemzetnél. Hisz az érzéketlen bérczet s rónaságot ki szerethetné ugy, mint azt, ki érzelmeit viszonozhatja. Az-e oka ennek, mert keletről jövénk, s miként őseink, más vándor népek módjára, nem egyes helyiségekhez, hanem fajokhoz való ragaszkodásuk által váltak nemzetté, ugy mi megtartottuk jellemöket s érzéseiket ebben is; vagy

Digitized by Google

talán az, mert a magyar másfél századig török járom alatt görnyedett, s hazájában, melynek felét nemzete s ellenségei birták, magát otthonosnak nem érezheté? nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ezen érzés a mai napig sem változtatta meg természetét, s hogy az egységnek érzete, mely népünk minden osztályait áthatja, s annyi viszály és csapás után a hazát fentartá, épen ennek köszönhető.

Isten hozta a teins urat, — mondá a megszólított bámulva, — Isten hozta, — ismétlé, s becsületes arcza, mintha rajta napsugár lejtne át, ragyogott örömében, — mindent elébb vártam volna mint azt, hogy ma még magyar emberrel találkozzam.

Röviden elmondám neki honnan jövök, s miként jutottam ide.

Inkább jobbra kellett volna tartani. A falu, hová menni akart, amott a hegy megett fekszik jó négy óránylra innen, — válaszolt ő jókedvüen. — Nem is csoda e görbe országban, hol az ember sohasem látja hová megy. De annál jobb. Ha nem téved el, nem jött volna hozzánk, s mióta itt lakom, a teins ur az első magyar ember, kivel találkoztam. De gyerünk a házba, s mivel szolgálhatok? És hogy feleségem épen ma nincs itthon! — tevé hozzá midőn az ajtót felzárá, — de sebaj! a kamarakulcs nálam van, s csak találunk valamit, mivel addig, mig haza jő, elmulathatunk.

Mondám, hogy csak tejet s egy darab kenyeret kérek, mert a faluban akarok ebédelni.

Azt a szégyent a teins ur csak nem teszi rajtam, — szólt ő s becsületes arczán neheztelés vala kifejezve. — És minek menne a faluba, mit keres ott a németek között? Igaz, korcsmát eleget találhat, itt minden második ház az, de csárda azért még sincs az egész országban. Azt se mondom, hogy jól nem tartanák, vannak a korcsmárosok között jóra való emberek, főkép feleségem nagybátyja, ki mindjárt a templom

Digitized by Google

mellett balra lakik, de a mit ott talál, azt itt is megkapja, s majd ha Erzsim visszajő, én csak ugy nevezem, mások a német nevén szólitják, jobb pörkölt húst még otthon sem evett. És ugyan mért is menne el, — folytatá kérő hangon, — mikor szemiből is látom, hogy fáradt.

Ha megpihentem, könnyen elmegyek a faluig, s minek csináljak alkalmatlanságot.

A gazda résztvevő tekintetet vetett reám, — a teins ur is régen járhat már külföldön, — mondá felsohajtva, — máskép ilyesmi nem jutna eszében. Vagy talán nálunk is megváltozott volna a régi jó szokás. Dehogy változott, dehogy változott, — mondá rövid szünet után, s arcza ismét visszanyerte elébbi vidorságát. — S ha ott új világot élnek is, én a réginél maradok, s ne legyen Szűcs István nevem, ha ma házamtól eleresztem. — S ezzel új ismerősöm kivevé kezemből úti tarisznyámat, a szobába sietett s miután azt, mint túszt, az asztalra tette, fiókjából a kulcsokat kivevé, s csak azt kérdezé még, itt a szobában vagy a ház előtt falatozunk-e?

Az utóbbit választám s mig ő kulcsaival elsietett, ismét elébbi helyemre, a juharok árnyékába ültem.

Meg valék indulva. E váratlan találkozás, anyai nyelvem rég nem hallott hangjai, a szivesség, melylyel ez idegen, kihez csak egy közös haza emlékei kötöttek, fogadott, mélyen hatottak reám. Oh, szóljanak megvetéssel századunk bölcsei azon érzelmekről, melyeket megmagyarázni, sőt talán megérteni sem képesek; mondják el, hogy miután a népeket közös érdekek s meggyőződések kötik össze, honszeretetre szükségünk nincs, s hogy az, mi elődeinket tenni s tűrni tanitá, csak előitélet, egy legyőzött álláspont, mely rég megettünk fekszik: mig az emberi természet meg nem változik mig a mindennapi kenyéren és anyagi élvezeten kivül, magasabb czélok s élvezetek után küzdünk, s vágyainknak épen

Digitized by Google

legfenségesebb tárgyait nem okoskodások, hanem csak érzéseink által közelithetjük meg: addig azon érzés is, mely az embert honához s nemzetéhez köti, nem fogja elveszteni hatalmát. Erő az, melynek okait megengedem, ép ugy nem ismerjük, melyet ép ugy nem magyarázhatunk meg magunknak, mint nem az égitestek kölcsönös vonzerejét, de melynek létezését józan ember azért ép ugy nem vonhatja kétségbe, s melynek működését minden kétkedés és gúny vagy erőlködés ép ugy nem akadályoztatja meg. Van lényünknek egy része, mely legyőzhetetlen, s ez az, mely felett min magunk sem birunk hatalommal, azon érzemények, melyeket Isten teremte keblünkbe, hogy azokon se túl ne emelkedjünk, se mélyebbre ne sülyedhessünk soha.

Gondolatim fonalát gazdám szakitá félbe, ki egyik kezében nagy tállal, másikban hatalmas korsóval közelitett. Alig rakta le előttem terhét, midőn elsietve, kevés percz után csaknem egy egész kerék sajttal és egy nagy czipóval jött vissza, erre poharak, késes és villák következtek, méz, pár köcsög édes és aludt tej, vaj annyi, a mennyit egy tálon még talán soha együtt nem láttam, fris és száraz gyümölcs, szóval egész vendégség, melyet húsz arató nem emészthetett volna fel. Eleget kértem, hogy ne fáradjon többé, eleget mondám, hogy annak, mit elémbe állitott, feléből sem eszem, hasztalan, Szűcs István mindenre csak azt válaszolá, hogy akkor izlik az étel, ha van miből választani, s nem nyugodott meg elébb, miglen egész asztalunk megrakva, a sok eleség alatt görnyedett, s ő egy szép darab húsos szalonnát állitott elémbe, melyet mint az egésznek fénypontját, utóljára hozott ki.

A jókedv s szivesség, melylyel átellenemben helyet fogva, mindenét kinálá, leirhatlanok. Ugy látszott, mintha azon élvezetet, melyet a magyar ember abban talál, ha va-

Digitized by Google

lakit jól tarthat, évekig nélkülözve, vendégszeretetének felhalmozott kincseit, egyszerre reám akarná árasztani.

A hosszu sétálás jócskára nevelte étvágyamat, ettem, a mint csak ehettem, már csak azért is, hogy kedvét ne rontsam, s nemcsak magamat multam felül, hanem evés dolgában valóságos csodákat tettem; de gazdám mindig keveslé s ujra késztetett, mig végre határozott kijelentésem, hogy ha még egy falattal többet eszem, beteg leszek, jó szivü kinálásainak véget vetett.

A baj csak az, — mondá kiüritve s ujra töltve poharát, — hogy az idevaló bor nem ér semmit, eléggé ízlik, de elrontja a gyomrot. Hej ez sem olyan mint nálunk. Van a háznál más is, mikor kis fiam született, apósom egy hordócska magyar bort hozatott Salzburgból, de ezt feleségem elzárta. Hiába, az asszony itt is csak olyan mint nálunk, mindig van valami a háznál, mit külön kulcsa alatt tart. Édes anyám is azt tette. Ha apám a nagyváradi vagy aradi vásárról hegyi bort hozott, mindjárt a kis pinczébe zárta, hogy a cselédek ne férjenek hozzá, csak hogy oda édes apám s mi gyerekek sem fértünk egykönnyen. Szegény édes anyám, ha az egyszer eljöhetne s Erzsimet látná, és éléskamránkat, a sok sajtot, vajat és mézet, a tejes pinczét, nagy tehéncsordánkat az almon és a kis Pistikát, az volna ám még a világ. De, — folytatá rövid szünet után s arcza elborult, — jobb hogy nem jöhet el, itt, hol az ember Isten egéből is mindig csak egy darabot lát, és vasárnaponkint nem mehetne ki szőlőjébe, nem tartaná ki egy félesztendeig sem. Eltemetnék; mint mióta hazulról elmentem, édes apámat temették el, s annak legalább idegen föld nem nyomja áldott porát. A teins ur nem ismerte apámat.

Mondám, hogy nem emlékszem.

Volt-e valaha L.-ben? Ha ott volt, — folytatá, midőn e

Digitized by Google

kérdésre igennel feleltem, — s lovakat váltott vagy más dologban a falu házánál megfordult, bizonyosan látta. Bíróviselt ember volt, kétszer választották meg egymás után, harmadszor is megteszik, ha a tiszttartó nem lett volna ellensége. Később is a tanácsban maradt s ha a faluháznál valami kellett,, notárius uraimék mindjárt érte küldöttek, ugy is csak a harmadik házban lakott. Az egész járásban nem volt olyan tekintélyes ember. Azt mondták, hogy hasonlitok hozzá, azaz egypár vén ember azt beszélte, hogy mikor édes apám gyerek volt, ugy nézett ki; csakhogy akkor más idők lehettek. Egy fél fejjel is nagyobb volt nálamnál s még egyszer olyan széles, s mikor hazulról elmentem, bajsza s haja galamb-fehér volt. Ő győzte nem csak erővel, mi talán bennem is megvan, de észszel is. Nem volt párja a vármegyében. S most meghalt, s még azt sem tudom a temetőnek melyik oldalán fekszik, s nem mondhatok egy áldást fejfája felett. Ez is fáj ám nekem.

A szomoru hangulat, mely mint dalainkban, ugy kebleinkben soha nem hiányzik, s mely a zajos öröm s pajzán jókedv közepette egyszerre felszólal, s annyira jellemünkben fekszik, miszerint közmondássá vált, hogy a magyar sírva vigad, erőt vett gazdámon, s egy ideig hallgatva ültünk egymással szemközt. Ő fejét kezére támasztva s elmélyedve gondolataiba, én részvéttel azon fájdalom iránt, melylyel multjának szent emlékei szivét tölték.

Végre, hogy őt fájdalmas hangulatából kiragadjam, a házáról kezdék szólni. Nem rég mentem keresztül születése helyén, a vidéket, melyben növekedett, előbbi időkből ismerém. Erről beszéltem neki. Az utolsó termésről, a nagy áradásról, mely harmadéve az alföldet elönté, a töltésekről, melyek készülnek s tervezett vasutjainkról. Mondhatlan érdekkel hallgatott mindent, s ha sok egyes kérdéseire nem

Digitized by Google

felelhettem is, minden mozdulatából látszott a megelégedés, hogy egyszer ismét hazájáról szólhat.

Hej, — mondá végre felsohajtva, — azért nekik mégis könnyü. Bánnám is én, csak honn lehetnék, vagy csak egyszer még láthatnám anyámat s öcsémet.

Biztatni akarám.

Arról kár szólni is, — vágott szavamba, — jól tudom s a teins ur is tudja, hogy az nem lehet. De talán, ha hazamegy s megint egyszer L.-ben megfordul, fölkeresi öcsémet, Szücs Pétert, s elmondja neki és anyámnak, hogy látott s jól birom magamat, s egyébiránt is nincs bajom, csakhogy messze földön, e görbe országban kell élnem. Tudom sokat kérdeznek, de, tevé hozzá szünet után, azt, hogy bugyogóban járok, akár ne is mondja nekik. Elég nehezemre esik, s mikor idejöttem soká huszárosan jártam, de végre rávettem magamat, hogy én is ugy öltözködjem, mint a többiek.

Ismét különböző tárgyakról szóltunk. Ö megtöltötte makrapipáját, mely urával együtt messze földről jött és sok szolgálatot látott, én szivaromra gyujték. Mintha évekig ismernők egymást, oly bizodalmasan folyt társalgásunk. Talán észrevevé kiváncsiságomat, vagy talán neki is jól esett, hogy történetét egyszer egy földijének elmondhatja, s ő maga kezde beszélni multjáról.

Ha tudná, miként kerültem ide, a teins ur elcsodálkoznék, — mondá felsohajtva, — az egy egész historia. Ha időnk lenne, el is mondanám.

De talán lesz időnk, — jegyzém meg én. — A nap még soká tart, s ha szállást ad — —

Most még ugy sem eresztem el, — vágott szavamba ő, — miután tudom, hogy L.-n többször megfordult. Feleségem az öreg gazdával nagynénjéhez ment s ki tudja mikor jő haza. Mért ne mondanám el az egész dolgot, elbeszélheti

Digitized by Google

édes anyámnak s a többieknek, azok ugy is csak annyit tudnak, a mennyit nekik levélben megirhattam s ez mindösszesze sem sok.

Hát hogy a dolgot előlről kezdjem, — szólt, nagy füstöt eresztve pipájából, — a mint már mondtam, L.-ban születtem. Apám Szűcs János volt, kiről már elébb szóltam, telkes gazda, volt biró s oly ember, a milyen a faluban elébb sem volt, utóbb sem lesz; beillett volna vicispánynak. Édes anyámat, Isten áldja meg szegényt! Farkas Borbálának hívják. Házunk, azt is elmondtam már, a nagy utczán áll, a harmadik a falu házához, nem messze a templomtól. Itt laktunk mi gyermekek is, azaz én és Péter öcsém, kivévén a munka idejét, mikor apámmal a tanyára mentünk, és sokszor egész hetekig nem jöttünk a faluba.

Szerencsésebb két fiu nem volt a világon. Igaz, téli hónapokban iskolába küldtek, s a vén mesteren nem múlt, hogy többet nem tanultunk, eleget megvert főleg engem, mert a számolás teljességgel nem fért fejembe. Apánk is, ha szót nem fogadtunk vagy ellenünk más panasz volt, néha ránk riasztott. De azért nem volt bajunk. Édes anyánk, ha nem fogta is pártunkat, mert ezt ő sem merte, mindig talált valamit, a mivel megvigasztalt, majd fehér czipót, majd aszalt szilvát, majd más valamit, s ha a téli hónapokban a sok iskolázást resteltük, annál szebb volt a nyár. A fecskék, ha fészkeikhez visszatértek, nem repülnek körül vígabban, mint mi, ha apánkkal kikeletkor ki a tanyára mehettünk. Tudtuk, hogy a vén mestert mindszentig nem látjuk, és szebb tanya, mint a miénk, nincs az egész Alföldön. Édes apám két telkes gazda volt, s már a tanyaföld is elég nagy, hozzá pedig még feles és árendás földet birtunk, s őszkor oly asztagok álltak istálónk megett, hogy akármily földesur szürűskertjében beillettek volna.

Digitized by Google

Gyermek nem igen becsüli a vagyont; de az, hogy soha idegen munkára nem megyünk, és édes apám a robotra is béresét küldi, hogy vásárkor új csizmát és kalapot kapunk, és annyit ehetünk, a mennyi csak belénk fér, bizony nekünk is jól esett, és még most is emlékszem, hogy mikor a mester egyszer jól megvert, s azután azt mondta, hogy, ha nem tanulok, soha biró nem lesz belőlem, akkor eszembe jutott, hogy csakugyan még biró is lehetek. Két nap egymásután jól viseltem magamat az iskolában, s fűzfabotot vágva, ugy jártam körül a faluban, mintha már is én mondanám a törvényt. De végre nem sokat törődtem vele, lesz-e biró belőlem, mikor ugy sem cseréltem volna senkivel a világon.

Itt az emberek nem is tudják mi egy tanya. Eleget magyaráztam nekik, de nem értik. Rendes szántóföldeinken kivül, melyek a ház körül fekszenek, van nekik is birtokuk. Almoknak nevezik, és azok majd az egész községé, majd egyes gazdáké. Ipámnak is van ily földje, hol marháinkat tartjuk. De mi ez a mi pusztáinkhoz képest. Még a marha sem olyan. Ha a teins ur most felmegy, almunk ott fekszik a hegyoldalon jó három fertály órányira innen, ha felmegyünk, fogadok, a bika mindjárt ott terem. Hogy felbökjön? de hogy, hogy magvakartassa fejét. Pedig a mi bikánk hatalmas darab, ritkitom párját; csak hogy itt még a marha is szelid. A tehenek maguk jőnek, hogy megfejjék, s ha csak a ménkő nem csap le közéjök, a világért nem szaladnának szét. Ha az idevaló embereknek magyar gulyát mutathatnék, csak egy jóra való bikát, mikor idegen ember jő a marha közé vagy farkast érez, s nagy tüzes szemével körül néz, a földet kaparja, dühében fújni kezd, s azután felvetve farkát neki rohan, és az egész gulya utána iramlik, hogy a föld csak ugy reng alatta, s a gulyások lóháton alig érhetik el; ha ezt lát-

Digitized by Google

nák az ide való emberek, kik egész életökben marhával bántak, azt sem tudnák Istennek mily szarvas teremtését látják maguk előtt. Az egész falu megfutamodnék.

Hiába, ezt mind a föld teszi. Valamint az emberek, mert gyermekségöktől mindig e hegyeken mászkálnak, meggörbülnek, s tiz faluban nem találni egy nyalka legényt, ki, mint nálunk mindenik, fejét egyenesen hordaná; ugy a marha hogy kapjon bátorságot? mikor oly mezőn legel, hol ha egyszer bátran neki indul, kitöri nyakát. Nyár kezdetén még hagyján, de ha a teins ur azt a helyet látná, hová a marhát kisasszonynap táján felhajtjuk, megesnék szive. Mászkálniok kell szegényeknek, mint kecskéknek, csupa nyomoruság, az egész ország csupa nyomoruság.

Nekem nem ugylátszik, — mondám, midőn gazdám előadásában megállva, ugy nézett reám, mintha helyeslésemet várná. — Sőt alig láttam virulóbb tájat. Emlékezzék csak földi, talált-e nálunk aratás után valaha ily zöld mezőt, minőt itt látunk.

Zöld, — mondá ő, midőn pipáját kiverve maga mellé tevé, s arczán azon megvetés vala kifejezve, melylyel alföldi ember a Krajna valamely határát nézné, — zöld, de mikor az egész év hosszán mindig csak zöld marad. Nálunk, azaz nálunk odahaza, rég nem tudnak semmit az aratásról; itt most fognak hozzá, s nem csoda, ha ott minden tarlóban áll, s a mező fakónak látszik, hisz meghozta termését; mig itt csak most készülünk hozzá, s mégis maholnap már az őszivetéshez kell fognunk. Soha búzát búza után vetni nem lehet, nemcsak azért mert a föld nem birná el, de azért sem, mert nem érnénk rá, s néha mindjárt Szent-Mihály után havazni kezd. Köszönöm én az ilyen földet, ha még oly szép zöld lenne is. Az egész ország csak olyan, mint a nép, nem épen itt, mert az idevaló parasztok jól birják magukat

Digitized by Google

mindamellett, de a határon túli hegyek között, hol mint huszár egy ideig kvártélyon voltam. A magyar ember szegényesen néz ki; a német, ha az alföldre vetődik s a legtehetősebb gazdát látja gyolcs ingben, gatyában, zsiros bundával, talán megszánja szegényt, s mégis az biz hat ökörrel szánt, s oly négy lóval megy a vásárra, hogy alig győzi tartani. A németek, kik között laktam, fekete bőrnadrágban, posztókabátban, magas tetejü kalapokban elég tiszteségesen néznek ki, biz Isten még esernyővel is járnak, mint a teins urak, de azért szántáskor kettőnek kell összefogni, még akkor is többnyire egy lóval s egy tehénnel szántanak, s az egész faluban nincs annyi hús és zsiradék, mennyi nálunk egy becsületes lakodalomnál elfogy. Nincs is több oly ország a világon, mint Magyarország! Azt a hét vezér ugyan jól keresé ki, Isten áldja meg érte, és oltalmazza meg a magyart török s tatár és minden ellenségeitől, kiknek foga rég fáj szép Magyarországra. — S ezzel Szűcs István felkelve az enyémhez koczczantá poharát, s végső cseppig kiitta. Meg valánk indulva mind ketten.

De hol is hagytam el, — kezdé meg ismét gazdám, midőn lelkesülésének kitörése után előbbi nyugalmát visszanyerte. Igaz arról szóltam, mikor még gyerekkoromban atyámmal és Péter öcsémmel a tanyán laktam. Hosszu volna mindent elmondani, de a gyerek utoljára is mind egyforma. Pajkos, ha jó dolga van. Csak Péter öcsém volt kivétel. Ha lóra kaphattunk, ő se maradt hátrább. Ő az egyik négyesen, én a másikon, s haj rá előre, a ki mint tud, hogy hosszu porfelleg vonult utánunk az egész pusztán, s mikor a kúthoz értünk, fél óráig se mertük megitatni lovainkat. Akkor is, ha a félig rakott kazal egyik oldalán felmászva, a másikon leeresztettük magunkat (bizonyosan a teins ur is megpróbálta e mulatságot, és mi inkább ezért, mint a termésért örültünk

Digitized by Google

az aratásnak) mondom, az ily játéknál is Peti csak ugy lármázott, mint a többiek. Egyszer ki is ficzamitotta a lábát, mikor aztán engem vertek meg. De ő ezt is mind csak pajtásságból tette, természeténél fogva soha sem láttam szelidebb gyermeket, s mig én a górében a verebeket hajigáltam vagy a kuvaszokat uszitottam egymás ellen, vagy más csintalanságon törtem fejemet: ő sokszor órákig elült a halom tetején, mely alatt tanyánk épült, vagy az árok széléről nézte a világot. S ha kérdeztem, mit mélázik? azt felelte: hogy a délibábot nézi, vagy a ballangokat számolja, melyeket a szél a pusztán végig kerget; honnan jöhetnek, hová mennek, s mi lesz belőlük? Mi lesz belőlük? ki tudja? elég, hogy soha a határra, honnan elszakadtak, vissza nem mehetnek többé! Hej ki hitte volna, hogy egyszer belőlem is ily ballang lesz! Akkor csak azt gondoltam, hogy mind ez ostobaság, s hogy kár, ha Petit Debreczenbe nem küldik, ugy is csak papnak való. Édes apám pedig azt mondta, hogy jó gyerek, és őt küldte ki birkanyájunkkal. Én eluntam volna százszor, de ő ismerte minden virágnak nevét, s tudta hol fekszik a nyúl, a legtöbb fürj kinek vetésében jár, és sokszor mondta, hogy neki nem kell más mulatság.

Ilyen maradt ő később is. Mikor felnőttünk és én azt kezdtem kérdezni: ki a legény a csárdában? ő alig hallatta szavát; s már azt kezdték mondani róla, hogy pulya gyerek, mikor egyszer vasárnap a korcsmában védelmemre kelt, és a falu kanásza kezéből kikapva fütykösét, avval oly munkát vitt véghez, mintha egész életében nem is tett volna egyebet. Ha bántották, vagy ha valakinek védelmére kelt, nem volt derekabb legény a faluban, és botja ugy suhogott kezében, mint a forgószél; de ő maga nem bántott senkit, és az öregek azt mondták, hogy épen olyan lesz, mint édes anyánk nagy apja volt, ki, mikor katonának vitték, szinte a legszeli-

Digitized by Google

debb fiunak tartatott, és azután még is egy arany és két ezüst érdempénzzel jött haza a háboruból, és akkor megint oly jámbor lett, mint a harapáskenyér, és burkus s törökön kivül nem is bántott soha senkit a világon. De a leányok nem törődtek e jövendöléssel. A fehér nép a pántlikából a pirost, a legényből a pajkost keresi ki magának, és Péter, ha derekabb legény volt is nálamnál, félig sem állt oly kedvességben előttük, mint én. Ő pedig fel sem vette, mintha neki egy sem kellene. Elült táncz között néha egy óráig és nem is szólt hozzájok. Csak a kis Eszter iránt viselte magát máskép, azt is, a mint valamennyien gondoltuk, csak azért, mert ugy szólván együtt nevekedtünk.

Hej az az Eszter, — folytatá rövid szünet után, — furcsa egy kis leány volt. Első tekintetre nem látszott benne semmi különös. Kovács Erzsi, meg a rektor leánya és a felső molnáré, az mind szebbnek tartotta magát. Jóformán az is volt. Erzsiből két olyan is kitelt volna, mint Eszterke, termete mint a nádszál, s nádszál nem hajlékonyabb és nem bólintgat fejével szebben, mint ő táncz között. A rektor leánya piros volt mint a pünkösdi rózsa, és a molnár Zsuzsija derekabb mindkettejénél. A faluban azt mondták, hogy jobb lenne a legénynek, ha a malom kereke alá kerül, mintha Zsuzsi forditja reá szemét, és mégis Eszternek nem volt párja egyik sem. Közelében különös érzés fogta el az ember szivét. Mintha tavaszkor illatot érez, s nem tudja honnan jő, mig a fű között a kék ibolyákat veszi észre. Igy járt vele mindenki. Első tekintetre nem foghatta meg senki, mért oly kedves e leány, csak ha kék szemébe nézett, akkor vette észre, hogy minden onnan jő.

Vad fiu voltam egész életemben, és mi tagadás benne, eleget veszekedtem, de ha még ugy haragudtam is, s ha velem senki nem birt, nem kellett más, mint hogy Eszterrel

Digitized by Google

találkozzam, s rosz kedvem elmult, nem tudtam volna én ilyenkor senkire haragudni a világon. Oly tiszta, oly nyugodt, oly gyönyörüen kék volt szeme, mint a meleg nyári ég, az ember megfeledkezik magáról, ha belé néz.

Édes anyám sokszor beszélt velem Eszterről. A faluban azt mondták, hogy belőlünk pár lesz, s én csak azt feleltem, hogy addig még sok viz foly le a Tiszán, de azt gondoltam, hogy bizony nem bánnám, ha pár lenne belőlünk. Csak egy ember nem beszélt velem soha e dologról, és az Péter volt, sőt ha én kezdtem, ő másra forditotta a beszédet, vagy el ment, mint ha észre sem venné vagy semmi gondja nem lenne reá. Egyszer szemrehányásokat is tettem neki. Mintha tegnap lett volna, ugy emlékszem reá.

A tanyára mentünk. Roszul esett, hogy arról, mi leginkább szivemen fekszik, épen öcsémmel nem szólhatok, s Eszterről kezdettem beszélni. Másra akarta forditani, de miután mindig újra kezdtem, s az út közepén ott nem hagyhatott, hallgatva ballagott oldalam mellett. Legfelebb egyes szavakat csikarhattam ki belőle. Hogy Eszter bizony jó leány; hogy apja talpig becsületes ember, s hogy belőle jó gazdasszony lesz. De ezt is csak ugy mondta, mintha restellené, s én soha nem boszankodtam ugy reá életemben, mint ekkor.

Hallod-e Péter, mondtam végre mikor a tanyához értünk, ugy látszik nem igen bánod, jó vagy rosz szerencse fordul-e reám. Ha te akarnál megházasodni, én dolgodat nem oly könnyen venném. Örülnék vagy boszankodnám, dicsérném vagy szidnám kedvesedet, de azt nem hányhatnád szememre, hogy sorsodat még annyira sem veszem fel, mint akármelyik szomszédunk vagy ismerősünk.

Az én házasságomra nem sok gondod lesz, válaszolt Péter. Új esztendőre beállok katonának.

Digitized by Google

Már minek állnál be katonának, mondám én, édes apámnak két telke van, elég az neked is, nekem is.

Nem kell nekem édes apám telke, mondja ismét ő. Édes anyánk nagy apja is katona volt, én is az leszek

Ismertem Pétert és tudtam, ha az egyszer valamit fel tesz magában, négy ökör sem birná elhuzni helyéből, s azért csak azt mondtam neki, hogy ha kedve van, hát adjon Isten neki szerencsét hozzá, de hogy édes anyám nagy apja, mikor arany és ezüst érdempénzzel vissza jött, szintén megházasodott, s hogy ő is Isten segedelmével ezt teszi talán, s majd én keresek fiatal takaros feleséget számára.

Nem jövök én soha vissza a faluba, mondá ő szomoruan, talán ad az Isten jó török háborút, a hol őket megtanithatjuk, mire való a huszár, s akkor majd hallani fogjátok híremet; vagy talán nem is, — és csak ugy pusztulok el; de azt tudom, hogy ha egyszer katonának álltam, vissza nem jövök többé. És ez jobb is nekem.

Péter nem volt víg természetü. Sokszor a szomoruság erőt vett rajta, és se ő, se más nem mondhatta volna, min búsul. De ily leverve őt eddig még sem láttam, s bámulva kérdeztem mi baja?

Nincs nekem semmi bajom, mondotta ő, csak hogy kedvemet vesztettem el, s nincs többé maradásom a faluban. Legjobb nekem, ha katonának állok.

Egy ideig hallgatva álltunk egymás mellett, sem én nem szóltam, sem ő. Szeme a távolban járt, mintha a falut nézné, melynek fehér házai hosszu sorban a láthatáron látszottak.

Ne gondold bátyám, mondá végre, hogy ha nem sokat szólok is, szerencsédben részt nem veszek. Csakhogy, ha az embernek magával gondja van, nem tépelődik mással, s nem kis dolog, mig az ember elhatározza magát, hogy szülőhelyét elhagyja. Három hónapja, hogy fejemet töröm rajta. Te

Digitized by Google

szerencsés ember vagy, Eszternél jobb feleséget a föld kerekségén nem találhattál volna. Tedd őt boldoggá bátyám, s az Isten is megáld érte.

Ő elment, s én bámészkodva néztem utána. Nem tudtam mit gondoljak. Hogy Esztert szerencséssé tegyem? hisz az meg lesz! de mi baja lehet Péternek.

Épen sok dolgunk volt a tanyán. Később édes apám is eljött, s nem beszéltünk többé az nap a dologról. Utóbb sem. Péter ismét vidámabbnak látszott, s egész beszélgetésünkből csak az maradt fejemben, hogy katonának akar állni, és hogy őt talán még is valami módon más gondolatokra hozhatom.

Kevés nappal később apám tudtomra adta, hogy Esztert számomra megkéri. Ha soha sem láttam, vagy soha eszembe sem jutott volna, hogy elveszem, akkor is csak azt mondom, hogy köszönöm irántam való jó szándékát. Édes apámnak ellent mondani nem mert senki a házban. De minthogy ha rám bizzák, sem választottam volna mást, nem tudtam mit csináljak örömemben. Néha kétszer annyi takarmányt tettem a jászolba, s ha apám megszidott a pocsék miatt, azt gondoltam, hadd érezze a marha is, hogy lakodalom lesz a háznál. Széles jókedvemben teli marokkal szórtam a magot, s ha egy zsákkal több fogyott el, s anyám elszörnyüködött, azt feleltem neki, hogy annál jobb, mert tudom áldott esztendő lesz, s minden szem megterem tizszeresen. Lakadalmunk farsangra volt határozva, s eszem mindig a körül járt. Nem volt nálamnál boldogabb legény három vármegyében. Nem is resteltem egyebet, mint azt, hogy Péter még új esztendő előtt akar beállni katonának, s hogy Eszter, mióta mátkám lett csak ugy viselte magát irányomban, mint annak előtte, sőt ha volt változás, ez csak annyiban állt, hogy nem szivesen maradt velem maga, és

Digitized by Google

ritkábban emelte rám kék szemét. Öcsémről édes apám azt mondta, hogy egészen nagy apjára ütött, s hogy ha már katonának készül, annál jobb, minél elébb kezdi, legalább annál elébb jő ismét haza. Eszterről édes anyám mondta, hogy jól teszi, s hogy tisztességes leány létére nem is cselekedhetik máskép, s hogy mentül kevesebb szeretetet mutat most, annál többet fogok nála találni, ha majd elveszem.

Hogy mindennek más oka lehet, az nem is jutott eszembe, s ha Eszter karácsony táján véletlenül meg nem betegszik, elveszem, s talán mostanig sem jutott volna eszembe, hogy mással talán szerencsésebb lehetett volna.

Eleinte csak egy kis változásnak gondoltuk az egészet Eszter az utolsó időben roszul nézett ki; halaványabb volt, mint máskor, és anyja is panaszkodott, hogy alig eszik, de nagy fontosságot nem tulajdonitott senki bajának. Csak mikor végre ágyba került, s a doktor mondta, hogy nehéz beteg, akkor ijedtünk meg.

És volt is miért! nem múlt egy pár nap, és a szegény leányra alig lehetett reá ismerni. Órákig nem nyitotta fel szemét ugy feküdt ott, mintha már meghalt volna, s ha végre mozdult s körültekintett, vagy szólt, még inkább megijedtünk. Nem ismert senkire. Ha ágyánál álltam, ugy beszélt hozzám, mintha anyja lennék; s anyját apja helyett szólitotta meg. És ez igy tartott csaknem három hétig. Néha ugy látszott, mintha jobban volna és már örülni kezdettem, de akkor vagy a doktor jött, s a fejét rázva mondta, hogy a betegségen semmi változást nem lát, vagy ha kimentem az utczára, s a szomszédoknak elmondtam, hogy Eszter jobban van, csak azt hallám vígasztalásul, hogy halála előtt minden beteg javul, s hogy Eszter még sem marad meg. Ők mindig mondták, hogy ez lesz a vége; ily szelid józan gyermek, minő ő volt, nem életre való. Maga a mező ugy nézett

Digitized by Google

ki, mintha az embert csak szomoritani akarná. A fehér hótakaróból itt-ott csak egyes száraz kóró állt ki, minden oly elhagyottnak látszott, az ember szinte természetesnek találta, hogy ily időben beteg nem épülhet ki. Ha édes apám a tanyára küldött, hogy a marha után nézzek, szegény azt is csak azért tette, hogy bajomról egy pár óráig megfeledkezzem, még szomorubban jöttem haza. A hova néztem, csak a halál jutott eszembe, s vigasztalásul legfelebb a gondolat, hogy nem sokat veszt, ki e puszta hideg világról elköltözik. Soha nem éltem szomorubb időket.

Végre túl estünk rajta hála Istennek. Eszter magához jött, lassankint fellábadott, s csak gyengesége maradt vissza. Természetesen, lakodalomról szó sem lehetett. Eszter farsang közepe táján még alig birt felkelni ágyából, s ugy határoztuk, hogy csak husvét után kelünk össze. De én azt sem bántam. Csak hogy megmaradt.

Öcsém elébb új esztendőre akart katonának állni, de Eszter betegsége miatt ez sem történhetett. Majd a doktorért kellett menni, majd orvosságért, apámnak is, miután nem sok hasznomat vehette, több szüksége volt reá. Maga ajánlkozott mindenre, s ha a betegnél mások virrasztottak, ő az éjszakát néha velem, néha a maga pitvarán töltötte, hogy ha valami kell, kéznél legyen. Mikor Eszter jobban lett, többször hozta fel ugyan ismét a katonaságot, de nem sok kérésre volt szükség, hogy őt visszatartóztassuk, s megigérte, hogy husvétig velünk marad, csak arra, hogy lakodalmamat bevárja, nem akart reá állni semmi módon.

Mind ebben nem láttunk semmi különöst. Hiába, Péter jó fiu, mondta anyám, észreveszi, hogy szükségünk van reá és azért marad itt, ha még oly nehezére esik is. Szakitott képmása apámnak. Meglássátok, Péter is arany érdempénzzel jő haza. Hogy Péter öcsémnek nemcsak a katonáskodás

Digitized by Google

és nagy apánk aranypénze jár eszében, az eszünkbe se jutott. Még azt is természetesnek találtam, hogy mig Eszter a szobából ki nem mehetett, Péter fél napokat töltött ott. Hisz gyermekkorukban is inkább tartottak össze, Péter nemsokára elmegy, s ki tudja látják-e egymást e világon. Én bolond fejemmel még örültem neki, s ha Péternek a tanyán dolga volt, helyette mentem ki. Édes anyám restelte is, s megszidott, mért nem töltök több időtt mátkámnál, de én biz azért még is kimentem. Nagyon szerettem Esztert, s jól esett, ha naponkint benézve láttam, hogy megint jobban néz ki, szivesen beszélgettem is vele és még azt sem bántam, ha édes anyja vagy egy fél óráig jövendőbeli háztartásunkról okoskodott, de idő hosszára nem tartottam ki. A kis ablaku setét szoba, a fonó kerekek pergése, s az egyhangu beszéd ugy elálmositottak, hogy sokszor csak jövendőbeli anyósom szidása költött fel.

Végre kitavaszodott; a hó elfogyott és szántani kezdtünk. Eszter is kiépült és szokott munkáit végzé a ház körül; mi fiuk pedig édes apánkkal egész napokat töltöttünk kin a tanyán. Minden régi kerékvágásába jött, csak egy nem tetszett az egésznél, az, hogy öcsém és Eszter egyre csak szomoruak maradtak. Pétert megfoghattam. Husvétra akart beállni, s az mindig közelebb jött, nem csoda, ha szive megesett, de mi baja lehet Eszternek? Mentül többet gondolkoztam, annál kevesebbet foghattam meg; és én soha nem is jöttem volna talán reá, ha a Tisza nem árad ki.

A teins ur nem foghatja meg, mi köze a Tisza árjának Eszter szomoruságához, — folytatá rövid hallgatás után, látszólag gyönyörködve a meglepetésen, melyet beszédének váratlan fordulatával előidézett. — Hát az egész csak ugy függ össze. Előbbi időkben, a mint hallottam, annak már 20 esztendeje lehetett, határunkat töltéssel foglalták körül Ak-

Digitized by Google

kor időben sok czivódás volt miatta és mint apámtól sokszor hallám, néha tavaszkor az egész falu kiment, s kapával, fokosokkal védte töltését a szomszédok ellen, kik azt mondták, hogy nálok a Tisza csak azért árad oly magasra, mert határunkon nem mehet keresztül. De utoljára ők is megszokták, mi is, s ha az egész vidék viz alatt állt, az hogy határunk szárazon marad, ép oly természetesnek látszott, mint az, hogy máshol csak a fűzfák, vagy hátak állnak ki az árból. Még töltésünk is alig jutott eszükbe máskor, mint mikor az indzsellér, kire a töltés feltartása bizva volt, a falu házánál fizetését szedte be. Ha a biró szóba hozta, hogy jó lenne azt helyenkint megigazitani, legfelebb egy pár vén ember ment ki kapájával, az is ha este visszajött, azt mondta többnyire: hogy biró uramnak nincs helyén esze, mert a töltésnek semmi baja. Kitart az száz esztendeig is, csak ne bolygassák. S nem is igen bolygatták azt, több esztendeig nem történt egy kapa vágás, s nem is lett volna baj, csak a Tisza ne áradt volna ki épen ez esztendőben oly kegyetlenül.

Csak ugyan a szomszéd falu emberei rontották-e meg töltésünket, hogy magukon segitsenek, mint azt sokan mondták, vagy pedig a viz maga tört rést magának. A baj éjszaka történt, s igy nem tudhatni okát, de annyi bizonyos, hogy mikor szürkületkor észrevették, s a harangot félre kezdték verni, többé segiteni nem lehetett. Az egész falu kiment. Még az asszonyok s gyermekek is kapával s kosarakkal szaladtak a többiek után, de a viznek most még a vármegye sem parancsolhatott volna többé. A rés hat öles volt mikor oda értünk, és szemlátomást nagyobbá lett. A zavaros folyó egész darabokat rántott magával. Rövid idő mulva a legbátrabb is átlátta, hogy segiteni nem lehet, és mindenki, mint a vert had, nagy zavarban és lármával futott az ár előtt.

Digitized by Google

Több mint húsz év óta határunkat viz nem öntötte el. A lapost, hol elébb a közlegelő volt, régen felszántották, s most ott a legszebb repcze s őszi vetés állt, elképzelhetni a jajgatást, midőn a viz lassankint mindent elboritott. Eleinte sokan még azzal vigasztalták magukat, hogy földjeik hátasabb helyen fekszenek, s külön töltéssel akarták megmenteni vetéseiket. Nappal s éjszaka dolgoztunk. Mind hiába. Még mielőtt a töltés félig elkészült, egyszerre csak azt vettük észre, hogy a viz hátunk megé került, s végre átlátta mindenki, hogy fáradsága haszontalan, s összetett kezekkel nézte a pusztitást.

Szerencsére, a falu maga hátasabb helyen állt, s a tanyák is, melyek még akkor mérettek ki, mikor határunknak töltése nem volt; de a többi mind egy nagy tó. Csak a fák látszottak ki a vizből, itt-ott egy akol fedele, az is, a mint a vert földből készült falak elmállottak, mindig mélyebbre szállt, s pár nap mulva egészen összedőlt. Bizony szomoru volt ezt látni, csakhogy nem sok időnk maradt a szomorkodásra.

Sok azt sem tudta, hogy tartsa el az istálóba marháját, más, kinek mint nekünk, tanyája szárazon maradt, nem juthatott oda. A viz a falu s a tanyák között oly mély volt, hogy keresztülgázolásról szó sem lehetett. Jó két órányira laktunk a Tiszától, s igy csónaknak a faluban hire sem volt. Az egyik istáló ajtókat szegezett össze, s azokon tolta magát át, más leszedte a pallás gerendáit, s ezekből készitett talpat magának, mig néhányan a harmadik faluból pár ócska halász ladikot szereztek. Mindenki ugy segitett magán, a mint tudott, s mert a marha nagyrészt a tanyákon volt, sok gazda maga ment ki, más legalább gyermekeit küldte, hogy a jószágra felvigyázzon. Apámra e napokban szükség volt a faluban. Tizszer is elhivták napjában a falu házához, hogy

Digitized by Google

tőle tanácsot kérjenek, s igy ő is minket küldött ki, vagy inkább Pétert, mert a tavaszi szántást nagy részben már elvégeztük, és a szükséges munkát a cselédekkel ő maga is elvégezhette, mig én Eszter szülőinél segitettem.

Péter ugy látszott ezt is jó szivvel teszi, csak hogy, mikor husvét közeledett, nyugtalanabbnak látszott. Az utolsó időben keveset láttuk. Csak ha épen eleségre volt szüksége, akkor jött a faluba, s akkor látogatta meg Esztert is. Apám nem szerette, ha a jószágot magára hagyja; s az átjövetel sem volt könnyü. Egy rosz ladikot vettünk ugyan, és az csendes időben csak megjárta, de ha a viz habokat vetett, az ember azt sem tudta, a vizet lapátolja-e ki, mely belé csapott, vagy evezzen, főkép, ha mint nálunk a faluban, az embernek soha elébb evező nem volt kezében.

Igy jött a szent hét. A viz még mindig áradt. Már a tanyákért is aggódtunk, s öcsém, mikor utolszor benn volt, azt mondta, hogy a boglyák körül töltést csináltat. Ez szerdán volt. Mondta, hogy ha a viz nem apad, husvétig nem is jő be. Nagycsütörtök ez esztendőben épen Eszter születés napjára esett, s mikor reggel hozzá mentem, elmondtuk egymásnak, mily baj, hogy Péter nem jöhet el, épen ma, mikor ugy is nemsokára elmegy, s nem tudni mikor jő haza.

Eszter csak oly szomoru volt, mint máskor, de ezt már megszoktam, s dolgom után mentem.

Nem tudom miért, egész nap különösen nyugtalan voltam, s mihelyt munkámat elvégeztem, ismét Eszterhez siettem. Délután mintegy öt óra tájban lehetett. Nem találtam a házban. Anyja mondta, hogy egy szomszéd asszonyhoz ment, s egy ideig vártam is reá; de nem volt maradásom. Fel kellett őt keresnem, s a mint a házból kimegyek, egyszerre csak a kertben látom.

Eszter apja féltelkes gazda volt, de nem igen jól birta

Digitized by Google

magát. Háza is nem a templom táján, hanem kin a falu szélén állt, hol többnyire csak a fertályosok és zsellérek laktak. Kertjöket a libapásttól csak egy árok választotta el, s ha nyári időben a tanyáról vissza jöttünk, sokszor egyenesen erre jártunk a faluba. Most az egész tér el volt öntve; a viz csaknem a kertig jött, s ott az árok mellett állt Eszter.

Már mi a menykőt keres az itt, gondoltam magamban, főkép ily időben, mikor csak alig lábadott fel, s most is néha oly halavány, hogy az ember szinte megszánja. Elfelejtettem mondani, hogy az egész nap szeles volt, s főkép délután oly erősen kezdett fújni, hogy fergetegnek beillett volna. Az ember alig győzte összefogni bundáját, pedig szüksége volt reá, oly hidegen süvöltött a szél a vizen át, mintha husvét helyett karácson jőne, és Eszter, mintha észre se venné, ott áll könnyü kendőben, csak néz, csak néz, s az ember azt sem foghatta meg, mit? mert előtte csak a nagy áradás terült el zavarosan, kétszer oly magas habokat vetve, mint a Tisza. Ugy el volt merülve, hogy nem is vett észre, s mikor megszólitottam, össze rezzent.

Mit állsz itt Eszter, mondám én, meglátod ujra megbetegszel.

Azt válaszolta, hogy csak az áradást nézi, és milyen zavaros a viz, és mily erős habokat vet.

Könnyü neki zavarosnak lenni, mondám én, mikor alatta csupa repcze és búza föld fekszik, de jer haza Eszter. Megfázol. Olyan hideg a kezed, mint a jégcsap.

Eszter, mintha nem is hallaná, csak mindig a vizre néz. Mit gondolsz, kérdezett végre, ha valaki most a tanyákról át akarna jőni, nem lenne-e baja?

Csak nem evett senki bolond gombát, hogy ily időben át jőjjön, mondám én, Molnár Gazsi is csak mult héten fúlt bele, s egy ideig nem egy könnyen legénykedik valaki a vizen.

Digitized by Google

Kezemben tartottam Eszter kezét. Mikor Molnár Gazsit neveztem, egész teste összerezzent. Jer be a szobába, kértem ismét, nem jó neked itt lenni, bizony megint megbetegszel.

Eszter nem szólt semmit. Bevezettette magát a szobába, s csendesen leült a kályha mellé. Oly halovány volt szegény, mint mikor betegsége után felkelt. Egész teste reszketett.

Azt gondoltam csak a hidegtől, s rá adtam kis bundáját. Mindenféléről kezdettem beszélni, a miről csak gondolhattam, hogy szivesen szólt. Ő alig felelt. Meglátszott, hogy esze máshol jár.

De mi bajod Eszter? mondtam utóljára, egészen megváltoztál, ki bántott?

Nincs semmi bajom, mondá ő, csak hogy mikor a viznél álltunk, szegény Gazsi jutott eszembe, és mily borzasztó lehet az szülőinek, meg azoknak, kik szerencsétlenségét okozták. Azt beszélik mások biztatták fel.

Azt bizony nem biztatta senki, mondám én. Magam ott voltam a korcsmában. Olyan szél fújt, mint ma, talán még valamivel nagyobb. Ő azt mondta, hogy át megy a tanyára, mi csak nevettük. Erre tüzbe jött, s újra mondta, hogy át megy, s a ki legény az jöjjön vele; mi meg méginkább nevettünk, s azt a tanácsot adtuk neki, menjen a tiszai halászokhoz és ott keressen pajtást magának. Erre ő felugrott, s azt kiáltotta, hogy hát maga megy át, mert a mit a halász megtehet, attól ő sem fél. És ezzel elment. Vasárnap történt, és az egész korcsma teli volt emberekkel. Gazsi nagybátyja is ott ült és testvéröcscse, de hogy ily bolondot tehessen, az nem jutott senkinek eszébe. Ismertük; jó kedvében ő ugy elhányta a sulykot, mint akárki, s azért eddig soha baja nem történt senkinek. Pikós is volt szegény, s nagybátyja nevetve

Digitized by Google

mondta, ha a vizhöz jő, a hideg szél eszére hozza, s hogy egy fél óra mulva nagy csendesen majd vissza ül elébbi helyére, s ezzel másra fordult a beszélgetés. Mintegy óra mulva jutott eszébe testvéröcscsének, hogy majd utána néz, de akkor már késő volt. Esteledett, mikor Gazsi a korcsmából elment, s mikorra öcscse visszajött, s azt mondta, hogy Gazsit sehol sem találja, s mind kimentünk, hogy őt felkeressük, hirét sem leltük. Eleget szaladgáltunk a viz partján, eleget kiabáltunk; de még csólnakra sem akadtunk. A biróét Gazsi vitte el, a többiek mind a tanyákon voltak, s össze szegezett lápon még nappal és csendes időben is alig juthat az ember át. Várni kellett viradtig és akkor csak a felfordult ladik úszott a vizen, szegény Gazsi pedig ott veszett. Beszélték a faluban, hogy azért akart átmenni a tanyára, mert Kovács Erzsi apjával volt ott, s neki megigérte, hogy még vasárnap eljő. De ki tudja igaz-e, és ugyan Erzsi mit tehet róla, ha más bolond.

Mig én szóltam, Eszter mindig nyugtalanabb lett, s mikor Kovács Erzsit emlitettem, felugrott, s mondta, hogy kimegy.

— De mi jut eszedbe az Istenért! — kérdeztem.

— S hát ha megint valaki megkisértené, hogy átjőjjön? — kérdé.

— De ki jőne most át, hisz nagycsütörtökön csak nem pikós senki, — mondtam én.

— Da ő csak azt mondta, hogy bizonyosan ma is valami szerencsétlenség történik, s csak ugy tarthattam vissza a szobában, hogy én mentem ki, s megigértem, hogy mihelyt valamit látok, bejövök, s megmondom.

— Be furcsa az a leány ma, — gondoltam magamban, — bizonyosan megint megbetegszik. De ámbár nem vagyok félénk természetü, és akkor azt hittem, hogy Eszter félelme

Digitized by Google

csupa képzelődés, mégis mikor a vizhez értem és a piszkos habokát láttam, nekem is szegény Gazsi jutott eszembe. Szinte belé gondoltam magamat helyzetébe. Nem láttam soha tengert életemben, de eleget meséltek róla, s azt hiszem, az sem igen nézhet ki máskép. Csúnya volt azt nézni, s mégis az ember elállt egy fél óráig, s nézte mindig, s alig mehetett el. Az a temérdek viz, a mint fenekéig felzavarva, roppant habokkal csapdosta a partot. Setét szinén az egyes fák, melyek a szélben hajlongtak és a habok között majd fel, majd lemerültek. Távolról alig kiállva a vizből tanyáink, s maga a falu, a melyet most három oldalról viz környezett, mintha szigeten állna. Az ember alig igazodhatott el. Ismert volt minden, mégis minden egészen idegennek látszott. Sokáig álltam ott. Majd a felbőszült vizet néztem, majd az eget, hol a szél az egész borulatot egy sötét felhővé seperte össze. A nap épen e mögé szállt le, s az egész ég vörös volt, mintha húsz falu égne alatta. Nem hallatszott sem marha, sem ember szava köröskörül, csak a szél, mely az ákáczfákon át süvöltött és a szomszédnak nyitott kertajtaját majd felrántá, majd becsapta. A vizen csak a habok mozogtak, s már be akartam menni, hogy Esztert megnyugtassam; mikor épen a mi tanyánk irányában ugylátszott, mintha csolnakot vennék észre. Az alkonyodó nappal szemközt álltam, a setét felhőzet csak még félig takarta el, minden hab csillogott súgáraiban, s nem vehettem ki semmit tisztán. Talán a csolnak eloldozva, csak magában hányatik körül; vagy a mit látok, nem is csolnak, hanem szálfa vagy törzs, melyet a Tisza áradása ide hozott. Szivesen elhitettem volna magammal is, de miután a felhő a napot egészen eltakarta és tisztán láthattam, nem maradt semmi kétség. A csolnakban ember ült, és az öcsém volt. Eleget mondtam magamnak, hogy Péter ily bolondot nem tehet, meg hogy ily távolság-

Digitized by Google

ban senkit megismerni nem lehet, de mentől tovább néztem, annál inkább meg voltam győződve, hogy mégis csak ő. Erővel is elakartam hitetni magammal, hogy nem ő, de a mint oda néztem, ismét ráismertem, s mintha szavát hallanám, mely segitségre hí. Soha ily kínokon nem mentem keresztül életemben, sírhattam s káromkodhattam volna egyszerre.

Jó, hogy legalább Eszter nem látja — ezt gondoltam magamban, s a mint visszafordulok, egyszerre csak ott látom, a keritès mellett állt. Látszott, hogy ő is a küzködő csolnakot nézi. Soha nem felejtem el arczát. Rémülés, fájdalom, kétségbeesés, mintha a világnak minden kinjait együtt látnám. Közeliték hozzá.

— Látod a csolnakot, — mondá, és hangja tompa volt, mint betegségében, — az Péter.

E pillanatban a szegény leányt inkább sajnáltam öcsémnél. Aztán nem tudom miért, de mióta Esztert láttam, magam nyugodtabb lettem. A csolnak közelébb jött, s ha eddig nem veszett el, mért ne érhetné el a partot is? s hát ha nem is öcsém! Eszter megnyugtatására is ezt mondtam.

— Tudom hogy ő, — válaszolt, — én magam hivtam, ő megigérte, hogy születésem napjára eljő, s most én vagyok gyilkosa.

— Már hogy beszélhetsz ilyeket, — mondám én, — tudtad-e te, hogy ily szélvész lesz, és meglátod nem is lesz baja.

De ő, mintha nem is hallaná. — Tudom, el kell vesznie, — mondá többször, — és ennek is én vagyok oka, hiába, csak átkául születtem a világra.

Egy ideig hallgattunk mindketten. A csolnak körülbelől az áradás közepéig ért. Tudtam hogy a viz itt legmélyebb. A habok a kis ladikot, mint egy dióhéjat ugy hány-

Digitized by Google

ták körül. Minden pillanatban azt hittük, el kell merülnie. Péter majd az evezővel dolgozott, majd a vizet lapátolta. Szerencsére, a szél a tanyák felől fújt, és a csolnakot felénk hajtotta, a nélkül ha hárman eveznek sem sokra mentek volna. Végre keresztül jutott a legroszabb helyen. Tudtam, hogy a hol most jár, ott a viz legfelebb válláig érhet, s minden aggodalmam elmult. Nem is bántam volna, ha a csolnak felbillen, mit ijeszti az embereket. Meg mondtam Eszternek is, de ő csak mindig arra nézett, mintha most is még vesztét várná. Idegen embernek is megindult volna szive. Akár hogy örültem, hogy Péter szerencsésen megmenekült, még is megverhettem volna, ugy haragudtam reá; hogy e szegény leányt ily halálos félelembe ejti. Haragudtam reá, de később más gondolatok is támadtak bennem. Ha valahogy én lennék a ladikban, igy gondolkoztam magamban, vajjon Eszter akkor is ugy aggódnék-e? Rá néztem. Eddig ő is tudta, hogy Péter minden veszélyen tul van, s egész arcza ragyogott örömében, de rólam megfeledkezett, azt sem tudta, hogy mellette állok. Nem esett jól, de gondoltam tovább, ily időben csak azért, hogy Esztert meglássam, én sem jöttem volna át a vizen; és én egyikre sem birtam neheztelni.

Mikor végre a sajka a partot érte, s öcsém kiszállt, Eszter zokogva borult nyakába.

Péter nagy zavarban állt ott. Majd Eszterre nézett, majd reám, azt sem tudta, mit mondjon.

— Hogy is tehetsz ily bolondot, — mondám utoljára én, — ha bajod történt volna, Eszter talán a vizbe ugrik.

Péter csak azt hebegte: hogy megigérte, hogy eljő. Szegény piros volt, mint a rák, rám sem mert nézni.

— Ugy hiszem Eszter megbocsátott volna, ha holnap

Digitized by Google

reggel jöttél volna is, — mondtam én, — kár ha saját oktalanságodat másra fogod.

— Igazságod van, — mondta erre ő, — igéret nélkül is eljöttem volna. Jövő kedden elmegyek, ki tudja látom-e Esztert még valaha életemben.

— Holnap után kis kedden, bornyu nyúzó pénteken, — mondám én, — azt a bolondot csak nem teszed, hogy most állsz be katonának.

— És mért nem, — kérdezte ő?

— Hát csak azért, mert, — azt akartam felelni, mert Esztert veszi el, de csak azt mondtam, — mert édes apám nem fogja engedni.

— Édes apám megengedte, — felelt Péter, — le is vagyok kötelezve.

— Az nem baj, — mondtam én, — találkozik helyetted más legény, ha már felcsaptál volna is, van hála Istennek édes apámnak annyija, hogy kiváltson.

— Édes apám ezt soha nem teszi, — mondá ismét ő, — te ide haza maradsz, rám nincs szükség a háznál.

Tudtam, hogy ebben igazsága van, de elvoltam határozva, hogy ha törik, szakad, nem eresztem el, és csak azt mondtam neki, hogy majd elválik, kinek lesz igazsága, s ezzel ott hagytam.

Menés közben eszembe jutott, nem legjobb-e, ha az egész dolgot édes apámnak elmondom; de hamar felhagytam a gondolattal. Engem jól összeszidna, s Pétert talán megverné, s azzal vége. Anyámnak beszélni szint oly haszontalan. Tudtam, hogy a jámbor lélek szivére veszi és sirva fakad, de utóljára is csak azt mondja, hogy azon, a mit édes apám egyszer parancsolt, változtatni nem lehet, és hogy Eszter Pétert elfogja felejteni, és most is engem szintugy szeret, mint őt. Biz én szivesen elhitettem volna ezt ma-

Digitized by Google

gammal is, s egy ideig fejemben járt, nem lenne-e legjobb, ha mindent ugy hagyok, a mint volt. Ugy is, ha Esztert az nap este nem látogattam volna meg, nem tudnék semmit, pár hét mulva elveszem, s ki tudja nem lett volna-e boldog velem is. Eszter kedves leány volt, annyira bele gondoltam magamat a házas életbe, hogy alig tudtam meg válni e gondolattól. És nem szerettem-e őt régtől fogva, nem fog-e ő is inkább megszeretni, ha majd mindig együtt leszünk? Meg öcsémnek is talán jobb, ha katonának megy, hisz az egész falu azt mondja, hogy egészen olyan, mint nagy apánk.

De akár mit csináltam, végre mindig csak az jutott eszembe, hogy ha Péter helyett én lettem volna a ladikban, Eszter félig sem aggódott volna annyira; és hogy én is csak azért, hogy őt lássam, bizony soha életemet nem veszélyeztettem volna; és hogy mikor egyszer tudom, hogy öcsém és Eszter egymást szeretik, gazság lenne tőlem, ha útjokba állok.

Egész éjjel nem aludtam, fejem füstölt a sok gondolkozásban. Végre elhatároztam magamat. Mihelyt szürkülni kezdett vállamra vettem bundámat; lóra s egyenesen a szomszéd városba a toborzó káplárhoz.

Nagy pénteken történt, nem volt ott sem czigány, sem táncz, csak a káplár ült a csapszékben, az is csak ócska dolmányban és forgó nélkül. De én azt sem bántam, csak hogy mentül elébb keresztül essem rajta, mert ha Eszter jutott eszembe, meg édes anyám, csak ugy éreztem magamat, mintha valaki fojtogatna.

Mikor a káplárnak elmondtam miért jövök, szemét, száját tátotta fel, ugy nézett rám, mintha azt gondolná, részeg vagyok. Mondta, hogy még az sem történt vele, hogy valaki nagypéntekan csapott volna fel katonának. De én erre csak azt feleltem, hogy öcsém már régen felcsapott nála, s hogy mivel az nem mehet el, én állok helyébe, és hogy

Digitized by Google

Pétert fel kell mentenie igéretétől, mert mindketten apánkat, s a gazdaságot nem hagyhatjuk el. Erre a káplár azt mondta, hogy szivesen elfogadja a cserét, mert Péter ugy is inkább gránátosnak való, s belőlem nyalkább huszár lesz. Fejemre tette csákóját, bort hozattam s borozás közben kicsináltuk a káplárral, hogy jövő kedden visszajövök. Azután ismét lovamra ültem, és mikorra delet harangoztak, már otthon voltam.

A pár nap, mit még odahaza töltöttem, rövid is volt, hosszu is. Néha azt sajnáltam, hogy legalább egypár hétig nem maradhatok még a faluban, néha meg alig vártam, hogy kedd legyen. Soha sem hittem volna, hogy annyian vannak, kiktől megválni nehezemre esik, és mégis éreztem, hogy tulajdonkép nem függök többé össze senkivel.

Apám eleinte erősen haragudott, anyám szegény sírt, Péter meg azt mondta, hogy őtet szavától senki nem mentheti fel, de mikor látták, hogy nem engedek, és megesküdtem reá, hogy ha Péter katonának áll is, én azért szintén elmegyek, megnyugodtak, s apámon kivül talán valamenynyien átlátták, hogy jól teszem.

Búcsut vettem mindenkitől, utóljára Esztertől is. Öcsém el akart kisérni, s együtt lovagoltunk el. Szegény Péter ugy meg volt indulva, hogy alig tudott szólni; s bizony én sem voltam jó kedvemben, de erőt vettem magamon, s a mi tréfás dolog csak eszembe jutott, mind el mondtam; Péter hallgatott, s később én is kifogytam a sok szóból. Mikor a határhoz értünk, s tanyánkra visszanéztem, nem sokba mult, hogy sírva nem fakadtam, de le győztem ezt is. Eljöttél velem a határig öcsém, mondtam, most fordulj haza felé és Isten áldjon meg. Ő mondta, hogy eljő velem a városig. Jobb, ha nem teszed, — mondtam én, — ugy is csak elszomoritjuk egymást, és ha már szabad jó szántomból áll-

Digitized by Google

tam katonának, nem akarok ugy megjelenni a káplár előtt, mintha erővel fogtak volna. Mond édes apámnak és édes anyámnak, hogy köszöntetem, és hogy Isten áldja meg irántam mutatott sok jó hajlandóságukért. Köszöntsd Esztert is, és legyetek boldogok valamennyien. És ezzel sarkantyuba fogtam lovamat, s vágtatva el, mintha török kergetne. Vissza sem néztem. Tudtam ott áll öcsém, s csak még inkább fájna szivem, hogy vissza nem mehetek. Nem is láttam szegényt azóta, nem is fogom látni soha életemben.

Gazdám látszólag meg volt indulva; keblét nehéz fohász emelé.

Igy lettem katonává, — folytatá végre leküzdve megindulását. — Eleinte kissé nehezemre esett, később megszoktam, s nem bántam meg soha, hogy beálltam. Svadronos kapitányunk szigoru ember volt, de talpig becsületes, olyan mint a harapás kenyér, ha az ember megtette kötelességét; a legénység mind magyar. Nagy része azon vidékről, hol én születtem, s ha nem lettem volna távol hazámtól, soha jobb életet nem kivántam volna magamnak. Néha mikor a parasztokat szántani láttam, vagy mikor a gazda, kinél quártélyban voltam, a munkából hazatért és a sok gyerek ruhájához csimbászkodott, az előbbi idők jutottak eszembe, s az, a mi lehetett volna. Ilyenkor elmentem pajtásomhoz, ki falunkból valami hat hónappal később állt be ezredünkhöz, és Péter lakodalmán jelen volt. Újra elmondattam magamnak mindent. Kik voltak az esküvőnél, Eszter hogy nézett ki, hány poharat köszöntöttek az én egészségemre is, és hogy Péternek könyekbe lábadt szeme valahányszor rólam szólt, de hogy mind a mellett ő is, Eszter is oly jókedvüek, hogy az ember alig ismer reájuk. És ha ezt hallottam, akkor magam is jó kedvü lettem ismét. Eldanoltunk egymással.

„Huszár élet a gyöngy élet,“

Digitized by Google

és átláttam, hogy minden legjobb ugy, a mint történt. — Később kitört a háboru, s akkor ugy sem sok időm maradt a gondolkozásra. Majd ide, majd oda, egyszer forposzton, máskor ütközetben. Fáradságos élet, de az ember mindamellett nem unja és nem is fárad belé, mert hisz ugy sem tudja meddig tart, s nem lesz-e már holnap bősége a pihenésben, mint szegény pajtásomnak és emberséges kapitányunknak, kik előttem estek el s nem is mozdulnak többé, mig a feltámadás trombitája nem hangzik, s ők ismét az elsők lesznek, mint mindig, ha a támadásra fúvtak.

Fel vittem a káplárságig, s nem is resteltem mást, mint hogy ezredünk soha vidékünkön meg nem fordult. Szegényeknek jól esett, hogy a háboru másfelé fordult, de én nem adtam volna sokért, ha mint káplár, legényeimmel az L-i nagyutczán végig lovagolhattam volna. Szintugy híztam belé, ha apám jutott eszembe, ki azalatt ismét biró lett, s ha majd a faluházánál quártélyt kérek, talán nem is ismer reám. Azzal vigasztaltam magamat, hogy a háborunak egyszer csak vége lesz, s hogy addig talán mint őrmester jövök haza.

Vége is lett a háborunak, csakhogy bizony nem kerültem haza akkor sem. Besoroztak ugyanazon ezredhez, melynél elébb voltam, de közlegénynek, és igy minden kedvem elmúlt. Szalzburg táján feküdtünk, és ily görbe ország nem huszárnak való. Resteltem, ha a raporthoz vagy az exercirozáshoz lovagoltam és egy fertály óra alatt tizszer is le kellett szállani lovamról, hogy kaput nyissak, mert ott is minden gazda keritéssel fogja körül földjét. Az is roszul esett, hogy káplárból ismét közlegénynyé lettem. Pajtásaim között is sok volt elégedetlen. Közel feküdtünk a határszélhez. Egy más svadronból többen szöktek át Schveiczba, s azt hallottuk, hogy azoknak most nagyon jó dolguk van, s igy végre harmad magammal én is rá adtam fejemet.

Digitized by Google

Mig attól féltem, hogy utólérnek, nem igen vettem fel. Hadd puczolja egyszer lovamat más is, gondoltam magamban, én bizony nem bánom, ha sem hadnagy uramat, sem a reitschult soha nem látom többé. De mikor végre biztosságban voltunk, s a határra vissza néztem, csak akkor jutott eszembe, mit tettem.

Talán, mint kapitányom igérte, utoljára mégis káplár lehettem volna megint, vagy ezredünk Magyarországba rendeltetik, mint szinte többször beszélték, vagy szabadsággal eresztenek haza, vagy legalább vénkoromban, mint obsitos kerülök vissza. Most mind ennek örökre vége volt. Földönfutóvá lettem, hazámat nem láthatom soha többé az életben. Ugy elkeseredtem, hogy ha magam vagyok, talán vissza mentem volna. De pajtásaim tartóztattak. Az ezredben az utolsó hetek alatt többen desertáltak, s az ezredes mondta, hogy a ki ezentul elmegy, azt főbe löveti; és igy magam is átláttam, hogy okosabb, ha itt maradok.

Egyébiránt nem volt fogyatkozásunk semmiben, az első paraszt, a kihez jöttünk, jól tartott, s munka sem hiányzott. Épen kaszáláskor jöttünk, s mikor a gazdák látták, hogy becsületes emberek módjára akarjuk megkeresni kenyerünket, felfogadtak majd együtt, majd egyenkint, mi pedig kitettünk magunkért, csak azért is, hogy a sógorok lássák, magyar ember hogy győzi a munkát. Oly rendeket, mint a hol mi kaszáltunk, soha Schveiczországban nem láttak még.

Igy jöttem e házhoz is. Ipam, akkor persze nem jutott eszembe, hogy valaha még ipam legyen, kaszásnak fogadott fel. Mikor a kaszálást elvégeztük, kérdezett, nem maradnék-e nála aratásra is, később nem akart eleresztení, mig a szántást nem végeztük el; s mikor látta, hogy ahhoz is értek, s marha körül nevekedtem, megfogadott cselédjének. Igaz a cséplésheż nem igen értettem, de ipam azt mondta, majd

Digitized by Google

megtanulom, én pedig meggondoltam, hogy itt mindenütt csépelnek, s hogy a télen át én is csak igy kereshetem kenyeremet, s iparkodtam, a mint csak lehetett, noha e tót mesterség megtanulása nehezemre esett.

Ipamnál jobb gazdát a föld kerekségén nem találhattam volna. Meg kivánta a munkát, de a ki elvégezte, annak jobb dolga nem lehetett sehol. Ha néha rá néztem, édes apám jutott eszembe. Még tartása is olyan; ha máskép öltözködik, beillenék birónak akár hol az alföldön.

Sokat szomorkodtam, főkép eleinte. A teins ur dicséri a vidéket. Nyári időben csak megjárja, de mikor mindjárt Sz.-Mihály után havazni kezd, s az ember hat hónapig mást se lát, és néha kétszer napjában lapátolni kell, hogy csak a háztól az istállóig juthasson, a ki meg nem szokta, elszomorodik. Az is bántott, hogy végre csak cseléd vagyok, és az fogok maradni teljes életemen át; és ha haza gondoltam, s eszembe jutott, mi jó dolgom lehetne ott szintén, sajnáltam néha, hogy mikor desertáltam, nem fogtak el, akkor legalább főbelőttek volna, s most vége lenne mindennek. De később megszoktam a vidéket és az embereket is.

A teins ur nem is hinné, mennyit kérdezősködtek Magyarországról; apámról és egész ház népéről? mennyi földünk van és hogy miveljük? Hány gyerek jár az iskolába és miként teleltetjük a marhát? órákig nem untak hallgatni, és nekem oly jól esett, hogy ezekről szólhattam, gyermekségemtől elbeszéltem egész életemet, és az egész háznép ugy ismeri L. határát, mintha eszendőkig ott lakott volna. Ipam inkább csak a gazdaságról és a falu dolgairól kérdezősködött. Az, hogy nálunk egyszeri szántásba és sokszor csak karácsonykor vetnek, teljességgel nem fért fejébe, és az, hogy a ganajt tüzelőnek használjuk, még kevesebbé, valahányszor erről szóltam, nevetni kezdett. De Erzsi akkor még nem hit-

Digitized by Google

tem, hogy Szűcs Istvánné lesz belőle, Erzsi mindig a háborura forditotta a beszélgetést. Ha este apja a kályha mellett néha elaludt, órákig elbeszéltetett velem; hatszor is elmondatta ugyanazt. Tudni akart mindent minden csatáról, azon percztől, mikor a forposztokon az első lövés történt, addig, mig a halottakat és sebesülteket a mezőn összeszedjük, és katona embernek nem kell más, mint hogy hallgassák, főkép ugy, mint Erzsi engem hallgatott. Ha kapitányomról szóltam vagy pajtásaim egyikéről, ki mellettem elhult, szemei könyekbe lábadtak; ha elbeszélésem között elő fordult, hogy veszélyben forogtam, még lélekzete is elállt; s mikor oda jöttem: hogy vágtuk magunkat ki a bajból, s hogy törtünk keresztül az ellenség sorain, egészen tűzbe jött; pedig Erzsi takaros egy leány volt ám!

Itt kemény telek járnak, és az első, melyet itt töltöttem, rendkivül hosszu volt, de nem untam el Ennyi marha mellett egész nap elég dolgunk volt. Este jól esett a pihenés.

Nem hinné az ember, mily jól érzi magát az emeletes faházakban; főkép téli időben. Nálunk nem is tudják, mi a tél Vannak zord napok, tudok térdig érő havat, és néha szánon is alig mehettünk tanyánkra; de ez mindössze is legfelebb egy hétig tartott, s a kinek épen kedve van, megbirkózhatik a fergeteggel is. De itt! Ha a szél azon oldalról fú, honnan a teins ur jött; legény legyen, a ki csak az istállóig elmegy, bundával magam sem birnám. Az ember azt hiszi, hogy a házat is elviszi mindenestől, csak ugy reszketnek falai és a nagy zsindelyek akár mennyi kővel terheljék, mind mozognak. Mint ha az egész ház dideregne. És hozzá mily hideg, mily rémséges hó! És ez igy néha egész hétig is eltart. Nem látni tiz lépésre az ablakból. De épen ilyenkor még inkább jól esik a meleg szoba. Mentül erősebben süvölt és fütyül a szél, mentül jobban rezegnek az ablakok, és ko-

Digitized by Google

pognak az ajtók, annál jobb kedvü lesz az ember; körülbelől ugy érzi magát, mint várban, ha az ellenség lődözi, s azok, kik ben vannak tudják, hogy nem veheti be.

Ez igy tartott husvétig, s már aggódni kezdtünk, mert a takarmány erősen fogyott, de végre eljött a talián szél, itt főnnek nevezik, s vele eljött a tavasz. Alig kezdett fújni, s a hó szemlátomást fogyott, az ember azt sem foghatta meg, hová lett.

— Itt van a tavasz, — mondta Erzsi, mikor vele a házban találkoztam, ugyan ezt mondta gazdánk egy szomszédnak, ki mikor a szél kezdődött, épen nálunk volt, s a gazda a cselédeknek, s ezek nekem. Mindenki örült, még a marha is nyugtalankodni és bőgni kezdett az istállóban.

És a tavasz csakugyan itt is volt, csak hogy nem volt köszönet benne.

Nálunk otthon, a tavasz csupa gyönyörüség. A hó lassankint olvad el. Minden szép csendesen történik, az ember alig veszi észre. Csak a marha vidám bölöngése és a magasban a pacsirtasereg, hirdeti a kikeletet. Az egész olyan, mintha a természet kipihente volna magát, és most hosszu álma után a nap meleg sugárainál csendesen felnyitná szemét és mozogni kezdene. Felébredt, de nem szökik fel egyszerre, minek is siessen, van elég ideje, hogy dolgát őszig bevégezze. De itt, a ki ily tavaszt nem látott, annak fogalma sem lehet róla. Ma még tél. A meredek sziklákon kivül, hol a hó meg nem áll, egy talpalatnyi folt sem látszik a fehér takaróból, s holnap az egész hegyoldal setéten áll. Minden oly rögtön történik, mintha a természet érzené, hogy elkésett, és most sietnie kell, hogy a buzát, s gyümölcsöt meg érlelhesse, még mielőtt a tél ismét visszajő. Nálunk a hólevet fel szívja a föld, legrosszabb esetben betölti a laposokat, és a vetés ázik ki, de itt száz patakban omlik le a hegyoldalon. Meg

Digitized by Google

sem fogható, a sok viz honnan jő, s merre megy. Most csak egy kis eret látni, mely a havon át szivárog, nem vastagabb karomnál, egy fél óra mulva helyette ott már patak folyik, mely egy malmot elhajtana. Az ember azt sem tudja mihez fogjon. Ha hamarjában töltést hányt, hogy a vizet egy oldalon elfogja, egyszerre a másikról még több jő, s nemcsak a vetést, hanem még földjét is elviszi magával. Minden hegyen száz forrás ered, minden szikláról vizesések omlanak le, és az mind tarthatatlanul szalad, s rohan a völgy felé, hogy a folyó, akár mily magasra csinálják töltését, pár óra alatt kiárad, s mindent elönt. És hozzá mily lárma minden felől. A szél, a viz, s közbe-közbe a lavinák dörgése, mintha ágyúznának. Nem is lehet azt kikeletnek nevezni. Valóságos háboru, melyben a tavasz a telet legyőzi, és ez midőn visszavonul, mindent elpusztit.

Nagyobb baj itt közelében, Istennek hála, nem történt. Házunk jól fekszik. A lavinák ellen ama domb védi, s a viz is inkább két szomszédunk földeinek veszi futását; de annál nagyobb volt a nyomoruság lent. A falu egész lakossága és a ki a távolabb fekvő házaktól segitségre mehetett, mind a töltéseken dolgozott, s még is alig birták a vizet árkában tartani. Évek óta nem volt nagyobb hó és ily rögtöni olvadás.

Néhány nap mulva itt is azonban már azt hitték, hogy a veszedelmen túl vannak. A viz apadni kezdett és már a munkához készültek, mikor csak egyszerre vasárnap délután, egy és két óra között, szörnyü dörgést hallunk, és kevéssel később harangozni kezdenek. Épen a faluba akartunk menni ipam nénjéhez, ki ott lakik, a gazda, Erzsi, meg én. Az öreg ur úgy megszeretett, hogy vasárnapokon többnyire magával vitt. Csak ugy néztek, mintha a családhoz tartoznám.

— Félre verik a harangot, — mondotta ipam, én is

Digitized by Google

hallottam, de sehol nem láttam füstöt, és el sem képzelhettem magamnek miért? Bizonyosan a lavina esett le, melyről a szomszéddal minap szóltam. Ha ez történt, akkor jaj a falunak. Siessünk.

S a mint ipam mondta, ugy volt. Látja a teins ur, — folytatá gazdám, ujjával az alattunk fekvő völgy vége felé mutatva. — Ott, hol a völgy megszűkül; ugyanezen oldalon, melyen házunk áll, azért innen nem is látszik meg, egy mellékvölgy ereszkedik le. Tulajdonkép nem is lehet azt völgynek nevezni, nem szélesebb egy jókora vizszakadásnál, csak hogy, mielőtt a szerencsétlenség történt, ott a legszebb fű termett. Beszélték a faluban, hogy hajdanában, a legöregebb emberek is csak más öreg emberektől hallották gyermekkorukban, hogy mondom, sok esztendő előtt, e völgyecskén egy nagy lavina szakadt le, mely a fővölgynek egész szélességét fogta el, ugy hogy a patak elzárva a jégfal megett, tová nőtt, s mikor ezen gátat később keresztülszakitotta, az egész völgyet elárasztotta. Sokan nem is hitték, és senki nem félt, hogy a szerencsétlenség még egyszer történhetnék, mert e keskeny völgy alján most jókora fenyveserdő állt, és ha a hó súlya tavaszkor egyes fákat kitört, az, hogy lavina az egész erdőn keresztül mehessen, hihetetlennek látszott. Csak ipam rázta fejét, és mikor e tél derekán a hótömeg egyszer megmozdult, s egy egész sor fenyűt tört ki: azt mondta többször, hogy nincs oly erő, mely ily tehernek, ha az egyszer megindult, ellent állhatna.

Jövendölése beteljesedett. Mihelyt a faluba jöttünk, meghallottuk. Soha oly zavart, minő ott volt, nem láttam. Egy ide, amaz oda futott, egyik kapát s ásót fogott, s azt kiabálta a többieknek, hogy jőjjenek vele, mások azt mondták, hogy elébb a szomszéd faluba kell küldeni segitségért, vagy hogy ugy is mindennek vége van, mert ha a viz a lavi-

Digitized by Google

nán keresztül tör, a faluban kő nem marad kövön; s legjobb, ha mindenki legalább marháját, s a mit vagyonából elvihet, biztosságba hozza. A templom előtt a felső molnár állt, mellette felesége, s gyermekei. A lavina malma közelében szakadt le, ő mondta el az egészet.

Épen a templomba készültek. Az asszony a gyermekekkel már a ház küszöbén állt; a molnár még csak imádságos könyvét kereste. Akkor egyszerre borzasztó dörgést hall. Setét lett, a ház falai megrendültek, s első pillanatban azt hitte, hogy a ház dőlt össze, de mikor kiszaladt, látta az egészet. A háznak nem volt baja, a lavina mintegy húsz lépésnyire esett le tőle, és csak a szénapajtákat zúzta szét. Földjeinek egy része el volt boritva, rétje, melyet a völgy végén birt, viz alatt állt; mondá, hogy örökre koldus; és mig e szomoru történetet ujra s ujra elbeszélte, mert egyre kérdezték, addig gyermekei sírva simultak anyjukhoz; az embernek megesett szive, ha rájok nézett.

Nem is volt senki a faluban, ki a sok sírás és jajgatás között tudta mit tegyen. Csak ipam, a tiszteletes, és egy öreg paraszt, ki egy évvel ezelőtt a szomszéd kantonban hasonló szerencsétlenséget látott, és akkor csaknem ott veszett.

Az ily szerencsétlenségek itt is ritkák. Igaz, tavaszkor sokszor nem múlik egy óra a nélkül, hogy lavina dörgéseket ne hallanánk; és azok néha oly helyen szakadnak le, hol senki nem gondolta volna, s akkor a hótömeg egész házakat és istállókat visz el marhástól, s emberestől együtt, de többnyire ismerjük utjokat, és mint nálunk a helységeket hátasabb helyeken épitették, ugy itt a házaknak oly helyeket keresnek ki, hol a lavináknak utjokban ne álljanak. De az, a mi falunkat veszélybe hozta, nem is volt közönséges lavina; itt az egész roppant hótömeg, mely a keskeny völgyben összegyült, egy darabban csuszott le, szétzúzv

Digitized by Google

és maga előtt elseperve mindent, mi utjában állt, felszakgatva még a földet is.

Miután a tiszteletes ipammal egy ideig tanácskozott, azt határozták, hogy ő majd a szomszéd faluk lelkészeinek segitségért ír, és a leveleket egy pár suhancz által, kiknek más hasznát ugy sem vehetnénk, elküldi, minden ép ember pedig fogjon csákányt s kapát, s lásson azonnal munkához, s igy kimentünk. Én ipam mellett elől, a többiek utánunk.

— Ilyet a teins ur nem látott. A hegyoldal egy részét még hó takarta, csak ott, honnan a lavina jött, látszott ki a puszta föld; feltúrva, össze vissza szakgatva. Hol elébb a legszebb legelőt ismertem, most roppant sziklák s jégdarabok hevertek. Az erdőből csak egy pár letört törzs maradt meg, a többit a lavina részint eltakarta, részint magával vitte. Mindjárt a malom mellett egy roppant töltés, mely a völgy egyik oldalától a másikig nyult, magasabb e háznál. Hó és föld, jégtáblák és roppant szikladarabok, közöttük nagy fenyők, egész szálakban és széttörve, a molnár szénapajtájának fél fedele, minden, mintha össze gyurták volna. A csákány is alig fogott rajta. Az ember elvesztette reménységét, ezen valaha keresztül törni; s mégis keresztül kellett törnünk, s pedig mentül elébb. A lavina a patakot ugy zárta el, mint ha kőtöltéssel gátolták volna. Egy csepp nem folyt keresztül. Alig mult két óra, mióta a szerencsétlenség történt, s a völgy azon részét, mely e jéggát megett feküdt, már is viz takarta, holnap tó lenne belőle, mely ha a jégfalon áttör, a falut, sőt talán az egész völgyet tönkre teszi.

Dolgoztunk is Isten igazában. A sok hó és jég között csak ugy csurgott az izzadság homlokunkról. Estig a szomszédból is sokan gyültek össze. Csak mintegy két öl széles rést akartunk törni, s igy mindig csak egy rész dol-

Digitized by Google

gozhatott. A többi addig a malomba ment, hová a faluból eleséget hoztak. Igy mult az első éjszaka, s a másik, és az utána való éjszaka is. Szerencsére holdtölte volt, s folyvást dolgozhattunk, de a munka lassan haladt. A lavina széles helyet fogott el, s mentül mélyebbre jöttünk, annál keményebb lett. A viz is mindig nőtt, s vele természetesen a veszedelem. De munka között az ember mindent könnyebben vesz. Egyik a másikat buzditotta. Ha egy elsikamlott, s leesett, a többiek nevettek, s oly jó kedvüen dolgoztunk, mint ha csak mindennapi munkánkat végeztük volna.

Harmadnap déltájban a csatorna, melyet épen a patak közönséges árka felett, a jégben vágtunk, legalább három öl mélységü lehetett; a viz is megnőtt, mindenki azt hitte, hogy estig a csatornával egy arányban lesz, s csak induljon meg egyszer, majd útat tör az magának.

A tiszteletes és ipam eleget mondták, hogy azt az oldalt, honnan a viz jő, senki ne bántsa többé, s csak a másikat vágjuk mélyebbre, hogy árkunk mentül lejtősebb legyen, s a viz annál nagyobb erővel rohanjon keresztül. De azoknak haszontalanul beszélt az ember. Az egyik azt mondta, még talán holnapig sem leszünk a viz irányában; a másik, hogy jobb lenne, ha mentül elébb jő, a többiek nem is hallgattak reánk. Dolgoztak mind, de mindenike a mint tetszett. Ipam maga lement az ásók közé, hogy rendet csináljon. De lehetett is a többeknek parancsolni. Mig az ember az egyiket más helyre állitotta, addig a másik ott fogott hozzá a csákányozáshoz, honnan amazt elparancsolták s egyszerre csak áttört a viz, szerencsére csak az egyik oldalon, máskép nem tudom hány menekült volna meg közőlünk, Alig kapaszkodtak fel, ki létrán, ki kötelen, mikor a viz a másik oldalon is berontott és nyilsebességgel keresztül rohanva csatornánkon, mint vizesés szökött le egyenesen a

Digitized by Google

patak száraz árkának közepébe. Azt hittük, tul vagyunk minden veszélyen, túl is lettünk volna rajta, csak hogy épen a nyilás előtt egy egész fenyű feküdt. Ipam régen észrevette és eleget mondta, hogy széjjelvágják, de akkorra halasztották, mikor majd jobban férnek hozzá, s épen mikor hozzá készültek, jött a viz. Ez egy fa nem sokat ártott volna, de az egész tó, mely a jégtorlasz megett képződött, telve volt mindenfélével. Nagy jégdarabok, széttört fatörzsök, sőt egész fák úsztak benne. Már is egy más fenyü akadt az elsőbe. A viz mindent e nyilás felé vitt és félni lehetett, hogy csatornánk ismét bedugul Nagy ügygyel bajjal köteleket akasztottunk a fába, a ki hozzá fért bele kapaszkodott, hogy azt a csatornanyilástól elhuzzuk, de alig fogtunk hozzá, mikor egyszere csak kiáltani hallok, s a mint visszafordulok, azt látom, hogy gazdám a vizbe esett.

Hogy történt, azt mostanig sem tudom. Meglökték-e, vagy elcsuszott, vagy a jég szakadt le alatta, mint többen mondták, de elég az ahhoz, hogy a vizben volt. Nem is sokat gondoltam meg magamat, hanem utána mondurostól. Mikor még Lincz táján feküdtünk, úszni tanultam, többször át úsztam a Dunát, s most vettem hasznát.

Szegény ipam mindjárt elmerült. Mikor ismét felbukkant, ott voltam, gallérjánál fogtam. A viz is a nyilás felé huzott, nincs ember, ki annak ellent állhatott volna s csak akkor láttuk, mi jó volt, hogy torkolatját a fa zárta el. Ebbe kapaszkodtam, s ha ez nincs ott, átrontott volna gazdámmal együtt, és senki nem hallotta volna hirünket. Segitség nem hiányzott. Köteleket hánytak. Egyiket ipam fogta, a másikat én, és ismét a többieknél voltunk. Az egész nem sokkal tovább tartott, mint a meddig elbeszéltem.

No és most meg volt az öröm. Körülfogtak, megöleltek. Az egyik levetette kabátját és nyakamba akasztotta, a

Digitized by Google

másik kalapot nyomott fejembe. Ha hagytam volna, talán karjaikon visznek a malomhoz. S mikor oda értünk, ujra kezdődött a hálálkodás. Ipam didergett egész testén, alig szólhatott szegény, csak nyakamba borult, s mondta, hogy soha nem fogja elfelejteni, a mit vele tettem; és a tiszteletes ur megszoritotta kezemet; és a többiek is mindenik kezet akart fogni velem, mindenik ujra magasztalt. Eleget mondtam nekik, hogy nincs miért, mert uszni akárki megtanulhat, s ha úszni nem tudnék, mégis csak ott vesztünk volna mindketten; de végre a dicséret az embernek mégis jól esik. Láttam, hogy szivből jő.

A lavina, s az, hogy a fa még mindig a nyilás előtt fekszik, és csatornánk, melyen a viz befoly, bedugulhat, egy ideig nem jutott senkinek eszébe. Mikor pedig egy félóra után a molnár nehányad magával utána nézett, azon hirrel jött vissza, hogy azalatt a viz maga segitett magán. Hogy mozdult meg a fenyűszál, nem tudom, de elég, hogy nem feküdt többé rosz helyen, s hogy a veszedelmen szerencsésen átestünk. Nem is volt már semmi baj, csakhogy huszármondurom az nap tette utolsó szolgálatát. Ócska volt az igaz, de tódással csak megjárta. De mikor most a levetkezésnél segiteni akartak, s az egyik jobbik, a másik bal ujját huzta, a vizes dolmány ketté szakadt. A nadrág már ócska volt, mikor az ezredet elhagytam, az most egy rongy lett. A szabó becsületes ruhát, minőt a parasztok nálunk viselnek, itt nem tudott csinálni, s igy végre nem maradt hátra egyéb, minthogy én is ily fertelmes köntösbe bújjam. Tudom, ha otthon látnának, az egész falu gyereke ujjal mutatna reám.

Első napokban resteltem, e bugyogóban járni, melyet az emberek vállára akasztanak, s mozogni sem tudtam és szégyenlettem is, de oly jó dolgom volt, hogy ezt is csakhamar megszoktam.

Digitized by Google

Mikor este haza jöttünk és gazdám elbeszélte, mi történt, Erzsi sirva fakadt. Aztán nyakamba borult. Apja mondta, hogy teheti, mert nálam nélkül árván maradt volna, és az öreg csak ugy nevetett, mikor látta, hogy én is nyakon fogom leányát, s összevissza csókolom, mintha ez már nem is lehetne másképp. Azóta ugy éltünk egymással, mintha testvérek lennénk, azaz: én bizony más szemmel néztem reá. Munka idején kivül mindig együtt voltunk, s az öreg nem bánta, sőt ugy látszott, mintha öröme telnék benne.

— Hej, — igy gondolkoztam sokszor magamban, — ha még odahaza lennék, vagy L. itt volna a szomszédban, tudom én mit csinálnék. Erzsi egészen nekem való. Soha nem éreztem azt még Eszter mellett sem, mit most, ha e piros, pozsgás leány arczába néztem. Vele nem is fogytam ki a beszédből, és szeméből kilátszott, hogy ha őt kérdeznék, neki sem kellene más. De mi haszna, mikor csak fogadott cselédje vagyok, csak nem kérhetem meg gazdám leányát. Sokszor gondolkoztam, nem lenne-e legjobb, ha elmegyek; de akkor eszembe jutott, hogy mig Erzsit el nem viszik, addig én sem mehetek el; s ha majd valaki elvette, akkor mért ne maradnék inkább gazdámnál, mint máshol, ha már ugy is szolgálnom kell. Nem tudtam elhagyni a házat; még talán akkor sem, ha azt mondta volna is valaki, hogy egyenesen haza mehetek, pedig egy idő óta többet voltam szomoru, mint víg. Erzsi kérdezte, mért búsulok? gazdám is észrevette, de az nem szólt semmit.

Igy jött pünkösd. Szombaton egész nap fen voltam az almon, hogy a marha után nézzek. Este felé, körülbelől ily tájban, csak talán valamivel később, haza jöttem. Az idő még szebb volt, mint ma. Az egész égen nem lehetett egy felleget látni. Még a fa levele sem mozdult és a nagy csendességben csak Erzsi éneke hallatszott, ki a szolgálókkal a

Digitized by Google

nagy ünnepre a házat tisztogatta. Gazdám itt ült a padon, épen a tekintetes ur helyén. Mikor haza jöttem, s elmondtam, hogy fenn az almon minden rendben van; ő Erzsit kiáltá.

— Hozz egy korsó sert, s valamit enni, — mondá leányához — István fáradt.

Alig mult néhány percz, már Erzsi egy nagy tállal és korsóval jött ki a házból.

— Mennykő leány, — szólt az öreg nevetve, — már itt is van. Nem is késik az el, ha neked szolgálhat.

— Erzsi te, — szólitotta meg a leányt, mikor az a korsót az asztalra tette, — ugy-e a sert nem a pinczéből hoztad fel; hanem kikészitetted, mihelyt Istvánt jőni láttad; pedig elébb láttad, mint bárki más a háznál.

Erzsi elpirult, az öreg majd rá, majd rám nézett, és mosolygott. — No most csak menj be és végezd dolgodat, — szólt jókedvüen, — azután te is kijöhetsz hozzánk.

Erzsi elsietett. — Derék becsületes leány, — mondá az öreg utána nézve, — akárki veszi el, jól jár vele, nem gondolod-e te is István?

Most én is zavarba jöttem, s csak azt mondtam, hogy biz én is azt hiszem!

— Ha neked volnék el is venném, — mondá ő.

Azt gondoltam, hogy az öreg csak tréfál, de azért mégis megmondtam neki, hogy bizony rajtam nem mulnék, s hogy ha még otthon lennék, s apám házába vihetném, már régen megkértem volna; de hogy szegény cseléd létemre ily valamire nem gondolok.

— Azért én gondolkoztam róla, — szólt gazdám, — igaz, cselédnek fogadtalak, de nem ugy viselted magadat és nem is ugy tartottalak. Alig voltál két hónapig a háznál, már is észrevettem, hogy Erzsi szeretni kezd. Azt hiszed,

Digitized by Google

az öregnek nincs szeme? vagy ha az egész dolog ellenemre van, nem küldöttelek volna el? De láttam, hogy derék legény vagy, érted a gazdaságot, s nekem ily vő kell. Azt, hogy Erzsit saját házadba nem viheted el, még szeretem. Ugy is csak ez egy gyermekem van, legalább ez nálam marad halálomig. Igy gondolkoztam én már a mult télen is. S fogadok veled, hogy Erzsi észrevette, hol jár eszem. Azóta éltemet mentetted meg. Saját életed veszedelmével tetted, ugy viselted magadat, mintha gyermekem lennél, és én nem hálálhatom meg jobban, mint ha Erzsit neked adom. Jó becsületes leány, s én nyugodtan bizom reád; mert az, a ki apja után a vizbe ugrott, tudom őt sem fogja elhagyni bajában. Ha akarod, Erzsi a tied, itt a kezem.

És az öreg oda nyujtotta kezét és én megragadtam, felelt em is valamit, de mit, azt akkor sem tudtam; hanem siettem a mint lehetett a házba, hogy Erzsit megkérdezzem, mit mond hozzá. Ő sem sokat kérette magát; s nem mult el egy fél óra, s itt ültünk a fa alatt mind a hárman. Én Erzsi mellett, ki kezemnél tartott, ipam szemközt velünk. Boldogult feleségéről szólt, az első időről, melyet vele e házban töltött. Miként rendezték el az egész háztartást és mi boldogok voltak, mikor Erzsi született. Az öregnek, főkép mikor felesége haláláról szólt, könyekbe lábadtak szemei, de mindjárt utána ismét jó kedvüen a keresztelőről kezdett beszélni, melyet majd a házban tartani fogunk. E fák vének lehetnek, de boldogabb emberek, mint az este mi hárman voltunk, még nem ültek alatta.

Másnap, mint mondám épen pünkösd napja volt, az egész falu megtudta. Aratás után pedig megtartottuk a lakodalmat, s hála Istennek, sohasem bántuk meg. De itt jő Erzsi ipámmal. A teins ur maga megkérdezheti, ugy hiszem ő sem panaszkodhatik, hogy magyarhoz ment.

Digitized by Google

S ezzel gazdám fölkelve a közelgők elébe sietett, én helyemről nézém találkozásukat. Rövid idő mulva Szűcs István kis fiával, kit karjára fogott, ipa s feleségével visszajött, s nem irhatom le a szivességet, melylyel az öreg svájczi és leánya fogadtak. Mindketten olyanok voltak, minőknek őket gazdám elbeszélése után magamnak képzeltem, s az este, melyet a becsületes háznép körében töltöttem, mély benyomást tett reám.

Az asszony, mihelyt hazajött, a konyhába sietett, hogy a vacsora készitéséhez lásson. Mi férfiak ismét a nagy juharok alá ültünk. Oly bizalmasan beszéltünk egymással, mint ha régi ismerősök lennénk. Az átellenben levő hegyoldal azalatt elhomályosodott, a sötét fenyvesek, melyek majd nagyobb tömegekben, majd keskenyebb szalagokban a vidám zöld rétek s legelők között fölfelé vonultak, lassankint eltüntek, csak fenn a hegygerinczen látszottak a magas sudarak, élesen elválva a világos légtől. Az elszórt házak és szénapajták helyett, melyek a hegyoldalon s lenn a völgyben elszórva álltak, most csak itt-ott egyes világok voltak észrevehetők. Minden nyugodt vala, mintha az egész természet álomba szenderülne; s csak az estharang, melynek gyenge hangjait a szellő felhozá, szakitá félbe a csendet.

— Most otthon is harangoznak, — szakitá félbe Szűcs István a csendet, mely egy ideig közöttünk uralkodott. — Hej, vajjon gondolnak-e ott most reám.

Erzsi vacsorához hitt, s késő éjszakáig együtt maradtunk. Az öreg felhozatta magyar borát, s ujra elbeszélte megmentésének történetét. — Ha az urnak hazájában ily bor terem, mint ez, és több ily legény van, mint István, akkor csakugyan magam is el szeretnék egyszer oda menni, — mondá jókedvüen ujra megtöltve poharainkat.

— Van ott bor jobb ennél, — válaszolt Szűcs István,

Digitized by Google

— és legény különb is minden faluban. Nincs is több olyan ország széles e világon; csak az mégis igaz, hogy becsületesebb ember, mint kend, ott sincs, és jobb feleséget ott sem találhattam volna. S ezzel István fölkelt, s ugy megszoritá ipa kezét, hogy mindkettőnek szeme könyekbe lábadt.

Másnap jókor reggel elindultam. Az egész család a ház küszöbéig kisért, Szűcs István csaknem a faluig jött velem.

— Ha L.-re jő, hisz a teins ur megigérte, hogy elmegy, — mondá midőn elváltunk, — mondja meg édes anyámnak és Péternek, hogy jó dolgom van. Engem az Isten megáldott mindenképen; de egy mégis csak fáj nekem, s fájni fog halálomig, hogy nem lehetek hazámban. Akár mennyit veszitsen az ember, mindent visszakaphat, még ha valakit szeretett és azt elhagyta, mint én szegény Esztert, később mást találhat helyébe, ki jobban illik hozzá, de a ki hazáját vesztette el, azt sehol a világon nem találhatja fel többé.

Kezet szoritánk s elváltunk. Én a falunak vettem utamat; ő a hegynek fölfelé indult.

Néhány percz mulva szavát hallám:

„Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
A hol állok, a hol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.“

Megálltam, s visszanéztem. Szűcs István már messze volt tőlem, de férfias hangja még sokáig hallatszott, mintha távol hazámból egy köszöntés szállna felém.

Digitized by Google

Digitized by Google

EGY GAZDASSZONY LEVELEI.

REGÉNYTÖREDÉK.

Digitized by Google

Digitized by Google

ELSŐ LEVÉL.

A magyar gazdasszonyok lapja tulélte első évét, s ez, mint hallám, lapoknál s gyermekeknél legnehezebb. Mielőtt összekötném, rendbeszedtem, s még egyszer átnéztem számait, közötte egy tünt föl, nem mondom, hogy hiba, de hiány mindenesetre. A gazdasszonyok lapjában irt mindenki, nagynevü irók s asszonyok, grófok, bárók, olyanok, kik mint az időszaki sajtó munkatársai, a közönséggel naponkint beszélgetnek, s olyanok, kik a gazdasszonyok lapjában léptek föl először, s csak a czél szentsége által birattak arra, hogy gondolataikat kinyomassák, csak egy neme az iróknak nem jelent meg a lapok hasábjain eddig, — gazdasszony.

Nem olyat értek, ki csak magát tartja annak, s kit udvariasságból néha ugy neveznek, ily·értelemben valamint a férfinem csupa politikusból, s pedig nagyból, ugy az asszonyi csupa gazdasszonyból, s pedig jóból áll, s tulajdonképen nem is a szép, hanem gazdaságos nemnek kellene azt nevezni, de értek oly gazdasszonyt, ki ne legyen semmi más, kitől e czimet ellenségei sem tagadhatják meg, s kinek legjobb barátai sem adhatnak más titulust, mint hogy ő bizony szegény gazdasszony itt vagy ott; szóval gazdasszony, minő én vagyok, kit a cselédek ifjasszonynak neveznek, hogy az ő életében is legyen poesis. — Eszembe jutott, hogy a gazdasszo-

Digitized by Google

nyok lapjának mégis ily dolgozótársra is szüksége lehetne, s nem pótolhatnám-e én e fogyatkozást?

Két dolog által keveredünk a legtöbb bajba, az első az, hogy mikor kell, semmi nem jut eszünkbe, a másik — s ez még veszedelmesebb, — ha mindent, a mi eszünkbe jut, azonnal megteszünk, s én őrizkedni szoktam ettől, s egy egész hétig gondolkoztam ezen ötletem felett is, s végre csak most határoztam el magamat. Elmondom okaimat. Hisz ha ön leveleimet kiadja, egy egész könyvet akarok irni lapjában, tapasztalásaimat, talán életem történetét, azon rövid regénynyel, mely még egy vén gazdasszony életében is előfordul, s a bölcseséget, mit minden ember életéből kivonhatni, s ehez előszó is kell, ünnepélyes nyilatkozat, mely a könyvhöz körülbelől ugy áll, mint az esküvő a házasélethez, melynél mindent fölteszünk magunkban, s mely, ha az igéretek nem teljesülnek, azért szép magában is.

Minden előszó, mint több könyvben láttam, mert télen sokat olvastam, két részből áll. Az elsőben az iró elmondja, miért határozta el magát az irásra, a másodikban, mit akar irni, s miért tartotta különös kötelességének, hogy munkájához fogjon, ámbár nagy küzdelmébe került, mig vele született szerénységét legyőzve, csöndes magányából a közönség elébe lépett. E rendet követem.

Tehát mindenekelőtt: miért határoztam magamat az irásra?

A grófi család Pestre utazott, s a nagy ház üresen áll. Tizszer végig mentem a szobákon. Leporoztam mindent, s a gróf és a grófné képét háromszor is, — remek müvek, mintha magukat látnám, a grófné csakhogy meg nem szólal, s a gróf, ámbár a nagyságos asszonynyal áll szemben, mégis oly bátran néz ki keretéből, mintha az országgyülésen tartana beszédet, de remek művek mindamellett, s háromszor

Digitized by Google

poroztam le; mióta azonban az őszi esőzések beálltak, s a család elutazott, még por sem jő a házba. Margit kisasszony zongorája hallgat, Klárikám reám bizta kis kanári madarát, s a szegény állatka, mely a kedves kisasszonynyal versenyt énekelt, sötét szobám falai közt szomoruságában csak néha csiripel. Mind elmentek — s hála Istennek, a franczia gouvernante is — s nincs semmi dolgom. Nem tudom, szemeim gyöngültek-e, de nekem ugy tetszik, hogy a köd az idén vastagabb mint máskor, s nincs kedvem az olvasáshoz sem. A hirlapok most is járnak, de ha az „Üstökös“ nem volna, s Tallérosy Zebulon, kinél kedvesebb s mulatságosabb uri embert nem ismerek, kinek teremtőjét az Isten áldja meg, talán nem is nyitnám föl a postacsomagot. Mai nap az ujságokban az ember nem is talál mást, mint csupa kérdéseket. Olasz kérdés, német kérdés, lengyel kérdés, keleti kérdés, nem tudom mikor érjük el a feleleteket, s azok mulatságosabbak lesznek-e? de annyit tudok, hogy e kérdéseket rég megguntam, s a lapok olvasásában nem találok élvezetet, — kisértsük meg az irást. — Ha igaz, mit a tisztelendő ur a minap az ebéd felett mondott, hogy minden iró szépnek találja saját művét, és ön kinyomatja leveleimet, egy czikket legalább találok hetenkint a lapokban, melyet örömmel végig olvasok, sőt talán kétszer is, — s ime az ok, mely irásra serkent, és senki nem tagadhatja, hogy az reám nézve nagy fontossággal bir. A hosszu esték, az üres ház, a csöndesség köröskörül, ha ön csak egy hétig megpróbálná, természetesnek fogná találni határozatomat. — Nehezebb talán megmutatni, hogy irásom, mely nekem kellemetes időtöltést igér, egyszersmind a közönségnek is hasznára lesz, hogy ezáltal hazafiui kötelességet teljesitek, s irodalmunkat gazdagitom, s mégis — — föltéve mindig, hogy ön kiadja leveleimet, — husvétig a világ azt is át fogja látni.

Digitized by Google

Könyvem — mert előre mondom, ha én egyszer hozzá fogok, könyv lesz belőle — könyvem tanulságos lesz. Irók, kik mindig szórakozáson törik fejöket, ezt talán nem fogják találni, de gazdasszonyaink, kik néha egy kis helyesirási hibát is meg tudnak bocsátani, bizonyosan átlátják. Egész életem tapasztalásait fogom közleni velök, és minthogy életem első része oly házakban folyt le, melyek szükebbek voltak, mint kivántuk, s az utolsó 20 évet olyanban töltöttem, mely sokkal tágabb, mint hogy azok, kik benn laknak, benne igazán jól éreznék magukat, én sok mindenfélét tapasztaltam, miből mások tanulhatnak. — És könyvem mulatságos is lesz, mert ha történetemet elmondom, — s pedig hogy saját firkálásomat láthassam, mindenre képes vagyok — jótállok, nem fogja senki megunni. Nem mintha történetem rendkivüli s hallatlan lenne. — Nem vagyok kicserélt királyleány, s nem jártam soha az ugynevezett nagyvilágba. De Paprika Jancsit többször megnéztem, s talán ön is látta, gyermekkorában legalább. És vajjon látott-e valaha szindarabot, melyet a közönség oly változatlan jó kedvvel nézne? A történet, melyet ott előadnak, igen egyszerü, tulajdonkép mindig ugyanaz, de egy megvan benne mindig, — az, hogy valakit megvernek, s minél több a verés a kis szinpadon, annál nagyobb a közönség jó kedve, annál több a megelégedés. A közönség mulatsága a verés mennyiségétől függ, s tapsolása arányban áll a döngetéssel, melyet Paprika Jancsi oszt vagy kap. A közönségnek izlése különböző, de egyben, higyje el ön, a legmüveltebb közönség is hasonló ahoz, mely a kis fabódé előtt összegyül; soha nem mulat jobban, mintha valakit jól megvernek — természetesen nem bottal, — hanem mint a költők mondják, a sors csapásaival; s e részben életem története a legmulatságosabbak egyike közé tartozik, s bizonyosan ki fogja elégiteni olvasóit.

Digitized by Google

De talán eleget is irtam bevezetésnek, talán sokat is, s hogy e levélért minden haszon nélkül ne fizesse a postapénzt, egy receptet is küldök.

U. i. Ha e levelet a gazdasszonyi lapok jövő számában találom, folytatni fogom levelezésemet. Ha csak receptemet adja ki, a jövő postával ismét küldök nehányat, mert ha elmélkedéseimet nem tartaná is a gazdasszonyok figyelmére érdemesnek, receptjeim mindenesetre méltók, hogy ön meszsze elterjedt lapjában közöltessenek. E részben grófomra hivatkozhatnám, sőt még német szakácsunkra is, ki a befőzötteket mindig az én utasitásom szerint készíti, ámbár, irigységében azt állitja, hogy Párisban tanulta.

MÁSODIK LEVÉL.

Mi furcsa teremtés az ember, vagy legalább mi furcsa teremtések vagyunk mi asszonyok. Mikor utolsó levelemet elküldtem, azt hivém, semminek nem örülhetnék inkább, mintha ön azt kinyomatná. Az egész héten vártam a gazdasszonyok heti lapját, oly nyugtalanul, mintha üdvöm függne tőle, s miután az végre kezembe jött, s azt, a mit irtam, nyomtatva láttam, megijedtem, s eszembe jutott, mennyivel jobb lett volna, ha ön közölve a fánkokra nézve küldött receptemet, a többit félreteszi, s igy fölment igéretem alól. — Igaz, hosszu megfontolás után adtam azt, egy egész hétig gondolkoztam fölötte, de nem gondolkoznak-e mások s néha hónapokig, mielőtt igéretet tesznek, s nem bánják-e meg azután szintugy, s átalánvéve nem épen az-e a legcsodálatosabb az életben, hogy kivánataink, ha teljesülnek, sokszor több keserüséget okoznak, mintha azokat sorsunk megtagadta volna? — Mennyit fáradunk sokszor, mig egy bizonyos czélhoz érünk. Homlokunk izzadságával mászunk a hegytetőre föl-

Digitized by Google

felé, s alig álltunk ott, ujra sietünk, hogy ismét s még több fáradsággal visszajuthassunk oda, honnan kiindulánk, s a mi legkülönösebb: a hegy, melyet oly kopárnak találtunk, ha tőlünk ismét távol fekszik, ép oly szépnek látszik, mint mielőtt rajta voltunk. Tapasztalásainkat, reményeink- vagy emlékeinket nem ronthatja meg, a mi volt, s mi lesz, mindig szép marad. S azért mondom, bizony furcsa teremtés az ember, s furcsa életünk a világon, melynek felét sokszor azzal töltjük el, hogy azt elrontsuk, mit a másikban nagy fáradsággal kivittünk.

Hogy csak egy példát hozzak föl, mely legközelébb fekszik. Itt vannak Cochinchina-tyukjaink, — nem tudom, mondtam-e már, hogy grófném szenvedélyes gazdasszony. A gróf is nagy gazda, annyi könyvet olvas, melynek czimlapján eke vagy hizott tehén van lenyomva, hogy szemét is megrontá, s én csak azt kivánom, hogy ne rontson el még mást is, mert fájdalom! többször tapasztaltam, hegy az ily uraságok vagyona a költést sokáig elbirja, de ha gazdálkodni kezdenek, nagy veszélyben forog. Elképzelheti ön, hogy az uj találmányoknak nagy bőségében vagyunk. Van svájczerei, hol teheneink márvány-jászolból esznek, s a tejet porczellán-edényben tartjuk, van egy egész erdő szederfa, s tavaszkor selyembogár-mulatság, roppant zöldséges kert, melylyel három konyhát is el lehetne látni, ha a kertész évenkint nem hozatna uj magvakat Erfurtból, s más külföldi városokból, melyek majd későn érkeznek, majd nem kelnek ki, de legfőbb büszkeségünk a tyúkászat, s ennek messze földön nincsen párja. — A ketreczek mind drótból fonva, s egészben chinai izlésüek. Valamivel nagyobb talán, de egészen ugy képzelem magamnak a chinai császár nyári palotáját. Most hat esztendeje készültek, mikor az uraság Angliából visszatért, s ugyanakkor jöttek a cochinchinai tyukok.

Digitized by Google

A gróf egyszerre egy egész sereget hozatott, kakast, tyukot, jérczét, tojást, hogy az uj kakas-palota, méltó lakókkal népesittessék meg. — Nem láttam soha szebb tyukokat, mint a mieink előbb voltak. Hófehértől koromfeketéig minden szin, sima fejü mint a fogoly, s bóbitás, mintha süvege volna, nagy s apró, mindenféle faj, s mindenikből a legszebb. Tudtam, hogy grófnémnak kedve telik benne, s a hol valami különös tyukról hallottam, megvettem számunkra. Öröm volt rá nézni, — de ennek mind most pusztulni kellett. Grófunk mondta, hogy most, midőn más művelt országban a tyukok naponkint kétszer tojnak, nekünk sem szabad hátra maradni, s hogy valóságos szégyen egész Magyarországra nézve, ha valaki látja, hogy tyukjaink most is ugy néznek ki, mint századok előtt, s nem tettünk semmit, hogy aprómarháink nagyok legyenek, és mihelyt az idegen gyarmat megszaporodott, a bennszülötteknek tovább kellett állni. — Sőt nem csak udvarunkban, az egész országban történt ezen változás. Az inspector, a tisztek, a pap, a jegyző s később a falusi gazdák, ki hizelgésből a grófné iránt, ki, mert csakugyan hitte, hogy a cochinchinaiak a mieinknél többet érnek, mindenki csirkét vagy tojást kért, uraságom szokott nagylelküséggel bőven osztogatta a csodaállatokat, mig a tyukok dolgában egész vidékünk valóságos Chinává vált, s minden szeméten jövevények kapartak. — Csak a szegényebb parasztoknál s künn a tanyákon maradt néhány tyúk a régiekből, kik, mint tyukjainknak szokása volt, minden alkalommal kiváncsian összegyültek, kotyogva mondták el egymásnak, mi történt a szomszédban, együtt ettek, és néha veszekedtek; de mindezt a legnagyobb barátságban, és közöttük itt-ott egy elvénült magyar kakas, jobb időkben tanult méltósággal járva körül tanyáján, s elkukorikolva régi dalát; csakhogy ez is szomorubban hangzott, s hogy ha

Digitized by Google

szomszédjaival találkozott, nem is veszekedett többé. Ugy látszott szegények maguk is érzik pusztulásukat, s csakugyan minden arra mutatott.

A cochinchinaiak hosszu lábaikkal büszkén jártak körül, mintha az ország már az övék lenne, s korán reggel fölébresztették az embert idegen kukorikolásukkal, mert még szavuk sem olyan, minőhöz szokva voltunk, s mely a jó keresztyént szent Péterre és az Üdvözitőre emlékezteti, hanem rekedt, szakadozott, goromba hang, minőt boszuság nélkül hallani nem lehet.

Igy ment sok ideig. A grófné ugyan észrevette, hogy nagy költséggel hozott vendégeink nem igen szépek, azt is mondta többször, hogy majorságunk előbb jobban nézett ki mint most, midőn egy egész huszárezred szállásolhatna a faluban, a nélkül, hogy kakasainkon meglátszanék, mert valamennyinek együttvéve nincs egy tolla, melyet forgóra használni lehetne, — de mindamellett eleinte nem volt hossza, vége a dicséretnek. Nagyobbak, izletesebbek, szaporábbak, többet tojnak, mit tudom én. Mindenesetre ugy néztek ki, mint a legműveltebb országok tyúkjai, és ha néha a régiekről szóltam, a grófné csak azt válaszolta, hogy ő is sajnálja, de hiába, nekünk is haladnunk kell. Végre azonban kisült az igazság. Két esztendő után meggyőződtünk, miként a hires fajnak egész érdeme az, hogy ocsu és rostaalj helyett tiszta buzával tartják, hogy lába hosszabb s körmei nagyobbak, de husa keményebb, ugy hogy ha csirke korukban nem kerülnek a tálra, haszonvehetetlenek, s hogy tojásuk is kevesebb volt mint előbb, igaz, valamivel nagyobb, de fakó szinü, ugy hogy annak, ki fehér tojásainkhoz szokott, nem is esik jóizüen. És ekkor mennyi fáradságba került, mig majorságunkat régi állapotába visszahozhattuk, s az egész ismét tisztességesen néz ki. — Csak a drótból font tyukpaloták

Digitized by Google

maradtak, de benne magyar kakasaink uralkodnak, s az idegenekből csak néhány bramaputra maradt (ezeket ajánlom gazdasszonyaink figyelmébe, mert a cochinchinaiaknál csakugyan többet érnek) s egy uj faj, melyet a grófné tavaly hozatott, s melynek érdeme az, hogy szintannyit eszik, mint mások, de nem nagyobb a galambnál.

De hová tértem? — El akartam mondani önnek, hogy jobb lett volna, ha kivánatomat nem teljesiti, s levelemet nem adja ki, mert megbántam igéreteimet, — majorságunk történetét beszéltem el. Baj! de ha ön leveleimet elfogadja, ehez szoknia kell. — Ilyen volt egész életem is. Egy hosszu kerület. Ki mondhatta volna előre, hogy ily kastélyban fogom végezni napjaimat.

Kinézek ablakomon, a kertet, mely előtte elterül, hó takarja. Ki az egészet most látja, nem sejditi, mi szép volt nyári napokban, mi szép virágok tölték a hóból ki magasló ágyakat, hol most csak töredezett kórók látszanak, s a hatytyúk s szines kacsák mi vigan uszkáltak körül tavukon, melynek helyét most sima hótér mutatja, melyen fa s bokor nem áll. — Költő talán elképzelhetné magának: a fák lombját, a zöld mezőt, a virágcsoportokat, de vajjon a kép, melyet alkotott, oly szép lenne-e mint az, melyet én ismerék, ki soha költő nem voltam, (mi gazdasszonyhoz nem is illik) és mégis oly elevenen látom mindezt magam előtt, mintha a szép napok nem multak volna el, és a hólepel nem boritaná a virányokat, csakhogy messzebb látok, és sok, mit akkor a lomb eltakart, most előttem áll. A templom, a paplak, a parasztházak, mindannyi emlék, mely fiatal napjaimra int, és szerény és egyszerü, s mégis szebb e kertnél egész pompájában.

Szóljunk hát a multról. Beszéljünk a tavaszról e téli napokban. Ön olvasói a vén gazdasszonytól tanácsokat vár-

Digitized by Google

nak. Ha az emberek nagy része egyszerüen s igazán elmondaná történetét, mint én azt tenni fogom, az olvasó mindenikben legalább egy tanácsot fel fogna találhatni: azt, mit ne tegyen. — És minthogy a szépirodalmi tárczába tette levelemet (mit, megvallom eleinte rösteltem, mert komoly gazdasszony létemre, más helyre gondoltam magamat érdemesnek) a költészet sem fog hiányzani. Saját multját szebb szinben látja mindenikünk, s hogy ezt ugy adja elé, nem kivántatik más, minthogy sok gondolkodás nélkül azt irja le a mit érez. Költő minden ember, s ha a fáradság, melyet sokan a költészetre forditanak, nem sikerül, az ok épen fáradságukban fekszik. Fa terem mindenütt, s felnő magától, de ki erejét megfeszíti, hogy azt felhuzva, magasabbra nyujtsa, csak gyökereit tépi szét.

De elég mára. Szomorusággal látom, hogy akaratom ellen egy második előszót irtam. Legyen azonban türelemmel, jövő alkalommal megkezdjük a történetet.

HARMADIK LEVÉL.

Mondják: vannak emberek, kik a haza szeretetet nem ismerik. Meglehet. — Vannak vakok s bénák is, s a természet sokaktól megtagadta a látszólag legszükségesebb érzékeket, miért ne higyjem, hogy másokkal ép oly mostohán bánt, midőn őket azon érzéstől fosztotta meg, mely lelkierőnk s boldogságunk föltétele. Hogy a messze kört, melyet hazának nevezünk, felfogni s szeretni képesek legyünk, emelkednünk kell, s egyesektől a sors talán megtagadta a képességet. De oly ember, ki születése helyéhez ne ragaszkodnék, s azon vidékre, hol gyermekéveit töltötte, vágygyal nem emlékeznék vissza, talán nincs a világon, s minél tovább estünk

Digitized by Google

a körtől, mely első örömeinek s bánatának tanyája: annál inkább nő a vágy a mult után. — Hallottam valakitől, hogy a viszhang minél inkább távozunk a sziklától, melyben hangunk megütődik, annál több szótagot ismétel. Ilyenek emlékeink, éveinkkel csak elevenebbé válnak, én legalább magam azt tapasztaltam. Naponkint uj, rég feledett részletek jutnak eszembe, s mióta nem birok olvasni pápaszem nélkül, emlékezetem is csak a közelébb fekvő tárgyakra nézve gyöngült, de távolabbakra erősebbé vált.

Több mint harmincz éve, mióta a falut, melyben felnőttem, elhagytam, s minden oly tisztán áll előttem, mintha tegnap jöttem volna el. Lefesthetném, vagy leirhatnám, legkisebb részletében, ha festeni vagy irni tudnék, — igy csak magam előtt látom s felsohajtok.

De olvasóim nem is sokat vesztenek leirásom hiányával Kintornya oly hely, hol, mint tapasztalásból tudom, az ember igen boldognak érezheti magát, de kevés leirásra méltó tárgyat talál.

A falu a Tisza közelében fekszik, még a nagy lapályon, de a hegyek közelében. Mindjárt a falu mellett kezdődnek a dombok, melyek mindig magasabbra emelkedve, havasokban végződnek. — Minthogy rajta országut keresztül nem vezet, s a megye székhelye s minden város távol fekszik, e helység valószinüleg most is elég csöndes lehet. Negyvenöt évvel ezelőtt lakóinak nyugalmát semmi nem zavarta. Legfelebb minden három évben fordult meg egyszer valamely tisztviselő a határon, hogy a kevés nemesnek szavazatát, ki ott lakott, megszerezve, hiveit parasztszekereken a vármegye házához fuvaroztassa; minek azonban a mennyire én tudom, közönségünk semmi kárát nem vallotta. — A közbátorság ugy látszik, maga magát tartotta fel, és a nép elég jól érezte magát, ámbár senki nem vallotta hivatalos kötelességének,

Digitized by Google

hogy javáról gondoskodjék. — Igaz, hogy akkor hátrább álltunk műveltségben. Ott, hol kő nem volt, az utat nem csinálták, s őszkor mindenki csak annyi sárt talált, mennyi magától támadt, mig most utainkra annyi sárt hánynak föl, mennyi a mellettök készitett két mély árokból kikerül, hogy az utas, ha elakad, magasabb szempontból nézhesse nyomoruságát; s a falu melletti táblák is hiányoztak, melyeken a helység, járás és megye nevét a külföldi fuvarosók számára két nyelven látjuk fölirva; de a mint mondám, megvoltunk mindamellett, sőt egyes helységek, mint például Kintornya, elég csinosan vették ki magukat, ámbár házaik még nem voltak számozva. — Egyenkint véve e házak nem mutattak sokat. Vert földből készülve, egy, legfölebb két ablakkal az utcza felé, alig képzelhetni szerényebb hajlékokat, de minthogy a mész, melyet a hegyekből hoztunk, kevésbe került, a módnak bőségében voltunk, s minden gazda régi szokásból házát évenkint husvét előtt kifehérité, s tetejét megigazgatá, az egész mégis kellemes benyomást tett, főkép, mert minden ház előtt az utcza felé nehány magasb ákáczfa, s hátulsó oldalán szilvások voltak ültetve, s igy a kis fehér házak mintegy kertben álltak. — Mindez igen egyszerü volt, igen közönséges, igen kevéssé civilisált, — de igen kellemetes, s nekem ugy látszik, hogy akkor több megelégedett embert ismertem, mint most.

Szinte látom fiatal olvasóim mosolygását! Igaz, az én koromban mindenki dicséri a multat, melynek azon jó oldala legalább megvolt, hogy harmincz—negyven évvel fiatalabbnak éreztük magunkat, s ha más is nehezen ismeri el a haladást, ha magán csak azt tapasztalja, hogy hátrább ment, ez gazdasszonynál még természetesebb, ki oly körben forog, hol talán nem is haladtunk, sőt a háziasságban, a családélet bensőségében talán inkább hátrább állunk, — — de megen-

Digitized by Google

gedve, hogy csalódom, nekem ugy látszik, hogy akkor csakugyan több megelégedett embert ismertem, mint most; — s miután nem Magyarország, hanem saját életem történetét irom, a fődolog nem az, minők voltak a dolgok valósággal, hanem milyeneknek látszottak nekem; e szempontból tekintve a dolgot, bátran állithatom, hogy Kintornyánál szebb helyet nem is képzelhettem magamnak.

Ha elébb mondám, hogy falunkban semmi nem volt, mi különös leirást érdemelne, tévedtem. Helységünknek több nevezetességei voltak. Mindenekelőtt öt vagy hat nemesi kuriát emlithetek, melyekben valaha megannyi kintornyai lakott, és melyek közül egyet a zsidó most pálinkaháznak alakitott át, a másikban az öreg Demeter tartotta boltját, a többiek ledüledeztek. Ezeken kivül mindjárt a falu végén állt a nagy tölgy, melyre százötven esztendő előtt a törökök, mert a faluban adószedőjöket agyonütötték, a papot, a birákat, s nem tudom hány gazdát akasztottak föl; a legérdekesebb azonban mindenesetre régi templomunk volt, s a kintornyai vár, melynek romjai azon kuria telkén álltak, hol nagynénémmel laktam.

A templomról nem sokat mondhatok. Tizenhétéves koromig nem voltam másban, s most ugy érzem, mintha ájtatosabban nem tudtam volna imádkozni, és soha szivrehatóbb beszédeket nem hallottam volna, mint itt, őszhaju tiszteletesünktől; de megvallom a templomot magát még akkor nem tartottam igen szépnek vagy nagyszerünek. — De a tiszteletes, a doktor, s János bátyánk, ki Pesten lakott, s nagynénémet egyszer évenkint meglátogatta, százszor mondták, hogy ha tudósok e templomot ismernék, egész könyveket irnának róla, s én elhittem akkor, s még inkább elhiszem most, mióta látom, mi mindenről irnak könyveket az emberek. Kedves kis templomunk bizonyosan inkább megérdemli,

Digitized by Google

mert ha tornya nincs is, két hársfa áll előtte, melynél szebbet életemben nem láttam. Annyit tudok, hogy a főajtó boltivén csodálatos kőfaragványok voltak, melyekben főkép mint gyermek, sokszor gyönyörködtem; — hogy az ablakok keskenyek s csúcsivben végződtek, s hogy az egyik falon, hol a meszelés lehullott, régi festvények látszottak, melyek felett a tiszteletes s az ekklézsia között nagy vitatkozás támadt. Mert amaz, le akarta szedetni az egész meszelést, hogy a régi művészetnek ezen emléke teljes szépségében legyen látható és az egyházgondnokok ujra be akarták meszeltetni e darabot is, hogy templomunk régi tisztességes egyszerüségét visszanyerje. De mikor épült a templom, s miért volt oly rendkivüli érdekes, azt maig sem tudom.

Nagynéném mindig a márvány sirkövekre tett figyelmessé, melyek közül kettő a szószék mellett, egy a templom külső oldalán volt befalazva. E sirkövek családi czimerünket viselték. Közepében torony, felette holdvilág, s a mezőn, melyen a torony állt, széles szalag, mely a mint mondják, a Tiszát jelenté, mindez épen azon minta szerint kifaragva, mint azt nagynénémnek atyámtól örökölt pecsétgyürüjén láttam, mi, mint néném valahányszor a köveket mutatta, megjegyzé, nem csak családunk régiségét, de annak egykori hatalmát is bizonyitá, mert miután az egész környékben vörös márvány nem található, ily sirkőre csak olyanok tehettek szert, kik azt jobbágyaik által messze földről hozathaták.

Sokkal több érdekkel birt előttem a várrom, mely saját telkünkön állt, s talán tulzás nélkül mondhatom, hogy azok, kik e várat egykor lakták, mind együttvéve sem töltöttek talán annyi boldog órát falai között, mint én. Gyermekjátékaim tanyája volt, legkedvesebb helyem, hol mint ifju leány ábrándoztam. Még leczkémet is szivesen tanultam, ha a falomladékon felmászva könyvemmel, az elhagyott szobák va-

Digitized by Google

lamelyikébe vonulhattam vissza, melyeknek menyezetét a tiszta ég képezé, mig a félig bedőlt kandallóból zöld bokor nyujtotta ki ágait. Sehol jobban, sehol oly otthonosnak nem éreztem magamat. Mintegy bűbájos körben jártam. Mit mesékben hallottam, mit nagynéném családunk egykori fényéről elregélt, az a falak között mind valószinünek, sőt bizonyosnak látszott, alig szorultam képzelőtehetségemre. Hisz itt a vastag falak álltak még. A nagy ajtó fölött kőből faragva, ott diszlett a Kintornyaiak czimere, s hányszor mentem föl e széles lépcsőzeten az első emeletig, a roppant terembe.

Fantáziámnak csak a házfödelet kellett ujból fölépiteni, a termeket kibutorozni, s a dicső palota készen állt, s ily kicsiségekkel egy fiatal leány képzelőtehetsége hamar elkészült.

A visegrádi romok, melyeket később láttam, reám sokkal kisebb benyomást tettek, mint gyermekkoromban a mi várunk; de ebben is csalódtam. A mennyire visszaemlékezem, hosszában nem volt több hat ablaknál, s igy nem lehetett oly fölötte nagy. De a két torony az épület végén, melyek közül az egyik négyszögü lehetett, mig egész magasságban fennállt, a másik gömbölyü, mely a lépcsőt foglalta magában, félig bedőlt, a sötét falak, a mély árok, mely az épületet körülvevé, s mely tavaszkor most is félig vizzel telt meg; ugy hiszem másokra is megtenné hatását, főkép itt, hol messze földön hasonló rom nem található, s e falakon kivül semmi nincs, mi a multról bizonyságot tenne. Reám, ki e romokat folyvást szemem előtt láttam, s ki első gyermekségemtől e vár történeti emlékei között növelkedtem föl: e hatás annál mélyebb vala, s mégis volt valaki, nálam sokkal józanabb, sokkal idősebb, ki e falakhoz még költőibb érzettel ragaszkodott — nagynéném.

Digitized by Google

NEGYEDIK LEVÉL.

Megigértem utolsó levelemben, hogy nénémet fogom bemutatni olvasóimnak. Könnyelmü igéret volt, s félek, legjobb szándokkal sem fogom teljesithetni. — Maga a gondolat, hogy róla nyomtatásban szóljak, ki per informatiókon kivül minden nyomtatást megvetett, már zavarba hoz. — Mintha látnám magas alakját magam előtt, reám szögezve feddő tekintetét, melynek életemben csak egyszer birtam ellentállni. — És ha ezen túl teszem is magamat, nagynéném más leirást kiván, gyakorlatlan tollam elégtelen e tárgyra. Többször megpróbáltam a napokban, de valahányszor az első lapot megirva végig olvasám, eldobtam. — Minden kisérlet csak feladatom kivihetlenségéről győzött meg.

Ha külső alakját irom le, magas, szikár termetét, éles vonásait, sötét szemeit, s koromfekete haját, melyet halálaig megtartott, s ha a méltóságról szóltam, melylyel közönségesen föllépett; olvasóim miként értsék a határtalan jóságot, mely jellemének alapját képezé, az önmegtagadást, melylyel az oly hideg s önösnek látszó asszony egész életét másoknak áldozta fel, miként lehetne fogalmuk, mindazon kedves, gyöngéd dolgokról, melyeket éles s mindig parancsoló hangon annyiszor mondott, s melyek épen oly jól estek — — s ha ismét ezekre emlékezve, tisztelt rokonomnak csak szeretetreméltó tulajdonait mondom el, anyai szeretetét, melylyel hozzám, a hűséget, melylyel barátaihoz ragaszkodott, kinek lesz fogalma akaratáról, s azon kiméletlenségről, melylyel saját nézeteit kimondá, saját czéljait követé, s mely miatt az öreg Kintornyai Mária az egész megyében inkább félt, mint szeretett személynek tartatott, olyannak, ki mindig perleke-

Digitized by Google

dik, s ki ellen senki perét nem nyerheti meg, mert mit a viczispánnál nem vihet ki, azt kiviszi a királyi-táblánál, vagy legfelsőbb helyen; nem nyugodva meg soha, nem fogadva el semmi elutasitást, nem ijedve vissza semmi nehézségtől, mig czélját elérte.

Mint öreg tiszteletesünk, ki nagynénémet negyven évig ismeré, többször mondá, ő valóságos rejtély volt még azok előtt is, kik legközelebb körében éltek. Érzéseiben mélyebb, sőt gyöngédebb, mint bármely asszony, s akaratában szilárdabb bármely férfiunál, a legbiztosabb barát, a legengesztelhetlenebb ellenség, ki szeretni s gyülölni egyiránt tudott, s kihez azok, kik őt szerették, bizonyos félelemmel, s kik őt gyülölték, tisztelettel közelitettek mindig, mert egész valójában volt valami, mi által mindenki vonzódva, s mégis bizonyos távolságban tartva, érzé magát.

Vannak emberek, kiknek sikerült arczképét nem mutathatjuk föl, nem csak saját meggyőződésünk szerint — mert mellékesen megjegyzem, hogy főkép szép asszonyok, s oly férfiak, kik magukat kitünőknök tartják, sohasem elégszenek meg arczképeikkel — hanem valóban nem. És mi az ecsetnek nem sikerül, azt szavakkal még kevésbbé érhetjük el, legjobb ha a feladást nem is kisértem meg, s ugy szólok nénémről, mintha olvasóim már ismernék. Ha midőn saját emlékeimet leirom, vele többször találkoznak, talán ép oly tiszta fogalmuk lesz egyéniségéről, mint azoknak, kik vele az életben találkoztak, s ámbár jellemét s egész személyiségét ép ugy mint én, leirni képesek nem lettek volna, azért igen jól tudták, ki és mi volt Kintornyay Mária.

A Kintornyay család, melytől származunk, megyénkben a legrégiebbek s leghatalmasabbak közé tartozott. — Ne gondolják olvasóim, hogy ezt csak hiuságból hozom fel. Hatvan éves gazdasszony tul van ily gyöngeségeken. Nincs

Digitized by Google

okom, hogy magamat if abbnak, vagy családomat régibbnek mondjam. De épen családunk egykori fényes állása vala az, mi nagynéném egész életének irányát elhatározá, s igy mindenekelőtt erről kell szólnom. — Családunk régi volt és hatalmas, de olyan, mely régen túlélte fénykorát, s mely régi dicsőségének az ujabb időben legfölebb azon hasznát tapasztalta, hogy nemessége senki által kétségbe nem vonatott, és tagjai minden tisztujitásnál, kitünő szerepet vittek, legalább számuk által, mely nemzedékről nemzedékre azon arányban emelkedett, melyben az ősi vagyon fogyott. Csak a nagy vasas ládák maradtak meg, melyekben a család okmányai tartattak, de a jószágok, melyekről régi irományaink szóltak, rég más kezekbe mentek át; s a Kintornyayak, mint váruknak falai, melyeket a labanczok háromszor siker nélkül ostromoltak, végre lesülyedtek egykori magasságukból, nem egy nagy csapás által, hanem az idő hosszu viszontagságainak következtében.

A jószágoknak egy részét a Kintornyaiak mint Bocskay s Bethlen hivei vesztették el, a többit a sok lakodalom s vendégség annyira megkisebbiték, hogy mi megmaradt, egy háznépnek becsületes eltartására talán elég lett volna, de ily számos családot nem óvhatott meg a szegénységtől, főkép miután a Kintornyayak birtoka mindkét ágra szállt, s igy annak fele a leányok által még más családok kezébe jutott.

A Kintornyayak már a mult század második felében mind a nemességnek azon részéhez tartoztak, melyet korteseknek neveztünk, s e szinvonalon felül csak egy tartotta föl magát, az öreg Kintornyay Ferencz, nagynéném apja. — Dynasta ő sem volt. A várromon kivül, melynek közelében magának vályogból curiáját épitteté, mert inkább sátorban élt volna, minthogy az ősilak romjaiból csak egy követ

Digitized by Google

hordasson el, — összes birtoka körülbelül négyszáz holdat tehetett; de az is elég volt, hogy uri ruhában járjon, s az egész család által dúsgazdag embernek, s a Kintornyayak természetes fejének tartassék, főkép miután megyei hivatalt viselt. — Szerényebbet, mint ősei, kik viczispányok voltak, de annál biztosabbat. — Az öreg Ferencz ur soha nem vihette többre az esküdtségnél, de élete végső napjáig vetélytárs nélkül tartotta meg hivatalát. Az esküdt, ki csak családja tagjait s a rokonokat számitva, 200 voksról rendelkezett, oly egyéniség volt, kinek minden párt kedvét kereste, s ki bármennyire emelkedett a viszály, csaknem mindig egyhangulag választatott. — Mindennek következése az vala, hogy Ferencz ur vagyonilag szerény állása mellett, nagy aristokrata volt, s valamint családjában minden kétségen kivül az első helyet foglalá el, ugy családjának régiségére, s egykori hatalmára büszkébb volt, mint bárki az országban. Idegenek előtt ritkán szólt e tárgyról, s belső érzéseit legfölebb a méltóság árulta el, melylyel magát viselé; de azon öntudatot, hogy ősei régi alispánok voltak, mikor mindezen embereknek nevét, kik a vármegyében most uralkodnak, még senki sem ismerte, hogy maga a főispán, habár gróf és excellentiás ur, mi családjának régiségét illeti, vele nem mérközhetik, ezen öntudatot az esküdt nem adta volna a legszebb pusztáért, ha oly kastélyt épithetne is rajta, mint szomszédja, a német árendás fia; s természetes, ha ezen érzéseket szabadon s sokszor fejezte ki családja körében, — s egyetlen gyermekét ezekben nevelte föl.

Az ősi várnak romjai mellett, apjának társaságában, ki ha vele volt, szüntelen családjának egykori nagyságáról beszélt, csak rokonait látva maga körül, kik apja előtt hajlongtak, s a tiszteletest, ki miután a faluban csak parasztok s kortesek laktak, az egy urféle birtokos iránt, ki az eklézsiában

Digitized by Google

is befolyást gyakorolt, csaknem hasonló tisztelettel viseltetett; itt növelkedett nagynénem, s nem bámulhatja senki, ha ezen viszonyok hatása a családi büszkeséget még inkább kifejté, mely mint sokszor hallám, a Kintornyayak ősi hibája vagy tulajdona vala, mely csak még erősebbé vált, mióta minden egyéb, mit őseinktől öröklöttek, elveszett.

Soha királyné palotájában több büszkeséggel nem járt körül, mint az öreg esküdtnek leánya kis telkén, melyet, mig csak a szomszédokat ismeré, nagy uradalomnak képzelt, s melyben mindenesetre korlátlanul uralkodott, miután anyja jókor elhalván, már 14 éves korában a kis háznak vezetése reá vala bizva.

Nagynénem sokszor beszélt ezen időről, s elmondta, mily boldognak érezte magát — — csupa csalódások által, mert megelégedésének forrása, családjának hatalma, nevének fénye, az állás volt, mely őt mint Kintornyay Ferencz leányát megillette, de hisz minden, mit maga körül látott s hallott, csak még inkább megerősité őt csalódásaiban: — s hány embernek boldogsága, sokkal idősebb s tapasztaltabb embereké, nem épül hasonló alapokon. — De épen azért e boldogság nem tarthatott sokáig, s néném nem érte el 16-ik évét, midőn az ellentétet észrevevé, mely igényei s helyzete között létezett.

Mióta e családban élek, sokat hallottam a pénzaristocratia ellen. Egy elmondja, hogy e vagy ama tőzsér oly lovakon jár, melyeknek nemzetség fája jobb mint gazdájoké, más egy bankárt ismer, ki minden grófnak kölcsönt ad, csakhogy vele per te s tu legyen, a harmadik a gazdag báróné felett elméskedik, ki termeinek butorzására ezreket költött, s estélyeket és tánczvigalmakat ad, melyeken a háziasszonyon kivül az egész világ otthonosnak érzi magát, mindenki tud egy-egy adomát a felfuvalkodásról, melylyel e nevetsé-

Digitized by Google

ges emberek a jobb körökbe tolakodnak, mintha pénzök születésöket pótolhatná. — Nem éltem e körökben, s azért nem tudom mennyiben helyesek ezen állitások. Kevés tapasztalásaim után nekem ugy látszik, hogy az az előitélet, mely az első szerzők ellen létezik, legfölebb a második nemzedékig tart, s hogy később az arany nem veszt semmit fontosságából még a legjobb társaság szemében sem, bármely sötét bányából, vagy iszapos folyóból került, de ha igaz is, hogy a pénz a születést nem pótolhatja, a születés épen ugy nem pótolhatja a pénzt, még a legjobb társaság körében sem, s ki gyalog jár s néha elviselt kabátban jelenik meg, fényesebb körökben bizonyosan nem mint hasonlójuk fog elfogadtatni, ha ezek csupa kamarásokból s máltai vitézekből állanának, s ő maga száz okmánynyal bizonyithatná be, hogy eldődei mind aranyos pánczélban jártak, s egész lovas seregeket vezettek a csatába. — Legalább nagynéném fiatalságában igy volt s nem hiszem, hogy a világ azóta e tekintetben sokat változott.

Az öreg Ferencz ur mindezt nem vette szivére. Négyszáz hold esküdtnek szép birtok. Az öreg urnak nem voltak fiai, s neki ugy látszott, hogy Mariskája, kinél a megyében — mint mindenki tudja — szebb leány nincs, s kire nevét, a régi várat és az egész birtokot per és adósság nélkül hagyhatja, fényes szerencse bárkinek is; de nagynéném maga, mióta a vármegye székhelyén megfordult, az uj főispán installatióján, nem nyugodhatott meg a gondolatban, hogy apja s az egész Kintornyay család a mai világban oly alacsony helyzetet foglal el, mig olyanok, kik valaha a nagy családnak követői voltak, most még apjával is leereszkedéssel szólnak.

— Föl se vedd — mondá az öreg ur, ki mióta leánya felnőtt, kedvenczének jövőjére gondolva, mindenről meg-

Digitized by Google

feledkezett, még a Kintornyayak multjáról is — föl se vedd. Ha férjhez mentél, te is kastélyban lakol, s négy lovas hintón jársz körül. Ismerem a világot! ily szép leányt, s hozzá egy Kintornyayt, s birtokoddal, nem soká hagynak pártában. Belőled is nagyságos asszony lesz s ugy fogsz élni, mint azok, kik ott a nagy házat lakták. Mi, fájdalom, nem épithetjük föl. De nagynénémet mindez nem nyugtatta meg, s ő minda mellett nem látta át a nagy házat mért ne épithetnék föl végre a Kintornyayak is. Hisz mind azon uj családok nem szerezték e birtokukat, mialatt az egykor hatalmas nemzetség mindig mélyebbre sülyedett, s mi nekik sikerült, miért ne sikerülhetne a Kintornyayaknak is, ész, szorgalom, takarékosság által. — Csak akarni kellene. — S nagynéném akarni kezdett 16 éves korában. Nem oly hatalmasan, mint mi őt később akarni láttuk; mert kétségtelen, hogy semmi nem erősödik annyira gyakorlat által, mint épen akaratunk; de akarni lelkének egész erejével, hogy a vár ismét fölépüljön, a Kintornyay család azon állást foglalja el, mely őt multjánál fogva megilleti.

Tizenhat éves korunkban legnagyobb föltételeink álmok, melyek nem fárasztanak el. Képzeletünkben életünk óriási feladatával foglalkozunk, s édesen pihenünk azalatt. Hisz oly hosszu az élet, miért sietnénk. De nagynéném fényes ábrándjait már akkor is komolyabban vevé. Neki ugy látszott, hogy e jószágnak jövedelmeivel sokat lehetne tenni, s mig egy részről azon iparkodott, hogy a butorok jobb elhelyezése, s a családi képek felakasztása által, melyek eddig a padláson hevertek, a szerény ház uriasabb kinézést nyerjen, egyszersmind a háztartásban a legnagyobb takarékosságot hozta be.

Nagynéném ebben felülmulta mindazokat, kiket életemben ismertem; — s kétlem, hogy e könyv olvasói közt

Digitized by Google

egy legyen, ki a nagy mesterségben: kevésből sokat csinálni — mi minden gazdasszonykodásnak főtitkát képezi, vele mérközhetnék, s mégis sokszor hallám tőle — hogy a gond, melylyel végnapjáig a legkisebbet, minek még hasznát veheté, félre tett, s a legapróbb kiadásra is hosszú megfontolás után határozta el magát, neki pazarlásnak látszik, ha fiatal korára gondol vissza. — Akkor fiatal eszem találékonyabb volt, — beszélé többször — mind a szerzésben, mind a megtakaritásban. Minden nap uj jövedelmi forrásokat fedeztem fel. Becseréltem gyümölcsöt buzával, elviselt ruhámat tojásokért, s a vajjal s tejföllel egész kereskedést üztem. Kinek a szomszédban valamire szüksége volt, csak hozzám jött, s ha édes apám néha dörmögött is, házunk tisztességesebben nézett ki, s én boldognak éreztem magamat, midőn nagy gonddal összekapart kis összegemet számolgatám. Ugy látszott, mintha minden tojással, melyet eladok, a kintornyai várnak falai magasabbra épülnének! — A takarékosság bennem valóságos szenvedélylyé vált.

Meddig tartott volna e szenvedély, nem tudom. Annyi bizonyos, hogy — mit számtalanszor észrevettem — a fösvénység nem tartozott nagynéném természetes tulajdonaihoz. Lelke emeltebb, szive nagyobb vala, semhogy a pénzszomj azt eltölthetné, s ha mégis ez adott irányt életének, s Kintornyay Mária emléke a vidékben, hol élt, mint a legfukarabb teremtésé tartatott föl, ennek okát különös körülményekben kereshetjük, melyekről jövő levelemben fogok szólani.

U. i. Történetem igaz, de talán nem is szükséges mondanom, hogy a személyek s helyek neveit megváltoztatám, s tulajdonkép csak ebben áll költészetem, s ez is elég nehezemre esik, mert egész életemben az volt szokásom, hogy a dolgokat saját nevökön nevezzem meg. — Ön regény-

Digitized by Google

nek nevezte leveleimet — hagyján, igy legalább jogszerünek találom eljárásomat, s ha irásom által nem csinálok is nevet magamnak, abban kereshetem vigasztalásomat, hogy mindazok, kik elbeszélésemben előfordulnak, nevöket nekem köszönik.

ÖTÖDIK LEVÉL.

Azt irtam utolsó levelem végén, hogy a takarékosság, melyben nagynéném mindazokat felülmulta, kiket ismertem, nála nem természetes hajlamának, hanem különös körülményeknek volt következése. S egy asszony életének különös körülményei mindig szerelmének történetéből folynak. Igy volt s igy lesz az mindig, s ha főkép fiatal korunkban, midőn a nagynéni szigoru arczára nézünk, s bölcs oktatásait végig hallgatjuk, alig képzelhetjük magunknak, hogy a vonások kifejezése egykor nyájasabb lehetett, s ez ajkak valaha kevésbbé bölcs dolgokat mondtak el, mégis ugy van, s eljő az idő, mikor a legfiatalabb, ki e följegyzéseimet olvassa, s kétkedve nagynénjére néz, át fogja látni, hogy igazat mondok. — Mind e fák, melyek ablakom előtt száraznak látszanak, s csak a hó terhe alatt hajlanak meg, egykor virágoztak, s e gondolat szomoritó, de vigasztaló is. — Életünk csupa töredék, egyes lapok, melyekre különböző dolgok jegyeztetnek föl; de végre is mindezt egy eszme vagy érzés köté egybe, s ez, mi jobb férfiaknál is többnyire a dicsvágy, nálunk a szerelem. Szép fényes kötés, néha azonban elég kemény mindamellett. — De térjünk vissza nagynénémhez.

Minden takarékosság mellett, melyet a főesküdt fiatal leánya a háztartásban behozott, a kintornyai curia azért igen szerény falusi lakás maradt, s a legtalálékonyabb ész sem

Digitized by Google

eszközölheté azt, hogy az alacsony szobák uri termeknek látszassanak. Az ősök képeinek arany keretei, melyek ugy, mint az egész kör, hol egykor mozogtak, rég nem fénylettek többé. Nagynéném érezte ezt s néha elbusult, de csak hogy uj tevékenységre serkentve, még több hévvel folytassa gazdálkodását, s ő mindamellett szerencsésnek érezte magát. Hisz a gazdaság haladott, a szomszédban nem volt uriasabban tartott curia, s azok között, kikkel Kintornyán találkozott, mégis apja volt az első, a főember. A megye székhelyén csak ritkán fordult meg, s itt szépsége miatt az esküdt leányát is hódolók vették körül, ugy hogy a különbséget, mely közte s a megye kisasszonyai között létezett, észre sem vevé.

De mindez megváltozott, midőn a viczispán fia a kintornyai járásban főbirónak választatott, s mint szomszéd, s nagynéném atyjának tiszttársa, a csöndes curiában mindennapossá vált.

Régi dolgokról irok, olyanokról, melyek születésem előtt csaknem negyven évvel történtek, s igy olvasóim nem várnak részleteket. Leirhatnám Várkövy István szépségét s egyéb tulajdonait, s leirásom valószinüleg ép oly hasonló lenne a valóhoz, mint másoké; de föltettem magamban, hogy e valóságos történetben szigoruan a tényekhez tartom magamat, s azért csak annyit mondok, hogy nagynéném ifju szivének egész hevével szerette őt, hiven s szenvedélyesen, mint jelleméhez illett, s hogy életében nem szeretett soha más férfiut. — Ez magában véve még nem bizonyit semmit. Meglehet, hogy ha nagynéném helyette mással találkozik, ki kevésbbé szép, eszes és bátor, ugyanazon érzéssel ragaszkodott volna ehez is, hisz a tűznek nagysága nem a szikrától, hanem annak nagyságától függ, mi általa felgyujtatott, de azok után itélve, miket tisztelt rokonomtól hallék s a hirről, mely a megyében halála után felmaradt, magam is azt

Digitized by Google

hiszem, hogy Várkövy István kitünő és szolgabiró korában szeretetre méltó férfi lehetett, mint később, miután már viczispánná választatott, s hogy nagynéném hajlama izlés tekintetében is tökéletesen igazoltnak mondható.

Mindenesetre ha a viszonyokat tekintjük, ezen hajlamában nem vala semmi meglepő. — Nagynéném eddig egészen elkülönözve élt. Atyján s nehány ismerősein kivül az öreg tiszteletes volt az egyedüli férfitársaság, melyet ismert, s ezen urak jó tulajdonaik mellett, s talán épen azokért, nem voltak igen mulatságosak. — Most, miután az alispán azon jószágát, melyet Kintornyán birt, fiának átadta, ez a curiát, mely egykor szintén a Kintornyaiak valamely ágának tulajdona volt, de hosszu ideig tiszti lakul használtatott, helyre igazittatván, itt telepedett le, s mint buzgó szolgabiróhoz illik, mindig esküdtjével együtt volt található, s pedig többször ennek házánál, mint a járásban. Bámulhatjuk-e, ha nagynéném, ki Várkövynél soha szeretetreméltóbb fiatal embert nem látott, s ki atyjától is csak a fiatal főbirónak dicséretét hallá, végre mindinkább feléje vonzódva, szerelmében naponkint boldogabbnak érezte magát?

Várkövy az esküdt leánya iránt, kivel naponkint találkozott, s kinek hajlamát észrevevé, szintén nem maradhatott közönbös, s az öreg főesküdt, ki főbiráját már vejének tekinté, megelégedéssel tekintett a jövőbe, már csak azért is, mert a házasság által a kintornyai birtok, melynek tetemes része e Várkövynek kezében volt, ismét összejő. — Mindez érthető és természetes, de ép oly természetes vagy legalább ép oly érthető az is, hogy az alispán fiának választását helyben nem hagyá, s miután ez házasságról beszélt, s szülőinek megegyezését kérte, a reménydús ifjat jól megszidta, s Bécsbe küldötte, hol számára a kanczelláriánál hivatalt szerzett.

Digitized by Google

Valamint nagynéném boldog szeretetének történetét nem irtam le, ugy megkimélem olvasóimat a fájdalmak leirásától is, melyeken a szeretők keresztül mentek. — Mindez körülbelül nyolczvan esztendő előtt történt, de ugy hiszem, ugy folyt le, mint mikor én fiatal voltam, s mint jelenleg történni szokott, s mint ezentul nyolczvan esztendővel történni fog. Szerencsétlenek voltak mindketten, mondák, hogy e kinokat nem birják el, s végre elbirták mindketten, csak azon különbséggel, hogy Várkövy, talán hogy fájdalmának terhét, melyet nagyon is nehéznek talált, megoszsza, később megházasodott, s hogy nagynéném hajadon maradt, s azon gyülöletben kereste vigasztalását, melylyel egykori kedvese s ennek egész családja iránt viseltetett. Csak az öreg főesküdt nem üdült fel bajából.

A gondolat, hogy van valaki a világon, ki Mariskáját menyének nem óhajtja, hogy van egy állás, melyre az ő leányát érdemetlennek tartják, azt, ki a legtisztább Kintornyay vérből származik, ha az ősi várat örökölni fogja, s kinek elődei saját zászlaik alatt harczoltak, mig mások, kik reá most lenéznek, talán parasztok voltak, e gondolat a becsületes öreget megölte. Egy év mulva a megye legrégibb esküdtje helyett Kintornyán csak a vörös márvány kőtábla vala található, melyet nagynéném a templom ajtaja mellé befalaztatott, s melyen a Kintornyayak czimere alatt — egy szétterjesztett sasszárny s fölötte három csillag — az elhunytnak neve s egy pár vers vala olvasható, talán a mi a versmértéket illeti, nem tökéletes, de melyben a dicséret s fájdalom, melyről szól, az utolsó betüig mind igaz.

Nagynéném agg korában is szeretettel emlékezett apjáról, s mindig mélyen meghatva beszélt haláláról, de e kinos emlékeken s a vörös táblán kivül, melyet a templom ajtaja mellé befalaztatott, még valami maradt Kintornyay

Digitized by Google

Máriának, mit tőle az idő el nem vehetett, azon elkeseredés, melyet tapasztalásai szivében hagytak.

Tulajdonkép csudálatos, hogy vannak emberek, kik azt, mit a bibliában Ádám s Évának kiüzetéséről a paradicsomból, olvastak, el nem hiszik. Hisz csaknem mindenikünk hasonló kinokon ment keresztül, s az érzés, melylyel az ember anyja boldogságának tanyájára visszagondol, körűlbelül ugyanaz lehetett, melylyel minden leány, midőn a világgal jő komoly érintkezésbe, csöndes házi köréről emlékezik. Mindig fájdalmas érzés ez. Maga az, hogy oly körbe léptünk, mely nem egészen a miénk, hol a nagyobb rész közönbösen néz reánk, s állatok vannak, melyektől őrizkedni kell, kinzó nyugtalansággal tölti lelkünket. Azon pillanatban, melyben gyermekségünk csöndes hajnala után, napunk első sugarai terjednek el, feltünnek az első árnyékok, és szivünk megszorul.

Senki e fájdalmas érzést egészen nem kerülheti ki, s kit a világ legnyájasabban fogad, egyideig legalább idegennek érzi magát, s nehezen barátkozik meg a gondolattal, hogy olyanokkal él, kikkel nem kell, kikkel nem szabad barátkoznia. De szegény nénémet első pillanatban durva kezekkel ragadta meg az élet, széttépve boldogságát, minden reményét, minden érzését, ő mit szenvedhetett?!

Nagy csapásokat, olyanokat, melyeknek hallására a világ eliszonyodik, melyek által ezerek előtt sajnálat, tisztelet tárgyaivá válunk, eltürhetünk. A szerencsétlenség, mely oly nagy, hogy el nem viselhetjük, minket tart fel, nagyságával emelkedünk mi is, és ritka, ki alatta leroskad. De azon bajok, melyekért nem sajnál senki, mert általánosak, melyeket nem panaszolhatunk el senkinek, mert százezren ugyanazokon mentek keresztül, melyekre gondolva arczunkat pirulni érezzük, ezek fájnak.

Digitized by Google

Abban, mi nagynénémmel történt, tulajdonkép nem volt semmi rendkivüli. Hogy egy gazdag alispán nem engedé, hogy fia egy szegény esküdt leányát vegye el, azt az egész világ természetesnek fogja találni. Ő maga előre láthatta volna, s megfoghatlan, hogy az öreg Kintornyay csak egy perczig is mást gondolhatott; de kisebb volt-e azért a kín, melyet nagynéném érzett, s a keserűség, mely szivét tölté. — Szerette Várkövyt, s a gondolat, hogy tőle el kellett válnia, mindig fájdalmas lett volna. Ha jegyese meghal, sőt ha őt könnyelműségből elhagyja, ő sirt volna, — de most, midőn eszébe jutott, hogy az akadály, mely boldogságának utjában áll, szegénységében, alacsony állásában fekszik, melylyel mások, mert gazdagabbak, reá lenéztek, s hogy az egész világ ezt természetesnek találja, s a jobbak is nem sajnálnak mást, mint balgatagságát, melylyel saját állásáról megfeledkezett, — nem kellett-e gyülölnie nem csak azt, ki őt ily szerencsétlenné tevé, de az egész világot, mely érzéketlen egykedvüséggel nézi keserveit.

Nagynéném főjellemvonása a büszkeség vala, s épen ebben érzé halálig sértve magát. Más ily viszonyok alatt elkeseredve visszavonul az élettől, s lemond, őt a szenvedés csak küzdeni tanitá. — Nem voltam 18 esztendős, mikor az embereknek s a pénznek becsét ismerni tanultam — ezt mondá többször — e két ismerethez mások is egyszerre jutnak. — Láttam, hogy családunk koldus, s hogy még a Kintornyayak azok lesznek, mindenki lábbal taposhatja, föltettem magamban, hogy nyomoruságos helyzetünknek véget vetek. — Magam nem veszem hasznát, de legalább a nevet, melyet viselek, ezentul senki megvetéssel ne mondja ki. — S e gondolatnak volt szentelve élete.

Mindjárt apja halála után egy távoli rokonát fogadta házához, kit gondnokának választott, s kit tulajdonkép

Digitized by Google

ispánjának használt. Egyedüli törekvése az vala, hogy vagyonát szaporitsa. Minden fáradság, minden nélkülözés könnyünek látszott, ha e czélhoz vezethetett, s nem mult tiz év, midőn Kintornyay Mária a határban fekvő ősi birtoknak egy részét visszaváltva, már a vagyonosabb hajadonok közé számittatott.

A kérők nem hiányoztak, és sok uri ember, ki a boldogult esküdttel félvállról beszélt, most nagy tisztelettel koczogott háza ajtaján, de a büszke hajadon kérlelhetlen maradt.

Magánosan akart élni, hogy egészen czéljának élhessen, s férj helyett a Kintornyayak közül egy fiut választott magának, kit arra neveltetett, hogy segéde legyen.

Ne gondolja senki, hogy a választásnál szivét követte. Szegény Márton bácsiban, — kit jól ismertem, — nem volt semmi szeretetreméltó. A kis vézna ember kissé pupos hátával s kancsal szemével, gyermek korában sem lehetett oly személyiség, kihez vonzódva érezzük magunkat. De a Kintornyayak között ő volt az egyetlen gyermek, kit apja iskoláztatott; — a fiú, a pataki collegiumban, — mint a tiszteletes mondá — nagy tehetségnek adta jelét, s nagynéném felfogadta 17 éves korában, hogy belőle segédet nevelhessen. — A három vasláda, melyben a család okmányai tartattak, mint édes apjától, s később az ügyvédtől hallá, kivel tanácskozott, kincseket foglalnak magukban. — De ember kell, ki azokkal élni tud. — A Kintornyayaknak ügyvédre vala szüksége, s ez az, mire Mártont választá, s ámbár takarékossága naponta növekedett, e fogadott gyermekének nevelésére nem kimélt semmi költséget, mig végre czélját elérte, Kintornyay Márton már fiatal korában a legkitünőbb ügyvédek egyike lőn, eltelve az eszmével, melyre neveltetett, ugyanazon lelkesedéssel dolgozva a feladáson, melyet nagy-

Digitized by Google

néném életének kitűzött: hogy a Kintornyay család régi fénye helyreállittassék.

Egyéb rokonaiért nagynéném nem tett semmit. Segitette inségökben, mint más szegényeket, többre nem számolhattak. Ő a családnak élt, s nem törődött az egyesekkel. — Majd megtalálja valaki halálom után, s az ur lesz, Kintornyay mindenesetre, de melyik? az attól függ, ki arra való, hogy nevünket becsülettel képviselje.

Hogy nagynénémnek nem sok barátja volt, hogy az egész család egyre panaszkodott ellene, s a környék a legcsodálatosabb adomákat beszélte fukarságáról, igen természetes. Ő jól tudta, de nem bánta mindezt. — Ki az élet minden örömeit egy czélnak áldozza fel, annak azon tudat, hogy czéljához közeledik, helyrepótol minden egyebet, s kevés ember van a világon, ki ezen elégtételt oly mértékben élvezte, mint ő.

Évről évre növekedett birtoka, s évről évre nagyobb arányban. — Mily eszközök által, nem tartozik ide. Vagyonának alapját a takarékosság vetette meg, s ő nem mulasztott el semmit, hegy azt nevelje. Árendált zálogba s örök áron vett, pénzt kölcsönzött, marhával kereskedett, pálinkát égetett, s ezalatt Kintornyay Márton egyre kezdé s folytatta a jószágkiváltási pereket, tractált, egyességeket kötött, s nagynéném minden dolgaira felügyelt; mint ügyvéd, sok pénzt szerezve magának, melyet hasonlólag jószágok vételére vagy kiváltására forditott. Ugy látszott, hogy a sors, mely őt más örömöktől megfosztotta, ebben kárpótlást akart nyujtani, s minden vállalatai sikerültek. Maga mondá többször, hogy e részben rendkivüli szerencséje volt. — Minden, a mihez fogott, sikerült, s igy történt, hogy mire ötvenedik évét elérte, több vagyont gyüjtött, mint mivel két század óta bármily Kintornyay birt, s hogy gazdaságáról a vidékben

Digitized by Google

mesés dolgokat beszéltek. — Nagynéném ezalatt, a régi kuriában maradt, a régi képekkel s bútorokkal. Magánosan, csak a tiszteletest, a megyei orvost, ügyvédet, s a tiszteket fogadva házába, kik által számos jószágait kezeltette. Kizárólag vagyona nevelésének élt, s e szenvedélye a siker által csak még erősebbé vált.

Voltak pillanatok, midőn a gondolat villant meg eszében, hogy végre azt, mit annyi fáradsággal szerzett, maga is élvezhetné, fölépitve az őslakot s házat tartva, minő a Kintornyayakhoz illik. — Egy félóráig elmerengett ábrándain, s átnézett a romokra, melyek udvarában álltak; de ekkor ismét tervei jutottak eszébe, a jószág, melyet vételre ajánlottak, a per, melyet a Kintornyayak egy századig folytattak s melyben most végitéletet vár, — ha ez kedvezőleg dől el, pénzre lesz szüksége, mivel az uradalmat, melyet ősei birtak, kiváltsa, és nagynéném fényes ábrándait elüzte magától. — Még nem jött el ideje, — igy szólt magában. A kintornyai várat más épitse föl, ki elég gazdag lesz, hogy azt tisztességesen feltartsa. S az öreg hajadon ismét leveleibe vagy számadásaiba mélyedett, melyekben életének feladását s egyedüli örömét találta.

Ilyen vala nagynéném, midőn négy éves koromban házához fogadtattam.

HATODIK LEVÉL.

Épen leültem, hogy utolsó levelemben félbenszakasztott történetemet folytassam, mikor a postát hozták, s vele hirlapokon kivül egy levelet kedves Klárikámtól, s mióta ezt elolvastam, nem tudok gondolni másra. — Leirom ön számára, — nem arra való, hogy kinyomassam, — de legalább

Digitized by Google

megmutatom, hogy nem tunyaságból halasztottam történetem folytatását továbbra, s ön megismerkedik a kedves teremtéssel.

— Kedves Mari néni!

Husz esztendő óta vagyok a házban, s az egész család igy nevez. A grófné is, ha rólam szól. De Klárikámnál ez nem puszta megszokás, nála szivből jő. S tudom, ha rokona volnék, nem szerethetne inkább.

— Kedves Mari néni!

Ha haragszik rám, azt nem veszem rosz néven. Oly régen vagyunk itt, s én mindössze csak kétszer irtam, s akkor is oly röviden, hogy pirulva küldtem el leveleimet, mert igéreteimre emlékeztettek, hogy sokszor, s hosszasan fogok irni. Föl is tettem magamban, de nem volt időm. — Reménylem, ma szerencsésebb leszek. Anyám s Margit látogatásokat tesznek, s mig visszajőnek, sokat irhatok, legalább annyit, hogy Ön tudni fogja, hogy töltjük napjainkat, mióta a városba jöttünk. — Ne gondolja, hogy a gazdasággal van sok dolgom. Ezt itt a szakács és komornyik vezeti, de azért még sem marad időm az irásra. Reggel mesterek jőnek. Délben reggelizünk. Azután látogatásokat teszünk s fogadunk. Erre szinház s szinház után estély, ugy, hogy alig marad idő az öltözködésre, s ez nem oly könnyü dolog, főkép ha a franczia fodrász néha elkésik, mit még rosz néven sem vehetünk, miután az egész várost szolgálja. — Mindez könnyünek látszik, s talán az lehet, de néha mégis nehezemre esik s vannak órák, mikor azt hiszem, hogy otthon jobban érezném magamat, még akkor is, ha gouvernanteunk — ki most elment — ismét visszajőne, s hosszu leczkéit kellene hallgatnom. — Ott legalább ablakunk előtt áll a nagy almafa s fölnézve könyveimről, a virágos ágakat látnám, s néha a fülmilék éneke hangzanék a leczke közé. De ne gondolja

Digitized by Google

azért, hogy roszul érzem magamat, sőt igen jól mulatunk, és mindent sokkal szebbnek találtam mint gondolám. Csak a sok öltözködés ne volna s a látogatások, miknél roszabb találmány nem lehet a világon. — Mert az egész világ egy órában teszi látogatásait, s igy sokszor történik, hogy órákig kocsizunk körül, s alig találunk három embert odahaza. Mialatt mi náluk jártunk, ők hagytak nálunk látogatójegyeket, ugy hogy az egész sétakocsizássá válik, mely az utczákban nem jó, s igen hideg mulatság. — De az emberek igen kedvesek. Eleinte furcsának látszik, hogy tulajdonkép mind egyformán szeretik az embert, de később azt is megszokjuk, s az érdek, melyet mindannyian mutatnak, jólesik, habár nem foghatjuk is meg okát. — S van itt több igen kedves asszony s leány és egy pár valóban érdekes férfi is. — A többek között bizonyos Kintornyay Kálmánnal ismerkedtem meg. — Mikor bemutatták s nevét hallottam, mindjárt a sok monda jutott eszembe, melyet Ön nekem a kintornyai várromról beszélt, s főkép a kisértet, mely ha a családot veszély fenyegeti, a nagy tornyon mutatja magát, s pedig Kintornyay ur külsejében nincs semmi, mi kisértetre emlékeztetne. Magas, férfias alak, fekete hajzat- s szakállal, s mi legfőbb, jó kedvü s mulatságos. Most jött vissza külföldről, s igen érdekesen szól utazásáról! Azt mondják, nagy vagyona van. Az emberek beszélik, hogy a régi család, melytől származott, egészen elszegényedett, s hogy egy vén nagynénje s nagybátyja mindent visszaszereztek — még többet s ezt mind apjára hagyták, de annyi bizonyos, hogy igen érdekesen beszélget, s talán legjobban tánczol, s ez a farsangban fődolog, mert megvallom, az estélyek között mégis akkor mulatok legjobban, ha tánczolunk. — A beszélgetés szintén kedves dolog, főkép ha nehány barátnémmal együtt vagyok; de nagyobb társaságban a beszélgetés végre is mindig valaki ellen for-

Digitized by Google

dul, és az öreg Saskövy gróf minap ugyan azt mondta, hogy azért minden ember azzal vigasztalhatja magát, hogy ő is a társaságok mulattatásához járul, legalább akkor, ha jelen nincs, s a többiek vele töltik idejöket! de nekem ez nem tetszik, főkép, mert épen oly jóizüen nevetek mint a többiek, s ha magamban érzem, hogy az nem jó, s föl kellene lépnem védelmére, nem merek szólani s többnyire nem is jut semmi eszembe. — Legjobb a táncz, akkor mindenik ugy is mulat, s nem keres időtöltést mások hibáiban, s ha másnap az estére visszagondolunk, csak a kedves zene hangzik füleinkbe, melynél oly vigak voltunk. — — — De szeretném, ha Mari néni itt lehetne, hogy csak egyszer látna felöltözve. — Talán nem is ismerne rám, s nem találna szépnek. A fodrász csodálatosan szétfésüli hajunkat. Fölfodoritja ég felé, s minden oldalról szélyel fésüli, az egész boglyasan s ugy néz ki, mint ha kétszer oly fejem volna, mint közönségesen, s a ruha is hosszabb, mint kellene, uszálylyal járunk, s a tánczosok bár mint vigyázzanak, főkép a csárdásban, mindig rálépnek, de mind igy öltöznek, s egészben véve szép is, csak meg kell szokni, főkép a virágok, rájok nézve fogadni lehetne, hogy most hozták a kertből, pedig mind Párisból jő. Elhozom magammal s akkor maga itélhet. Tegnap rózsákkal volt ruhám földiszitve, ma gyöngyvirágokat veszünk s az Margitnak még jobban áll. Tegnap reggelig tánczoltam, de épen nem vagyok elfáradva, s alig várom az estét, csak a fodrász ne késsék el, mert az első négyesre Kintornyay kért fel, kivel tegnap a kotilliont tánczoltam. De épen most hallom a kocsit. Anyám hazajött s be kell fejezni levelemet, elég hosszu, de nem sok okos dolog lesz benne. Gondoljon sokszor rám. — Jól mulatok, de azért mégis jó lesz, ha szép kertünkben ismét együtt járunk körül.

Klárija.

Digitized by Google

Most miután a levelet ön számára leirtam, alig értem, miért gerjesztett föl elébb annyira, s mégis, ha a kedves gyermekre gondolok, szivem elszorul. E kör nem neki való. — Mintha a mesterséges virágok közé — melyekről levelében szól, — egy fris rózsát vegyitenének, mely csak abban különbözik a többiektől, hogy hervadni fog, ilyennek látszik nekem. Annyi hittel lép az életbe — mennyi csalódás vár reá? s mit nem adnék, hogy őt ezektől megoltalmazzam, hogy a kedves gyermeket boldognak lássam!

Több mint husz éve, hogy a házba jöttem. A grófnénak egy nagynénje kért föl, hogy a gazdaságnak vezetését magamra vállaljam, s a grófné fiatalsága, jelleme, mely könnyen ragaszkodik, s az elhatározást szivesen másra bizza, részben talán az is, mert kis vagyonom által bizonyos függetlenséggel birtam, ugy hozták magukkal, hogy e másképbüszke család, soha alárendeltségemet nem érezteté. — Mint barátnéval, ugy bántak velem, s az levék. Annyira magánosan álltam a világban, hogy szivemnek jól esett, ha valakihez ragaszkodhatik, s ez idegen háznép családommá vált. Megosztám örömeit s bánatát, s a világon nincs hely, hol magamat körén kivül otthonosnak érezném. A grófné fiatalabb korában sokat betegeskedett. Több évig a nyarat fürdőben tölté, s néha, szinte egészségeért a városba ment, s akkor gyermekeit nálam hagyta. Határtalan bizalma vala hozzám, s később is, mikor a francziák jöttek a házhoz, a gyermekek többet voltak velem, mint a nagy műveltségü idegeneknél, ki valamennyi egy nyelven beszélt, s meglehet igen szépen, de más szeszélylyel kinozta a házat, s hála Istennek, mind oly rövid ideig maradt, hogy a gyermekek nem ragaszkodtak hozzájuk. — Főkép Klári simult hozzám. Az első pillanattól, nem tudom miért, szivem inkább vonzott feléje. — Szeretem, mintha leányom volna, s mert ha reá

Digitized by Google

gondolok, szivemet agggodalom tölti, aggodalom s reménység, mint az anyáét, ki midőn a pillanat eszébe jut, melyben leányától el kell válnia, szivét szorulni érzi, s mégis alig várhatja azt, mert a percz, mely neki oly keserves, leánya életének fénypontja lesz. Többször eszembe jutott már életemben, hogy az örömkönyeket bizonyosan valamely anya találta fel, midőn leányát kiházasitá. Kinos boldogságát csak ily könyek fejezhetik ki.

De hol tévelygek! Klárika levele mily gondolatokhoz vezetett s miért ez aggodalom most? Vagy nem feltünő-e, hogy a férfiak között, kikkel találkozott, csak Kintornyay Kálmánt emliti. Igaz, eleget beszéltem neki Kintornyayról, s nem csoda, hogy e név neki feltünt; de nem emliti-e kétszer levelében, s mindig dicsérve, többiekről nem is szól, s ha mégis érdekkel viseltetnék iránta. Kintornyay gazdag — állása fényes — ha csakugyan oly kitünő ember — — — ha elérhetném — — —

Nevessen ki ön, vagy sajnáljon; de mióta e lehetség eszembe jutott, nem tudok gondolni másra — — — s azután mondja még valaki, hogy a vén gazdasszonyban nincs poesis! Kiben nincs, ki szeretni tud?

De összevissza beszélek, jó ha nem is irok tovább. — Jövő hétig talán nyugodtabb leszek, s akkor majd folytatom történetemet. Önnek szokni kell ily félbeszakitásokhoz. — Rendes iró előre elkészíti tervét, s ahoz tartja magát, én csak szivemet követem, s az talán ép oly baj az irodalomban, mint az életben; de talán a kritikusok engedékenyebbek lesznek egy vén gazdasszony iránt.

Mondja nekik, ha nem bántanak, a jövő gazdasszonyi kiállitásra czukorban főzött meggyet és fűszeres diót küldök föl, különösen az ő számukra, s abból meg fognak győződni, hogy ha történetemet roszul adtam is elé s gondolatimat

Digitized by Google

nem jól fejeztem ki, legalább nincs oly savanyu s éretlen gyümölcs, melyet izletesen elkésziteni nem tudok.

HETEDIK LEVÉL.

Eddig alig szóltam magamról. E hiba irónál ritkán fordul elő, de azért mégis hiba marad. Mert mikép értse az olvasó éltem történetét, ha sem családi viszonyaimat, sem azon körülményeket nem ismeri, melyek között az életbe léptem, hisz ez határoz egész jövőnk felett. — Az emberek nagy részének sorsa már akkor dől el, mikor születnek, a pont, hova a legnagyobb fáradság után juthatunk el, attól függ, honnan indultunk ki, s azt senki sem választja magának.

De hagyjuk az okoskodást. — Szülőim szerény helyzetéről szólni nincs szükség hosszu bevezetésre. — Atyám Vámhegyesen — mintegy két mértföldre Kintornyától — jegyző vala. Anyám született Kintornyay leány. — Szegények mindketten, de boldogok, mert mint nagynéném mondá, szerették egymást, és szegény embernek nem sok kell, hogy megéljen.

Anyámra alig emlékezem. Alig töltöttem be negyedik évemet, mikor meghalt, s az egyedüli benyomás, mely megmaradt, a szomoru percz, midőn őt koporsójában kivitték, s a szomszédoktól hallám, hogy árva vagyok. — Nagynéném már akkor magához akart fogadni. Anyám keresztleánya volt, kit félig ő nevelt, s minden rokonai közt leginkább kedvelt, de apám mondá, hogy nem válhat meg tőlem, s egy vén rokont véve házához, magánál tartott.

Igy mult ismét két év esemény nélkül. Atyám a helység dolgát végzé, a vén rokon a háziakat, én néha a szom-

Digitized by Google

széd gyermekekkel játszottam, de többnyire magam voltam. Mindenkitől örökké csak azt hallám, hogy szegény árva vagyok, s ez elszomoritott; legboldogabb óráim még azok voltak, ha apámnál lehettem. — Komoly magas férfiu volt ő, nem játszott velem, nem mondott meséket, de nekem jól esett, ha asztala mellett ült, s én a kemencze-padról irni láttam, vagy néha mellé állva, kezének mozdulatait követhetém, a mint sort sor után bevégzett, s én bámulva nézém a sötét betüket törve fejem, mit jelenthetnek, mig végre munkáját elhagyta s csöndesen megsimogatva hajamat, nevemnél szólitott. Szegény apám hangja, s arczának egész kifejezése oly szomoru volt, s én mégis boldognak érzém magamat e pillanatban, hisz ilyenkor tudtam, hogy bármit mondjanak a szomszédok, én nem vagyok árva.

De e boldogságom nem tartott sokáig. Egy őszi reggelen — ugy emlékszem, mintha tegnap történt volna — a vén rokon felköltött s mondá menjek be apámhoz, mert éjjel vért hányt s roszul van. — Ágyában találtam még halványabban mint máskor. Csöndesen nevemnél szólitott, s midőn ágyához ültem, fejemre tette kezét mint közönségesen, de keze nehéz volt s észrevevém, hogy nehezen lélekzik. — Eljött a tiszteletes, a birák s később az orvos ur. Egy vagy kettő ágyánál maradt, a többiek a mellékszobába vonultak, s ha atyám ágyát elhagyva szintén oda menék, halk beszédeikből csak azt érthettem, hogy nagyon roszul van. Szivemet iszonyu aggodalom töltötte el. Kimentem a kertbe s imádkoztam oly buzgón s ájtatosan, hogy ugy látszott a jó Isten nem is tagadhatja meg kérésemet, s ha azután ágyához visszamentem, ugy tetszett, mintha jobban lenne. Kedves szeme mindig ugyanannyi szeretettel függött rajtam s abban nem volt változás.

Egész nap mellette voltam s csak mert szelid hangon ő

Digitized by Google

parancsolá, feküdtem le éjszakára. Midőn harmadik reggel ismét ágyához jöttem, halva találtam.

Ismét eljött a koporsó, a szomszédok és a pap. Hajamba fonták a fekete szalagot, talán ugyanazt, melyet anyám temetésén viseltem; rám adták a fekete kendőt, s a gyászkiséret kiment anyám sirjához, s annak oldalára temette atyámat is. Csak most érzém, hogy igazán árva vagyok.

Mikor temetés után visszajöttem, s láttam az asztalt, melyen most is atyám irásai feküdtek, s a széket, melyen ült, s mindent ugy mint máskor, csakhogy ő nem volt ott, s midőn eszembe jutott, hogy széles e világon ezentul nincsen senki, ki kezét fejemre téve megsimogasson s kedves leányának nevezzen, leültem szokott helyemre a kemencze mellé és sirtam keservesen.

A nőrokon is sirt, jajgatva járt fel s alá a házban, s a szomszédok beszédes részvéttel támogatták bánatát, de e részvétben nem volt semmi, mi fájdalmam keserüségét enyhitheté. Hisz ők nem apámat siratták, s csak arról szóltak, mi történik velünk, sőt a vén rokon keserü panaszokra fakadt apám ellen.

A kamara üres, nincs annyi lisztünk és zsiradék, melyből csak uj esztendeig kijöhetnénk, s ha a temetést ki kell fizetni, nem marad 5 forint a házban, s pedig neki mint jegyzőnek szép jövedelme lehetett volna; mások vagyont szereznek, de ő nem gondolt semmire, s csak mindig irt és irt, akár fizették akár nem, s igy koldusok vagyunk.

Nem értettem beszédeiket, s mélyen sérté érzésemet, hogy apámról igy szólnak, de a mit hallottam, mondhatatlan aggodalommal töltötte szivemet, s a gondolat, hogy koldusok vagyunk, mit az öreg rokon s a szomszédok mindegyre ismételtek, háttérbe szoritá még apám iránti fájdalmamat is. A koldus-gyermekek jutottak eszembe, kik husvétkor a szom-

Digitized by Google

szédből helységünkbe jöttek s házunk előtt énekeltek, igy láttam magamat rongyos ruhában egy darab kenyérért rimánkodva, s csak azon törtem fejemet, ugyan kihez megyek én koldulni, miután apám meghalt, ki a szegénynek mindig adott valamit.

Végre az öreg rokon a szomszédasszonyokkal a konyhába ment, hogy valamit főzzön. Ajtón át most is hallám hangos beszédüket, de magam maradtam s szabadon átengedhetém magamat fájdalmamnak. — Apám asztalához mentem, leültem az üres székre, s kezemmel takarva szemeimet sirtam keservesen.

Egyszerre valaki fejemre tette kezét, épen mint apám szokta, ha megsimogatott, s halkan nevemen szólitott.

Ijedten néztem fel s előttem egy idegen asszony állt: nagynéném!

Soha nem felejtem a benyomást, melyet megjelenése reám tett. Nem ismertem őt. Anyám halála óta nem volt házunknál, s rég elfelejtettem vonásait. De arczának kifejezése, a hang, melyen szólt, egyszerre megnyerte egész bizodalmamat.

— Szegény gyermek! — mondá nagynéném s hangja remegett.

Oly véghetlenül jól esett részv te. Megfogtam kezét, ajkaimhoz szoritám és zokogtam. Ő mellém ült szelid szavakkal vigasztalva, s én elmondám neki egész szerencsétlenségemet. Hogy árva vagyok, sem apám sem anyám, s hogy az öreg rokon is mondta, hogy nem viselheti gondomat, mert ő is szegény s én koldus vagyok.

— Ne félj kis leány — mondá ő — légy jó és becsületes. Az öreg Kintornyay néni elvisz magával s ő fogja viselni gondodat. Halálos ágyán igértem meg szegény anyádnak, s be fogom váltani szavamat. — S ezzel nagyné-

Digitized by Google

ném vén rokonomhoz fordult, ki őt a szobába követé s tisztességes távolságban az ajtó mellett megállt.

— Rakja össze a kis leánynak ruháját s egyéb holmiját, ő velem jön Kintornyára.

— Csókold meg a nemzetes kisasszony kezét — mondá a rokon — ki rólad szegény árváról gondoskodik, és gondoskodni fog bizonyosan másokról is, kik most szintén nem tudják hová forduljanak.

— Gondoskodjék mindenki magáról a mint tud, s ne támaszkodjék senkinek jó akaratára, mig két ép keze van, melylyel mindennapi kenyerét megkeresheti — mondá nagynéném komolyan. — A kis leányt magamhoz fogadom, ő vérem. Édes anyja keresztleányom volt, s megigértem neki, hogy gyermekének gondját viselem. Máshoz nincs közöm.

A vén rokon csak sohajtott, s arról morgott valamit, hogy más szegény emberek is vannak a világon, s hogy kinek az Isten sokat adott, annak nem csak saját véréről kellene gondoskodnia. De nagynéném azon kérdéssel szakitá félbe sopánkodásait, vajjon apám hagyatékának összeirása megtörtént-e már?

— Micsoda összeirás? — kérdé a rokon bámulva.

— Hát annak összeirása, mi a szegény boldogult notárius után maradt.

— Hiszen nem maradt semmi — sohajtott a rokon. — Még annyi lisztünk és zsiradékunk sincs ....

— Semmi? — kérdé nagynéném türelmetlenül — és e butor, a ruha, mely ott az asztalon halomba fekszik; a falóra ott, s az ezüst óra itt az asztalon, és ez semmi?

— Igen, — jegyzé meg rokonunk alázatosan — de nem maradt semmi pénz. Kiraktam az almárjomot s a ládát, hol irásait tartogatta és végre is csak itt az asztalfiókban találtam pár forintost, mely arra sem elég, hogy a temetést....

Digitized by Google

— És ki bizta meg az asszonyt, hogy más ember almáriomában pénzt keressen — mondá nagynéném szigoru arczkifejezéssel.

— Mikor a notárius élt — válaszolt rokonunk pityeregve — Isten nyugtassa s pénz kellett, ő maga mondta, hogy csak vegyem ki fiókjából. És most ....

— A boldogult notárius is jobban tette volna, ha pénzes ládájának kulcsát nem bizza másra — szakitá félbe néném a szólót előbbi szigoru hangján. — Azért kár sirni — tevé hozzá nyájasabban — én nem mondom, hogy a notárius pénzéből valamit elvett, nem is hiszem, hogy tette. De idegen pénzhez ne nyuljon senki: még akkor is bajba keveri, ha kölcsön adják. Ez is azonban nem a maga hibája, hanem a biróé. Az ő kötelessége lett volna mindent lepecsételni és összeirni. — Menjen a falu birájához, s hivja el és mondja a tiszteletes urnak is, kéretem, fáradjon ide.

Vén rokonunk sietve ment el s én nénémmel ismét magamra maradtam. Ő atyámnak az asztalon széthányt ruháit rakosgatta rendbe, én a kemenczénél álltam s félve néztem reá. — Az éles parancsoló hang, melylyel csak imént beszélt s arczának szigoru kifejezése megijesztett. Egy világért sem mertem volna szólni hozzá. Végre észrevett s félbeszakitva foglalatosságát, a kemencze padra ült, s velem beszélgetni kezdett. Első pillanatban alig mertem válaszolni, de arczának kifejezése ismét oly szeliddé változott, oly kedvesen szólt apámról, annyi érdekkel kérdezgetett, mit tanultam, figyelemmel végig hallgatva az apróságokat, miket neki életemről beszéltem, hogy rövid idő mulva egész bizodalmam visszatért. — Az érzés, mely szivemet iránta eltölté, az első találkozásnál ugyanaz vala, melylyel iránta élete végnapjáig viseltettem. Határtalam bizodalom s mégis a félelemnek egy neme, melyet soha egészen nem győzhettem le.

Digitized by Google

Azalatt a birák jöttek s a tiszteletes és nagynéném mindent a szekrénybe rakott, bezárt s lepecsételtetett. — A legnagyobb pontossággal összeiratott mindent, s miután azt elvégzé s a kulcsokat magához vette, a ház gondját vén rokonomra bizva, azon igérettel, hogy holnap visszajő, velem együtt szekérre ült, s Kintornyára hajtatott.

NYOLCZADIK LEVÉL.

Már alkonyodni kezdett, midőn néném szekerén apai házamat elhagyám. Hideg őszi nap volt, s fáztam a bunda alatt, melyet nagynéném számomra magával hozott. Gyermek szivemet szomoruság tölté el. — Mellettem ült pártfogóm, s ámbár csak pár óra óta ismerém, bizodalommal simultam hozzá, de nem volt-e minden egyéb szomoru, a felleges ég, a lombtalan fák, a falu sötét szalmafödelei, az egész vidék, melyet az ősz diszétől megfosztott; s nem volt-e szomoru a gondolat is, hogy elvisznek, s a házat, melyben kedves apám lakott, talán sohasem látom többé? — Midőn szekerünk az utcza végén az országutra fordult, még egyszer visszanéztem. Házunkon nem vala semmi különös, három kis ablaka az utczára nyilt, s előtte nagy ákáczfa, de nekem mégis nehezemre esett, hogy többé nem lakhatom ott, s mikor a falun kivül a temető mellett hajtottunk el, hol apám fris hantja állt, ugy látszott, mintha a fák, melyeket az őszi szél megingatott, sötét ágaikkal bucsut intenének, vagy mintha intenének, hogy ne menjek el. — Ha bátorságom lett volna, megkértem volna nagynénémet, hogy vigyen vissza, de nem volt bátorságom, s igy csak sirtam.

Nagynéném nem zavart fájdalmamban. Párszor kérdezett nem fázom-e, s midőn mondám, hogy nem, s bundámat,

Digitized by Google

ha félrecsuszott, megigazgatá, tovább beszélgetett kocsisával a lovakról, a gazdaságról, mint szokása vala — mert, mint sokszor mondá, ha a gazda tudni akarja mi történik házában, csak beszélgetnie kell. Cselédektől azt, mit tőlök parancsolva kérdezünk, nem tudjuk meg soha, de ha beszélni hagyjuk, maguktól elmondanak mindent, mit tudni akarunk, sőt néha még többet is.

Azalatt szekerünk haladt, gyorsabban s tovább, mint én, kit eddig legfelebb a szőlőig vittek, valaha életemben szekeren mentem. A helység eltünt, keresztül mentünk a dombokon, melyek eddigi láthatáromat képezék, egy hidon, melyet sohasem láttam, egy erdőn, mely a szomszéd határon állt, s ismét egy helységhez értünk. Nem volt a mi falunk, s a házak más sorban álltak, de ugy néztek ki, mint szomszéd házaink, a templom is hasonmása volt a mienknek, s midőn a faluból kijöttünk, ott volt a temető is, mint nálunk, csakhogy fris hányásu sír nem volt benne. — Az egész olyan volt, mintha falunkat összehányták s máskép állitották volna föl, mint én a várossal tenni szoktam, melyet apám szép piros skatulyában az utolsó vásárról számomra hozott.

Nem voltam félmértföldre házunktól, de körülöttem csak oly tárgyak álltak, melyeket még nem láttam, egy uj világ, s kiváncsiság háttérbe szoritotta fájdalmamat. Kérdezősködni kezdék. Előbb tartózkodással, s félve, de midőn észrevevém, hogy nagynéném szivesen felel, mindig bátrabban, sőt talán először életemben élveztem a boldogságot, melyet hallgatag apám mellett nem ismertem, hogy magamat felnőtt személylyel kedvem szerint kibeszélhettem, s még mielőtt Kintornyára jöttem, vigasztalva valék s mindazon szeretettel függtem nagynénémen, melyre gyermekszivem képes vala. — Hisz az a gyermeknek főkiváltsága, hogy oly hamar tud felejteni s ragaszkodni, e kornak egész bol-

Digitized by Google

dogsága tulajdonkép csak abban fekszik, hogy kizárólag a pillanatban él, s emlékeknek s gondoknak terhét nem hordja magával, melyek későbbi éveinkben elkeseritik legszebb örömeinket, s elviselhetlenné teszik a bánatot.

Már sötét volt, mikor Kintornyára jöttünk. Nagynéném rövid vacsora után egy régi pamlagon, mely hálószobájában áll, számomra ágyat készitett, s alig végeztem imádságomat, midőn kifáradva a sok sirás és nem szokott utazás után, elaludtam.

Mikor reggel fölébredtem, nagynéném már nem volt a háznál. Szürkülettel szekerére ült, s egy szomszéd jószágára hajtatott, én pedig a vén Örzsére voltam bizva, ki miután hamar felöltöztetett, s egy pohár fris tejet s egy darab kenyeret állitott előmbe, munkájához sietett.

Szabad ura maradtam időmnek, s arra használtam fel, hogy gyermeki kiváncsisággal a szobákat s minden darab bútort, mely bennök állt, s minden képet, mely a falakon függött, figyelemmel megnézzek. És mindez elég szerény volt. A házban s butorzatában nem volt semmi, mi rendkivüli kényelem vagy fényüzésre emlékeztetett, s ha a nagy vályogból készült oszlopokat kiveszem, mely a bejárást védő tetőt tartá, és miután e vidéken minden nemesi kuriánál feltalálható s ugyszólván a magyar épitészet curialis stylusához tartozik, meglátszott az egész épületen, hogy gazdái a legszükségesebbre szoritkoztak. — De nekem mindez dicsőnek, nagyszerünek látszott; nem csak azért, mert a gyermeknek, ki mindent rövid gyermek-lépéseivel mér és képzelőtehetségével itél, más mértéke van, de mert mindez azon környél, melyben eddig éltem sokkal szebb és uriasabb vala, s miután sokszor hallottam, hogy Kintornyay nagynéném roppant gazdag asszony, kinél messze földön senkinek több pénze nincsen, mindent azon meggyőződéssel néztem meg,

Digitized by Google

hogy végre tudom, nagyon gazdag ember háza hogy néz ki. Most is emlékszem a bámulásra, melylyel a szobánkban álló három nagy festett ládát akkor, és még sokáig néztem, csak azon törve fejemet, huszasok vagy csupa bankó van-e bennök; mert hogy nagynéném csak vászonnemüit tartsa ott, az nekem mindaddig hihetetlennek látszott, mig arról végre saját szemeimmel meggyőződtem. És ha a ház maga semmi által gazdájának vagyonosságát nem mutatta is, az udvar, melyre mihelyt a szobákban mindent kedvem szerint megnéztem, kimenék, olyan vala, mely nem gyermeket is meglepett volna. Nem csak a magas várrom, mely szememet először magára vonta s melyről nem képzelhettem, mit jelenthet, hanem az istállók, a csűrök, a nagy magtár. Nagynéném akkor, mikor házához jöttem, egy kis részjószágon kivül, melyet az alispán birt, csaknem az egész kintornyai határt megszerezte, s nagy gazdagságának megfelelő kőépületeket állitott, olyanokat, minők ahoz illenek, ki majdan a romokat fölépiti, ugy hogy az udvar a szerény házzal s kis zöldséges kertjével, kiáltó ellentétben áll, s az utóbbi olyan volt, mintha e nagy gazdaság ispánjának lakása lenne. Hisz végre tulajdonkép ugy is vala, szegény nagynéném soha másnak nem tekinté magát, mint nem ismert utóda gazdájának, kinek számára gyüjt, épit, dolgozik, s ki majdan mindezt birni fogja.

Miután mindent megnéztem, megszámolva a négyökrös béres szekereket, melyek szénával megrakva az udvarra jöttek, s a teheneket, s bámulva mindent, a konyhába ültem, s a vén Örzsivel kezdtem megbarátkozni.

Itt körülbelül minden ugy vala, mint atyámnál. Az öreg asszony maga főzött kis tüznél, cserép-bögrékben, mint nálunk vén rokonom, a különbség csak abban állt, hogy Örzsi sokkal kedvesebb volt vén rokonomnál, kitől mindig

Digitized by Google

féltem, s a helyett, hogy mint az, egyre szidna, velem bizalmas beszédbe ereszkedett. Benne is volt valami, mi tartózkodásra intett, mikor a béres asszony, kit fáért küldött, csak hosszu idő után jött vissza, oly hangon szólt, melytől megijedtem, de irányomban jószivünek mutatkozott, s mikor hallotta, hogy kötni tudok, s próbára kihozva megkezdett harisnyáját, látta a szorgalmat, melylyel munkáját folytatám, jó leánykának nevezett, s én oly bizalmasan szóltam hozzá, mintha évekig ismertük volna egymást. — Benne is volt valami, mi nagynénémre emlékeztetett, csakhogy szigorusága nem volt oly méltóságos, s nyájasságában nem volt annyi melegség. Látszott rajta, hogy a vén cseléd asszonya után formálta jellemét, de mi ebben természetes vala, benne csak a megszokás eredményének látszott, s midőn délfelé nagynéném visszajött, nagy örömmel fogadtam. Érzém, hogy ehez közelébb állok.

KILENCZEDIK LEVÉL.

Ha az, ki emlékeit irja, csak szivét követi, bizonyosan többet beszél el gyermeksége éveiből, mint egész életéről. Nincs oly gazdag élet, melynek nem az legszebb része; — emlékeink között csak gyermekségünk emlékei azok, melyekre keserűség nélkül tekinthetünk vissza. — De valamint az életben nem mindig jó, ha csak szivünket követjük, ugy valószinüleg az irásnál sem, s félek, ha csak tizedrészét mondom el annak, mire visszagondolni nekem mulatságos, olvasóim félredobják emlékeimet, még mielőtt azoknak érdekesb részéhez értem. Ha iró lennék, kiválasztanám a sok között azt, mi az olvasókat érdekli, de miután az nem vagyok, s e mesterségnek főtitkát — mely abban áll, hogy tudjuk mit

Digitized by Google

nem kell elmondanunk — nem ismerem, legbiztosabb, ha életem ezen szakán röviden átsietek, s csak azt mondom, hogy boldog valék mint minden gyermek, ki egészséges, ki szeretve érzi magát, s azokhoz, kiktől élete függ, határtalan tisztelettel s bizalommal tekint föl.

Minden baj nélkül életünk ezen szaka sem mulik el, s bár mit mondjunk a gyermekkor boldogságáról, bizonyos, hogy e boldog életnek elég keserü órái vannak. Mindenekelőtt a tanulás. Meglehet, hogy miután ember-elődeink azért űzettek ki a paradicsomból, mert a tudásfájához nyultak, most ösztönszerü ellenszenvünk van e fának gyümölcsei ellen; de annyi bizonyos, hogy száz gyermek között alig van egy, ki azt nem érezné; én nem tartoztam e kivételek közé, s a kevés, a mit tanultam, nekem sok könyekbe került. A szigoru rend is nehezemre esett néha, s nem foghattam meg, oly okos asszony, mint nagynéném, hogy törődhetik azzal, hogy a fiók- vagy az almáriomba tettem-e el munkámat, de végre neki törődtem. Nagynéném irányomban is vaskövetkezetességgel járt el. Tudtam, hogy mit egyszer kimondott, az megmásithatlan, s végre ez főkelléke szerencsénknek, legalább a nő életében. Férfiaknál talán máskép lehet. Nekik — legalább azoknak, kik valóban férfiak — küzdelem kell, nagy tevékenység, az öntudat, hogy a mit birnak, azt, maguknak köszönik, hogy a helyet, melyet elfoglalnak, maguk választották, egy szóval szabadság; — nekünk korlátok s egy biztos határokkal körülfogott kör, melyből kilépni ne lehessen. — Változékonynak nevezik nemünket, de ha azzal azt akarják mondani, hogy csak a változás boldogit, nincs igazságtalanabb vád, sőt száz asszony között nincs talán egy, ki ha megszokott viszonyaiból kilép, jól érezné magát, s ez oka, hogy azon körökben, hol az asszonyoknak élete elszóródásokból áll, sokkal kevesebb megelégedett nőt talá-

Digitized by Google

lunk, mint oly viszonyok között, melyekben a nő a családélet terheinek nagyobb részét viseli, s hogy oly asszonyok, kiknek férje tulszigorú, többnyire szerencsésebbeknek érzik magukat azoknál, kik mindenben akaratukat követhetik. A nő végre beleéli magát minden viszonyokba, megszokik minden helyzetet, s a látszólag legnehezebb körülmények között egyes kis örömöket alkot magának. Mindent, a mit szükségesnek tartunk, minek változhatatlanságáról meg vagyunk győződve, azt eltürjük; csak egyet nem birunk el: a bizonytalanságot, s én meg vagyok győződve, hogy mindazon nehézségek között, melyekkel az életben találkozunk, asszonynak a legnehezebb az, hogy elhatározza magát.

De látom ismét elmélkedni kezdek. — Korom hibája. A mese után jő a hosszú, unalmas tanulság, s ha életünk történetén átmentünk, szivesen levonjuk a szabályokat, melyeket jó lett volna követnünk. Életének bizonyos szakában minden ember philosophussá válik; hát még egy vén gazdasszony, kinek uri házban arra annyi szüksége van. De térjünk vissza elbeszélésemhez.

Ha szerencsénknek főkelléke az, hogy megszokott viszonyainkból ne ragadtassunk ki, s ha az idő soha nem mulik hamarább s kellemesebben, mint midőn az, mit mulatságnak nevezünk, mindennapi életünk rendét nem zavarja, csakugyan kevés szerencsésebb teremtés van a világon, mint akkor én valék, — s tulajdonkép csak ezt akartam megmagyarázni okoskodásaimmal.

Felnőttem s tizenhat éves koromig nem történt semmi, mit följegyezni érdemes volna. Legfelebb ha néha egy uj könyv jött kezembe, mely uj gondolatokra hozott s ábrándaim irányát megváltoztatá. Ezek voltak éltem eseményei. Nagynéném idősebb lett, s az öreg Örzsi, a tiszteletes s én magam — ki majdnem oly magasra nőttem mint nagynéném,

Digitized by Google

idősebbek lettünk valamennyien; de egy nap ugy folyt mint a másik s nem vettünk észre semmi változást.

Nagynéném szüntelen tevékenységben élt. Reggeli öt órától, midőn fölkelt, este kilenczig nem láttam őt soha pihenni vasárnapokon kivül, midőn templomba ment s nagy bibliájában olvasott, vagy néha a „Jelenkor"-ból vagy valami uj könyvből olvastatott magának. Gazdaságaiban járt körül, leveleket irt, számadásait végzé, vevőkkel értekezett, s néha félnapokig tanácskozott ügyvédével, s mégis e nagyszerübb foglalatosságok között nem hanyagolta el háztartását, s ámbár azt később már 14 éves koromban reám bizta, itt is mindent szemmel tartott, s nem volt kicsiség, melyet észre nem vett. — Néha hetekre távozott Pestre vagy Bécsbe, hol számos perei s egyéb dolgai jelenlétét megkivánták, de a legkisebb hiba vagy rendetlenség, mely távolléte alatt történt, azonnal magára vonta figyelmét, s biztosak lehettünk, hogy a feddés el nem marad.

Irányomban magaviselete mindig ugyanaz maradt. Nyiltan mutatá szeretetét, s még kis leány voltam, midőn a legnagyobb bizodalommal szólt velem minden viszonyairól, de nyájassága mindig bizonyos szigorusággal párosult, s innen volt, hogy bár mennyire ragaszkodtam is hozzá, szeretetem, mint midőn őt először láttam, mindig egy kis félelemmel járt, — annyival inkább, mivel tapasztaltam, hogy mindazok, kikkel házunkban találkozám, körülbelül hasonló viszonyban állnak hozzá. Az öreg tiszteletes, kire nagynéném oktatásomat bizta s ki ezért házunkban mindennapos vala, s a megyei főorvos, ki — mint a világ beszélé — harmincz évvel azelőtt iránta oly szeretetre lobbant föl, minő sem előbb, sem utóbb megyei főorvosnál még nem tapasztaltatott, s ki most is egyes apró szolgálatokkal bizonyitá be hódolatát, nagynéném rendes ügyvéde s a megye tisztviselői,

Digitized by Google

kik házunkban néha megfordultak, mind hasonló módon viselték magukat irányában, látszott mindenből, hogy nem egészen fesztelenül érzik magukat jelenlétében. S nagynéném maga e hódolatot mintha észre sem venné. Annyira el vala ismerve felsőbbsége, hogy a könnyüség, melylyel mindenki akaratának engedett, másoknak s neki magának természetesnek látszott. Csak egy ember fordult meg házánál, ki e részben is kivételt képezett.

Megirtam az előbbi levelek egyikében, hogy nagynénem egyik távol rokonának fiát neveltette, hogy a család jogügyeinek vezetésében segéde legyen. Mint mindenben, ugy ebben is a szerencse kedvezett terveinek, s ha Kintornyay Márton nem lett volna is az ország legkitünőbb ügyvéde, mint azt sokan állitták, bizonyos, hogy soha ügyvéd egész tudományát s minden tehetségeit nem szentelte oly kizárólag egy ügynek, mint ő a Kintornyay család jogai s érdekei előmozditásának.

Semmi nem ragályosabb, mint eszméink. Ki hosszabb ideig oly körben él, hol mindenki bizonyos tárgyért lelkesül, még ha ő maga körénél magasabban állna is, végre engedni fog a közös iránynak s észrevétlenül nagy részt vesz benne, vagy legalább saját ellenkező meggyőződésében megtántorodik; s én — a mennyiben asszony erről itélhet — azt hiszem, hogy a többségnek hatalma inkább azon befolyáson alapszik, melyet meggyőződéseinkre gyakorol, mint anyagi erején. Mennyivel nagyobb az eszmének hatása akkor, midőn az, mint Márton bátyám esetében, olyantól jő, kihez föltekintünk, midőn az saját érdekeinknek s hiuságainknak kedvez, és kedélyünk s egész észjárásunkkal öszhangzásban áll. És én csakugyan azt hiszem, hogy ha a Kintornyay-család vagyonának helyreállitása senkinek előbb nem jutott volna eszébe, ezen gondolatnak Márton lett volna felta-

Digitized by Google

lálója. — Maga a természet arra alkotta őt, hogy acquisitor legyen.

Szegény ember! igy tehát nem nagyon szeretetreméltó lehetett — gondolja egy része olvasóimnak, — mig a többiek azt jegyzik meg, hogy e szerint nagyon elütött a családtól. De csalódnak. Márton bácsi a maga nemében szeretetreméltó ember is volt, s mi a másikat illeti, azok után, miket a család multjáról tudok, s elégszer hallottam az egyes nemzedékek történetét, s az okokat, melyekért egyik a másik után jószágait zálogba adta, — nagynénémnek igaza vala: hogy számos rokonai között egyet sem ismert, ki a családnak minden tulajdonait inkább magában egyesitené, mint a kis pesti ügyvéd. — Ez állt még külsejéről is, s arcza hasonmása volt a kuruczháboru alatt hires szépapámnak, kinek képe előtt mint gyermek, mindig félve mentem át, csakhogy Márton bátyám arcza, kis nyirott bajuszán kivül, szépen borotválva, vonásai finomabbak voltak, s hogy sötét szemének villogó tekintete a pápaszem alatt, melyet mindig viselt, nem annyira tünt föl.

Bátyám — mint ugy hiszem már mondtam — kissé pupos hátu volt (nekem, mint gyermeknek ugyan ugy látszott, hogy nagyon az, s a mennyire visszaemlékszem, most is ugy vagyok meggyőződve, hogy a természet szegénynyel e tekintetben igen mostohán bánt, de minthogy semmiért sem haragudott meg inkább, mintha valaki által erre figyelmeztetett) maradjunk saját magyarázatánál, s mondjuk, ő kissé púpos volt. S mint külsejében, olyan vala jelleme és lelki tulajdonaira nézve, hasonmása elődeinek, tetőtől talpig Kintornyay, csak finomabb vonásokkal, s meggörbült termettel, mint gyönge, hajlongó századunkhoz illik.

A Kintornyayak elköltötték vagyonukat, s nagybátyám nem gondolt másra, mint hogy azt visszaszerezze, ő

Digitized by Google

épen olyan serény vala az ősi javak visszaváltásában, mint azok az elzáloğitásban. Sok családban tapasztalunk ily versengést, s a vagyon, melyet az apa szerzett, néha ép oly rövid idő alatt, s hasonló találékonysággal költetik el; de az ellentét sokszor csak az eredményben, s nem az indokokban fekszik, melyek azokat előidézték, s a fiut, ki vagyonát a játékban elveszté, vagy ki azt oktalan fényüzésével elpazarolta, ugyanzon pénzszomj, ugyanazon hatalom vagy kitüntetési vágy vezérlé, mely apját pazarlóvá tette, csakhogy hajlamaik kielégitését különböző utakon keresék, s hogy ennek megválasztásában az egyik tévedett. Igy történt itt, s én magam is hiszem, hogy Márton bácsi, ki gyermekségétől halálaig könyvei s irásai közt ülve, nem ismert más élvezetet azon öntudatnál, hogy senki sincs, ki vele az ügyvédi pályán mérközhetnék, s hogy szerzett vagyonából — ha akarna, oly fényesen élhetne, mint bárki azok közül, kiknek ügyeit vivé, körülbelől ugyanazon érzéseken ment keresztül, mint azok, kik a kintornyai várban egykor lakomáztak, s szépapánk, ki hogy ezredessé legyen Mária Terézia alatt, az ezrednek felét saját vagyonából állitotta ki. Annyi bizonyos, hogy elődei soha a harczmezőn több erélyt, a várak védelmében több szivósságot nem mutattak, mint ő, ki bár meddig folyt a per, s bármily reménytelennek látszott, rozzant törvény-bástyái mögött mindig talált még egy helyet, melyről védelmét folytathatá. — Egész élete egy hosszu, szakadatlan küzdelem vala, melynél nem tágitott soha, s melynek reá nézve legkellemetlenebb pillanatai bizonyosan azok valának, midőn az egész társaság vele egyetértett, s józanul nem állithatott föl oly tételt, mely felett valakivel vitatkozhatott.

Márton bácsi nagynéném irányában is hű maradt jellemehez, s ő volt az egyetlen, ki szavának nem csak nem en-

Digitized by Google

gedett, sőt kereste az alkalmat, hogy ellenmondhasson, mi azonban semmiképp nem zavarta viszonyukat. Sőt talán épen ez vala egyik főoka kölcsönös tiszteletüknek.

A bácsi évenkint a husvéti ünnepeket nálunk töltő, s a nap, melyen rozzant hintaján forspont-lovakkal megérkezett, örömünnep volt az egész házra nézve. Többnyire már midőn kocsijából kiszállt, kezdődött a vita, ha más tárgy nem találtatott, az idő fölött, melyet ő szépnek vagy rosznak mondott, s melylyel nagynéném okvetlenül az ellenkezőt állitá, a mennyiben az idő a tavaszi vetésnek ártott vagy arra kedvezőnek mutatkozott, s igy folyt az tovább, néha oly hévvel s hangosan, hogy ki a kiáltó hangot hallá, melylyel a természet mindkettőjöket megáldotta, azt hitte volna, hogy összevesztek, de mindez csak nevelé barátságukat. Részint mert a vitatkozás mindkettőjöknek természetéhez tartozott, s nekik ugyanazon élvezetet nyujtá, melyet mások fárasztó testi mozgalomban találnak, részint mert a hosszu vita után — melynél mindketten elragadtatva szenvedélyességök által, sokszor éles szemrehányásokat tettek egymásnak, végre mindig bocsánatkéréssel végződött, s igy a sok kibékités sokszor ugyan uj vitához vezetett, mert a hibát mindenik magának akarta tulajdonitani, de barátságukat mindig szorosabbra füzte.

Csak egy dolog volt, mely fölött nagynéném sohasem vitatkozott: ha peres ügyek jöttek szóba. Márton bácsinak nézetei mindig ellenmondás nélkül fogadtattak el, s igy miután ő maga a gazdaságra nézve vagy pénzkérdéseknél hasonló engedékenységet nem mutatott, a két vagy három hét alatt, melyet évenkint házunkban töltött, tulajdonkép az ő állása volt tulnyomó. — A tisztelet, melylyel a férfiura néztem, ki még nagynénémnek is ellentmondani merészelt, s kinek ez tanácsát elfogadta, leirhatatlan. — A kis emberke

Digitized by Google

fekete kabátjában, kopasz fejével s fényes pápaszemével, mint egy felsőbb lény ugy állt előttem, kin minden rendkivülinek, minden megfoghatatlannak látszott, még az is, hogy nagynéném őt öcscsének nevezte; s a mint sokszor hallám, mint gyermeket fogadta nevelésre, ámbár nagynénémnél most tiz évvel idősebbnek látszott.

De többször fogunk találkozni vele, s igy mára eleget szóltam, csak azt emlitve még, hogy e nagybátyám, bár aránylag keveset voltam vele, kifejlődésemre szintén nagy hatást gyakorolt. — Ő volt az egyetlen ember, ki a városból hozzánk jött, kitől az ottani életről valamit hallék, s igy előadásaiból állitám össze a képet, melyet magamnak fiatal képzetemmel a világról festettem.

Hosszura nyult levelem. De épen azért, mert röviden meg akartam emliteni mindent, mi jellemem kifejlődésére elhatározó befolyást gyakorolt, s mi által azzá lettem, mi tizenhétéves koromban voltam. Bizonyos tekintetben másoknál érettebb s tapasztaltabb, mert nagynéném s bátyám társaságában oly dolgok ismeretéhez jutottam, mikről fiatal leányoknak fogalmuk sincs, s másban valóságos gyermek. Mindenről, mi az ugynevezett practicus élethez tartozik, a gazdálkodásról, peres ügyekről, pénzviszonyokról elsajátitám nagynéném nézeteit, s a mennyiben ezek által érintkeztünk, ugy itéltem az emberekről, mintha egy fél század szomoru tapasztalásain mentem volna keresztül, minden egyébben ábrándozó valék, ki ismereteit nehány könyvből meriti, s az életet csak költői oldalról ismeri. Előkészitve, ha valamely üzletet kezdek, vagy pénzkölcsönzésre vetem magamat, a legfurfangosabb kupecz sem csalhatott volna meg, s mégis csalódjam mindenben s mindenütt, hol nem csak pénzünket veszithetjük.

Szegény nagynéném javamat akarta, vehetem-e rosz

Digitized by Google

néven, hogy ő is, mint csaknem minden nevelőink, saját multját követte nevelésemnél, s igy oly veszélyektől ótalmazott, s oly nézetekhez szoktatott, melyeknek ő szükségét tapasztalta, de melyeknek én, kinek élete más viszonyok közt folyt le, hasznát nem vehettem.

TIZEDIK LEVÉL.

Végre történetemhez értem, azaz a rövid időszakhoz, melyben életem egyszerü regénye lefolyt, s a hosszu előzmények után, hozzáfoghatnék elbeszélésemhez, csak azt tudnám: hol kezdjem. — Miután leveleimet ugyis regénynek nevezte, legjobb ha pompás czimemhez tartom magamat, s ugy indulok meg, mint regényekben szokás.

Május volt — az évszám nem tartozik a dologhoz, — elég ha mondom, hogy tizenhetedik évemet töltöttem be. Telünk rendkivül sokáig tartott, s még márcziusban szánon jártunk, de annál szebb vala tavaszunk, és én soha a mezőt zöldebben, soha a fákon több virágot nem láttam, mintha a kikelet meg akarna jutalmazni a hosszu zord napokért, melyeken keresztül mentünk. — Nagynénémmel — ki gazdasági kirándulásainál sokszor magával vitt — egy közel jószágáról tértünk vissza, s most a szobában ültünk dolgozó asztalunknál a nyitott ablak mellett, melyen át az orgonafák illata terjedt el szobánkban. Kertünk, melyre az ablak nyilt, virágozva állt, a fák legszebb tavaszi köntösükben, s a nap sötétkék fellegtelen égről fényt és meleget árasztott mindenre, mely alatt a szellőben ingó falevél csillogott, s ezer lepke és bogár szállt körül örömittasan. — Azon napoknak vala egyike, melyeken — legalább ifju korunkban — szivünket öröm vagy inkább azon meghatás szállja meg, mely az

Digitized by Google

örömnél még édesebb, melyeken nem ismert, de biztos szerencséről ábrándozunk.

Künn a bokrok között a fülmilék énekeltek oly szépen, hogy még nagynéném is félretette munkáját s a dalra hallgatott, mig én a borostyánnal fedett várromra nézve, arról gondolkozám: e falak nem szebbek-e igy, mint egykor voltak, s nem lesz-e kár, ha ősi lakunkat fölépitve, a reményzöld folyondárokat letépjük, melyek repedéseit most eltakarják? — Kár, ha egyáltalában bármi is változik jelen helyzetünkön, mely oly nyugodt, oly boldogitó.

-- Fölséges idő! — igy szakitá félbe nagynéném ábrándjaimat, midőn szokott serénységgel ismét munkához fogott — ma talán még Márton öcsém is elismerné, hogy nálunk Kintornyán jobb élni, mint poros városában. Csak attól félek, hogy az idő nagyon is szép, s ha a héten esőt nem kapunk, a tavaszi vetések megsínlik.

Mondám, hogy soha szebb tavaszi vetéseket nem láttam s hogy a szárazságtól nem félek.

— Elhiszem — válaszolt ő — korodban én is ugy gondolkoztam. — Csak a nap ragyogjon, a rózsabokor viruljon ki s a fülmile énekeljen, a vetések majd felnőnek valamiképen, s a szép tavaszt mit keseritjük a nyár s ősz gondjaival. De a ki sok tavaszt és sok őszt látott s tapasztalta, hogy a legszebb kikelet után néha legüresebben álltak csűrei, s ki nem csak rózsaszálat ültetett, de vetett búzát, árpát s tengerit, az máskép gondolkozik. Azaz gondolkozik — ti csak éreztek, ez korotoknak legszebb jussa. Ha koromig élsz, te is át fogod látni később, hogy szép időnek csak azt kell neveznünk, melyben sok terem. — Az ég madarai talán máskép gondolkoznak, s máskép gondolkozhatik az, kinek semmije sincs, vagy ki nagy urnak született, s még akkor is utoljára tönkre jut, mint a Várkövyek.

Digitized by Google

Egyszerü észrevételem nagynénémet a szép időtől gazdaságához vezette vissza, s valószinüleg ezen irányban folyt volna beszélgetésünk tovább, ha gondolatainak fonalát azon kérdéssel nem szakitom félbe, vajjon Várkövyék ügyei csakugyan oly roszul állnak-e?

— Azoknak örökre végök van, — azaz legalább addig, mig a családból nem találkozik valaki, ki a vagyont visszaszerzi, de most tönkre jutottak. Jószágaiknak nagy részét, mint tudod, én vettem meg. Várkőt, mint hallom, egy bécsi nagykereskedő. Ez nekem nem kellett, földje kövecses és a nagy kastély s kert csak teher — ez nem nekünk való. — De a mint hallom, az uj földesurat a napokba várják, s akkor a büszke családnak nem marad más, mint a 247 hold, három féltelek s tiz zsellér itt Kintornyán, s a roppant ház ott a dombon, hol előbb az ispán lakott s most mint hallom, az urfi fog letelepedni. Azt sem tudom, miért nem adja el azt is, kétszer annyit igértem neki, mint a mit ér, csak hogy a határt provizáljam, — mert asszonyágon ez is Kintornyay juss — de teljességgel nem akar reá állni. Mondja, hogy anyjának öröksége s hogy ő szereti, mert anyja e házat kedvelte. Makacsság az egész — s fogadni merek, pár év mulva olcsóbban kapom meg.

— S hátha ő is gazdálkodni akar — mondám én — s helyre akarja állitani családja vagyonát.

— Az nem oly könnyü dolog, mint talán hiszi, s nem is neki való. — Nem láttam soha, de azt beszélik felőle, jeles ember, fél tudós, s nem igy szerzik a hat ökröt. — Mikor apját még gazdagabbnak gondolták, az egész világ magasztalta. Akkor akár viczispán lehetett volna. Próbálja meg most és majd meglátja. Azonban neki mégis legjobb lenne, ha valami hivatalt keresne, s portióját nekem adná el. Igy még talán legjobban boldogulna, hisz gazdag s nagy befo-

Digitized by Google

lyásu atyafisága van, — de ugy hiszem ebben is fogyatkozást fog tapasztalni. A vagyonnal mindig fogy a rokonság is.

— Szegény fiatal ember! — sohajték föl.

— Igaz, szegény fiatal ember; magam is sajnálom, mert csak apjának gondatlansága által jött e bajba; de meg vagyok győződve, ha apja nem tékozolta volna el vagyonát, ő tenné. Ezek a Várkövyek mind olyanok voltak. Mindenik többet akart mutatni, mint mivel birt. Mindeniknek gróf vagy báró kisasszony kellett feleségül, mig a fényes rokonság mellett a szép nemesi birtok elfogyott, s az ősi lak egy bécsi kereskedő kezébe került, mi még nagyobb, mintha elpusztult volna. Mert a német nem fogja engedni, hogy romokba dőljön, mint kintornyai várunk, de azért is jót állok, hogy a Várkövyek kezébe sem kerül vissza. Annyi investatio lesz a jószágon, hogy ember legyen, ki megfizesse.

Beszélgetésünket a vén orvos szakitá félbe, ki meglepetésünkre — a nélkül, hogy szekerét hallottuk volna — a szobába lépett.

— Doktor ur hogyan jött ide, gyalog? — kérdé nagynéném bámulva, mig az orvos letéve kalapját, kezet nyujtott.

— Andorral jöttem — mondá leülve — Várkövy Andorral. — Várkövön az uj földesur megérkezett, az átadás megtörtént, s igy Andor holnap ide költözködik. Átjött, hogy még egyes rendeléseket tegyen, s én vele jöttem. — Beszélgetésem nem nagyon mulatságos, de végre mégis derültebb, mint gondolatai, s este ismét vele megyek vissza Várkőre, hol az uj vevővel még néhány kisebb dologról végeznie kell. Szegény Andor, képzelhetem, mi nehezére eshetik. — Csak mint orvos jártam a házhoz s mégis ha eszembe jut, hogy az ismert arczok helyett, most idegeneket fogok látni, szivem elszorul, — hát még ő!

Digitized by Google

— S ha az ember meggondolja, hogy mindez csak könnyelmüségnek következése, a példátlan gőgnek . . . .

— Hagyjuk ezt — szakitá félbe az orvos nagynénémet oly hangon, mely a szelid öregnél, főkép nagynéném irányában épen oly szokatlan vala, mint a keserüség, melylyel nagynénám a Várkövyekről szólt — akár könnyelmüség, akár gőg, valami oka minden bajnak van, s ez többnyire valamely hiba; de annyi bizonyos, hogy Andor ártatlan, s a világon nincs ember, kinek több szerencsét kivánnék, s ki azt inkább érdemelné.

— S hogy vette föl? — kérdé nagynénám.

— Nyugodtan, férfiasan — válaszolt az orvos — hetykélkedés nélkül, mint oly ember, ki a csapásnak súlyát érzi, s elismeri, hogy az fáj, de nem panaszkodik. — Az utolsó időben sokat voltam a háznál. Apja betegsége csaknem egy évig tartott, s néha napokat töltöttem ott. A szegény öreg Várkövy sok szenvedésen ment keresztül, s azok, miket betegsége okozott, még a legtürhetőbbek voltak. De látni családjának romlását, minden terveinek meghiusulását, s azon érzettel látni mindezt, hogy ennek csak ő oka, sirjához közeledni a gondolattal, hogy nem csak neki, de gyermekének is jobb lenne, ha előbb halt volna meg; ez a legerősebb szivet is megtörheti, — s mégis, midőn fiát láttam mellette, nem sajnálhattam meg. S ha midőn ügyei már legroszabbul álltak, fiának biztatásaira ujra reményleni kezdett, s szemeit véghetetlen szeretet s boldogság kifejezésével fiára emelte, s mondá, hogy minden ismét jó lesz, mert az mindent ismét helyre fog hozni, — én értém e bizodalmat, s azt mondám magamban, az öreg Várkövy mégis boldog ember mindamellett, kinek ily fia van, az nem szánandó. Higyje el édes kisasszony, nem láttam soha fiatal embert, kit annyira szeretek, becsülök.

Digitized by Google

A melegség, melylyel doktorunk szólt, annál több hatást tett reám, minél szokatlanabb vala az, a máskép kimért, hidegnek látszó férfiunál, s szivemben vágy támadt azon ifju ismeretsége után, ki még doktorunkat is ily lelkesedésre ragadhatá. Nagynénémre ugy látszott, a beszélgetés egészen máskép hatott, s én nem láttam őt soha oly keserünek.

— Megválik később — mondá — sok ember fiatal korában vagyonának elvesztését épen oly könnyen veszi, mint később azt, ha kedves barátaitól fosztatik meg; talán azért, mert fiatal korunkban a vagyonnak becsét nem ismerjük eléggé, s mert később az emberek becsét nagyon is jól ismerjük. Ki a világon bizonyos helyet foglalt el, s arról lesülyed, mint utolsó kincset, még büszkeségét viszi magával, s egy ideig ebben találja vigasztalását. De ha később az élet apró bajai jőnek s mind azon tapasztalások, melyeket mindenki csak akkor hisz, ha rajtuk maga ment keresztül, ha meggyőződik, hogy mióta erszénye megüresedett, nagy üresség támadt körülötte is, s hogy egész életén át optikus csalódásban élt, mert kiket előbb oly közel látott, most mind elérhetlen távolságban állnak tőle; akkor ugy hiszem Várkövy Andor ur is máskép beszél, vagy legalább máskép gondolkozik. Eszes embernek hirdetik, mondják tudós, iró, s én megengedem, hogy most hasznát veheti philosophiájának — de higyje el nekem doktor ur, a philosophia jó, nehéz pillanatokban talán nehány hétre vagy hónapra, de az egész életre nem érjük be vele, főkép oly ember nem, ki kényelemhez s fényüzéshez szokott.

Valami különösen éles és sértő vala nagynéném szavaiban, s ámbár tudtam, hogy mindig ellentmondani természetéhez tartozik, s hogy dicséretben épen ugy nem egyezik meg, mint annak, kit előtte ócsároltak, mindig pártját fogá; észrevevém, hogy ellenmondása most azon ellenszenvből jő,

Digitized by Google

melyet a Várkövyek irányában rajta többször tapasztaltam. Ugy látszik doktorunk is igy fogta föl, s csak azt jegyzé meg, hogy bármily hibái lehettek az öreg Várkövynek s bármit vétett egyesek ellen, ő bünhödött, s fia azért nem kevésbbé tiszteletreméltó fiatal ember, s hogy azt nagynéném, ha majd vele mint szomszédjával megismerkedik, maga is át fogja látni.

A jámbor doktornak megjegyzése, melyet némi zavarodottsággal elmondott, nem csillapitá le nagynénémet, sőt csak nevelé fölgerjedését. — Mi közöm nekem az öreg Várkövyhez s az egész nagyságos családhoz? Tőlem nem vett kölcsön semmit — nem is adtam volna — de nem is kért, ámbár alig van valaki a megyében, kihez nem fordult — — Természetesen az ily ur, kit nagyságolnak, nem akarja megalázni magát az ily egyszerü nemes asszony előtt, kinek apja mindössze is csak esküdt volt; s én bizony nem bánom ha soha életemben nem látom fiát sem. Miattam ellakhatik házában, s ha már eladni nem akarta, meggazdagodhatik portiójáu; jót állok nem sokat fogunk alkalmatlankodni egymásnak ....

Nem foghattam meg nagynéném felgerjedésének okát s bámulva néztem reá. — De azért, ha mint szomszéd meg akar látogatni — folytatá szelidebb hangon — elhozhatja. Ha tanulni akar, s minthogy szegény legénynyé lett, szüksége lesz reá, tőlünk tanulhat is. A kintornyai föld nem oly termékeny, mint hirlelik, ha egy ideig gazdálkodott, maga is át fogja látni, hogy nem tehet jobbat, mint ha eladja s én megfizetem.

Nagynéném egész modora megváltozott, s mint máskor, ha hevében valaki ellen igazságtalanságra ragadtatta magát, ugy most is bizonyos jó indulattal szólt a Várkövyekről. — — Többfélét kérdezett vagyoni állapotukról, s vajjon a fiatal Várkövy hasonlit-e apjához?

Digitized by Google

— Soha nem láttam nagyobb hasonlatosságot — válaszolt a doktor — mintha apját látnám fiatal korában. Csak szeme kék, ezt anyjától öröklötte.

— Szegény Várkövyné — mondá nagynéném sohajtva — jámbor, becsületes asszony volt. Nem olyan mint első felesége, a méltóságos grófné, ki büszkeségében azt sem tudta, hová lépjen. Férje egész szerencsétlenségének ő volt oka, ő — s Várkövy gyalázatos gyöngesége.

— Szegény Várkövy s pedig oly jó ember volt! A legszeretőbb sziv ....

— Hogy mondhatja ezt? — szakitá félbe nagynéném a szólót — a ki nem tud akarni, az nem tud szeretni sem. — De hisz ő megbűnhödött — tevé hozzá szelidebb hangon — s ha fia házamhoz jőni akar, hozza el, én jó szomszédja leszek mindamellett.

A doktor fölkelt s bucsut véve, elment. Mi hallgatva folytattuk munkánkat.

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

Fiatal korunk legirigylésreméltóbb tulajdona azon meleg részvét, azon önzéstelen lelkesedés, melylyel másoknak nemesen elviselt szenvedései szivünket eltöltik. Később, mit magunk szenvedtünk s másokon tapasztalánk, eltompitja érzékenységünket s kétkedővé tesz. Annyiszor csalódtunk tiszteletünkben, hogy végre az ellenkező tévedésbe esünk, a legnemesebb tettnél is oly valamit keresve, mi annak érdemét kisebbiti, semmit nem látunk többé, mi a középszerüség mértékét tulhaladná; de az ifju nem ismer ily kétkedést, tartózkodás nélkül átengedi magát érzéseinek és soha nem boldogabb, mint midőn valaki előtt tisztelettel meghajolhat.

Digitized by Google

Legalább én fiatal koromban ilyen valék, s miután egész életemen át igen mindennapi teremtésnek tartattam, valószinüleg ezen tulajdonságom is az ifjuságnak általános tulajdona, s talán egyike azoknak, melyeknek e kor legszebb örömeit köszönhetjük.

Az, mit öreg doktorunk a Várkövyekről, főkép Andorról beszélt, mélyen hatott reám. Elgondolám a kínokat, melyeken az öreg ur, kinek büszkeségéről annyit hallottam, keresztül ment, midőn fényes házának feltarthatlan romlását látá, s fiának nemes szeretetét, melylyel beteg apját ápolá. Beleképzelém magam állásukba, a részletekig kifestettem magamnak helyzetöket, mintha velök éltem volna, megfontolva bizonyos körülmények között mit tennék én. Érzém magamban, hogy nincs oly áldozat, melyre képes nem volnék, s szinte sajnáltam, hogy nem mutathatom meg, hisz oly boldogitó érzés lehet közel állni ahoz, kit a sors keze üldöz, — oly közel, hogy előtte minden egyebet eltakarhatunk s mig e világ ellene fordult, csak biztató szavunkat hallja, s nem lát egyebet, mint szemünk meleg tekintetét, mely szeretve függ rajta. — Mi boldog lennék, ha életemben valaha egy szeretett lénynek igy mindene lehetnék. — De ő a szegény ifju, ki oly fényes körben nevelkedett, kire oly szép jövő várt, s ki most egyszerre mindentől megfosztatott. Mi vár reá?

Nagynéném minden törekvése oly egészen csak szerzésre vala irányozva, annyit hallottam a birtoknak becséről, s azon lealázó helyzetről, melybe az jő, ki elszegényedik, hogy a szerencsétlenség, mely Várkövyéket érte, nekem még nagyobbnak látszott. — Miért nem lehetek jótékony tündér, ki e szegény fiatal embernek egyszerre egész vagyonát viszszaadhatja, vagy miért nem vagyok oly gazdag, mint nagynéném, hogy titkon kifizetve minden adósságukat, s vissza-

Digitized by Google

adva a pénzt, melyet az idegen Várkőért letett: egyszerre tudtára adhatnám Várkövynek, hogy minden rendben van; hogy nincsenek többé adósságai, s ősei lakában töltheti napjait mint eddig. — Miként örülne ő s a vén cselédek, kik őt felnőni látták, s az egész falu. Sirnának mind örömükben, és sirnék én is — természetesen titokban, — mert soha nevemet nem tudná meg. Csak mint idegen jőnék házához, hogy a boldogságot, melynek alkotója én valék, láthassam. S vajjon miként nézhet ki — s el fog-e jőni házunkhoz? — Nagynéném megengedte, hogy jőjjön. De ugy látszik, közte s a Várkövyek között valami történt, mit nem tudok. — Nagynéném föl van ingerelve az egész család ellen, hátha ő is igy gondolkozik, s nem jő? S mégis annyira szeretném őt látni. — Ki tudja, talán jól érezné magát körünkben — — talán földerithetném — de miként?

Csaknem álmatlanul töltöttem az éjszakát. Nem tudtam miért, de nem gondolhattam másra, s minél többet gondolkoztam, annál nagyobb nyugtalanság tölté szivemet. — Mintha érezném, hogy éltemnek egy forduló pontjákoz értem. — Alig világosodott, midőn csöndesen felöltözködtem s kimenék.

A fris hajnali levegő megnyugtatón hatott idegeimre. Egyideig kertünkben jártam fel s alá, s leülve a nagy juhar alatt, mely a várrom közelében állt, hallgatám a fülmilék énekét, de később, mintha itt sem fértem volna meg, kimentem a mezőre. Nekem tágabb kör, messzebb kilátás kellett.

Vasárnap vala s ámbár a nap közeledett, a falu még hallgatva állt. Csak a madarak csevegtek az ágakon, éjjeli tanyájukról, s bokorról bokorra szállva, a mint mellettök elmenék. — A falu másik végén a pásztor kürtje szólalt föl.

Vannak életünkben órák, melyeknek emlékei, midőn már látszólag sokkal fontosabb dolgokról rég megfeledkez-

Digitized by Google

tünk, elevenek maradnak, talán épen azért, mert ezen órák alatt külső helyzetünkben még semmi nem változott, míg lelkünk nem is sejditve, nagy átalakuláson megy keresztül, s ilyenek voltak ezek.

A legszebb májusi hajnal vala. A nap, midőn a kék hegysor fölött emelkedett, a tiszta égen nem talált egy felleget, mely sugárait visszavethetné s eláradó fénye millió harmatcseppben tündöklött, mintha jótékony tündérek gyémántokkal hintették volna el a mezőt.

Czél nélkül jártam körül, előbb szőlőnk felé irányoztam lépteimet, később a nagy rétre, mely a falu mögött terült el s melynek végén egy dombon Várkövyék háza állt. Virágokat szedve mentem tovább s a legszebbeket illatozó bokorba kötöttem össze. Nekem ugy látszott, soha szebb virágokat nem találtam s soha jobban nem választottam meg bokrétám szineit; s egészen igénybe véve foglalatosságom által, haladtam tovább, mig egyszerre véletlenül a dombnál találtam magamat, melyen Várkövyék háza állt. — — S talán nem is oly véletlenül, de mintha valami arra vonzana, talán kiváncsiság, hogy a változásokat lássam, melyek mint hallottam a ház körül történtek, talán más, de valami, minek ellentállni nem birtam.

Az alacsony, de meredek domb lejtőjén különösen szép virágokat vettem észre, s ezeket szedegetve mentem fölfelé, mind magasabb- s magasabbra, mig végre fenn valék, csak nehány lépésnyire a háztól.

Megijedtem s mégis volt valami, mi visszatartott, hogy el ne szaladjak. — Nagynénémmel, ki e birtokot megvenni akarta, többször voltam a házban s tudtam, hogy a cselédek a másik oldalon laknak s Várkövy még nem vala itt. Miért ne nézzek körül?

A kilátás a dombról igen bájoló vala. — Falunk, mely-

Digitized by Google

nek alacsony házai a virágzó ákáczok között alig látszottak ki, templomunk vékony tornya és magas várromunk, mely mintegy nagyobb kor maradványa, óriásként magaslott ki alacsonyabb körözetéből, nekem ugy látszott, hogy mindezt soha ily szépen nem láttam volna még; hogy Várkövy szebb lakhelyet nem is találhatott volna. — S mégis nem fogja-e szerencsétlennek érezni magát?

A ház, melyet most nagy érdekkel megnéztem, csinos vala. Az ujonnan kifehéritett fal, melyet az ablakok között szőlők takartak, a lakhatóság szinét adá neki, s én itt boldognak érezhettem volna magamat. De ő, ki eddig nagy kastélyban lakott, ki fényhez s kényelemhez szokott! s még ha anyja élne vagy egy szerető nővér laknék vele, kivel a mult időkről szólhat, ki gondját viselné — de igy egészen elhagyatva, magánosan, midőn vigasztalásra szüksége van, és senki nincs, ki neki részvétet mutat. Szivemet kimondhatatlan sajnálkozás tölté el.

Mily szomoru lehet — gondolám magamban — midőn otthon megérkezünk, és senki nem vár reánk, s házunk küszöbén átlépve nem találunk semmit, mi arra mutatna, hogy szeretve várnak, s jöttünk valakinek örömet okoz .... S hátha e virágbokrétát állitanám ablakába — megijedtem e gondolattól — s mégis, miért ne tegyem. — Az egyik ablaknak fél zsaluja nyitva állt. Ha ide tenném? — — De mit fog gondolni? — Hogy a cselédek vagy jobbágyok egyike tette oda, vagy talán hogy doktorunk rendezte számára e meglepetést, de a rokonszenvnek e jele jól fog esni szivének s otthonosabbnak fogja magát érezni uj lakában. — És ha mégis megtudná, hogy a virágokat én tettem oda? — de kitől tudná meg? — A házban minden hallgatott, körüskörül nem volt senki, a ki láthatna. Az ablakhoz közeledtem, egy perczig határozatlanul álltam ott, végre odatettem virá-

Digitized by Google

gaimat. Szivem dobogott, mintha a legnagyobb merényletet követtem volna el; de képzelheti rémületemet, midőn épen akkor a mellékablaknak zsaluja nyilt meg.

Félig magamon kivül rohantam el, s csak miután a domb aljához értem, álltam meg. Hisz talán csalódás vala, s visszanéztem, hogy magamnak meggyőződést szerezhessek. De a mellékablak zsaluja, mely előbb zárva volt, csakugyan nyitva állt s rajta vén doktorunk nézett ki.

TIZENKETTEDIK LEVÉL.

Keserüen csalódtunk mindketten. Ön, midőn leveleimet kiadás végett fölvevé, hogy olvasóinak érdekes olvasmányt szerezzen, s én, midőn gondolám, hogy emlékeim leirása szivemnek jól esik. — Édes visszaemlékezni s ha magunk vagyunk, nincs vigasztalóbb, mintha távol járó kedveseinkre gondolunk, de csak mig tudjuk, hogy azok egykor ismét visszatérnek, vagy legalább visszatérhetnek, mig emlékeink közé remények vegyülnek, de ha emlékeinkkel sírok fölött járunk, földerithet-e az? s nem hasonló-e annak helyzete, ki koromban ifju érzéseire gondol vissza?

A hosszu tél elmult, s a nap melegen süt be ablakomon, de ha kinézek, e táj soha szomorubb benyomást nem tett rám. Mit használ, hogy a földnek hótakarója leolvadt, ha alatta csak a mult év virágainak kórói tünnek fel, s mit ér hogy a fák ágai a zuzmora alatt többé nem görnyednek, ha rajtok duzzadó bimbókat, fris lombot nem találok? s ilyenek az aggkor emlékei. Leemelhetjük a lepelt, mely a multat takarja, de alatta csak egykori örömeink romjait találjuk, az ismert körben járva, csak azt érezzük, hogy annak, mi egyszer elvirult, senki szinét s illatát többé vissza nem adhatja.

Digitized by Google

De hagyjuk ezt, nehogy pityergős modorba essünk, mely valamennyi között a legroszabb, s folytassuk történetemet.

Kintornyai tiszteletesünk mondta többször, hogy az emberek több lelkiismereti furdalásokat szenvednek kis hibáikért, mint nagy büneik miatt, és ez rajtam beteljesedett. Magában az érzés, mely arra birt, hogy virágbokrétámat Várkövy ablakára tegyem, nemes vala. Nem láttam őt soha, meg voltam győződve, hogy azt, ki adta neki a virágot, megtudni soha nem fogja, s tettemnek egyedüli indoka azon rokonérzet vala, melyet szerencsétlensége iránt érezék: de arról meg vagyok győződve, hogy a legnagyobb gonosztevő, kit tetten értek, soha igy nem rémült el, hogy soha ember ugy nem borzadott más ember előtt, mint én, midőn visszanézve vén doktorunk jámbor arczát ismertem meg, pedig ugy látszott, mintha barátságosan integetne.

A visszatekintés rám épen az ellenkező hatást tevé, mint Lóth feleségére, azaz szaladtam, mint az eszeveszett tüskén bokron át, mig a falu első keritéséhez értem, s dobogó szivvel megállva arról kezdtem gondolkozni, mit tegyek? Mit mondjak mentségemre, ha a doktor az egészet nagynénémnek elbeszéli? vagy megkérjem-e őt, hogy ne szóljon semmit? de miképen s hogy fogok szeme közé nézni, ha jő, vagy hová bujjak, hogy őt s főkép Várkövyt kikerüljem? kinek a doktor mindent bizonyosan elbeszél. Első gondolatom az volt, hogy megszököm, de a megszökéshez is előbb haza kellene menni, s mit mondjak nagynénémnek?

Akkori időben még a városban sem hordtak a mostanihoz hasonló ruhákat, melyekben urhölgyeink ugy néznek ki, mintha mindenik egy más, sokkal nagyobb barátnéjának köntösét öltötte volna föl, vagy mintha mindenik csupa szerénységből arra akarná emlékeztetni az emberiséget, mennyi-

Digitized by Google

vel kisebb ő, mint helyzetéhez illik. Akkor még mindenikünk oly ruhát viselt, minőt teste nagyságához szabtak, s főkép az én toilettem elég egyszerü volt. De mindamellett egy kaszálatlan réten szaladtam át, ruhám a harmattól térdig vizes lett, mintha csak a patakban jártam volna, s ha félannyi helyet nem fogtam is el mint jelenleg minden falusi kisasszony, ruhám több bokorba megakadt, s három helyen el volt szakadva! — És mit mondjak nagynénémnek? . . . . .

Nem határoztam el a kérdést, de haza kellett mennem, tehát mentem, mintha minden percz, melylyel később érek haza, fölszámithatlan nyereség volna.

A sors az egyszer megmentett a hazugságtól. Midőn dobogó szivvel a szobába léptem, nagynéném nem vala ott. A kertben ült a nagy juhar alatt, elmerülve gondolataiba, s időm volt átöltözködni, sőt midőn hozzá kimenék, nem is kérdezte hol voltam. Egy pár zsoltárt olvasott fenszóval, mint más vasárnapokon szokása volt; azután föl s alá járt kertjében, majd itt majd amott egyes hibákat véve észre a mivelésben, melyekért a kertészt holnap meg fogja szidni, de ma nem, mert hisz vasárnap van, s e napot az Ur magának tartotta föl, hogy azt a szegény embereknek ajándékozza; — mert végre is csak nekik van vasárnapjok, s ez nagy Isten áldás, mely sokat pótol, mit a világon nélkülözniök kell. — A szegény ember félreteszi ásóját, kapáját s megpihen a hat nap fáradsága után. A nyugalom, melyet minden héten egyszer élvez, előérzete annak, mely reá egykor vár. A gazdagnak, a tudósnak, a magasabban állónak nincs vasárnapja. Nem fárad testileg soha, de nagyravágyása s gondjai nem is hagyják őt pihenni, s még nagy kérdés, ki boldogabb, az-e, kinek hat napig testileg fáradnia kell, vagy az, kinek az egész héten nincsen egy napja sem, melyen megpihenhet.

Digitized by Google

Nagynéném ez nap szokatlanul lágy hangulatban vala, s észre lehetett venni, hogy a viszony, melyben uj szomszédunkhoz állani fogunk, őt is nagyon elfoglalja. — Többször szólt Várkövyékről. Ki hitte volna, hogy ennyire jutnak. Mennyi fény, minő büszkeség, s most a család örököse egy ispán-házban lakik, mely semmivel nem jobb, mint bármelyik tisztemnek lakása. De azért is barátságosan fogadjuk. Ha semmit nem örökölt apjától, miért örökölje csak ellenségeit. — S ezután nagynéném más dolgokról szólt: gazdaságáról, pereiről, de mindig ismét visszatért szomszédunkra, majd arról szólott, miként kellene rendezni gazdaságát, hogy a kis birtok jövedelmezőbb legyen, majd arról, mennyivel jobb volna, ha azt eladná s hivatalt keres; és valahányszor e tárgyra tért, érzém, hogy pirulok, s szivemet mindig uj nyugtalanság töltötte el.

Mindig inkább közeledett az óra, melyben templomba szoktunk menni, s mikor harangoztak, dobogó szivvel követtem nagynénémet. — Szerencsémre, mikor beléptünk, még nem voltak itt. Már az ének megkezdődött, mikor a doktorral a templomba lépett, s én mikor ezt észrevevém, a világért nem néztem volna felé. — Szerettem tiszteletesünket, s ő jeles szónoknak tartatott az eklézsiában, de ha valaki reám néz, bámulta volna feszült figyelmemet. Szemeim ajkain függöttek, csakhogy valahogy Várkövyével vagy a doktoréval ne találkozzanak, kik velünk szemközt ültek, s habár elfoglalva mindig kinzó gondolataim által, egy szót nem érték a beszédből, meg vagyok győződve, hogy magamviselete ellen e napon az egész gyülekezetben senkinek nem lehetett kifogása. — De utoljára mindennek vége lesz, még a leghosszabb predikációnak is, s ki kelle menni templomunkból, s alig értünk a szabadba, midőn a doktor utánunk jött, s Várkövyt nagynénémnek s nekem bemutatta.

Digitized by Google

A nap fényesen ragyogott határunk fölött, s nem lehetett panasza senkinek a világosság ellen, de mégis őszintén mondhatom, hogy e pillanatban nem is láttam őt. Oly zavarban valék, hogy alig értettem szavát, s áldám Istenemet, midőn megindultunk, s Várkövy nagynénémmel beszélgetésbe ereszkedve, én doktorunk oldalán hátrább maradhattam.

Az öreg ur szokása szerint beszédes vala, s ma rendkivül jó kedvü. — De tréfái s a mulatságos adomák, melyekkel beszélgetését füszerezé, ma vesztegetve valának, alig hallgattam reá, mig, már házunkhoz közel, lépteit mérsékelve velem hátrább maradt, s mondá, hogy ma már látott. Jól tudtam ezt, s mégis midőn tőle hallám, leirhatatlan zavarba jövék.

Ő észrevevé. Láttam önt, — mondá nyájasan — de nem látta senki egyéb, tőlem nem fogja megtudni sem ő, sem más a világon. S ön jól cselekedett. Ha látta volna a szegény fiatal ember örömét, midőn a virágokat észrevevé, s én becsületszavamat adám, hogy nem tétettem ablakába, s mennyit kérdezett, vajjon honnan jöhetnek, s ki lehet az, ki őt uj lakásában a rokonszenv ezen jelével fogadja, ön nem sajnálná a mit tett. — Mindig legjobb, ha szivünket követjük.

— Ha tudtam volna, hogy itt vannak, nem tettem volna, és kérem ....

— Becsületszavamat adom, hogy Várkövy soha tőlem semmit nem hall meg. Hadd törje fejét e titok fölött. Egyet mindenesetre tud: hogy közel hozzá egy barátságos lény lakik, ki iránta rokonszenvvel viseltetik s ez maga elég, hogy vele uj helyzetét megkedveltesse.

Megnyugtatva érzém magamat. A doktor szavai után egészen más szinben láttam az egészet, s zavar nélkül léptem Várkövy elé.

Digitized by Google

Rövid ideig maradt nálunk, s azon igérettel, hogy ha nagynéném megengedi, nem sokára ismét eljő, s mint uj gazda, tanácsáért fog folyamodni, a doktorral együtt elment.

TIZENHARMADIK LEVÉL.

Ha két asszony, kit nagy szerencsétlenség nem ért, és ki egymásra nem neheztel, hallgatva ül egymás mellett, legyünk meggyőződve, hogy e kettőnek szükséges beszédük van egymással, vagy hogy valami tárgyról különösen szeretnének szólani. — Közönséges viszonyok között mi asszonyok mindig találunk tárgyat, melyről beszélhetünk, de ilyenkor épen az, hogy tárgyunk megvan, képezi a nehézséget, s én mindig azt tapasztaltam, hogy ilyenkor a beszélgetést kezdeni még nehezebb, mint azt elhagyni.

Igy voltunk e napon mi ketten, és nem emlékszem, hogy mióta nagynénémmel laktam, egy nap ily hosszúnak látszott volna, mint az, melyen Várkövy először házunkhoz jött.

Nagynéném szigorun megtartotta a vasárnapot. Még akkor is, — mondá sokszor — ha nem vagyunk oly hangulatban, hogy vallásos gondolatokkal foglalkozzunk, jó, hogy legalább egy napra fölhagyunk szokott foglalatosságainkkal. A nyugalom, melyre magunkat ez nap kényszeritjük, s mely néha terhünkre válik, mindenesetre azt eszközli, hogy a munka, mely ellen szombaton panaszkodtunk, hétfőn jól esik. — Nagynéném vasárnapon nem járt körül gazdaságában, nem számolt, még leveleket sem irt, s nem türte, hogy én, vagy a cselédek csak varrjunk is. De máskor a délelőtt hamar elmult. Nehány fejezetet olvastatott magának a bibliából, kimentünk a kertbe vagy szőlőnkbe, s érdekes beszél-

Digitized by Google

getései között repültek az órák. Ma szótlanul ültünk egymás mellett s igy jártunk a kertbe fel s alá, ha nagynéném egy vagy más tárgyról beszélgetni kezdett, a beszélgetés hamar félbeszakadt. Szórakozottnak látszott, mint őt még eddig soha nem láttam, elfoglalva gondolatai által, s ámbár a fölgerjedés után, melyen keresztül mentem, magam is hasonló hangulatban valék, nagynéném magaviselete nekem is feltünt, s nem magyarázhatám magamnak annak okát.

Délután, mint vasárnapon mindig, a tiszteletes jött hozzánk, valamivel kés bb a doktor, s én ismét a kertbe menék ki, s körüljárva a virágágyak között, átengedém magamat ábrándjaimnak. Véghetlenül jól esett, hogy magánosan leheték. — Ujra átgondoltam a napnak eseményeit, ujra elmondtam minden szót, melyet Várkövyről hallottam, s bár mi közömbös volt ez, nekem véghetlenül jól esett a visszaemlékezés

Midőn a szobába visszamentem, itt is Várkövyről folyt a beszélgetés. A szerencsétlenségről, mely a családot érte, Várkövy szülőiről s magáról uj szomszédunkról, kire nézve — mi ritkán történt — a doktor s tiszteletes megegyeztek itéletökben, s kit mindketten egyiránt magasztaltak. Nagynéném érzései is egészen megváltoztak. Szavaiban most nem volt semmi keserüség, s még az öreg Várkövyről is a legnagyobb részvéttel szólt, csak azt jegyezve meg, hogy nem értheti oly ember, kinek annyi vagyona van, miként hozhatja családját gondatlansága által ily bajba.

— S nem is gondatlanság által jött az öreg Várkövy e bajba — mondá az orvos, — sőt nem ismertem embert, ki vagyonának nevelésére több gondot forditott, mint ő az utolsó tiz év alatt. Jószágot vásárlott, bérlett, vagy ujitásokat hozott be gazdaságába, egy szóval éjjel-nappal fáradott, hogy a csorbát, melyet vagyonában észrevett, helyre-

Digitized by Google

hozza, s épen ez volt a főbaj. Kit a szerencse elhagyott, az nézzen utána, s várjon, nem tér-e vissza. De ki azt erővel akarja feltartani s vele küzdeni kezd, csak sebet várhat.

— Nagy tévedés, hogy mindenben csak a szerencsét okozzuk — jegyzé meg nagynéném. — Igaz, nem gyarapodhatunk, ha az nem kedvez, de azért nem jutunk tönkre sem. Ily baj, mint a Várkövyeké, mindenkit csak saját hibájából érhet, csak akkor, ha nem számol.

— Ismét ellent kell mondanom — vága szavába a doktor. — Az öreg Várkövy számolt többet mint mások, és ha számadásait átnézzük, bizonyosan egy hibát sem találunk az aritmetika szabályai ellen; csakhogy az, mi az embert soha nem hagyja el, a remény velünk marad akkor is, ha számolunk, s igy megtörténik, hogy a várt bevételt nagyobbra, a kiadást kisebbre teszszük — talán csak valamivel, de mindegy, mig végre az egész egy nagy deficitté nő, melynek fedezésénél ismét ugyanezen hibába esünk, mert minden ember optimista, ha optimismusra szüksége van, hogy kétségbe ne essék. — — Mi orvosok legtöbbször tapasztaljuk ezt. A legjózanabb ember, ki baját ismeri, ki talán maga orvos, és százszor tapasztalta, hogy hasonló esetben segiteni nem lehet, épen midőn sirjához közeledik, egyszerre reményleni kezd. Nincs semmi oka. Csak hogy midőn körültekint s gyermekeit látja, kiktől örökre meg kell válnia, a gondolat oly szörnyü, hogy lehetetlennek látszik. S ilyen az ember mindenben. Gyöngesége, mely legtöbb szenvedéseinek oka, néha jótéteménynyé válik, s ha az öreg Várkövyre visszagondolok, nekem most minden, a mit tett, természetesnek látszik. Igaz, hogy családjára nézve jobb lett volna, ha midőn vagyonát fogyni látta, a helyzetet elfogadva, speculatiora nem veti magát. — Annak is, ki vizbe esik — a mint uszóktól hallám — legjobb a mit tehet, az lenne, ha mereven

Digitized by Google

a vizre fekszik; de bámulhatjuk-e, ha az, ki magát merülni érzi, kézzel-lábbal dolgozik.

A tiszteletes osztá a nézeteket, nagynéném czáfolgatta, s még egy ideig folyt a beszélgetés, midőn az öreg Erzsi a szobába rohant s kiáltá, hogy tűz van.

Felugrottunk, mig a tiszteletes a helyszinére sietett, s nagynéném kiment, hogy a vizipuskát s egyéb oltó-szereket, melyeket saját épületei számára tartott, segitségül küldje; csak doktorunk s én maradtam tétlenül. Kimenve a többiek után, láttuk a vastag füstoszlopot, mely közel a templomhoz emelkedett, s a magasban elterjedve, mint sötét felhő függött falunk fölött, s féltünk mindketten, talán csak, mert semmi más dolgunk nem volt.

Egyébiránt oly emberre, kinek idegzete gyönge, mint doktorunké, a zavar, melyet magunk körül láttunk, nem maradhatott hatás nélkül. Mig a férfi-cselédek egy része is a legnagyobb ijedséggel szaladgált körül, s ha annak, mit a szomszédasszonyok Erzsinek a tüz nagyságáról beszéltek, csak fele lett volna is igaz, az egész falu elpusztult volna. — Csak nagynéném tartá meg nyugalmát, s engem bámulattal töltött a határozottság, melylyel parancsolatait osztogatá, s e zavar között mindent rendezni tudott, ugy hogy tiz percz mulva már cselédeivel s az oltószerekkel siethetett.

Mikor a többieket követve, mi is a tüzhöz értünk, már a ház egész födele, s a mellette álló istálló lángban valának. A házat megmenteni lehetetlen volt, az oltószerek csak a melléképületek oltalmazására használtattak, s a háznép és szomszédok minden fáradságuk mellett még a bútornak s ágynemüeknek is csak egy részét menthették meg. A konyha beégett s most a gazda s családja néma kétségbeesésben, tétlenül nézé vagyonának pusztulását.

A nagy zavar után, most aránylag csend következett

Digitized by Google

be, melyet csak az égő ház körül összecsoportosult tömeg beszélgetése, a tűz pattogása s a tompa zaj szakitott meg, melyet a belső gerendák időről időre okoztak. Nagynéném a tüz közelében állt, s az oltást igazgatá, én a doktorral távolabbról néztem az egészet, mely reám véghetlenül szomoru benyomást tett, épen mert soha szebb tavaszi napot nem láttam, a nap ragyogó sugárai, s az egész természet tavaszi pompájában, a szomoru jelenettel, melynek tanui valánk, mintegy ellentétben állt. — Egyszerre a tömeg között nagy mozgás és lárma támadt, melyből csak egy asszony sikoltását vehettem ki. — A doktorral közelebb siettünk s oly jelenetnek levénk tanui, melyről soha megfeledkezni nem fogok.

A házban egy szegény özvegy lakott, távol rokona gazdájának, kit az férje halála után nehány hónap előtt fogadott magához, s ki napszámból élt. Az asszony ma délután a szőlőbe ment, s miután onnan lélekszakadva visszaszaladt, most gyermekét kereste. — — A ház kamrájában hagyta csecsemőjét. A gazda legbecsesebb holmijának egy részét sem menthette meg, s azt, hogy a gyermek a kamrában maradt nem tudta senki, s igy senki nem gondolt megmentésére.

— Bocsássatok — kiálta az asszony, eltaszitva azokat, kik őt visszatartóztatták.

— Jó asszony! — mondá nagynéném — nem eresztünk be. Hasztalan, nem mentheted meg többé, s gondold meg, még két gyermeked van.

— Hát megégek vele. Ereszszetek. Én nem hagyom ott.

A gazda s még pár férfi erőszakkal visszatarták őt.

— Talán mégis meg lehetne menteni a gyermeket — mondá a tiszteletes. — A gerendák a kamara felett még nem szakadtak le.

— De a konyha ég és azon kell keresztül menni —

Digitized by Google

mondá a másik. — Férfi sem birna, hát még a szegény asszony. Meggyul ruhája, még mielőtt a kamrához jut.

E pillanatban jött Várkövy a tüzhöz.

— Vizet ide! — kiáltott — a mennyi csak van. — Öntsetek le!

— Talán a tens ur csak nem megy az égő házba? — kiálta doktorunk elrémülve.

— Talán megmenthetem a szegény gyermeket – mondá amaz, — csak öntsenek annyi vizet a konyhaajtón be, a mennyit csak birnak.

— Ez valóságos őrültség! — kiáltott amaz, Várkövyt visszatartva.

De ez nem hallgatott reá. — Ide a vedret. — S ezzel kirántva kezét a házba rohant.

Pár másodperczig vala benn, — de ez egy örökségnek látszott, s annyi év után borzadva gondolok vissza, főkép miután ép ez alatt, mig ő a házban volt, két égő gerenda szakadt le.

— Ez elveszett — kiálta a doktor — de a jövő pillanatban Várkövy állt előttünk, karjában tartva a gyermeket.

Nem irom le e jelenetet, s az érzéseket, melyeken keresztül mentem. — A szerencsétlen anya feljajdulva örömében, borult lábaihoz, s az első pillanatban az öröm, mely minden jelenlevőt eltöltött, háttérbe szoritott minden egyebet. Maga a gazda, kinek háza égett, megfeledkezett saját bajáról, s csak később vettük észre, hogy Várkövy sebesülve van. A leszakadó gerendák egyike balkarját érte, s ez el vala törve.

Nagynéném kérte Várkövyt, hogy jőjjön házunkhoz. Saját lakása sokkal távolabb vala, — s ott még talán jegök sincs — mondá nagynéném. — Legalább mára nem eresztjük el szomszéd urat.

Digitized by Google

S miután Várkövy rövid szabadkozás után az ajánlatot elfogadta, visszamentünk.

Nagynéném azon szobát nyitván ki vendége számára, melyben közönségesen Márton bátyám lakott, mig minden szükséges rendeléseket megtőn, őt az orvossal hagyta.

Mintegy fél óra mulva doktorunk szobánkba jött, s jelenté, hogy a törés jó helyen van, s fájdalmas, de nem veszélyes.

TIZENNEGYEDIK LEVÉL.

Ha vén gazdasszony fekete főkötőben, redős arczczal szerelemről szól, s a leirhatatlan aggodalmakról s boldogságról beszél, melylyel egy szó, egy tekintet szivét eltölté s mindazon apróságokra emlékezik, melyeket elfelejteni nem tudunk, s melyek néha több befolyást gyakorolnak egész jövőnkre, mint életünk legnagyobb eseményei, — van-e ennél nevetségesebb? — S mégis, ha vén gazdasszonyaink szólni akarnának, vagy — mert az akarat talán nem hiányzik, — ha lenne valaki, ki ha szólnak, reájok hallgat, nem mondana-e el mindenik egy ily történetet, történetet, mely a szivhez szól, s melyet a legifjabb is örömmel hallgatna, mert az, mit az öreg beszél, arra emlékezteti, mit tegnap ő maga érzett. Mint régi naptárak, ugy hasonlitanak különböző nők emlékei egymáshoz. Egyben a nagy ünnepek előbb, másban később fordulnak elő, de egészen sehol nem hiányzanak s mindenikben csak egyszer találhatók, s ha átlapozzuk, kitünik, hogy tulajdonképen minden olyan, mintha mostanra irták volna, csak az évszám, mely a czimlapon áll, avult el. — De mindamellett érzem helyzetem nevetséges oldalát, s ezért a lehetőségig rövid leszek.

Várkövy csak két napot töltött házunkban, — s azon

Digitized by Google

idő alatt is nagynéném s az orvos nálam több időt töltöttek vele, s ha társaságában valék, senkivel sem szólt kevesebbet; — de ha éveket töltünk is együtt, nem tehetett volna szivemre mélyebb benyomást. Nem adtam számot magamnak érzéseimről, s ha valaki kérdez, szeretem-e őt, nem felelhettem volna; csak azt érzém, hogy életemet adnám, ha őt boldoggá tehetném.

Külsőleg semmi nem változott körömben, de egész életem uj irányt vett, mintha e két nap köztem s multam között egy válaszfalt képezne, mely minden egyebet eltakar szemeim előtt — A szoba, a kert, még egyszerü foglalatosságaim s nagynéném beszélgetései is reá emlékeztettek; hisz itt dolgoztam ugyanazon munkán akkor is, mikor ő még itt volt, s midőn nagynéném gazdaságáról beszélt, ő igy nyilatkozott. — Minden, a mit láttam s hallottam, egy-egy vonatkozás vala reá, s minden szava, minden mozdulata, nekem nevezetesnek látszott.

Ha a körülményekre gondolok, melyek között megismerkedtünk, a benyomás, melyet Várkövy reám első pillanattól tett, most is természetesnek látszik, s csak azt nem foghatom meg, hogy nagynéném azt észre nem vevé, s ámbár számomra más terveket csinált, mégis mindent tett, mi érzésemet nevelheté.

Senki sem szólt többet róla mint ő. Ha a doktor meglátogatott, — mi most, mig Várkövy egészen ki nem épült, csaknem naponkint történt — órákig elbeszélgetett uj szomszédjáról, s midőn az még felkötött karral végre maga jött, s az iránta mutatott részvétet megköszöné, az öreg asszony oly szivélyesen hivá őt házához, hogy Várkövy ennyi szivességet nem is utasithatott vissza.

— Meglátja, jó szomszédok leszünk — mondá nagynéném — nem oly nehéz velem kijőni, mint némelyek

Digitized by Google

hirdetik, én nem bántom senkinek határát, és hasznomat veheti. Nem értek sokfélét, de tudom hogy kell gazdálkodni s hogy kell pörlekedni, s ez országban az a fődolog. Várkövy ur birtoka az előbbihez képest nem nagy, de én még kevesebbel kezdtem gazdaságomat, és hála Istennek megvagyunk; s a mit egy magános asszony kivihet, az százszor könnyebb férfinak. — Csak akarni kell — ez a fődolog — akarni erősen és sokáig, és ön akarni tud, azt láttam. A ki, hogy nemes érzésének eleget tegyen: a tüzbe megy, az arra termett, hogy sorsával megküzdjön, mely bármily ellenségesnek mutatkozik, mindig változékony, s a kellő kitartás mellett mindig legyőzhető.

Egyedül nagynéném practicus tanácsainak, melyekkel az uj gazdát ellátta, köszönhettük-e, hogy csaknem naponkint házunkhoz jött, nem tudom, de ő eljött, s nagynéném naponkint több érdeket mutatott dolgai- s több ragaszkodást személye iránt.

— Furcsa dolog — mondá többször, — nincs semmi okom, hogy Várkövyt szeressem, s Andor minden mozdulatában apjára emlékeztet, s mégis ugy megszoktam, mintha házamban nevelkedett volna fel és pedig sok hibája van. Soha nem lesz gazda belőle. Ebben is egész apja. Csak az nem lopja, a ki nem akarja, s pedig ő szegény legény, neki vigyáznia kell. Nem is segithet semmi rajta, mintha jószágát bérbe adja — magam is kiveszem, s többet fizetek érte, mint ő gazdaságából valaha bevehet. — Ő sokat tud, s ha hivatalba lép, rokonainak pártfogására is számolhat, abban, a mi semmi pénzbe nem kerül, segiteni fogják, de teljességgel nincs kedve a hivataloskodáshoz, s ha itt marad, meg kell őt házasitanunk minél előbb. Gazdálkodni gazdasszony nélkül, valóságos képtelenség.

Ha nagynéném inkább figyelt volna reám, a zavar,

Digitized by Google

melybe néha jöttem, ha ilyeneket beszélt, elárulta volna érzéseimet. De ő ki mindenben oly éleslátásu vala, ez egyet nem látta soha, s ha olvasóim ezt természetellenesnek tartják: higyjék el, nincs közülök senki, kinek nem lenne hasonló vaksága.

Öreg doktorunk mondá többször nagynénémnek, ha szemei ellen panaszkodott, hogy nincs szem, mely mindent egyiránt lát, s ez áll, nem csak szemünkről, de belátásunkról is. A legokosabb embereknél tapasztaljuk, hogy néha oly dolgokról, melyek őket közelebbről érdeklik, s melyeket mindenki észre vesz, legkisebb fogalmuk sincs, s ha ezen bámulunk, legyünk meggyőződve, hogy mások ép ezért csodálkoznak felettünk. Végre is csak azt látjuk, mire szemeinket forditjuk, s vannak dolgok, melyekre nem forditjuk szemeinket, s igy járt nagynéném is.

Ő régen gondoskodott jövőmről.

A mint olvasóim tudják, nagynéném életczélja az volt, hogy a Kintornyay-családot régi fényében visszaállitsa, s ugyanez vala czélja Márton bátyámnak is, kit ő magának segédül nevelt s ki mint ügyvéd hasonló erélylyel ugyanazon feladáson dolgozott. Sok tanácskozás, s több kisérlet után Márton a család számos tagjai közt végre feltalálta azt, kit a család felemelésére alkalmasnak tartott, s Kintornyay Gábor egyik igen távol rokonunknak fia, ki mint én gyermek korában árván maradt, választatott arra, hogy a nagy vagyonnak egyedüli örököse legyen, melyet nagynéném s Márton bátyám annyi fáradsággal szereztek. — — Gábor Pesten minden gonddal uriasan neveltetett, s teljesen megfelelt a várakozásnak. Szép fiatal ember volt, a legjobb társaságban jól fogadva, kitünő jurista, mint Márton bácsi állitá, és valóságos gavallér, mint nagynéném mondta, ki mágnás pajtásai között legfelebb azáltal tünik ki, hogy szebben üli meg

Digitized by Google

lovát s uriasabban néz ki a többieknél. — Sem Márton, sem nagynéném nem kiméltek pénzöket, hogy a család képviselője már mint ifju fényesen jelenhessék meg, s azon körben othonossá váljék, melyben őt látni kivánták. Nagynéném el volt határozva, hogy egész vagyonát neki hagyja, s a szeretet, melylyel irántam viseltetett, bizonyosan nem ingathatta volna meg feltételét; de vajjon nem egyeztetheti-e meg szeretetét feltételével, s nem intézheti-e el a dolgokat ugy, hogy a vagyon Kintornyayé legyen, s mégis általam élveztessék.

Erre nem vala más szükséges, minthogy Gábor nőül vegyen, s ő életében nehezebb dolgokat vitt ki. — Nézete szerint itt nem volt semmi akadály. — Gábor körülbelől négy évvel volt nálam idősebb, csinos fiatal ember, s én nagynéném meggyőződése szerint, a legszebb s legkedvesebb leány a föld kerekségén. Neki lehetetlennek látszék, hogy ne szeressük egymást, s ámbár Márton bácsi eleinte jobban szerette volna, ha öcscse valamely mágnás, vagy legalább valamely főispán leányát veszi el, végre ő is megegyezett.

Nagynénémnek az egész terv oly természetesnek, oly szükségesnek látszott, hogy sikerülésén egy perczig sem kétkedett. Én magam nem ismertem e tervet, mert ámbár az öreg Erzsi többször szólt Gábor urfiról s mindig mondá, hogy belőlünk pár lesz, ezt csak tréfának vettem, s főképen mióta Várkövyvel megismerkedtem, nem is gondoltam rokonomra, kivel, mikor Gábor bácsi egy év előtt Kintornyán volt, jól mulattam, de ki reám semmi mélyebb benyomást nem tett. S igy történt, hogy nagynéném, kinek eszébe nem jutott, hogy legforróbb kivánata azért hiusulhatna meg, mert másba szeretek, mint kit ő számomra választott, Várkövyt mindinkább körünkbe vonó; s hogy én tartózkodás nélkül átengedém magamat azon érzésnek, mely annyira boldogitott.

Digitized by Google

TIZENÖTÖDIK LEVÉL.

Ha kérdeznének: életemben mikor éreztem magamat legboldogabbnak? azon időszakot nevezném meg, melyről utolsó levelemben szóltam. — — Napjaimnak nem voltak eseményei, egyik a másikhoz hasonlitott, egyiránt derült, egyiránt boldogitó. Semmi nem zavarta lelkem nyugalmát, nem aggódtam s nem reményltem, az édes jelennek engedve át lelkemet, életem nyájas álomhoz vala hasonló, mely épen azért boldogit, mert hatását sem a mult, sem jövőnk nem zavarja, mitől ébren soha egészen nem szabadulhatunk meg.

Mondják: hogy csak az első szerelem boldogit, s ez igaz; hisz igazán, szivünk egész erejével csak egyszer szerethetünk életünkben, de ezen első szerelem tiszta boldogságát is csak kezdetén élvezzük. — Szerelmünk később nagyobbá válhatik, az érzés szenvedelemmé nőhet, s mint a láng elterjedve, egész valónkat ragadhatja meg. De valamint a láng első fellobbanásánál a legszebb, mikor hatalma még semmit nem emésztett meg, ugy szerelmünk is. Egész nagyságában élveztem ezt, s gondtalanul engedém át lelkemet boldogságának.

Egy régi ismerősöm mondá többször, hogy az első emberpárnak könnyü volt boldognak lennie, mert nem voltak szomszédjai, s midőn jól érezték magukat, biztosak voltak, hogy senki nem jő közbe, ki szerencséjöket zavarja; mert minden baj a világon onnan ered, hogy valahányszor jól érezzük magunkat, mindig valaki közbe jő. Az idegen hang a disharmoniát nem szünteti meg, de elég, hogy a legszebb harmoniát megzavarja, s a boldogságnak mestersége abban áll, hogy midőn a sors kedves, minden idegen befolyást eltávo-

Digitized by Google

litva, magunk tudjunk maradni. Talán nem minden viszonyok között helyes e felfogás, de nálam beteljesedett, s Márton bátyámnak megérkezése hamar véget vetett csöndes boldogságomnak.

A legkisebb háznak megvan a maga nagy embere, kinek tanácsai parancsokként fogadtatnak el, kinek tréfáira mindenki nevet, kinek elbeszéléseit a szolgálótól a háziaszszonyig, mindig egyenlő érdekkel hallgatja, kinek már megjelenése is mindent mozgásba hoz. Ily ember vala házunkban Márton bácsi, s midőn levele Pestről megérkezett, melyben irta, hogy ámbár a husvéti ünnepeket már Kintornyán tölté, a szomszéd megyében dolgai levén, most is egypár napra hozzánk jő, nagy öröm uralkodott házunkban. — A doktor s tiszteletes alig várták érdekes beszélgetéseit, nagynéném örült, hogy több fontos dolgairól vele szóval értekezhet, az öreg Erzsi a dicséretekre, melyekkel főzését mindig kiemelé, s én örültem a többiekkel, hisz ugy is oly lelki hangulatban voltam, melyben mindennek örülünk; s midőn a nap végre eljött, melyen megérkezését vártuk, nagy készületek tétettek a házban s konyhában. — Nagynéném a szobát maga készité el, melynek ablakára kertünk legszebb rózsáiból én egy nagy bokrétát álliték, s a konyhában Erzsi szokatlan gonddal készité azon ételeket, melyek a kedves tensurnak, mikor utolszor itt volt, leginkább izlettek, s melyekről mondá, hogy egész Pest városában nincsen senki, ki Erzsit a főzésben felülmulná, s ámbár Márton szokása szerint, legalább két órával előbb jött, mint levelében igérte, rég készen vártuk, s már a tiszteletes ur is fél óráig járt föl s alá kertünkben, mikor kocsijának csöngését távolról meghallottuk. Jóval később — mert e régisége által érdekes hintónak, melyet egyszer egyik cliensének halála után, mint végakaratának végrehajtója, örökségben kapott, mások között azon

Digitized by Google

tulajdona vala, hogy közelitése legalább ezer lépésre meghallatszott — s jóval később a tiszteletreméltó hintó érkezett meg udvarunkban.

A mennyire csak visszaemlékszem, Márton bátyámon a legkisebb változást nem vevék észre. A hintó, az öreg Palkó a bakon, roppant kipedert bajuszával, s Márton bácsinak ruhája, minden épen olyan maradt, mint mindig találtam. Fiatal phantasiám elevenségével nem képzelhettem volna e kocsi uj, nagybátyám és Palkó fiatal korukban hogy nézhettek ki, de ép oly bizonyos, hogy sem a hintó, sem azok, kik benne ültek, nem is avultak el; mi megszoktuk, de olvasóimnak az egész uti készület rendkivülinek látszott volna, főkép a fiatalabbaknak, kiknek a vasutak ezen korában maholnap sem a forspontról, sem azokról, kik azon jártak, fogalmuk nem lesz többé.

Azt mondjuk közönségesen, hogy a világ mindig hasonló maradt. Az emberek járnak-kelnek, dolgoznak, élnek, pörlekednek, de ha a módot tekintjük, melyen mindezt teszik, mily változás, s nem természetes-e, ha egyik kor a másikat nem érti meg, s ha midőn fiatalságunkról szólunk, azt az uj nemzedéknek nem magyarázhatjuk meg. Valamint a ki gőzmozdonyaink rohanó sebességéhez szokott, a kedélyes lassuságot, melylyel fiatal korunkban utaztunk, nem képzelheti magának, ugy annak, ki uriasan öltözött fiatal ügyvédeinket látja, a magyar prókátorról, mint mi azt ismertük, fogalma nem lehet többé, s erre lenne szükség, hogy olvasóim maguknak nagybátyámról helyes képet alkothassanak. Mint oly férfiu, ki nem tudom hány családnak viszonyait náloknál jobban, sőt ki azokat egyedül ismeré, az önbizalomnak, melylyel e szerény külsejü férfi a legbüszkébbekkel szemközt föllépett, nem voltak határai, parancsolatokként osztogatá tanácsait. — — És csak ki tudta hány pert nyert

Digitized by Google

életében, s hogy nem vesztett egy nagyobbat sem, legalább végképen el, az értheté a szivósságot, melylyel minden véleményeihez ragaszkodott, nem makacsságból, de mert annyira beleélte magát hivatásába, hogy mindent, mit védelmezett, végre valónak tartott, s véleményének megváltoztatását, az örök igazságon elkövetett árulásnak tekinté.

Ily pillanatokban modora kellemetlenné vált. Vékony hangja élessé, metszővé lett, mint szavai, szemei villogtak s arcza haragos kifejezést vett föl, de egyébként nem volt szeretetreméltóbb ember, s talán nem ismertem senkit, ki annyit beszélve, mégis soha fárasztóvá nem vált.

Mint doktorunknak egyszer mondá, miután az egész világ s mindenről egyre perlekedik, prókátornak mindenhez kell érteni, s ő értett mindenhez, s mindenről szólt, de mindig érdekesen, mint oly ember, ki sokat tanult az életből, s ilyenek mindig ép oly mulatságosak, mint azok, kik ismereteiket könyvekből meritik, unalmasak szoktak lenni.

Ily ember előtt — ki csaknem minden sikert, melyet életében aratott, emberismeretének köszöné, a viszony, mely köztem s Várkövy között támadni kezdett, titokban nem maradhatott, s nem végeztük el ebédünket, melynél az nap a tiszteletesen kivül a doktor s Várkövy is résztvett — mikor az öreg ur már mindent tudott, mit mi magunk még alig sejditénk. — Én, mintegy ösztönszerüleg éreztem ezt, s midőn ebéd között többször tekintetével találkoztam, melyet nagy pápaszemei alatt reám függesztett, elpirulva sütöttem le szemeimet.

Egyébiránt ő közlékeny vala, mint máskor. — A férfiak politikai vitatkozásba ereszkedtek, melyben nagynéném is élénk részt vőn, s este volt mikor vendégeink távoztak.

Márton a kapuig kisérte Várkövyt, s mint szokása volt, nagy hajlongásokkal vett bucsút tőle, s ugy látszott, a

Digitized by Google

legjobb barátságban válnak el. — Midőn visszajött, egy perczre megállt mellettem. — Ugy látszik tanult fiatal ember — mondá kissé gunyosan.

Mondám, hogy erről nem itélhetek.

— Az nem is szükséges — viszonzá ő — akár tanult akár nem, de ugy látszik, mindenesetre nagyon mulatságos, nemde? — s a kis ember ismét reám szögezé szürke szemeit, s mosolyogva a házba ment.

TIZENHATODIK LEVÉL.

Rég nem irtam. Ennek, mint a világon mindennek, sok oka van. Az első, mert mióta a grófné egész családjával Pestről visszajött, sokkal több dolgom van. — A második a hideg esős idő, mely a tiszttartó állitása szerint, a búzákat még helyrehozhatja, de reám egészen ellenkezőleg hat. Ugy is a tavasz zavarba hozza természetünket, a vén katona ujra fájlalja sebhelyeit, s a vén gazdasszony megérzi a károkat, melyeket annyi szakács és komorna, kikkel dolga volt, májának okozott, s mint a fákon, ugy ha vénülünk, testünkön, épen tavaszkor veszszük észre, hogy száradni kezd. — Végre s ez főoka, grófnémtól, — ki mint ön képzelheti, a „Gazdasszonyi egyletnek“ egyik kitünő tagja, — hallottam, hogy ön lapjának kevés előfizetője van, sőt hogy azt csak az egylet lelkes pártfogónéja, s a társaságnak nehány hasonló buzgóságu tagja, tartja föl, mely ha ezentul több támogatásra nem talál, nem biztosithatja jövőjét.

Megvallom, ha magától grófnémtól nem hallottam volna, nem hihetem. — Nekem ugy látszott, hogy a gazdasszonyi egyesület csakugyan országos akar lenni, ha feladata az, hogy azon nemes törekvéseknek, melyekre e hon leányai

Digitized by Google

egyesültek, központul szolgáljon, ezen egyesület egy külön lap nélkül, országos minőségben legalább, nem állhat fenn, s én annál kevésbbé kételkedtem ennek támogatásán, miután a nagyszerü eredmények, melyeket az egylet a közjótékonyság mezején előmutathat, a tagoknak buzgóságát csak nevelheté, miután a nevelés és az üdvös működésnek minden más körében az eredmény szinte csak az egyes törekvések egyesitésétől várható, s miután főkép azon üdvös inditványból, mely e lapok hasábjain fiókegyesületek felállitása iránt tétetett, s közhelybenhagyással találkozott, azon szándokot olvasám ki, hogy egyesületünk csakugyan országossá váljék; — mely fiók-egyesületei által az ország minden vidékein kiterjed, mely minden egyes megyében egy központot alakit, honnan jótéteményei kisugárzanak, s mindezen pontokat, egy nagy egészszé köti össze. Ugy vagyunk meggyőződve, hogy egyesületünk számos tagjai között nincsen egy sem, ki annak feladatát tisztábban fogná fel, s érte nálamnál inkább lelkesülne. Az egyesülési szellem csodákat visz véghez századunkban s bámulattal látjuk a roppant müveket, melyeket azok alkottak, kiket csak a haszon s nyereségnek reménye vezetett együvé, és vajjon hát e szellemnek csak akkor nem volna hatalma, midőn azt a legnemesebb érzelmek vezérlik, s az eszköz, melylyel a fukarság s pénzszomj oly sikerrel él, elvesztené hatását, midőn azt a nemes szivek legszebb céljaik kivitelére használni akarják? S azért biztam — mint talán senki — egyesületünk eredményeiben, s azért biztam e lapban, melynek fennállása — legalább a mennyire én a dolgot értem — egyesületünk országos hatásának feltétele, s azért szerződtem munkatársának, szorgalmasan — talán egyes olvasók nézete szerint, nagyon is szorgalmasan küldve hetenkint leveleimet.

Nem nagy érdem meglehet, — de bizonyosan nagy

Digitized by Google

fáradság nekem, melytől kétségtelenül felmentem magamat, ha olvasókra nem számolhatok. Mert ha régiségek, melyeket multamnak lomjaiból összeszedek, mások előtt nem nagy becscsel birnak is, próbálja más, mily élvezet multjában kotorászni, fogadom, ő is ugy jár, mint a tudós, ki valamely levéltárban régi okmányokat kutat, s egyszerre csak azt veszi észre, hogy az elsárgult lapok halvány betüi felett szemei könyekbe lábadtak.

Irni olvasók nélkül, ahoz nincs semmi kedvem. Asszony létemre ezen uton még akademikus sem lehetne belőlem, és fiatal gazdasszonyainknak csak rosz példát adnék, midőn épen azt fecsérlem el, miben a takarékosság legszükségesebb — időmet. — — Csaknem el voltam határozva, hogy egészen felhagyok levelezésemmel, s életem emlékei befejezetlenül maradnak, mint sok mű, melyet nálamnál derekabb emberek kezdettek; — de a grófné, midőn a gazdasszonyok lapját átnézte, főkép mult héten, háromszor is kérdé: vajjon miért nincs bennök a gazdasszony levele? kedves Klárim nagyon kiváncsi mi történt a Kintornyayakkal, s én, mint ön látja, ismét iróasztalomnál ülök. Ilyenek föltételeink. Fiatal korunkban száz nagy feladást tüzünk ki magunknak, vén napjainkban százszor elhatározzuk, hogy ezt vagy amazt nem teszszük többé, s a fiatal s az öreg egyiránt nem követi határozatát.

De menjünk tovább, megirtam utolsó levelemben, hogy Márton bácsi meglátogatott, s Várkövyvel találkozva, hajlamomat észrevevé. Márton bácsi sokat tartott emberismeretére, s meg volt győződve, hogy annak nagy hasznát veszi, de ezen esetben ugy hiszem, éles belátása által nem igen mozditá elő terveit. — Egy szép keleti mondát ismerek. Nem tudom kitől hallottam, vagy hol olvastam, de elmondom, mert Márton bácsi következéseit megmagyarázza.

Digitized by Google

Miután Isten az első emberpárt a paradicsomból kiüzeté, a szerencsétlenek futva az angyal lobogó kardja előtt, végre egy nagy mezőre értek. — Itt telepedtek le, a fáradságos utnak, mely reájok s utódaikra várt, első pihenő helyén, s midőn elhagyottságukat látták, — mert a mint tudva van, a paradicsom állataiból, melyekkel egyetértésben éltek, csak a kutya követé őket, s midőn előbbi boldogságuk helyére visszanéztek, melynek csak virágzó keritése látszott, szivöket mondhatlan fájdalom tölté el, és sirtak keservesen, mig végre kifáradva ebben is, szemeikre álom ereszkedett. Isten maga megsajnálta szegényeket, és az angyalok könyörögve borultak le trónusa előtt, hogy vegye vissza a szigoru itéletet, s könyörüljön azokon, kiket képmására teremtett. Végre az Ur könyörült, s magához intve egyik angyalát, egy marok tiszta buzát adott neki, mondva, hogy vigye el Ádámnak, s tegye mellé, hogy ha fölébred, készen találja azt, mi őt a nyomortól megőrzi.

Az angyal hiven teljesité a parancsot, s Ádám megálmodá, hogy Isten könyörült rajta, de a gonosz szintén látta az egészet, s mikor az angyal eltávozott, még mielőtt az alvók fölébredtek, oda sietett, s messze körül fölásta a földet körmeivel, s magonkint elszórta a buzát, s letaposta lábaival, hogy nyoma sem látszott, s mikor az ember fölébredt s körülnézett, hogy szép álmának teljesülését keresse, csak azt vevé észre, hogy hol este zöld füvet látott, most csak kopár föld maradt. — Ádám ujra elszomorodott, s nagy bajjal kereste mindennapi élelmét, gyökereken s vad gyümölcsön tengődve. De bármi nyomorult volt élete, azért nem távozott e helyről, s itt épité kunyhóját, mert az angyal, ki naponkint megjelent álmában, őt maradásra inté, s mert ha már kiüzetett a paradicsomból, innen legalább keritését láthatá, s ez is jól esett neki.

Digitized by Google

Igy multak hetek s hónapok. A gonosz hogy Ádámot gyötörje, s még inkább, hogy a magot, melyet Isten az égből küldött a szegény embernek, végkép megrontsa, őszkor rosz időt hozott a vidékre. Naponkint esett, de mindamellett az ördög nagy boszuságára tapasztalá, hogy a hely, melyen az égből küldött magot elásta, csak annál szebben zöldel, s azért mihelyest tél lett, hóval takarta az egész környéket. — Rosz napok voltak ezek Ádámra, még a csermely is befagyott, s fáradsággal kellett feltörni a jeget, hogy csak vizet kaphasson, s napestig dolgozott néha, s a fagyos földben alig talált annyi gyökeret, melylyel magának s szerencsétlen párjának éhségét lecsillapithatá.

Szegények, csaknem kétségbeestek, s az ördög, mióta a világ áll, talán soha nem gyönyörködött inkább mint ezen időben, midőn az egész emberi nemet, mely akkor élt, egyszerre ily nyomoruságban láthatta, s végképeni elpusztulását látta; de végre szerencsére eljött a tavasz s vele jobb napok.

Nehéz volt Ádám élete most is, homloka izzadságával kelle keresnie mindennapi kenyerét, de ha kereste, legalább megtalálhatá, a fák s bokrok meghozták gyümölcseiket, s ő és Éva estenkint leülve kunyhójuk előtt, átnéztek a paradicsom virágzó keritése felé, egykori boldogságukról szóltak s egy szebb jövő reményével vigasztalák magukat, midőn hosszu szenvedés után az átok sulyától megszabadulva, ők, vagy talán gyermekeik ismét boldogok lesznek. Hiszen az Isten azon perczben, melyben az embertől boldogságát elvevé, az emlékezését s reménységét adá neki, hogy el ne csüggedjen életében. S ezen kivül nekik még egy örömük van. Kunyhójuk körül csodálatos zöld boritá a mezőt. A magok, melyeket a gonosz elszórt, földdel takart s letiprott, kikeltek, s az eső, melyet azért hozott, hogy elrohadjanak, s a hó, mely alá temette, csak segité növésüket. A vetés, melyet ő

Digitized by Google

maga hintett el, frisebben nőtt minden zápor után, mig messze körben dús kalászokban hullámzott a tér, s minden mag százszorosan hozta meg termését. Ádám boldogságára, s véghetetlen boszuságára az ördögnek, ki midőn az embert megrontani s a gondviselés szándokait meghiusitani akarta, nagy fáradsággal saját czéljai ellen dolgozott.

E monda talán nem illik ide, de szép, és minthogy gazdasági dolgokról szól, már azért sem törlöm ki, mert Márton bácsi, ki egyébiránt a legjobb ember volt, ép ugy járt, mint e mondában az ördög. Elég bajt, fergeteget idézett elő eddig csöndes egünkön, de minden, mit Várkövy ellen szólt, s mit tanácsait követve nagynéném később tett, csak nevelé ébredő hajlamomat.

Erről azonban jövőre. A posta indul, föl kell adni levelemet, máskép ismét kiszorulok a gazdasszonyok lapjából. Bizony nehéz az én feladatom, félek, olvasóim még nehezebbnek fogják az találni, s nagy ügyességre lesz szükségök, hogy történetem fonalát el ne veszitsék. — Egész helyett csak töredékeket kapnak, de nem ilyen-e minden emberi élet, még azé is, ki saját multjára visszanéz.

TIZENHETEDIK LEVÉL.

Engem semmi nem szomorit inkább, mintha eszembe jut, mennyi szükséges arra, hogy magunkat boldogoknak érezhessük, s mi kevés kell, hogy ez egész boldogságunkat elrontsa, — s pedig még fiatal korunkban is, midőn a multnak emlékei örömünket még nem zavarják, s tapasztalásaink nem rontják meg bizodalmunkat.

S legyen közbevetőleg mondva, a tapasztalásnak alig veszszük más hasznát, legalább nem tapasztaltam sem maga-

Digitized by Google

mon, sem másokon. — Minap olvastam valahol, hogy a népek nem tanulnak semmit a történetből, s a regényeknek korunkban több hatása van, mint a legjobb históriának. — Egyesekre nézve kétségtelen, hogy az, mit tapasztaltak, kevesebb befolyást gyakorol cselekedeteikre, mint ábrándjaik, s talán nincs fiatal leány, ki midőn magának jövőjét festi, nem inkább a szép tündérmesékből, melyeket mint gyermek hallott, mint az élet tapasztalásaiból venné, melyeket idősebb barátai vele később közlenek. — S az legszebb kiváltsága a fiatal kornak, s talán nemünknek is; mely — ne vegyék rosz néven férfi olvasóim — megengedem, sokkal roszabb verseket csinál, — de sokkal költőibb, s ezért képes oly tiszta boldogságra, minőről férfiunak fogalma sincs, ki bár mennyire emelkedjék, egyik lábával mindig a földön marad. De ez az oka, hogy e boldogság megrontására még kevesebb kell.

Az ifju, ki ha a jövőről ábrándozik, dicsőséget s a föld kincseit látja maga előtt, — mert habár egy uj predicatort idéznék elő a nő irók ellen, becsületes gazdasszony létemre az igazságot nem hallgathatom el. — Nincs férfi, ki még legköltőibb pillanatában magáról egészen megfeledkezik, s kinek, ha már áldozatra készül is, a koszorúk nem jutnának eszébe, melyekkel az áldozat fölékesittetik, s épen azért a férfiu erősebben is ragaszkodik ábrándjaihoz. Sokat kell tapasztalnia, s néha évekig küzd, mig czéljait elérhetlennek ismeri. — A leánynak boldogsága álom, tiszta s önzéstelen; hogy örökre eltünjék, nem szükséges más, minthogy szemeit fölnyitva, egyszer körültekintsen, s néha egy szó elég, hogy őt felébreszsze.

Szegény Márton bácsi, nem tudta meg soha életében, mily boldogságtól fosztott meg, s azon éles replikák, melyekre oly hiú volt, bizonyosan nem fájtak senkinek ugy,

Digitized by Google

mint a jóizüeknek képzelt tréfák, melyekkel, mióta szivem titkát sejdité, üldözni meg nem szünt.

Ezekben sem volt semmi gonoszság. Nem mutatott ellenszenvet Várkövy ellen, sőt, bár mennyire eltértek politikai nézeteik, elismeré nagy tehetségeit. Talán nem is tartá az egész dolgot komolynak, vagy, mert legalább Várkövy részéről komoly szándékot föl nem tett, épen javamat kereste. Sőt talán nem is igen bánta volna, ha másba szeretve, Kintornyaynak, kit ő nevelt, fényesebb összeköttetésü nőt kereshet. Hisz nagynéném öröksége ezen esetben is biztositva vala; mit érdeklé őt sorsom? De annyi bizonyos, hogy bár mik voltak is szándokai, eljárása által csak sértve érzém magamat.

Várkövy jelenlétében többnyire politikáról szólt, mely akkor az 1830-diki országgyülés közeledvén, a férfiak figyelmét csaknem kizárólag magára voná; s ilyenkor csak ha tekintetünk találkozott, jöttem zavarba. Néha a nélkül is, mert mig Várkövyre hallgatva, ki országos dolgokról ifju lelkesedéssel szólt, szavai elragadtak, mintha nagybátyám szuró tekintetét érezném, mely rajtam függ, s látnám keskeny ajkainak gunyos mosolygását. — De alig ment el szomszédunk, s alig maradtunk magunk, vagy csak a doktor s tiszteletes társaságában, midőn tréfáihoz fogott. — Csak nehány napot töltött ez izben házunknál, de csaknem meggyülöltem őt, s midőn végre hallám, hogy holnap Pestre indul, ugy fogadtam a hirt, mintha vele mindentől megszabadulnék, mi életemet az utolsó napokban elkeserité. — —

Csalódtam.

Utolsó este nagynéném jókorabb küldött el. Nagy asztala telve vala irásokkal s számadásokkal, s még sok dolga volt nagybátyámmal, s én örültem, hogy szabadulhatok. — Ugy is hajnalban — mikorra utra készült — még egyszer

Digitized by Google

kelle találkozni vele, s előre féltem a bucsútól. — Egy ideig a kertben s várromunknál jártam körül. De az öreg Őrzse, ki a gyönyörü nyári estét élvezve, a konyha előtt ült, meglátva, hozzám szegődött, s hogy beszélgetésétől szabaduljak, mondám, hogy álmos vagyok, s szobámba vonultam.

Oly hangulatban valék, midőn még azoknak társasága is türhetlenné válik, kiket szeretünk. Csaknem boldognak érezém magamat, hogy egyedül lehettem.

Az ablakhoz ültem, melynek félig nyilt zsaluin át a hold sugárai beragyogtak szobámba, s átengedém magamat gondolatimnak.

Csak hetek multak, mióta Várkövyvel találkoztam, de azóta mennyire megváltozott minden. Helyzetem, jövőm, minden, mit magam körül láttam s én magam. Képzelhettem volna-e csak hetek előtt, hogy ily boldog lehetek, s ily szerencsétlen, minőnek magamat most érezém. Tulajdonképen ok nélkül, mert hisz nem történt semmi, mivel bánatomat igazolhatnám, — de fiatal korunkban nem ilyenek-e legtöbb s legnagyobb fájdalmaink?

Gondolatimból lépések ébresztettek föl. — Nagynéném Mártonnal elvégezve munkáját, vele a kert középső utján járt föl s alá. A holdvilágnál tisztán kivehetém alakjaikat, s nagynéném mozdulataiból látám, hogy beszélgetésök élénk lehetett. — Egy idő után a padra ültek, mely épen ablakom előtt állt. A félig zárt zsalu eltakart, s ha eszökbe jutottam volna is, nem láthattak, s egészen tartózkodás nélkül szóltak egymással, ámbár beszélgetésök épen rólam folyt. — Érzém, hogy nem kellene hallgatóznom, s hogy vissza kellene vonulnom az ablaktól. Pirultam magam előtt — — — de ott maradtam. Helyzetemben mily leány nem tette volna?

— S én ujra is azt mondom, hogy kis hugunk szerelmes — folytatá a beszélgetést Márton — fülig szerelmes,

Digitized by Google

mi kétségen kivül azért vált szójárássá, mert az ily szerelemmel annak, mi a földön felül van, az agynak, a józan észnek semmi része nincs.

— Én pedig azt mondom, hogy nem szerelmes — válaszolt nagynéném, kinek emeltebb hangjából fölgerjedése vala észrevehető — s nem veszed rosz néven, ha mondom, hogy nagy jurista létedre — minőnek tisztellek — te az ily dolgokat nem érted.

— S ki érti — vágott szavába a másik — nénémasszony vagy más? Tudja miért virágzik bizonyos virág csak bizonyos időben, és sem előbb, sem később? vagy miért tikkasztóbb a levegő ma, mint tegnap volt? Látjuk, érezzük, de okát senki nem mondhatja meg, s ilyen a szerelem; bizonyos szükséges átmenet fejlődésünk történetében, egy nap, életünk évszakai között, — s mi hugocskánkat illeti, itt még azt sem mondhatjuk. Az eset azon ritkák közé tartozik, melyeken még bámulnunk sem lehet, mert én legalább igen természetesnek tartom, hogy Várkövybe szeretett. — Ménkő kedves ember, s nekem ugy látszik, csinos is.

— Csinos! kedves! s ki mondta, hogy nem az? — szólt ismét nagynéném nyugodtabban. — Azt is megengedem, hogy Mariska szivesen társalkodik vele. Magam is örülök valahányszor találkozunk, de azért szerelmes vagyok-e belé? s ugyanazon bizonyossággal állitom, hogy a leánynak sem jut semmi eszébe.

— Még azt is megengedem — válaszolt a másik, — miután Pesten s a világ más városaiban akár hány leány található, ki egész esztendőn át a szerelemről gondolkozik, s egész regényeket játszik el, s életében soha nem volt szerelmes, miért ne lehetne faluhelyeken egy-egy ártatlan hajadon, kit a legtisztább s feláldozóbb szerelem mintájául állithatnánk föl, s ki soha a szerelemnek még nevét sem mondta

Digitized by Google

ki. — A háztető lángban állhat, s azok, kik az első emeletben laknak, nem is gyanitják, de abból nem következik, hogy a láng csak képzeletem szüleménye, s hogy a szegény tudatlanoknak nem forog veszélyben mindenök.

— De ez esetben azért mégis csalódtál — mondá nagy néném — s nem tudom mit vétett e szegény leány, hogy reá ilyeneket akarsz fogni.

— Nekem nem vétett semmit, s nem fogok semmit senkire. Nem szokásom — válaszolt Márton élesebben — s ha ugy tetszik, abban hagyhatjuk az egészet, ugy is csak két okból hoztam szőnyegre.

— Sőt nem hagyjuk abba — ellenzé nagynéném — nekem nem szokásom, hogy a vitatkozásnak kitérjek. S mik okaid?

— Az első — válaszolt amaz — mert tudom, hogy tisztelt nénémasszonynak legforróbb óhajtása, hogy Mariskából és Kintornyayból pár legyen. Én, mint igen jól tudja, nem igen helyeslém e tervet. Nem szeretem a házasságokat közel rokonok között, de minthogy oly esetekben, hol fontosabb birtokviszonyok forognak fenn, nem ragaszkodom e nézetemhez, s minthogy igen természetesnek találom, hogy miután vagyonát a Kintornyay-családnak szerezte, s nem is adhatja másnak — egyszersmind azt is kivánja, hogy e leány, kit fölnevelt és szeret, annak élvezetében részt vegyen; én, a mint mondom, természetesnek találom, hogy Mariskát közös örökösünknek szánta.

— És az is lesz — mondá nagynéném — azért jótállok.

— Nem merném oly biztossággal állitani — jegyzé meg Márton — de megengedem.

— Megengeded? — S nem hiszed, ha én mondom!

— Ha ugy kivánja, még hiszem is — folytatá Márton nyugodtan, mint mindig, valahányszor érzé, hogy okai meg-

Digitized by Google

czáfolhatlanok — Mariska jó leány, s ha nénémasszony határozott akaratát látja, talán még csak kényszeritésre sem lesz szükség. — De az én fiam — mert miért ne nevezzem igy? — más legény. Szeret az igaz, tűzbe menne értem, még meg is házasodik, ha ugy kivánom; de hogy oly leányt vegyen el, ki mást szeret, azt már nem teszi. Akkor inkább fölszedné sátorfáját, s ott hagy mátkával s örökséggel együtt. Ismerem a fiút. Jó feje van, de fejes is ám; tetőtől talpig Kintornyay, s épen azt szeretem benne.

— Ugy látszik, házadban mások parancsolnak — mondá nagynéném gunyosan.

— Nem tapasztaltam eddig — válaszolt Márton — én ez esetben tökéletesen egyetértek Gáborral. — Nem azért neveltem őt, hogy szerencsétlenné tegyem.

— Szerencsétlenné? — képtelenség! — vágott szavába nagynéném.

— Már pedig az ugy van tisztelt nénémasszony — folytatá bátyám. — Nem saját tapasztalásból szólok, mert hála Istennek, nem volt soha alkalmam, a házi boldogsággal megismerkedni; de elég nagy családban fordultam meg, s ott láttam az ily házasságok következéseit. Még vagyoni tekintetben is veszélyesek, s akár hány esetet mondhatok, hol egész családok a legnagyobb birtok mellett elpusztultak, csak mert egy házaspár nem tudott megegyezni egymással, s ha Gábor oly leányt, kiről tudja hogy mást szeret, elvenni nem akarna, csak azt mondhatnám neki, hogy jól teszi, bármennyire sajnálnám is, ha az által édes nénémasszonynak, kit annyira tisztelek s szeretek, egyik legforróbb ohajtása meghiusul. S ez az első ok, melyért kérem, forditsa minden figyelmét arra, hogy e dolog tovább ne fejlődjék.

— És a második — kérdé nagynéném, kinek fölgerjedését szavának hangjából észrevevém.

Digitized by Google

— Második okom, a szegény leány — válaszolt Márton — meg vagyok győződve, már most is szereti Várkövyt, s ezen érzés napról napra erősebb lesz. Mi legyen ebből? — Várkövy talán nem is veszi észre, vagy ha észreveszi, nem tulajdonit több fontosságot a dolognak, mint más esetekben. Ő nem púpos hátu, s bizonyosan többször vette észre, hogy személye egy vagy más nőt érdekel. Neki a részvét, melyet az ártatlan falusi leánynál talált, jól esik, miért utasitsa azt el magától? De engedjük meg, hogy Várkövy Mariskát szeretné, ugyan elveheti-e? — Mert végre is az egész kérdésnek practicus oldala csak abban fekszik? — Mint többször mondám, igazi rokonszenvet érzek e fiatal ember iránt. Kedvem szerint kissé liberalis, — hol a szabadelvüség, mint fiatal embereknél, nem annyira elveken, hanem érzelmeken alapul, s inkább a sziv dolga, ott az idővel megjavul. — De vajjon Várkövy azon helyzetben van-e, hogy Mariskát elvehesse? — Ismert névvel s szép összeköttetésekkel lép a világba, s ez valami, mert kész helyet talál, de hogy ezt elfoglalja, vagyonra van szüksége, vagy legalább erős támogatásra, s ily házasság neki csak akadály lehetne. A szerelem szép dolog. Fűszere életünknek, de nem pótolhatja az anyagiabb eledelt, melyre szükségünk van. — Tegyük föl azonban azt is, hogy Várkövy minderről megfeledkezik, mind ezen tulteszi magát, — mi lesz törekvése? Keveset voltunk együtt, de annyit ebből is láttam, hogy nagy ambitiója van. Ő nem azon emberek közé tartozik, kik szűk körben egy nő szeretete által boldogitva érezhetik magukat. Ő hatáskör, név, hatalom, dicsőség után vágyódik, s épen ezt szeretem benne. Szeretetre méltónak látszik, s megengedem, igen boldogithatja nejét, de csak ha életének egyéb vágyai is teljesültek, vagy ha legalább értök küzd, s azon pályán maradhat, melyre őt lelkületének szükségei vezették; de ha ezt

Digitized by Google

nem teheti, s ennek következtében szerencsétlennek érezi magát? — Ha jól ismerem az embereket, Várkövy bármi szeretetreméltónak látszassék, azok közé tartozik, kik ily viszonyok között nagyon kellemetlenek tudnának lenni nejeik iránt. — — Hát még ha meghiusult reményeiknek oka épen házasságukban fekszik, ha maga a nő, ki hozzá szeretve ragaszkodik, végre kénytelen bevallani magának, hogy minden szeretetével férjét csak boldogtalanná tevé. — Hogy őt magasabb aspiratióiban csak akadályozta, hogy ragaszkodása neki csak teher, mely miatt a fényes pályán, melyre vágyott, czélt nem érhet. S higyje el nénémasszony, ha Várkövy Mariskát elvenné is, csak ez lenne következése, és a leánynak elég esze van, hogy ezt igen rövid idő alatt átlássa, s elég szive, hogy ezáltal véghetlenül szerencsétlennek érezze magát.

Hogy nagynéném Mártont félbeszakitás nélkül szólni hagyá, mutatta a hatást, melyet szavai reá tettek, még inkább észrevehető vala az a hangból, melylyel kérdé: hát mit tegyen?

— Erről fogalmam sincs — válaszolt amaz. — Törvényes dologban tudom mit tegyek, hogy valamit elérjek, s főkép megakadályozzak, de szerelmi viszonyokhoz nem sokat értek, azonban mindennek megvan oka és módja.

A beszélgetők ezalatt fölkeltek, s ismét föl s alá kezdtek járni, s igy nem követhetém tovább beszélgetésüket. — A hatást, melyet az, mit hallottam, reám tett, olvasóim elképzelhetik.

Reggelig ott maradtam az ablak mellett — s átgondoltam minden szót. Sirtam keservesen. — De el voltam határozva: hogy bármi történjék velem, s ha Várkövyért semmit nem tehetek, legalább nem leszek akadály a fényes pályán, mely reá vár.

Digitized by Google

TIZENNYOLCZADIK LEVÉL.

A mennyire én tudom, a beszéd ritkán térit meg valakit. A legszebb predikácziónak és politikai beszédeknek sikere többnyire abban áll, hogy egyeseket megindit, a közönséget a szónok jelességéről győzi meg, s a magasztos beszéd után, mindenki előbbi meggyőződésével tér vissza lakába, vagy helyesebben mondva, hogy épen ugy meggyőződés nélkül megy el, mint a gyülekezetben megjelent, s ugyanezt tapasztaljuk a magánéletben is. — A sok jó tanácsnak, melyet barátaink- s rokonainktól nyertünk s nekik osztogatunk, — mert e részben bőkezüek még a rokonok is — eredménye a tanácsadó részéről az öntudat, hogy kötelességét teljesiti, annak részéről, kinek a tanácsot adák, egy kis unalom vagy boszuság, s csaknem soha az, hogy tanácsunkat kövessék. — — De ha beszédeinkkel nem tériljük meg az embereket, annál többször történik, hogy őket beszédeink által eltériljük utjokról, s pedig épen ellenkező irányban, mint óhajtottuk.

Hosszu s elég mulatságos könyvet irhatnék, ha csak azon eseteket szedném össze, melyekre magam emlékszem. Hány emberben nem támadt egy bizonyos gondolat, s hányszor nem vált az, mi első pillanatban csak véletlen ötlet, való, szilárd határozattá, csak azért, mert jó barátai féltek, hogy bizonyos dolog eszébe juthat, vagy mert feladásul tüzték ki maguknak, hogy bizonyos eszme ellen küzdjenek, melynek az illető első pillanatban maga sem tulajdonitott semmi fontosságot. — Igen természetesnek tartom, ha — mint mondják — az oppositiónak főhibája, hogy nem szerény. Nincs is oka reá, mert hisz a legtöbb s legnagyobb

Digitized by Google

dolgok az ellenzés által történnek, — ha nem is a politikában, legalább az életben, igaz másképp, sőt ellenkező irányban, mint akartuk; de a nagy eredmény azért megvan, s mi büszkék lehetünk reá.

Ily szempontból Márton bátyám utolsó beszélgetése nagynénémmel, csodákat mivelt. — E nélkül azon viszonynak, melyben Várkövyhez álltam, talán nem lettek volna állandóbb következései.

A tapasztalások, melyeket családja bukásánál tett, elkeseriték őt rokonai s ismerősei sőt az élet iránt, s ezért határozá el magát, hogy visszavonulva mindentől, kis birtokán fogja tölteni életét. De nagybátyámnak igazsága vala, hogy ezen határozat nem lehete végleges. Ifjabb vala, érzé tehetségeit, és sokkal több ambitióval birt, semhogy ily jókor a küzdelemről lemondjon; és ha semmi közbe nem jő, valószinüleg nehány hónap vagy legfelebb egy év után lemondva föltételéről, jószágát bérbe adva, azon pályára lépett volna, hová őt barátai hivták, és saját lelkülete vezette. — Ismeretségünkből nem maradt volna semmi egyéb, mint nála egy kellemes, nálam egy fájdalmas emlék, — mert hisz már előbb is szerettem őt — s nagynénémnél egy beszélgetésnek tárgyával több, azon időről, midőn még szomszédságunkban lakott. — Szegény Márton elrontott mindent.

Nagynéném meg vala győződve, hogy senki az embereket nálánál jobban nem ismeri — hisz ki nem hiszi ezt magáról — és bizonyos értelemben igazsága volt. De mint mások, ugy ő az embereket csak bizonyos tekintetben ismeré, s ha midőn jószágvétel vagy peres viszonyai forogtak kérdésben, az emberek legtitkosabb gondolatait helyesen sejdité, a legközönségesebb viszonyokat s azon emberek jellemét, kikkel élt, sokszor egészen hibásan fogta föl. S ehez járult jelleme, mely még ha a helyes irányt belátta volna is,

Digitized by Google

őt annak követésére képtelenné tevé. — Nagynéném mindent, mit életében kivitt, a szilárdságnak köszöné, melylyel nézeteihez ragaszkodott; az erélynek, melylyel saját szándokait követé. — Senki nem volt kevésbbé alkalmas arra, hogy czélja után nem az egyenes uton törjön, vagy egy távolabb fekvő érdek kedveért, másoknak nézetei s érzelmei iránt kiméllettel viseltessék. — Mit akart, azt tette, s tette nyiltan csaknem erőszakosan, s igy járt el Várkövy s én irányomban.

Alig ment el nagybátyám, midőn e tárgyról velem szólt, s ámbár egy szóval sem mondtam ellent, sőt biztossá tevém, hogy én is meg vagyok győződve, miként szomszédunk semmi más szándokból nem keresi föl házunkat, mint mivel társaságunkban jól érzi magát, s miként én is elhiszem, hogy Várkövyt nagyobb szerencsétlenség nem is érhetné, mintha megházasodnék, az utat, melyen nagyra mehet, önmaga zárja el maga előtt; nagynéném beszélgetésünk alatt mindig szenvedélyesebbé vált, s végre azon nyilatkozattal fejezte be azt, hogy bármi történnék, ő soha ily házassághoz egyezését adni nem fogná.

Sértve érzém magamat a mód által, melylyel nagynéném velem szólt, s még inkább, midőn valamivel később az ablakból látva, hogy Várkövy hozzánk jő, szobámba küldött, s mondá, hogy mig itt lesz, ne jőjek ki.

Miért ne lássam őt, miért ne szóljak vele? hisz én lemondtam szerelmemről, vagy nem szeretetemről, csak a reményről. — De vajjon igy kell-e elválnunk egymástól? Tett-e ő valamit, miért a viszonyt, melyben egymáshoz álltunk, egyszerre megszakitanunk kellene? nem maradhatunk-e legalább barátok, távolból, de érdekkel követve egymást a messze eltérő pályákon, melyekre végzetünk állitott, mint olyanok, kiknek nincsenek közös reményeik, de kiket egy közös kedves emlék köt egymáshoz?

Digitized by Google

És Várkövy mit gondolhat magában? Nagynéném, ki előbb a legnagyobb barátsággal viseltetett irányában, ki vele minden dolgairól a legnagyobb érdekkel tanácskozott, most egyszerre a legnagyobb hidegségre kényszerité magát. Első napokban valószinüleg szeszélynek tulajdonitva nagynéném magaviseletét, s azt véletlennek, hogy mihelyt a szobába lépett, valami dolog ürügye alatt, kiküldettem. Várkövy még eljött, de később nem ámithatva magát, látogatásai mind ritkábbá váltak, s végre egy egész hét mult a nélkül, hogy őt házunkban láttam.

Elős ör életemben nehezteltem nagynénémre. Igazságtalannak találtam magaviseletét, s ő valószinüleg a szótalanságban, melylyel mellette ülve, sokszor órákig folytatám munkámat, csak makacsságnak jelét látta, s lassankint elidegenedtünk egymástól.

Nagyon szerencsétlennek éreztem magamat ezen idő alatt, s mennyire akkori érzeményeimre visszaemlékezem, nem annyira azáltal, mi történt, mint nagynéném bánásmódja által. — — El voltam határozva az áldozatra. — Mióta azon meggyőződéshez jutottam, hogy igy jobb Várkövyre nézve, semmi nem ingathatta meg feltételemet, de magam akartam hozni az áldozatot, szabad akaratomból, s midőn nagynéném akadályozá, hogy vele találkozzam, mélyen sértve érezém magamat legszebb érzelmeimben. Mintha azon egytől fosztattam volna meg, miben vigasztalásomat kereshetém, az öntudattól, hogy legszebb reményeimről magam mondok le, s lemondok annak javáért, kit szeretek. — Minél inkább észrevevém, hogy nagynéném nem akarja, hogy Várkövyvel szóljak, annál inkább vágyódtam ily találkozás után. Ugy tetszett, mintha éltem boldogsága ettől függne, s mindazon bánat, mely ifju szivemet terhelé, el fogna enyészni, ha vele csak egyszer, csak nehány pillanatig nyiltan szólhatok.

Digitized by Google

Ez egyben a sors kedvezett. Nagynéném, ki az utolsó időben ha valahová ment, mindig magával vitt; miután Várkövy egy hétnél tovább házunknál nem vala, s mint maga mondá, meg volt győződve, hogy többé nem jő, egy délután, mig maga kocsin egyik pusztájára ment, otthon hagyott; s alig ment el, midőn egy negyed óra mulva a kertbe, hol munkámmal ültem, Várkövy lépett.

Nem irom le meglepetésemet, a fölgerjedést, melybe látása hozott. Érezém, hogy tisztába kell jőnünk egymással, s szivem dobogott.

Látszólag föl vala gerjedve ő is. — Hallgatva nyujtá kezét s mellém ült. Halványabbnak látszott mint máskor, s arczának kifejezése komoly, csaknem szigoru vala.

Nehány perczig hallgatva ültünk egymás mellett, mig ő azon egyszerü kérdéssel kezdé meg a beszélgetést, mi által adott arra okot, hogy nagynéném magaviselete, mely egykor oly barátságos vala, egyszerre megváltozott.

Hogy e kérdésre válaszolni helyzetemben nehéz volt — azt olvasóim el fogják ismerni. Nem is válaszoltam azonnal, de nem tudom mit rebegtem, s mire ő szintén nem tudom mit viszonzott, s igy egyideig szót váltva egymással, végre kimondtam az igazságot.

— Sejditém — válaszolt ő keserüen — nagynénje a nagy aquisitor, növendékének bizonyosan nem egy megbukott család örökösét választja férjül. Ő sokkal jobban számit s ha van panaszra jogom, legfelebb a modor ellen lehet, melylyel szándokait velem tudatja. De ön egyetért-e nénjével? ön is igy gondolkozik-e?

— Ön nagyon igazságtalan nagynéném iránt — válaszoltam — ő tiszteli önt, s ez esetben a vagyon kérdése nincs befolyással határzatára.

— Ön is helyesli tehát e határzatát?

Digitized by Google

— Helyeslem — viszonzám összeszedve minden erőmet — és ha ezt önnek ily nyiltan kimondom, oka az, mert meg vagyok győződve, hogy mit nagynéném tesz, önnek érdekében fekszik.

— Az én érdekemben? — kérdé keserüen.

— Igen, ön érdekében — folytatám, s szivemnek mély érzése legyőzte elfogultságomat. — Ön nem arra született, hogy életét ismeretlenül e kis faluban töltse el. Ez jó nekünk, de önre szebb pálya vár.

— Minden pálya elvezet köréből, s igy önnek szépnek látszik, — szólt ő keserüen mosolyogva.

— Ön nem hiszi maga sem mit mondott, — viszonzám, — bizonyosan többször elmondta magának, mit most tőlem hallott. Legjobb barátja, öreg orvosunk igy vélekedik. — Nagy bátyám ezen nézetét fejezte ki. — S ekkor elmondtam mindent, mit nagybátyám fényes kilátásairól beszélt. — Szóltam a dicsőségről, mely reá bizonyosan vár, szóltam a hazáról, melynek szüksége van minden jelesebb fiának szolgálatára, azon meggyőződéssel, azon melegséggel, melylyel tizenhét éves korunkban ily tárgyakról gondolkozunk, s ha egy szeretett lénynek jövője forog kérdésben, szólni is tudunk.

Ő hallgatott. Arczának kifejezésén meghatottsága látszott.

— Köszönöm az érdeket, melylyel jövőm iránt viseltetik, s mélyen meg vagyok hatva jósága által, de higyje el, tulbecsüli tehetségeimet. Volt idő, midőn jövőmet én is igy láttam magam előtt, s ez idő nem régen mult. De mi akkor biztosnak látszott, ma lehetetlen, s mért folytassak oly küzdelmet, melynél a győzelem lehetetlen.

— És miért? — kérdém én — ön több nehézséget fog találni pályáján, mintha családját nem éri szerencsétlenség.

Digitized by Google

Nagy vagyon nagy előnyöket adhat, de azt is — mint én hiszem — csak azoknak, kik a mindennapiság körében maradnak. — Ki magasabbra vágyódik, az csak önereje által emelkedhetik föl.

— Önnek igaza van; de hogy a rögös pályán haladhassunk, egyre szükségünk van: bizodalomra; bizodalomra magunkhoz, s az emberekhez. — Ne gondolja azt, hogy családom bukása, hogy szegénységem birt arra, hogy nagyravágyó föltételeimről lemondjak. — Mig a veszteségben, mit szenvedtünk, csak vagyonunk vesztét látám, nyugodtan, majdnem közönbösen viseltem azt, s csak atyámat sajnáltam. — A gondolat, hogy állásom ezentul magamtól függ, hogy a helyet, melyet a világon elfoglalok, csak magamnak fogom köszönhetni, inkább tettre serkentett s lelkesite. — De ha ön mindazon aljasságnak csak tizedrészét tudná, melyet tapasztaltam, mindazon nyomoruságot, az emberek nyomoruságát, melyet ily pillanatban egyszerre ismerni tanulunk: átlátná, hogy oly pálya után nem vágyódhatom többé, mely arra kényszerit, hogy az emberekkel érintkezésben maradjak. — Mentül magánosabb a hely, minél távolabb az emberek zajától, annál jobb nekem. — Barátaim e határzatban, hogy itt fogok élni, áldozatot láttak; s az nem áldozat. Ha valahol, csak ily viszonyok közt találhatok megelégedést.

Megjegyzém, hogy csalódik, hogy helyzetével csak azért elégszik meg, mert uj, s hogy később bizonyosan többre fog vágyódni.

— Többre, igen, — szakitott félbe megindulással. — Én többre vágyódtam volna, többre vágyódom most is. Önnek igaza van. Szerény házam, a szük kis kör, melyben életem folyt, csak azért elégitett ki, mert benne magánosan nem éreztem magamat; mert önnel találkoztam; mert reméltem, hogy találék végre egy szivet, mely megértett. — Igen,

Digitized by Google

egész megelégedésemnek, boldogságomnak oka ön, ön maga, és vajjon elüzhet-e magától, egy meleg szó, azon vigasztalás nélkül: hogy ha már válnunk kell, legalább nem ön akarja ezt. Hogy nem ön kivánja távozásomat, hogy nem fog elfelejteni, hogy egykor talán . . . .

Várkövy beszéd között megfogta kezemet, s én azt nem vontam vissza, s nem tudom ennyi kérdésre mit feleltem volna; — — ha épen ekkor nagynéném nem állott volna előttünk.

Digitized by Google

KÜLÖNFÉLE ALKALMI IRATOK.

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYAR GAZDASSZONYOK *).

1863.

Midőn a magyar gazdasszonyok egyesületének alakulása inditványba hozatott, a részvét mellett, mely ezen eszme iránt nyilatkozott, nem hiányzottak egyesek, kik egy ily egyesület alakulását haszontalannak, sőt károsnak állitták, legalább annyiban, mennyiben mindent károsnak mondhatunk, mi nagy tevékenység mellett semmit nem mozdit elő, s ha máskép nem, legalább az által árt, mert sok erőt s nemes lelkesedést pazarol el, mely más czélokra jobban vala használható, s nem mondhatjuk-e ezt a magyar gazdasszonyok egyesületéről is? Senki nem tagadhatja azon feladásoknak fontosságát, melyeket ezen egyesület magának kitüzött. A ház alapja a hazának; a családi élet erényei képezik az elemeket, mikből a nemzet nagysága s dicsősége alakul, s tisztán anyagi jólét szempontjából tekintve, azon vagyonnak, melyet munkássága teremt, legnagyobb része csak az egyes háznépek fentartására, jólétére, kényelmére szolgál, s az egyes tüzhelyeknél emésztetik fel, s ki nem látná át, menynyire fekszik a hazának érdekében, hogy azok, kiktől a háznak rendje függ, kik minden családi erényeknek támaszai, s kiknek kezein az, mit az egyes háznép szüksége igényel, s

*) A „Magyar gazdasszonyok hetilapját", mely szerkesztésem mellett adaték ki, ezen czikk nyitá meg. Vachott Sándorné.

Digitized by Google

igy a nemzet összes vagyonának nagy része keresztül megy, — — hogy gazdasszonyaink jól töltsék be helyeiket; — de vajjon ezt eszközölhetik-e egyesületek?

Minden háznépnek jóléte a nőtől függ, ki felette őrködik. Ha szerető és hű, ha szorgalmas és takarékos, a család jövője biztositva van, s a férfiu, kinek neje e négy tulajdonnal bir, feltalálta azt, mit, mint a négylevelü lóhert, ezeren keresnek, de mire csak a szerencse fia akad. S a jótékony hatás, melyet a nő saját körére gyakorol, nem annak köszönhető-e, hogy magát kizárólag ezen körnek szenteli, hogy csak abban él, hogy mindent, a mi általános, a mi közügy, férfiakra bizza nemes önzésében, melynek alapja: szeretet, s csak kevesekért, de egészen feláldozza magát. De vajjon a haszon, melyet egyes gazdasszonyi tárgyak feletti tanácskozás, és azoknak kiállitása eszközölhet, kipótolhatja-e a veszteséget, melyet szenvedünk, ha gazdasszonyaink idejöket, mely egészen saját háztartásukra vala szentelve, közügyek tárgyalására forditják?

Ezen, s ehez hasonló aggodalmakat sokszor, midőn a magyar gazdasszonyok egyesülete működését megkezdé, s ha ez egylet első időben hölgyeink között kevesebb részvétre talált, mint azt minden nemesért buzgó keblüktől várni lehetett, az ok abban fekszik, hogy közülök is sokan érzék ezen megjegyzések alaposságát s mert ha csakugyan nem lenne más ezen egyletnek feladata, minthogy a házi gazdasszonykodás körében egyes javitások hozassanak be, egy a haza fővárosában székelő egylet, talán nem a legfőbb eszköz, mely által e czél elérhető.

De vajjon, ha a gazdasszonyi egylet eddigi működésére visszatekintünk, nem czáfolja-e meg az mindezen ellenvetéseket? Alig három éve, hogy ez egylet létezik, a gazdasági tárgyak kiállitása, bármennyi érdekeset foglalt magában, a

Digitized by Google

gazdasszonykodás egyes ágaira talán kevés hatást gyakorolt, de midőn e részben is nagy előny, hogy a közfigyelem oly tárgyak fontosságára fordittatott, melyekről épen mert mindennapiak és közhasznuak, eddig nem gondolkoztunk, — vajjon a gazdasszonyok egylete nem tett-e mást? — s midőn jelentéseiből látjuk, hogy az egyesület (csak kis körben terjedve el) már hat árvának neveléséről gondoskodik, s kész még hatot pártfogásába venni, s hogy részint az egylet, részint egyes lelkes tagjai által az alföldön szükölködő hontársainak felsegélésére tetemes adakozásokat gyüjtöttek s gyüjtenek naponkint, — nem kell-e megvallanunk, hogy az egyesület, — melyet csak a közjó iránti buzgóság s nemes tevékenység utáni vágy hozott létre, s melynek első keletkezésénél bizonyos meghatározott céljai még nem voltak, — működése között feltalálta természetes hivatását; s midőn az árvák nevelésében, s a jótékonyságban keresi föladatát, oly czélt tűzött ki magának, melynek fontosságát valamenynyien elismerjük, s melyért azok, kik azt maguknak kitüzték, nem csak minden jobb ember rokonszenvére, hanem támogatására számolhatnak, főkép hazánkban, hol ez irányban eddig, fájdalom, oly kevés történt.

Hazánk szegénység tekintetében más országoknál kedvezőbb helyzetben van. Gyáripar, — mely midőn kincseket teremt, oly néposztályoknak keletkezését idézi elő, melynek jóléte, sőt élelme egyes iparágak virágzásától függ, — nálunk nem létezik, s igy hazánk, ámbár egészben véve szegényebb, mégis aránylag kevesebb szegényt számol népessége között, mint más, hazánkat főkép az ipar mezején megelőző országok. Hogy azonban nem csak egyes, a természettől kevésbbé megáldott vidékeinken, hanem a hon leggazdagabb részeiben is találhatók szegények, s hogy azok száma azon arányban fog mindig szaporodni, a melyben viszonyaink más

Digitized by Google

országok viszonyaihoz közelitenek, azt, ki e hazát ismeri, nem fogja tagadni, valamint azt is el kell ismernie, hogy kevés kivétellel talán alig találunk országot, mely szegényeiről kevésbbé gondoskodnék.

Minden humanitási intézetnek hiányában vagyunk, az árvák neveléséről, a betegek ápolásáról, a szükölködők segélyezéséről, az aggok ellátásáról e hazában gondoskodva nincs, és ki nem látja, hogy e kötelességeknek további elhanyagolása, e hazában még nem ismert bajokat s veszélyeket idézhet elő.

Épen mert a pauperismus nálunk azon ijesztő alakban lépett fel, melyben azt más országokban látjuk, épen mert — az ország nagy részében legalább — e métely terjedését megakadályozhatjuk, azért szükséges, hogy figyelmünket most forditsuk e tárgyra, s kit illetne ezen ügynek kezdeményezése inkább, mint azokat, kik, midőn a szenvedők fájdalmait enyhitik, csak női hivatásukat teljesitik?

Jól tudom, hogy az egylet a létező bajokon tökéletesen nem segithet s hogy e lap, mely nem csak ebben, de minden egyébben az egylet közlönyeül szolgál, sem minden szenvedéseket nyilvánosság elé hozni, sem azoknak orvoslására a kellő eszközöket feltalálni nem képes, de hogy a humanitásnak ügye az által, ha azt hölgyeink felkarolják, sokkal inkább segittetik elő, mint bármi más eszközök által, s hogy tettleg a szegények inségéről, az árvák neveléséről, az elaggott munkások ellátásáról jobban lesz gondoskodva, ha lelkes nőink figyelme e tárgyakhoz fordul, mintha szegényebb állapotáról a legtökéletesebb statistikai táblákat állitjuk össze, s a legszebb törvényjavaslatokat készitjük, — ez teljes meggyőződésem, s ez az, miért én a magyar gazdasszonyok egyletének keletkezését, mióta az felállását ekként tüzte ki, oly fontosnak tartom, s örömmel üdvözlöm e lapot,

Digitized by Google

mely annak szükséges központul szolgál, s mely talán nekünk férfiaknak is megnyitja hasáljait, hogy e fontos kérdések iránt eszméinket előadjuk.

MAGYAR GAZDASSZONYOK EGYESÜLETE *).

1863.

Nagy erőt csak az egyesülés ad. Talán nincs elv, mely átalánosabban elismertetnék, s melyet többször s oly különböző formában hallanánk. Egyik nyilakra emlékeztet, melyeknek mindenikét könnyen eltörhetjük, s melyek egy csomóba kötve, eltörhetetlenek; más a nádasra mutat, melynek gyönge, de tömötten álló szálai felett a vihar, mely az egyes tölgyet megdönté, bántás nélkül megy át, mi — hogy a nők szokott tárgyai között maradjunk — czérnaszálról beszélhetnénk, melyet egyenkint minden gyermek, de melynek egész kötegét a legerősebb férfi sem szakithatja el. Egy szóval mindenki elismeri az elvet, mindenki terjeszti s pártfogolja, s mégis — — — asszonyok lapjában itt-ott egy kis paradoxe talán megbocsátható — nekem ugy látszik, hogy ezen elv — és sokszor járunk igy minden általános elvvel — arra, mit a nőknek tenniök kell, még kevés világosságot vet. — Nem az egyesülés maga, hanem a mód, melyen egyesülünk, ez hasznainak föltétele, s a nádas, mely a szellőben ingadoz, a czérnaszálak, melyeket a gyermek feloldhatatlan csomóba kötött, nem haszontalanabbak, mint némely egyesületek. — Az erők tömege a sikernek mindig csak egyik föltételét képezi, a másik nem kevésbbé fontos: a tömegesitett erőnek czélszerü felhasználása, s ez az, mitől a magyar gazdasszonyok egyesületének üdvös működése is főkép függ.

*) Vezérczikk volt a „Magy. gazdassz. hetilapjában.“ V. S.-né.

Digitized by Google

Ez egyesület még uj, s igy nem nyerhette még azon kiterjedést, melyre számolhat. De valamint nincs nap, melyen uj tagok belépése által ne erősödnék, ugy sok nemes feladás jelölhető ki, melyek már most hatáskörükben fekszenek, de csak akkor, ha czélszerü módon járnak el, — s azért semmi nem szükségesebb, mint hogy ez iránt tisztában legyenek magukkal.

Minden egyesületnek szervezésében bizonyos hasonlatosság létezik. Vannak elnökei, választmánya, tanácskozási jegyzőkönyve, s mindez nem hiányzik ezen egyesületnél sem, s nézetem szerint mégis hibáznak, ha ebből azt következtetik, hogy a gazdasszonyok egyesülete is csak annyit tehet, mint más egyesületek, s hogy azt csak azon módon s eszközök által teheti. — Valamint feladása nem csak a háztartás körüli javitások, vagy a jótékonyság előmozditásában fekszik, hanem kiterjed mindenre, mi a nő hivatásának köréhez tartozik; ugy bizonyos, hogy az egylet működése egy maga, czéljának elérésére nem elégséges, s ha más egyesületek sikere csak attól függ, hogy jól vezettessenek, a gazdasszonyi egyesület eredménye, köztiszteletben álló elnökei és választmányának buzgósága által, még nem biztositható. — Erre több kivántatik, s ez az egyes tagok buzgó részvéte; — sőt, bár mi fontosságot tulajdonitsunk is az egylet központi működésének, teljes meggyőződésem, hogy e működésnek fontossága főkép abban áll, hogy az egyéni működések irányait helyesen jelölje ki, mert csak ettől, csak az egyéni törekvésektől várhatjuk czéljaink elérését.

Ez részint azon feladások természetében fekszik, melyeket az egylet magának kitüzött. A háztartás, a nevelés, a nyomor enyhitése, egy szóval minden, mire a nők befolyással lehetnek, oly tárgyak, melyekről a legszebb elveket állithatjuk fel, de melyek az által, hogy ezt teszszük, még nem

Digitized by Google

javittattak semmit. Minden az elvek alkalmazásától függ, s valamint a háztársást csak az egyes gazdasszony vezetheti czélszerüen, ugy a nevelés, a jótékonyság, csak egyesnek műve lehet. De egy másik, még fontosabb ok, a nőnem természete.

Nagyobb gyülekezetek, köztanácskozások, hol egyes tárgyak felett vitatkozni s határozni kell, melyek a férfiut erejének öntudatára ébresztik, a nőket elzavarja. A központositás — mely oly nagy dolgokat eszközöl — nem nőknek való, kik szivesen engednek, kik örömmel alárendelik magukat, de nem, ha ezt egy határozat, hanem csak akkor, ha ezt szivük parancsolja. A nőnek szükebb kört jelölt ki a természet, s csak midőn ezt betölti, találhatja megelégedését.

A magyar gazdasszonyok egyesületének főfeladata tehát nem arra szoritkozik, hogy mint egylet bizonyos irányban tevékeny legyen. Minden, mit ezen uton elérhetne, egyes nevelési intézetnek, vagy ápoldának felállitása — bármi fontos magában — azon üdvös hatásnak, mely általa eszközölhető, csak egy kis részét képezi. A fődolog azon erkölcsi hatás, melyet fennállása s működése által a hon leányaira gyakorolni fog, kijelölve azon czélokat, melyek után az egyeseknek törekedniök kell, az irányt, melyben annak elérésére legtöbbet tehetnek, az eredményt, mely egyesek tevékenysége által eléretett, — s ez az, miért a gazdasszonyi egyletnek egy külön közlönyre, — melyet más egyesületek nélkülözhetnek — annyira szüksége van.

Én igy fogtam feladatát föl. E hetilap közvetitőül fog szolgálni, mely által az egyesület egyes tagjai, nem csak az egylet működéséről, hanem mindarról tudósittatnak, mi azon ügyek iránt, melyeknek ápolását feladatukul kitüzték, a haza különböző vidékein történni fog: hogy az egyesnek tapasztalásai az egésznek hasznára legyenek, hogy az egyes példa

Digitized by Google

nemes versenyre serkentsen ezereket. — Miként fog eleget tenni feladatának, az a részvéttől függ, melyet talál, s az egylet egyes tagjainak közreműködésétől; mert valamint az egylet csak ugy felelhet meg czéljainak, ha annak egyes tagjai saját körükben e czélok elérése után törekszenek: ugy e lap is, csak ha mindezen egyes törekvésekről tudósittatik s azokat közli, csak ha az valóban a magyar gazdasszonyok tagjává lesz, teremheti azon gyümölcsöket, melyeket tőle várhatunk.

HAZAI FESTÉSZETÜNK S MUZEUMUNK ÉRDEKÉBEN.

1863.

Emlékezni fognak olvasóink az inditványra, mely egyletünk egyik lelkes tagja, gróf Zichy Nándorné szül. gróf Zichy Livia által hazai festészetünk érdekében, mult évben tétetett, s akkor napi lapjaink által nagy méltánylással közölve volt. — Az inditvány abban állt: hogy jeles festészünk, Székely Bertalan történelmi képe, mely Dobozi s nejének halálát ábrázolja, Fejérmegye hölgyei által megvásároltatván, nemzeti muzeumunknak ajánltassék, s igy nem csak ezen intézetünk művészi kincsei oly művel gazdagittassanak, mely azoknak értékét neveli, de egyszersmind Dobozi hőstettének méltó emléke állittassék föl oly helyen, hol az buzditva hat a jelen s jövő nemzedékre.

Örömmel jelenthetjük, hogy ezen inditvány most már létesitve van; a nemes grófné eszméje, Fehérmegye lelkes hölgyei által oly részvéttel karoltatott fel, hogy nem csak a kép megvételére szükséges 1200 frt osztr. ért., de ezenfelül még 200 frt gyült össze, s igy Székely műve most már a „Nemzeti muzeum“ képtárának tulajdonává lőn, a fölösleg gyüjtött összeg pedig — 200 frt — az alföldi szükölködők

Digitized by Google

számára, a magyar gazdasszonyok egyletének adatott át, s ugy hiszszük, nem tehetünk olvasóinknak kedvesebbet, mint midőn azon levelet, mely ez ügyben a nemzeti muzeum igazgatójához intéztetett, az adományozók egész névsorával együtt, közöljük. — A levelet, mert annak tartalma tisztán kifejezi azon indokokat, melyek Fehérmegye nemes hölgyeit vezérlék, a névsort, — mert ugyan közölhetünk-e szebbet, s olvasóink előtt érdekesebbet, mint azon hölgyeknek nevét, kiknek közreműködésére minden nemes, minden hazafias czélok előmozditásánál számolhatunk *).

Ha hazafiui tettek s áldozatok följegyzése, mindig legkedvesebb kötelességeinkhez tartozik, mennyivel több örömmel teljesitjük azt itt, hol az inditvány az egyesület egyik lelkes tagjának, s annak létesitése, kizárólag hölgyeknek köszönhető. — S mégis nem ez egyes tény maga, s nem is, hogy az kizárólag hölgyek műve, mi ezen esetben örömünket okozza, hanem főkép annak előre látható, csaknem biztos következései.

Teljesen osztjuk a levélben kimondott azon nézetet, hogy a festészet egészséges fejlődése legínkább azáltal föltételeztetik, vajjon oly tért találhatunk-e annak, mely a művészt s közönséget lelkesitse? s hogy ily tért csak a történelmi festészetben kereshetünk; — de épen ebben fekszenek a művészet ezen ágának fő akadályai. — Jelen viszonyainkban a nemzet mint egész, nem veheti azt pártfogása alá, s az egyes maecenások kora megszünt, részint, mert oly állásu egyének, minőknek a művészet a tizenhatodik század alatt Olaszországban felvirágzását köszöné, hazánkban hiányzanak, részint, mert századunk a fényüzést, fájdalom, másban

*) Mint e czikk, ugy az itt érintett levél s névsor a „Magyar gazdasszonyok hetilapjában“ volt közölve. V. S.-né.

Digitized by Google

keresi, s azon pénzt, mely által örökbecsü művek lennének teremthetők, oly tárgyakra fecsérli el, melyeknek becse a divattól függ s vele elenyészik. — A művészet — főkép a történelmi festészet pártolása nálunk csak az egyesületi működéstől várható, s nem kell-e szerencsésnek neveznünk az eszmét, mely ez egy esetben valósitva áll előttünk.

Történetünk gazdag nagy emlékekben. Nincs megye vagy város hazánkban, mely valamely emlékezetre méltó történetnek nem lett volna szinhelye, vagy mely multjából nem hozhatná föl oly férfiak vagy asszonyok nevét, kik nemzetünk kifejlődésére elhatározó befolyást gyakoroltak. Ha már most az egyes megyék s városok hölgyei vagy polgárai követve a példát, melyet Fehérmegye adott, a saját határuk körében történt nevezetes eseményeket, vagy olyakat, melyek — mint Dobozy halála — nem a megye körében történtek, de melyeknek hősei az egyes megye vagy városnak fia volt, kitünőbb művészeink által lefestetik, s a nemzeti muzeumnak adják, nem fog-e ezáltal a történelmi festészetnek hazánkban váratlan lendület adatni, midőn egyszersmind oly történelmi képcsarnokot nyerünk, melyet valóban nemzetinek nevezhetünk, mert azt nem mint a Versaillit, a fejedelem bőkezüsége, vagy a törvényhozás által ajánlott összegek alapiták meg, hanem a nemzet egyes polgárainak lelkesedése, s melynek termein végig menve, nem csak az elődök nagy tetteire, hanem arra fogunk emlékezhetni, hogy a nemzedék, mely e földön most lakik, régi dicsőségének emlékét nem vesztette el, s azért, mit ősei tettek, lelkesülni tud. — S mi teljes biztossággal számolunk erre.

Több megyét tudok, hol már akkor, midőn gróf Zichy Livia felszólitása a lapok utján először közöltetett, az eszme általános viszhangra talált, s ha Fehérmegye hölgyeié marad a dicsőség, hogy az először általuk létesittetett, s ha jelen

Digitized by Google

viszonyaink között egész tevékenységüket komolyabb kötelességek veszik igénybe, s minden törekvésünk arra irányzott, hogy inséget szenvedő hontársaink szenvedéseit enyhitsük, vajjon ha e hazára ismét jobb napok jőnek, a nemes példa nem fogja-e megtenni hatását? Ismételve mondom, mi nem kétkedünk ezen, s midőn Fehérmegye lelkes hölgyeinek azon buzgóságért, melyet ezen alkalommal kifejtettek, köszönetünket mondjuk, azon meggyőződéssel teszszük azt, hogy az által, mit tettek, nem csak muzeumunkat gazdagitották egy nagybecsü művel, hanem uj lendületet adtak nemzeti művészetünk ezen ágának, mely kifejlődésében talán korszakot fog képezni.

AZ ÉV UTOLSÓ NAPJÁN.

1863.

Uj év közeledvén, a rendes gazdasszony átnézi számadásait, figyelemmel fontolgatva az egyes tételeket, fölkeresve az okokat, melyekért a jövedelem vagy kiadás a kivetést meghaladta, vagy annak meg nem felelt, s mi mindezeknél fontosabb, kijelölve a szabályokat, melyekhez magát gazdaságában ezentul tartani fogja. — Miért ne követné e lap*) is kedves közönségének példáját, s miért ne volna az szintén kész számot vetni magával? — Nem a multra, mely rövidebb, minthogy arról szólhatnánk, de a jövőre nézve. — Igaz, hogy mivel többnyire inkább bizunk saját tehetségünkben, mint sorsunkban, föltételeink még ritkábban teljesülnek, mint reményeink; de ha erőnk elégtelen s célunkat nem érhetjük is el, tartsuk legalább szemünk előtt mindig, hogy egy irányban haladva, azt megközelitsük; hisz

*) Magyar gazdasszonyok hetilapja.

Digitized by Google

valamint az, ki fölfelé törekszik, ha a tetőt nem éri is el, minden lépéssel magasabbra emelkedik, ugy a törekvés valóban nagy s nemes czélok után mindig meghozza jutalmát — s e lapok ily czélt tüztek ki maguknak.

Adjon Isten erőt mindnyájunknak kötelességeink teljesitéséhez, — adja áldását e lapok törekvéseire, hogy ha az évnek végéhez jutunk, melynek most küszöbéhez közelgünk, azon öntudattal tekinthessen vissza, hogy zaj nélkül, de tehetségei mértéke szerint mindenütt, hova tevékenysége kihathatott, megtett mindent, mi a köz- s embertársaink javára hatalmában állott.

UJÉVRE.

1864.

Csak három hónapja, hogy e lap *) megindult, s ámbár ügybarátaitól támogatva, kik dolgozataikkal segiték, ez idő rövidebb, minthogy azon fontos kérdésekről egyenkint szólhatott volna, melynek fejtegetését feladásának ismeri el; de egyet talán elért, azt, hogy irányát tisztán jelölte ki, s egyet megigért, hogy ahoz hű fog maradni.

Meggyőződve arról, hogy e komoly időben hazánk jövője attól függ, hogy gyermekei mind hiven teljesitsék kötelességüket, tehetsége szerint iparkodni fog e lap is kijelölni a kört, melyben a nők ezt tehetik, s mely, ha kevésbbé zajos annál, melyet az erősebb nem munkásságával betölt, bizonyosan nem kevésbbé fontos.

Ha körültekintünk, s önmagunkat ámitani nem akarjuk, azt fogjuk találni, hogy társadalmi létünk épen azon köreiben, melyekre a női tevékenység legtöbb hatást gyako-

*) Magyar gazdasszonyok hetilapja.

Digitized by Google

rolhat, sok van, mi kivánatainknak meg nem felel, s miben más nemzetektől elmaradtunk. — E nemzet, mely századokon át küzdött nemzeti léteért, nem fordithatá figyelmét egyes társadalmi viszonyok javitására, s akár a nevelést tekintsük, mely szebb jövőnknek egyedüli biztos alapja, akár a közjótékonyságot, mely épen oly korban, midőn az ipar körében a szabad verseny elve követtetik, a gyöngébbeknek egyedüli szükséges támasza, nincs okunk, hogy helyzetünket kielégitőnek mondjuk. Ugyanezt tapasztaljuk háztartásunk rendszerében, mely mig politikai viszonyaink tökéletesen megváltoztak, a régi maradt, s igy jelen helyzetünknek nem felel meg. — Bár merre nézünk, hiányokat találunk, s ha azon tárgyak számát tekintjük, melyeknek javitása kivánatos, melyeknek javitása szükséges, csaknem elveszthetjük bátorságunkat. De ha nagy a tárgyak száma, melyek a nők tevékenységét igénybe veszik, nincsenek-e sokan, s ha minden nő áthatva feladatának fontosságától, azt saját körében teljesiti, nem lesz-e az eredmény nagy és dicső?

Nem sok év folyt el — oly rövid idő, hogy még a nők is, — kik egyébként nem szivesen szólnak korukról — elmondhatják, hogy tisztán emlékeznek reá — midőn ezen ország az ipar, a közlekedési eszközök s mindenben, mire az ujkor büszke, hátrább állt, s hazánkban sok tekintetben csaknem középkori viszonyok léteztek. És ime, daczára a teendők roppant sokaságának, daczára a csaknem legyőzhetlennek látszó akadályoknak, a férfiak nem vesztették bátorságukat, erősen akartak, kezet fogva törekedtek, s kevés év alatt nemzeti életünk minden ágában a legnagyobb átalakulás történt, melyet e század fölmutathat. De hogy ezen átalakulás teljes legyen, s a nemzetre üdvös következéseket idézzen elő, szükség, hogy az társadalmi viszonyainkra is kiterjedjen — s ez a nők feladata; — s vajjon nem tudná-

Digitized by Google

nak-e ők akarni, nem tudnának-e kezetfogva közreműködni a nagy czélra, melynek elérése a haza jövőjére nézve hasonló, sőt nagyobb fontossággal bir? mert egészséges társadalmi viszonyok, melyek csak ott létezhetnek, hol a nő feladatának megfelel, előbb-utóbb minden tekintetben jólétet idéznek elő, mig ezek nélkül minden bizonytalan.

Fölösleges tovább füzni e kérdést, melynek valóságán senki nem kételkedik, s az uj év küszöbén e lapok kedves olvasónői ha visszanéznek a multra, azt azon határozattal tegyék, hogy mit eddig elmulasztának, annak jövőben kétszeres buzgósággal törekszenek megfelelni.

UJÉVRE.

1865.

Az év végével a gazdasszony átnézi könyveit, még egyszer megszámolva bevételeit és kiadásait, hogy meggyőződjék nem maradt-e hátra semmi tartozás, s ha ez iránt megnyugtatta magát, uj kedvvel kezdi meg tevékenységét, mely a régi maradt, de neki mégis ujnak látszik, mert ha másban nem, legalább tapasztalásban gazdagabbá lett, s ő feltette magában, hogy hasznát veszi. Miért ne követné e példát a magyar gazdasszonyok heti lapja is, s midőn az év végéhez érve uj munkássághoz kezd, miért ne vessen számot a multtal, hogy tapasztalásait felhasználva, a feladást, mely előtte áll, annál tisztábban jelölhesse ki? — Hisz az emlékezés mindenkire nézve a föltételek napja s talán nem veszik rosz néven olvasónőink, ha ez egyszer fölhagyva az időszaki sajtó rendes feladásával, a nap eseményei s árnyai helyett a multra s jövőre forditjuk tekintetünket. Ha valaki, ugy azon egyesület, melynek e lap közlönyéül szolgál, teheti

Digitized by Google

azt megelégedéssel, mely jövőjében szép feladatot lát maga előtt, s a multból azon biztató tapasztalást meritheti, hogy ha feladásának tökéletesen nem felelt is meg, mégis nagyobb sikerét látta törekvéseinek, mint tőlök mások, sőt maga az egyesület reményleni mert.

A magyar gazdasszonyok a legkedvezőtlenebb körülmények között kezdék meg működésüket. A csapás, mely a hazát oly váratlanul érte, az egyesület egész tevékenységét egy irányban foglalta el, s mindazon czélokat, melyeknek elérésére az alakult háttérbe szoritá. Midőn ezerek szenvednek inséget, a leggondosabb gazdasszonynak sem marad ideje, hogy házi körének nagyobb jólétéről gondoskodjék; a közszükség elvonja figyelmét a szükebb körtől, melynek boldogitásában élte feladatát keresi, s e lapok, melyek a közügyek tárgyalását másoknak engedik át, e nehéz év alatt arra kényszerültek, hogy olvasóikat az általános nyomorra figyelmeztetve, azon nemes tetteket, azon kifogyhatlan buzgóságot jegyezzék föl, mely által annyi szenvedés legalább enyhittetett.

A kegyes Istenség véget vetett e szenvedéseknek. Az ország egy része bő termésnek örvend, mely által azon gondoktól, melyekkel a most lefolyt évnek eléje néztünk, fölmenteténk, de midőn ezt hálával ismerjük el, egyszermind azon szomoru meggyőződés támad bennünk, hogy ha helyzetünk változott, s azon osztályokra nézve, melyek a mult évben legtöbbet szenvedtek, javult, oly viszonyok fejlődtek ki, melyek a hazafi szivét aggodalommal tölthetik.

A szokottnál alantabb ár, melyre termékeink sülyedtek, s a pangás, mely kereskedelmünkben létezik, azt idézte elő, hogy midőn a napszámos, ki tőke nélkül dolgozik, aránylag jólétnek örvend — a nemzetnek más osztályai, a földbirtokosok, a gyárosok, a mesteremberek, soha nem tapasztalt

Digitized by Google

nehézségekkel küzdenek, melyek ezen osztályok jólétét veszélyeztetik, s tevékenységét, melytől a haza jövője függ, elbénitják. — A magyar gazdasszonyok lapja nem csupán szépirodalmi vállalat, melynek feladata, hogy olvasóinak időtöltést s művészi élvezetet szerezzen. Mint az egylet, ugy lapja is komoly feladásokat tüzött ki magának, s azért olvasóink bizonyosan nem veszik rosz néven, ha szépen irott uj évi üdvözlet helyett, a legegyszerübb szavakkal azon helyzetre figyelmeztetem őket, melyben az ujév hazánkat találja, s pedig azért nem, mert épen e helyzet az, mely mindenikünknek kijelöli kötelességeit, s melyben épen hazánk gazdasszonyai láthatják azon felhivást, hogy kettőztetett buzgalommal járjanak el feladásukban, már csak azárt is, mert önámitás nélkül mondhatjuk el magunknak, hogy jelen bajaink olyanok, miken ha valaki, bizonyosan csak ők, csak hazánk gazdasszonyai segithetnek.

A nemzet hálával ismeri el az érdemeket, melyeket hazánk hölgyei az inség évében maguknak szereztek; de nagy szerencsétlenségek, nagy részvétet gerjesztenek s rendkivüli tevékenységet idéznek elő. Mit hölgyeink tettek, mit a magyar gazdasszonyok egylete eszközölt, azt talán kevesebb sikerrel, s kevésbbé czélszerü módon, de tették, vagy legalább tehették volna mások is. — Meglehet, hogy mi férfiak általános bajok felfogására, s a mennyiben azok orvoslása csak nagyszerü eszközök által lehetséges, azoknak teljes megválasztására, talán még több képességgel birunk, s hol csak nagy áldozatok kellenek, ott nem hiányzik bennünk az áldozatkészség sem; de jelen bajaink nem ily természetüek.

Nem egy nagy elemi csapás, mely százezreket fosztott meg mindennapi kenyerétől, s mely ha egy egész osztályt a legnagyobb veszélylyel fenyegeti is, ha ezek elhárittatnak,

Digitized by Google

kevés nyomot hágy maga után. — A nehézségek, melyek ellen küzdenünk kell, más természetüek. Általánosak ezek is, s egész osztályokra terjednek; de valamint a fokozat, melyen az egyesek általok szenvednek, különböző, ugy különbözők azon eszközök is, melyek által az általános bajnak következései az egyes esetben elhárithatók.

Országos inséget országos segély enyhithet; de azon országos bajnak következései, melyek ránk most nehezedtek, s melyek csaknem kivétel nélkül hazánk épen azon osztályait fenyegetik, melyektől az ország kifejlődése és szabadsága leginkább függ, sem a törvényhozás, sem a kormány által, bármi buzgón teljesitené az kötelességeit, el nem hárithatók. Az ellenség, mely velünk szemben áll, nem a pillanatnyi inség, hanem az elszegényedés, mely ezer háznak küszöbén kocog. — Zaj nélkül közelit, nem fokozva fel a rémülés által, melyet okoz, tetterőnket, nem szerzi meg a világ részvétét, de nem kisebb azért, s bizonyos, hogy ennak csak ugy állhatunk ellent, ha minden ház egy-egy vár leend, mely magát az ellenség ellen külön védelmezi. — S vajjon — hogy e hasonlatot folytassuk — nem épen a gazdasszonyok-e azok, kiktől e váraknak ótalma függ?

Ezredek előtt mondatott el, hogy a ház, melynek gazdasszonya nem őrködik, hasonló a mezőhöz, melynek sövénye lerontatott. A férfi szerezhet fényt házának, s megoltalmazhatja nagy csapások ellen, de jóletét s gyarapodását csak azon szakadatlan éberség, csak azon észre sem vett, s épen azért megbecsülhetlen áldozatok biztositják, mikre csak a nők képesek, s melyekre épen ily napokban, mint a mostaniak, kettős szükségünk van.

Digitized by Google

LEVÉL HECKENAST GUSZTÁVHOZ, AZ „ANYÁK HETILAPJA“ *) KIADÓJÁHOZ.

Nem csekély meglepetéssel, sőt sajnálattal értesültem Kegyednek mult hó 30-kán hozzám intézett soraiból, hogy az „Anyák hetilapja“, melynek kiadását Kegyed tanácsomra, sőt többszöri felszólításomra, magára vállalta, eddig még négyszáz előfizetőre sem emelkedett föl.

Az eredmény igy meghazudtolta számolásaimat, s csak azon buzgóságnak, melylyel Kegyed, üdvösöknek ismert irodalmi vállalatait folytatni szokta, s irántami bizodalmának uj jelét látom azon hozzám intézett kérdésében: czélszerünek tartom-e, hogy az „Anyák hetilapját“, melynek fenntartása eddig is már áldozatokba került, még ujévig folytassa? Engedje meg Kegyed, hogy e bizodalomra hasonló bizalommal feleljek.

Ha meggondolom a buzgóságot, melylyel hölgyeink nemzeti irodalmunk minden ágát fölkarolják, a gyakorias, ismételt panaszokat, melyek részint az időszaki sajtó utján, részint hozzám s néha személyesen, ismeretlen hölgyek által, az iránt intéztettek, hogy irodalmunk épen a legszükségesebb, azaz: a nevelési szakban, folytonos pangásban marad, s midőn látom a sikert, melyet e szakban — részint, szintén felszólításomra — az utolsó időben megkezdett vállalatok arattak: akkor én a részvétlenséget, melylyel az „Anyák hetilapja“ eddig a közönség által fogadtatott, egyedül azon körülményeknek tulajdonitom, melyek között e lap megindult.

És valóban, ha az april elsejétől lefolyt időre visszatekintünk, alig bámulható, hogy oly vállalat, mely a politi-

*) 1861-ben indult meg e lap szerkesztésem mellett. V. S.-né.

Digitized by Google

kával közvetlen összeköttetésben nem áll, sőt annak tárgyalását hasábjaiból kizárja, hónapok alatt olvasóközönséget nem talált, s e tapasztalás szemeimben nom módositja azon meggyőződésemet, hogy egy ily tartalmu folyóirat nem csak irodalmunk szükségei közé tartozik, sőt hogy e szükség, épen hazánk hölgyei által, elevenen éreztetik is, s hogy e szerint egy ily vállalat, ha nem is azonnal, de biztos sikerre számolhat.

Mert ha azon reménynek, melylyel borús napjainkban e hon jövőjére tekintünk, egyik főalapját azon lelkesedésben találjuk, melylyel hölgyeink mindent, mi e nemzet kifejlődését elősegitheti, felkarolnak, s ha senki az összeköttetést, melyben a nevelés hazánk jövőjével áll, hölgyeinknél tisztábban nem fogja föl, valóban nincs okunk kételkedni oly vállalat jövőjén, mely e célok előmozditását tüzte ki magának, főkép, midőn e vállalatot az vezeti, ki dicső, de szerencsétlen férje oldalán s mint anya, méltónak mutatta magát, hogy e hon hölgyeihez azon nehéz, de nemes hivatásról szóljon, mely iránt, hála a Mindenhatónak! közöttük sokan lelkesülnek, de melyet több áldozattal nálánál, senki nem teljesitett.

Röviden kifejezve, tanácsom tehát abban áll, hogy Kegyed ujra körözve az „Anyák hetilapjá"-nak programmját s a közönséget még egyszer felszólitva, a lap kiadását az év végeig folytassa. Ha Kegyed ugy vélekednék, hogy ezen nézeteim közzététele a vállalatnak legkisebb hasznára lehet, fölhatalmazom Kegyedet ugy élni soraimmal, mint azt legczélszerübbnek tartja. Ki magamat egyébiránt szivességébe ajánlva, őszinte tisztelettel maradok

Buda, szept. 3. 1861.

alázatos szolgája

B. Eötvös József.

Digitized by Google

Digitized by Google

GYÖNGYSOROK.

B. EÖTVÖS JÓZSEF ÖSSZES SZÉPIRODALMI MŰVEIBŐL.

Digitized by Google

A bölcs férfiu erős, és a tudós embert megerősíti a jóság.

Biblia.

Digitized by Google

ISTEN.

Mindenható lény! te, kinek teremtő lehellete alatt világok forognak, s az emberi sziv dobog; kinek fensége előtt a ragyogó nap, s a legkisebb teremtmény egyenlő; te, ki minden lénynek ismered s megadod szükségeit, — a földnek a nap meleg sugárzatát, tengerednek vészeit, minden fűszálnak, melyet a forró dél elfonyaszta, egy harmatcseppet, s minden madárnak hangot, melylyel örömérzetét kimondhassa: — nézz le szegény emberi-nemedre s add vissza hitét; hitét, mely mint földnek a napsugár, mint tengernek dagálya, mint a fonyadt virágnak, harmatod, szükséges, hogy viruljon, emelkedjék, éljen; — adj egy nagy fenséges gondolatot, mely lelkeiket a porból, hova sülyedének, fölemelje: adj egy reménysugárt e sötét, bizonytalan életnek. Oh adj világosságot nekünk.

Eltévedtünk! de vajjon nem az igazságot keresve tévedtünk-e el? nem vala-e szent a czél, mely után fáradánk, s mely minket, mint a moslim zarándokot, ki Mekkája felé vándorol, e pusztára vezetett? ki igazíthat vissza a való ösvényre, ha te, végetlen irgalmas, nem könyörülsz vajtunk. Oh adj világosságot nekünk.

Lám, mi küzködtünk az igazságért; mint a bányász a hegyek sötét oldalában, mint a gyöngy-halász az ingadozó

Digitized by Google

tenger fenekén: úgy kerestük mi a kincset, lemondva minden örömről, melyet az élet nyujta, nem ijedve vissza fáradságtól s veszélyektől, s csak sötétség vala mit munkánkkal kivivánk. Oh küldj le egy derült sugárt reánk, Istenem.

A bölcsek, kiket bámulva követénk, kételkedő bizonytalanságban tévelyegnek, ösvényünk eltünt, reményeink elhagyának; oh irgalmazz kinainkon. Oh halld meg imámat Istenem; küld le nekünk is sugáridat, hogy lelkeinkben is világosság legyen, hogy mi ismét ragyogón álljunk szined előtt, hogy mi is áldva emelhessük szavainkat teremtményid végetlen seregével. Oh adj világosságot nekünk, Istenem!

Vannak fájdalmak, melyeknek terhe alatt önkénytelenül térdre sülyedünk, örömök, melyekért köszönnünk kell, pillanatok, melyekben mindent bírva vagy mindent vesztve, mit ez élet nyújt, a szem e földön tárgyat többé nem találva, föl, az éghez emelkedik; oh vannak ily pillanatok, s nincs senki a világon, ki ezt soha nem érezé.

Megfoghatlanok az utak, miken Isten azokat, kiket eszközül kiván használni, munkásságuk köréhez vezeti.

Isten s a jövő kor itélő széke előtt, a megvetés nem az áldozatra, hanem hóhérjára vár.

Isten nem a virág, vagy kő, vagy víz, vagy más anyag, hanem saját képmására teremtette az embert, midőn a nagy világ minden teremtményei között, egyedül őt ruházta fel szabad akarattal, nemcsak a természet, — de bizonyos határ-

Digitized by Google

rok között, saját sorsának urává tette őt. Ha a szikla erős tűznek hatása alatt széthasad, nincs mit mondanunk; természetének törvényeit követi, s nem állhat ellen. De az ember nem mentheti magát ezzel.

Isten maga sem kívánja tőlünk, hogy mikor keze ránk nehezedik, ne jajduljunk föl a csapás alatt.

A jövőt csak Isten tudja, mert ő lát a szivekbe.

A világ csak a vezérnek homlokát fűzi körül babérral: Isten mennyei koronát ád minden küzdőjének.

Csak a boldog mondhat le a világról; csak az, kinek lelkét erős hit s nagy reménység tölti el, érezheti magát kolostorban boldognak. — Mint a nap, mindent eltöltve világával, mindenen áthatva meleg sugárival: ilyen az Isten nagy gondolata; ki azt a teremtésben keresi, mindenütt fel fogja találni, de jaj annak, ki egyenesen fordítja rá tekintetét; elvakított szemekkel sötétben áll.

Van valami nagyszerű az egyház rendtartásiban, mi a szívhez szól, s talán épen azáltal boldogító leginkább, mert hitünknek inkább képeket, mint magyarázatot nyújt. — Ki nem emlékezik vissza gyermek korában, vagy éltének egyes pillanataiban, — hol vagy öröm, vagy fájdalom felveré lelkét hideg egykedvüségéből, — azon behatásra, melyet az Isteni szolgálat, lelkére tett? Kinek szivét nem szállá meg néha ájtatosság, midőn a sötét egyházba belépett? — kinek lelkében nem támada egy titkos vágy, s ha térdre borulva az oltár előtt, szorult szivvel elmondá ismét gyermek-imádságait, s

Digitized by Google

ha a szent ének, mint egy nagy áldás hangzék vissza a magas boltról: ki nem érzé vigasztaltnak, sőt boldognak magát?

El kell előbb tűnni a csillagoknak, melyek éjelünkön ragyogtak, mielőtt hajnal jöhet; s el kell veszni a fénypontoknak, melyek az élet éjelét derítik, mielőtt a hit ragyogó világa fölemelkedhetik határain, de egykor feljő; — egykor a szív megfosztva kis vagyonaitól, ez egy nagy boldogsággal telik el!

Mint a fa míg él zöldelni meg nem szünik, s zöld levelekbe önti el éltének végső erejét, ugy a jámbor kebel el nem veszti reményeit végső lehelletéig, csakhogy azok ekkor egy más, szebb hazából intenek feléje.

Kinek hite nem puszta szavakban áll, az nem kétkedik Isten jóságán.

A gondviselésnek utjai csodálatosak, de jótett soha embert nem vezetett romláshoz.

Az éj sötét — de az Isten szeme nem őrködik-e a sötétségek felett? s kinek akarata nélkül egy veréb sem esik a tetőről, s egy hajszál sem hull le fejünkről, megőrzi a jókat útaikon.

Ki az, ki főkép szerencsétlensége óráiban a vallás vigasztalásait soká nélkülözné? A hit néha nem elégíti ki eszünket, érteni akarunk, s a vallás megfoghatlan rejtélyeket nyújt, de vajjon a szív föltalálhatja-e nélküle megelégedését? vezesd ki a kétkedőt Isten természetébe, ott, hol magas bér-

Digitized by Google

czek a láthatárt elkerítik, s a szem, melynek messze kilátás kell, mintegy akaratlanúl az éghez emelkedik; ott, hol a bérczről lezúgó patak dörgése, a madarak éneke s a szellő, mely a lombon átsuhog, ezer hangban szólalnak föl körülöttük, melyekre a szív megindul, s az ész hasztalan keres értelmet, mutasd a magas eget neki, mikor a nap a láthatár felett elvérezve leszáll, vagy a hold milliónyi csillagok között csendesen terjeszti ezüst világát, s kérdezd akkor társadat: kétkedik-e még? — s a természetnek mindezen csudái nem hatnak a szívre annyira, mint egy valóban jó ember látása, ki hitétől lelkesítve, csendes munkásságával embertársai boldogításán fárad.

Boldog gyermekek, mennyi veszély környezi, de tudatlanságuk megőrzi nyugalmukat, és felettök mások őrködnek, még mi, minden fáradság s aggodalmak mellett, mikkel vélt bölcseségünkben, száz veszélytől óvjuk magunkat, mégis elvesznénk, ha felsőbb gondviselés nem őrködnék felettünk is.

Az ártatlan gyermek felett, ha anyja alszik vagy távol van, mig egy másnak szeretete őrködik, s az nem fogja elhagyni a nehéz napokban.

Minden boldogság Istentől jő, mi emberek csak szerethetünk, de még e szeretettel sem biztosíthatjuk kedveseink boldogságát, — s a ki életére visszagondol, azt fogja találni, hogy legszebb örömei onnan jöttek, honnan azokat nem várta, s hogy azt, mi által magát legboldogabbnak érezte, nem emberek készitették elő számára. Meg kell nyugodnunk, s megnyugodhatunk az Isteni gondviselésben, mely mint a nap tiszta világa mindenre elterjed, fenn a

Digitized by Google

tetőn, s lenn a völgynek legmélyebb rejtekében, hova meleg sugárai csak hatnak, a reménynek zöldjét, az örömnek virágait terjeszti el. Nem egyenlően — — — — de vajjon a gyenge ember ismeri-e a helyet, mely legvirágzóbb, s vajjon függ-e tőle, hogy azt saját vagy kedveseinek számára kiválaszsza magának?

Digitized by Google

HAZA.

Az idők roszak, — de hogy a magyar el nem vész, azt oly erősen hiszem, mint hogy fölöttünk Isten őrködik!

A hazát szolgálni első kötelessége mindenikünknek.

Miért folyamodjunk más nemzetek segítségeért? nincsenek-e e hazának saját fiai, kik azt szükség esetén védelmezhetik? vagy azt gondolja valaki, hogy azon esetre, ha az erő minmagunkból csakugyan annyira kiveszett volna, hogy önvédelemre többé képesek nem vagyunk, a süllyedő birodalmat idegen szövetség fel fogja tartani? mintha egy nemzet mások kegyelméből fenállhatna! s mintha oly szövetség, melyre viszonyok által kényszerítetünk, egyéb volna a szolgaság egy neménél? ki látta, hogy a gazda, ha háza meggyuladt, mielőtt az oltáshoz fogna, előbb harmadik szomszédjához fut segitségért? Ez helyzetünk! viszonyainkban minden segítség későn jőne. Egy van mire támaszkodhatunk: saját erőnk.

Szerencse, melynek sok nemzet fentartását köszönheti, hogy a legnehezebb pillanatokban, midőn a közdolgok kor-

Digitized by Google

mányzása haszon s élvezet helyett csak veszélyeket igér, az néha oly férfiak kezébe jut, kik arra legalkalmasabbak. A hiúság s a haszonvágy, mely nyugodt napokban a hatalom után terjeszti ki kezét, s mely csúszva s hazudva száz mellékutakon a legfőbb polczokra vergődik, ilyenkor visszavonúl, s a mezőn csak azok maradnak, kiket hivatásuknak érzete lelkesit.

Minden halál dicső, melyet a hazért szenvedünk.

Üdvözítőnk, midőn a Kalvárián az emberi lét szenvedésein keresztűl ment, élvezé egyszersmind legfőbb boldogságát: feláldozni magát másokért.

Történetiróink szerint, elődeink lakomáinál énekek mondattak, melyekben az ősök nagy tettei dicsőitettenek. Ez énekek, s velök hős történetünk legszebb emlékei elvesztek, de helyettök régi zenészetünk megmaradt, s fajunk nem szavakban, de e keserves hangokban hagyta ránk történetét. Mit az ajk kimondani nem tudott, vagy nem mert, azt az eldődök kőemlék helyett fohászokban hagyták a jövőre, s a késő ivadék, ha vigalmai között a régi dal felhangozik, mintegy megújulni érzi a fájdalmat, melylyel apái sírjokba szálltak.

A kegyetlenség a magyarnak hibái közé sohasem tartozott.

Századunkban, midőn hosszu politicai együttlét s százados érintkezések után, a falu vagy város minden pillanat-

Digitized by Google

ban arra intetik, hogy egy nagy egésznek része, az egyes polgárnak honszeretete, az egész közállományra terjedhet ki.

A szeretet, melylyel az egyes a közállományhoz ragaszkodik, nagyrészint a közállomány által élvezett jótétemények eredménye.

Vannak, hála az égnek, még férfiak, kik szükség esetében a kormányrudat a gyenge kézből kivehetik, s a hajót átvezetik a szirteken és örvényeken.

Egy időszak nem tanul a másiknak történeteiből; minden kor csak oly férfiak által kormányozható, kik benne növekedtek.

Lelkesedni tudunk a hazáért valamennyien; de fel tudjuk-e a hazának áldozni pillanatnyi érdekeinket, pártszeretetünket, kicsinyes gyülölségeinket? tudunk-e egyesülni a haza körül? — ha ezt nem tudjuk, minden lelkesedésünk hasztalan.

Nekünk vezérre van szükségünk, vezérre, ki a nép bizodalmát bírja, s pedig minél előbb.

A szerencse mezőt ad, de győzelmet rajta csak erény vívhatja ki.

A hont oly veszély fenyegeti, melynek legyőzése csak úgy lehetséges, ha erős akarattal kezet fogunk; s mi gyanu-

Digitized by Google

sításokkal töltjük azon pillanatokat, melyeknek mindegyike, jól használva, a hazát számtalan szenvedésektől őrizhetné meg.

Bármi csekély legyen az erő, melyet magában érez, elhagyni hazáját az embernek szabadságában nem áll soha! a kör, hová Isten által állitattunk, ez az, melyre munkásságunkat fordítanunk kell, s vétkezik, ki az Úr által kijelölt napszámot elhagyva, más térre fordítja talán csak itt valóban használható tehetségeit.

Miként remélheted, hogy Isten irgalmas lesz irántad, ha te e földön az elnyomott igazságnak segédkezet nyújtani nem akartál?

Jaj a hazának, melynek fiai egyszer egymás ellen fordíták fegyvereiket. A polgári háború kegyetlenebb minden másoknál. Nem az anyagi szenvedések, nem egyes városok s falvak füstölgő romjai, nem a veszteség, melyet egyesek a szomorú időkben szenvednek, teszi azoknak fő átkát. Az egyes küzdők sírhantjait elsimítja az idő, a városok fölépülnek, szorgalom s nyugodtabbb napok új jólétet teremtenek, — szóval, mit a polgári háború elvett, az idővel elfelejtetik, de nem az, mit maga után hagyott. — A gyülölség, mely, mint a sértő nyilnak töredéke, a látszólag begyógyult sebben benmarad s fáj szüntelen, s ha évek után is, végre mindig kigyúl s új veszélyeket okoz; a gőg a győzőben, a legyőzöttben titkos bosszúvágy; gyanu s bizodalmatlanság minden oldalról, — ezek azok, — miket a győzelem vagy békekötés eligazítani nem képesek, s a viszálkodásnak elhintett magvai előbb utóbb megtermik átkozott gyümölcseiket.

Digitized by Google

Mint a családi kötelékek feloldhatlanokká válnak, ha azokat hosszú egyetértés emlékei erősíték, s a megelégedés, melyet házi körünkben találunk, nem annyira egyes élvezetteli pillanatokban, mint inkább azon biztosságban fekszik, hogy boldog s keserű napokban mieinktől elhagyatni nem fogunk, — igy van ez a nemzetek életében is. — A haza és család, hasonló alapokon nyugszanak. Szeretet nélkül sem egyik sem másik nem állhat fenn. Vannak pillanatok, midőn a szeretet egész lelkesedése szükséges mindkettőjöknek, hogy a fölöttök átvonuló fergetegnek ellenálljanak; s a család és nemzet, mely e pillanatokban keblében a szeretet szikráját nem találja, — a család és nép, melynél a környező vihar e szikrát lángra nem gyulasztja, veszni fog. A sors néha megkisérti emberi viszonyainkat, s miben semmi Isteni nincs, azt, mint a létre érdemetlent, elsodorja hatalmas karával. De e fellengző érzemények, mikkel családok és népek az őket környező veszélyeknek ellenállanak, nem elégségesek arra, hogy fenállásukat biztosítsák. — Azon érzemény, mely bizonyos körülmények között szenvedélylyé nem válhatik, nem érdemli, hogy szeretetnek neveztessék, — s ez épen úgy áll a haza, mint minden másnak szeretetéről; de a szenvedélynek pillanatai rövidebbek — s valamint az épületnek, hogy fenálljon, a grániton kívül, melyből falai rakattak, vakolatra van szüksége: úgy a szeretet látszólag gyenge s becstelen, de mindent betöltő ragaszszal köti össze az embereket; — s ha az emberi nem történetein végig tekintünk, látjuk, miként nem annyira egyes nagy pillanatok emlékei, mint inkább ezen soha meg nem ingatott összefüggés az, mi a nemzeteket erősekké teszi. De ha ezen összefüggés egyszer megingattatott, ha az épületnek alapjai s kő kőtől válik, a nyomás, melyet a felsőbbek az alsóbbakra gyakorolnak, egy ideig fentarthatja az egészt, — de mi nem belső összefüggésnek,

Digitized by Google

hanem csak egyensúlynak köszöni fennállását: feldől az első csapás alatt.

Mint sok egyéb, ugy honszeretetünk is más, mint a mit Europa többi népei e szó alatt értenek. Az érzés, mely őket hazájokhoz köti, csakugyan születésök földjéhez való ragaszkodás. Az apai ház, a völgy, melyben fölnevelkedtek, a bérczek, melyek látkörüket beszegék, ez az, minek emlékét nem felejthetik el, mi őket ellenállhatlan erővel visszavonja. A magas Alpesek gyermeke Sveicz valamely kevésbé hegyes cantonjában, a német, az az oly német, ki a honvágy gyengeségén még túl nem emelkedett, ha a szomszéd tartományban telepedett le, ép oly kevéssé érzik magukat otthonosaknak, mintha száz mérföldre lennének hazájuktól. Nálok a honszeretet oly valami, mi a földdel összefügg, s az egyest bizonyos helyiséghez köti, — nálunk az más. Nem a rónaság látköre, nem a hegyek ismert körrajzai, nem a folyó vagy csendes falu, mely partjain áll, s melynek minden háza egy régi jó barátként néz reánk, nem ez tölti vágygyal lelkünket, nem ez az, miért szivünk, szeretve feldobog. A róna lakója az erdős Mátrán, az erdélyi hegyek fia rónaságunkon, ki a széles Duna partjain nevelkedett, a csendes Tisza füzesei alatt, vagy a Balaton bájló vidékén, egyiránt otthon érzi magát. A magyar nem földjéhez, ő nemzetéhez ragaszkodik, s ez oka, hogy nálunk a helyi, az ugynevezett falutornyának patriotismusa, alig található, s még is azon érzelem, mely az egész népet egy nagy egészszé összefűzi, erősebb, mint bármely más európai nemzetnél. Hisz az érzéketlen bérczet s rónaságot ki szerethetné úgy, mint azt, ki érzelmeit viszonozhatja. Az-e oka ennek, mert keletről jövénk, s miként őseink, más vándor népek módjára, nem egyes helyiségekhez, hanem fajokhoz való ragaszkodásuk által váltak nemzetté, ugy mi

Digitized by Google

megtartottuk jellemöket s érzéseiket ebben is; vagy talán az, mert a magyar másfél századig török járom alatt görnyedett, s hazájában, melynek felét nemzete s ellenségi birták, magát otthonosnak nem érezheté? nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ezen érzés a mai napig sem változtatta meg természetét, hogy az egységnek érzete, mely népünk minden osztályait áthatja, s annyi viszály és csapás után a hazát fentartá, épen ennek köszönhető.

Óh szóljanak megvetéssel századunk bölcsei azon érzelmekről, melyeket megmagyarázni, sőt talán még érteni sem képesek; mondják el, hogy miután a népeket közös érdekek s meggyőződések kötik össze, honszeretetre szükségünk nincs, s hogy az, mi elődeinket tenni s tűrni tanítá, csak előítélet, egy legyőzött álláspont, mely rég megettünk fekszik: mig az emberi természet meg nem változik, mig a mindennapi kenyéren és anyagi élvezeten kívül, magasabb czélok s élvezetek után küzdünk, s vágyainknak épen legfenségesebb tárgyait nem okoskodások, hanem csak érzéseink által közelíthetjük meg: addig azon érzés is, mely az embert honához s nemzetéhez köti, nem fogja elveszteni hatalmát. Erő az, melynek okait megengedem, ép ugy nem ismerjük, melyet ép ugy nem magyarázhatunk meg magunknak, mint nem az égitestek kölcsönös vonzerejét, de melynek létezését józan ember azért ép úgy nem vonhatja kétségbe, s melynek működését minden kétkedés és gúny vagy erőlködés ép ugy nem akadályoztatja meg. Van lényünknek egy része, mely legyőzhetetlen, s ez az, mely felett minmagunk sem birunk hatalommal, azon érzemények, melyeket Isten teremte keblünkbe, hogy azokon se túl ne emelkedjünk, se mélyebbre ne sülyedhessünk soha.

Szeressetek! Oh de ne csak egyesekért dobogjon ifju szivetek; bár mi kedves s boldogító a kör, melybe sorsotok

Digitized by Google

helyeze, ne ez legyen határa szerelmeteknek, a világnak polgárivá születtetek, gyermeki a nagy emberi családnak; s kebletek nem emelkednék testvéreiért?

Nézzétek a természetet! ha tavasz jő, ím az egész föld egyszerre megújul; fa s fűszál, völgy s tetők zöldbe borulva állnak előttetek, s az öröm egy színnel ékesiti egész tájatokat, s a vész, mely a tenger hullámait fölveré, elragadja a véghetlen árnak minden cseppjét, s nincs egy, mely nyugodnék az egésznek küzködései között. Isten nem akarta, hogy lényei elkülönözve álljanak e világon; a természet, e nagy sorsa minden anyagnak, egyenlőn rendezi millió lénynek napjait, s nem állhat semmi ellent szavának, csak az ember állna magánosan? s mert végzete magasabb, mert e világ milliónyi lényei között ő az egyetlen, ki önálló akaratával az anyag zsarnok parancsainak ellentállhat, nem volna semmi, mi őt hasonlóival egybekötné? — Ím azért adá szivünknek a szerelmet az ég, hogy miként a természet minden anyagot egy nagy egészszé szőve, úgy a szabad ember is egyesülni tanuljon, s mint tavasz s ősz a mező virágának, s mint vész s a nap ragyogó sugára tenger habjai felett, úgy rokonérzet által, az egész nemnek öröme s bánata közös legyen.

Tekintsetek magatok körül; a fát, mely alatt pihentek, mások ülteték, kenyereteknek mások veték el magvait, biztosságtokat mások őrzik, a gondolat maga, mely lelketeket emeli, a tudomány, melyben büszkélkedtek, száz ivadék munkájának jutalma: s nem érzitek-e kötelességteket? nem érzitek-e, hogy értetek milliók fáradtak, hogy jólléteteken száz ivadék dolgozott, s hogy feladástok fáradni, mint ők, hogy a jövőkor boldogabb legyen hamvaitok felett. Sok nehéz tapasztalás vár reátok e pályán is. Ki életét magasabb czélnak szenteli, ne várja, hogy önmaga fogja éldelni gyü-

Digitized by Google

mölcseit: sok idő kell, mig a mag, melyet az emberiség mezején elhinténk, gyümölcsöket hozhat, s a munkás nyugodni megy, mielőtt a mező, melyet elvetett, zöldelni kezdene; kikért fáradtatok, nem fogják köszönni iparkodástokat, s áldozat helyébe csak gúny, talán üldözés vár reátok, az eszme maga melyért szivetek lángolt, elfogja veszteni szépségét emberek érintései között, s mit egykor fenségesnek gondolátok, bemocskolva, mint arany, mely sok kéz között forgott, becstelennek fog látszani: de ha szivetek elbusult szomorú tapasztalásaitok felett, nem emelkedik-e a jövő egy nagy vigasztalásként lelketek előtt? — A jövő, mely az emberiség lassan termő mezején minden jó magnak meghozza végre gyümölcseit, s az eldődök üldözötteiből választva nagy férfiait, egy emléket sem állit, mely mint a keresztfa, ne intene szenvedésekre, — s talán néktek is megadja béreteket! S nem elég-e ez? s nem érezhetitek-e habár nem mindenhatóknak legalább hatalmasoknak magatokat e világon, hol testeteket hat lábnyi föld eltakarja, egy pár év semmisiti, de gondolataitok ezredeknek irányt adhatnak? S ha nem, ha magas reményeitekben csalódtatok, s sorsotok névtelen eltűnni e világról, legalább a czél, melyért küzködtetek, dicső vala; a nagy vitában, melyben az emberi nem ezredek óta jogaiért vérzik, ti is részt vettetek, s elérve nagy győzelmét a késő ivadék, azon millió névtelenek között, kik érte vérezének, áldani fog titeket is: nem tölti-e ez nagyobb örömmel lelketeket mind annál, mit önösségtek éldeletben nyújthatna?

Oh s az emberi nem el fogja érni magas czélját! — Századok fognak mulni, sok ivadék eltűnni küzködés között, de a napnak jőni kell, melyben nemünk hivatását betölté, melyben a jó győzni fog a világon; a mi hivatásunk elhinteni magvát, homlokunk izzadságával termékenyíteni földjét, szivünk forró vágyaival érlelni csemetéit; végzetünk: küzködni,

Digitized by Google

kivánni, reményleni; s habár az igért földet nem érhettük el, legalább messzünnen láttuk áldott határait, legalább szemünket legeltettük szép táján, s haldokló Mósesként éreztük, hogy azon Jósuát, ki ott egykor győzni fog, mi vezettük a csatamezőre, mi ruháztuk fel fegyvereivel. Oh s ki tudja nem állunk-e már közel e boldog órához? nehéz a kor, melyben élünk, forró egünkön terhes fellegek tornyosulnak, s az ember lankadtan, remegve a közelgő vésztől, halad örömtelen ösvényein; de ha a nap legforróbb, s a vetés föld felé hajolva már alig bírhatja kalászait, nem közelg-e akkor épen az aratás? Reméljetek ifjak!

Digitized by Google

TERMÉSZET.

Közelebb áll Istenéhez, ki a természettel, mint az, ki az emberekkel jő mindennapi érintkezésbe.

Van egy hely a Seine partjain, — egy nagy szikladarab ez, tudja az ég, hány ezered előtti földfelforduláskor e nyájas vidékre vetve, mely előtt a vadászok kedveért mohülést csináltak. A folyó, mely itt sokkal keskenyebb mint Párisnál, dombok között folytatva tekervényes útját, egészen elkerítve látszik a szemnek, úgy, hogy hozzá véve csendes folyását, tónak hihetnéd, míg zöld koszorúként sűrű erdőség keríti a vízmedert, s az ágak lenyúlva tiszta tűkörére, valahányszor gyenge fuvalom ingatja lombjaikat, habokat sepernek nyugodt felszinén. Különös nyugalom tölti e tájt, s habár sok vidéket ismerek, mely a lelket szépségekkel magasbra magasztalja, mint ez, nem láttam soha olyant, melyben édesebben ábrándozhatnánk.

A folyó, mint egy nagy véghetlen szerelem képe, nyugodt keblébe egészen felvéve az ég képét, tisztán, s ragyogó kéken, ha fenn derű vala; elborulva, ha fenn fellegek vonultak át; reszkető fényben kettőzve minden csillagot, hogy egy darab égnek hinnéd, annyira elveszté önszinét, oly

Digitized by Google

hamar simitá el egyes habjait, melyeket netalán egy beléesett kő, vagy az esti szellő ébreszte; mintha csak azért volna teremtve, hogy egét tűkrözze, s nem volna szabad megindulnia önérzetében; s nem virult-e egy bájló tan a szerelemről minden ágon, azon szerelemről, mely e világot meleg sugárival áthatva, s mint a nap a fának lombot, úgy a szívnek reményeket ad, hogy szerencse közt tágult kebellel, kik egykor távol álltak, mint tavaszkor az ágak lombjaikkal, találkozzanak boldogságukban; s nem zengett-e szerelemről minden madár a sürüből?

Estve, ha a nap végsugarai reszkettek a lomb között s haza felé indulánk, utunk egy dombon vezete át, mely az egész táj felett uralkodva, a legbájlóbb kilátást nyújtá; itt megálltunk. A tájt piros sugárokkal borítá a nyugovó nap, nyájasan visszatekintve, mint egy anya, ki gyermekeitől bucsúzva, vissza s vissza néz, s megválni nem tud, s ha végre távozott, áldását hagyja maga után. S most lement, s nyugat felől felgyúlt az est hajnala, s mint egy elmult boldog pillanat emléke, ha a fénypont, melynek ragyogását szemünk alig tűrheté, lement, de egész szinpompája megmaradt, gyengébb, de szelídebb s messzebbre terjedő fényt áraszta láthatárunkon. Oh ki irhatná le ezt! köröskörül az elhaló sugárokat, melyek az eget eltöltik, s minden fellegtől visszavetve, mintegy a világosság viszhangjaivá lesznek előttünk, mely minden akadályon újra felgyúl, minden fellegtetőről ragyogva visszapattan, míg a messze légben pirosan elhal; s a világvonalokat, melyek az esti pírt áthatják, s e lassu halványulást s eltünést, e világosság fokonkénti mulását, ez elhalás életét, e mozdulatlan változást, e színdagálynak lassú apadását. Oh ki ezt leírhatná!

Digitized by Google

Van valami a természet nagyszerű csodáiban, mi szivünk felett nagyobb befolyást gyakorol, mint büszke philosophiánk meg akarná vallani; s bármily merész vagy hitetlen legyen, nincs ember a világon, kinek keble fel nem indulna, midőn egén a menydörgés szava felhangozik, s a hallgató föld a vész-rázott erdő sohajtásival eltelt; legyen, hogy hitetlenül csak öngyengeségét érzi e nagy s kormányozatlan erő ellenében; legyen, hogy egy magasabb lény szavát hallja e hangokban, s nem tűrhetve önparányiságának érzetét, azt hiszi, hogy a nagy természet egét fellegekbe borítja, mert ő szenvedett, vagy veszélyekkel fenyítetik: mind egy; legyen Isten vagy a vak sors, mielőtt hódolunk, szivünk egészen nyugodt ily pillanatokban nem maradhat soha.

Bármi szép legyen a rózsa, széttépett egyes leveleiből nem sejdítheti senki, mi delien virágozott: s habár az egyes levél nem veszti el soha egészen illatát, csak az örülhetne neki, ki a virágot ismerve, gyenge illata által szebb napokra emlékeztetnék.

Nem ismerek szomorúbb látmányt, mint tavaszkor egy várost. Ha künn a mezőt zölddel takarták az első meleg napok, a fák újra kihajtanak, s minden berekből örömteli madárének zeng az utas körül, a város lakóját csak a sár, mely az útczákat tölti, inti arra, hogy a fagy fölengedett. Az örömzaj, mely a téli napokat eltölté, mind inkább elhallgat; s még a természet ünnepi köntösét ölti magára: a házsorok között mintha tömlöczben éreznék magokat, szomoruabban járnak körül az emberek. — S ki nem érzené így magát? a tiszta ég, mely a tetők között átragyog; itt-ott egy magános

Digitized by Google

fa, vagy sétáló kert, mely zöldelve áll a kőhalmok között, maga a fű, mely az elhagyottabb utczák kövezete között kinő, mintha a természet újra megakarna küzdeni az emberekkel, s vissza kivánná elrabolt birtokát, vágygyal tölti a szivet; s mint ha a rabnak rostélyán repkény foná fel magát, mind e természeti szépség a szivet csak arra bírja, hogy inkább elkivánkozzék. — Hová? ki a mezőre, hol minden zöldben áll, s a fák szebben virágoznak, s a szív szabadabban emelkedik. Boldog, ki, ha e kivánat teljesednék, még feltalálhatná remélt örömét.

A tavasz épen legszebb fokára ért, a mezőt ezer virág hímezé szineivel, a gyümölcsfák fejéren, mintegy hóval elborítva álltak, sőt magok a tölgyek, mint egy erős kebel fájdalmait, magokon hordva elszáradott leveleiket az egész télen át, végre zöldelni kezdének. Mindünnen virágok, a kis bogár s méh dongásától a pacsirta elragadó énekéig, mindünnen örömzaj, mindenfelől egy nagy illatár, s tiszta ég s csillogó habok. Oh e föld is szép első ébredése napjaiban, ha mint a gyermek, fejlődő erejében még multat nem ismer, s annyi bimbók között, nem mutat egy virágot, mely már elfonnyadott!

Szegény elfagyott föld, mi szép valál tavaszi napjaidban! miként emelkedék minden kebel bájló csudáid előtt! A magas hegy örök nagyságát eltakarva új virágzással, a nyájas völgy s tiszta folyója, a hatalmas fejlődés a magas tölgytől a legkisebb fűszálig, s a merre csak fordulánk, mindenütt zöld és virágozás, mindenütt egy boldog teremtmény, öröm zajgó hangjai határidon, ilyen valál akkor, és most — Hová lettek virágaid, hol a pacsírta csattogó gyönyöréneke, hol tiszta eged s meleg sugárai? — Eltüntek — eltünt min-

Digitized by Google

den, mi szép, mi bájló vala határidon, s te kopáran, télileg elhagyatva állsz, méltó tanyája az embernek, hogy szenvedései vigasztalást vagy legalább rokonfájdalmakat találjanak fonyadásod között.

Ki nem ismeri Itália szépségét? Neve maga már vágyakat gerjeszt; az ég kékebben borúl ez áldott határok fölött, illatozva virágzik a mező, a zöld olajfa elvénül, s csak órákig ismeré a telet. Isten megáldá e hazát. Ha az alpokról lejösz, langy szellők lebegnek elédbe; s míg szemed, a lezúgó hegyfolyót követve, a zöld rónára tekint, nem ismert vágy tölti lelkedet, sietni akarnál te is ez áldott határok felé, s zajogni örömödben mint a hegyfolyó, hogy e földre értél.

Tavasz közelg. A napmeleg végre felhatott a bérczekre is, s a fehér téli lepel tünedezik, a tetők feketedve állanak ismét, a hegyoldalakon száz zúgó patakban dörög le az olvadott hóteher, s a völgyek zöldelni kezdenek. Tavasz közelg, az élő természet felállitá százezredikszer zöld győzelmi lobogóját a tél romjai felett, s a magas hegytől, mely levetve halotti köntösét, új zöldben áll, a legkisebb bokorig, melynek ébredő ágai duzzadnak, minden megérzi hatalmát; a nagy folyótól, mely megszabadult árjaival ismét csörögve tovább halad, a legkisebb madárig, mely víg örömènekével az égnek repűl, minden teremtmény felzajog örömében.

Előttem a legszebb vidék állt, melyet szemeim valaha láttak. A magas hegyláncz hótakart csúcsai láthatáromon, körülöttem ezernyi virágok harmattelt kelyheikkel meghajolva, mintha a föld anyakebléhez borulva, ki akarnák sírni

Digitized by Google

gyönyörüket, a csattogányok éneke sűrű lomb közt, a végtelen tenger, melynek ingadozó rónáján szemem majd távolban tévelygett, majd a partokon csillogva széttört hullámzatán gyönyörködött, minden egy nagy, dicső egészszé egyesülve, körülívezve a magas ég kék boltozatától, áthangozva milliónyi teremtmények örömènekétől, eltelve milliónyi virágok illatától.

Ösvényem azon zöld hegyrónák egyikén vezetett keresztül, melyek az Alpesek főszépségét képezik. E szikla pusztának oasisai ezek; s a virághímzett pázsit, a rajta legelő csordák kolompolása s a pásztorkunyhók s pajták, honnan a dolgozó majorosnék víg éneke hangzik a terméketlen bérczek közepette, még kellemesebben hat reánk. Oly nyájas egész körünk, az ösvény, melyen haladunk, oly síma, hogy talán elfelejtenők hol vagyunk, ha a mezőn szétszórt szikladarabok, a távol vizesések zúgása, s a rendkivüli sebesség, melylyel a kis patak a völgy felé siet, nem intenének reá, s a havas nem állana előttünk csaknem a zöld mezőig lenyúló jegeseivel, melynek tövénél minden termékenység megszünik.

Nem lévén sietésre okom, leültem, hogy mielőtt tovább megyek, még egyszer megnézzem a völgyet, melyet tegnap oly bájlónak találtam; bámulásomra a falu helyett, hol az éjszakát töltöttem, most csak egy messze ködtő terjedt el alattam. Midőn napkeltével elindultam, az ég fellegtelen volt, csak a völgy végén, hol a hegyről leszivárgó nedvesség posványokat képèz, feküdt egy nehéz ködgomó; most csak a falu hegyes tornya állt ki a sűrü ködfátyolból, mely az egész völgy alját elborította, s mégis mi szép vala ez is.

A nap a magas hegyeken át most veté a völgybe sugá-

Digitized by Google

rait, s a sima ködtó, mely azt eltölté, emelkedni kezde. Eleinte lassan, csaknem észrevétlenül. Itt egyes kisebb darabok szakadtak el a tömegtől, a nagy fátyolnak apró rongyai, ott a köd a hegyen levonuló kis völgyeket és vizszakadásokat tölté el, majd szélesebb majd keskenyebb folyókat képezve, melyekben felfelé vonult. Később a nap növekedő hatalma az egész tömeget mozgásba hozá. A ködtó, mely eddig a völgy alján pihent, mint tenger, ha azt a szél karjai megragadják, erősen hullámzani kezd; felszine előbb szélesebbre terjed, később darabokra szakad, melyek mindig tisztábban válnak el egymástól. A völgyből felszálló melegebb lég szárnyain minden magasabbra törekszik, minden felfelé száll; mig a gőzár, mely a völgyet szemeim előtt eltakarta, itt mint könnyű felleg pihen a hegycsúcson, ott fehér foszlányokban száll körül az égen, s csak még árnyékait veti a napsugároktól átvilágitott tájra.

Nem írhatom le a hatást, melyet e tünemény reám tett. Mintha a homály és világosság, mely ezredek óta a világ uradalmáért küzd, e völgyben újra megkezdték volna a régi tusát, s én azért lennék itt, hogy a nehéz küzdelemnek végeredményét lássam, s megszilárduljak hitemben, miként az aljas pára a tiszta fényt, mely a magasról jő, nem fogja legyőzni soha.

A gondolkodó figyelmét, ha az Alpesek között körüljár, semmi sem vonja inkább magára, azon fokonkénti romlás s enyészetnél, melylyel e rendíthetleneknek mondott bérczek körében találkozik. A jeges halkan előre nyomulva egész halom sziklatöredékeket tol a völgybe, az olvadt hótól megáradt patak számtalan kődarabokat hengerít, mig máshol a nedvesség s fagy által a meredek faltól elválva, roppant

Digitized by Google

sziklák zuhannak a mélységbe, vagy hasonló okokból a hegy csúcsának egész darabja szakad le, s a virágzó völgyet lakóival együtt, több száz lábnyi magasságú szikla omladékkal takarja el. Minden év megteszi pusztitási munkáját, sőt nem mulik egy nap, melyen e hegyek körében valami, mi előbb fenn, a magasban állt, ne sülyedne le. Az Alpeseknek bármily részét járjuk be, hasonló változások nyomait találjuk mindenütt, annyit mint itt azonban még egy helyen sem láttam.

Az egész völgy úgy szólván sziklatöredékekből állt. Itt egész bérczek fekszenek, melyekről alig hihetnők, hogy valaha máshol álltak; ott nagyobb-kisebb szikladarabokat, s közöttük földdel vegyült omladékokat találunk, a sziklák egy részén már százados fák állnak, másokat még fű, vagy csak a növényi életnek első kisérleteként száraz mohok lepik el, soknak új törésén meglátszik, hogy csak nehány év, vagy hónap alatt omlottak le a tetőről, s ha felnézünk, még a helyét is megtaláljuk, honnan azok leszakadoztak. Az egész egy nagy csatamező, melyen a növény és kőország ezredek óta a felsőbbségért küzdenek egymással. Néha úgy látszik, mintha az előbbi győzne. A völgyben szótszórt köveket zöld borítja el, a növényzet tömött sorokban vonul fel a hegyoldalon, egyes osztályai a legmagasabb fokig értek, s fenn a bércz ormán, egy magános fenyő ingatja ágait, mintha a győző termékenység ellenének várfokán már feltűzte volna zöld diadalmi lobogóját. Egy percz, s minden megváltozott. A sziklabércz megdördül, s a kőlavina több száz lábnyi görgeteg alá temette mind azt, mit a növényzet lassú, de szakadatlan működése századok alatt teremtett; s a küzdelem újra kezdődik, hogy egy ezred mulva talán ugyanezen eredményhez vezessen.

De bármi nagyszerű e táj, s bármily érdekesek részletei,

Digitized by Google

vad jelleme végre fárasztó, s megvallom, örültem, midőn két órai járás után a havashoz közeledék, mely mint gazdámtól hallám, e völgyet bezárja. A völgy jóval tágasabbá válik, az ösvény simább, s többnyire fenyvesen vezet keresztül. Ne képzelje azonban olvasóm azon szép erdők egyikét magának, hol az oszloppokként felnyuló fatövek között, az egymást érő sötét ágak menyezete alatt, mint egy templomban járunk, s a földön elszórt fenyőtük illata tömjénként száll fel az éghez. Szegény e kőnek növényzete; a keskeny földréteg csak kevés táplálékot ad, s a fa elszárad mielőtt magasságát elérné. A vékony törzseket mohok takarják, az ágakon hosszú fűzérekben fakó szinű zuzmó függ le, s a száraz sudarakat sok helyen a szél törte el. Mintha nem élő erdőt, hanem annak hulláját látnók, oly szomorú s elhagyott az egész. Annál nagyobb a hatás, midőn az erdőből, mely minden kilátást elzár, kilépve, egyszerre a legnagyszerűbb képek egyike előtt találjuk magunkat.

Egy roppant szikla-amphiteatrum előtt álltam, mely lépcsőkben emelkedve, a völgyet félkörben bezárá. Két oldalon, hol a sziklák kevésbbé meredekek, dús növényzet virúl; egyes helyeken az alpesi rózsa egész cserjéket képez, másutt kisebb- s nagyobb csomókban találjuk virágzó bokrait, s közöttök csaknem a hó határáig felnyúló zöld szalagokat, mintegy örvényekül, melyek a hegy gerinczét aljával összekötik, s melyeken a könnyű zerge legelve a völgybe jő. A félkör közepén már a meredek fal tövénél, megszünik minden élet, s fölötte csak a szürke mozena, a jeges, mely rajta pihen, s a képnek hátterét képező hócsúcsok láthatók.

Digitized by Google

Az átellenben fekvő hegyoldal azalatt elhomályosodott, a sötét fenyvesek, melyek majd nagyobb tömegekben, majd keskenyebb szalagokban a vidám zöld rétek s legelők között fölfelé vonultak, lassanként eltüntek, csak fenn a hegygerinczen látszottak a magas sudarak, élesen elválva a világos légtől. Az elszórt házak és széna pajták helyett, melyek a hegyoldalon, s lenn a völgyben elszórva álltak, most csak itt-ott egyes világok voltak észrevehetők. Minden nyugodt vala, mintha az egész természet álomba szenderülne; s csak az estharang, melynek gyenge hangjait a szellő fölhozá, szakitá félbe a csendet.

Hegyvidékeken az utazásnak egyik főkelleme meglepetésekből áll. Mig a rónaság egy roppant ujság lapként fekszik előttünk, melynek egész tartalmát, le a gabnaárakig egy tekintetre átfutjuk: a hegyek között nehány lépés egészen új kört nyit meg előttünk. A mint a dombot megkerültük, vagy a hegygerinczen átjutánk, a völgy, hol eddig haladtunk, a falu, a hegyek, melyek azt környezik, a patak, melyet órákig követénk, s melynek zúgását megszoktuk, egyszerre minden eltünt előttünk. Új, néha egészen különböző jellemű vidékben találjuk magunkat; s előbbi kilátásunkból legfelebb az egyes havas vagy sziklabércz marad meg, mely az egész képnek hátterét képezi. Az Alpesek között utazva naponkint tapasztaljuk a kilátás ily rögtöni változásait; de nem emlékszem, hogy magamat valaha annyira meglepve, annyira elragadtatva éreztem volna, mint ez ízben.

A hegygerincz, melyre annyi fáradsággal följutottam, nyugotról kelet felé vonulva, a hegy éjszaki lejtéséről, melyen eddig haladtam, a délire vezetett. Ennek tulajdonítható hogy a kopár sziklákat, melyek ott kétezer lábnyira nyultak

Digitized by Google

le a völgybe, itt csaknem a hegy gerinczig terjedő alpesi legelők váltották föl. Egyszerre mintegy varázs által a hegyi Flóra színes virágaival hímezett mezőn találtam magamat, melyen a lepkéknek egész serege játszott körülöttem, változékonyság sem szini pompára nézve rónaságunk lepkéivel nem vetélkedhető, de melyek itt a növényzeti élet határain, ép oly kellemesen lepik meg szemünket, mint a virágzó gentianák s a kakukfű tömött csomói. Nem messze tőlem kolompoló csorda legelt, távolabb alattam a legszebb völgyek egyike nyúlt el. Az egész hegyoldal, melyen rövid pihenés után most lefelé menék, nagy kertnek látszott. Fentebb festői rendetlenségben szétszórt pásztor-kunyhók, s fenyves csoportok álltak, alantabb szép parasztházak körülvéve szántóföldekkel, melyeknek sárguló kalászai a rét eleven zöldjét kellemesen válták fel. Mindenütt élet s virulás, mindenütt az emberi szorgalom nyomai, s mintha kegyes végzetem úgy akarná, hogy e pillanat élvezetéhez semmi ne hiányozzék, mind ez a legszebb nyári nap világításában. A borulat, melyet előbb közelgő vésznek gondolék, csak nehány felhő vala, a hegy tulsó oldalán épen a keskeny völgy fölött álló, melyen feljöttem. A hegynek azon oldalain, hol most valék, az ég tisztán boltozott fölöttem. El valék bájolva, elragadtatva. Ki a sarkvidékekből a legszebb nyári napoknak egyikén, egyszerre mérsékelt éghajlatunkba tétetnék át, nem érezhetné magát boldogabbnak. Mintha csak most indultam volna el, megújult erővel sieték a völgy felé; s minden lépéssel új egyes szépségeket találva, egy ideig nem is gondoltam a pihenésre.

Nálunk otthon, a tavasz csupa gyönyörüség. A ho lassanként olvad el. Minden szép csendesen történik, az ember

Digitized by Google

alig veszi észre. Csak a marha vidám bölöngése és a magasban a pacsirtasereg, hirdeti a kikeletet. Az egész olyan, mintha a természet kipihente volna magát, és most hosszú álma után a nap meleg sugárainál, csendesen felnyitná szemét, és mozogni kezdene. De itt, a ki ily tavaszt nem látott, annak fogalma sem lehet róla. Ma még tél. A meredek sziklákon kivül, hol a hó meg nem áll, egy talpalatnyi folt sem látszik a fehér takaróból, s holnap az egész hegyoldal sötéten áll. Minden oly rögtön történik, mintha a természet érzené, hogy elkésett, és most sietni kell, hogy a búzát s gyümölcsöt megérlelhesse, még mielőtt a tél ismét visszajő. Nálunk a hólevet felszívja a föld, legrosszabb esetben betölti a laposokat, és a vetés ázik ki, de az Alpesek közt száz patakban omlik le a hegyoldalon. Meg sem fogható a sok víz honnan jő, s merre megy. Most egy kis eret látni, mely a havon átszivárog, egy fél óra mulva helyette ott már patak folyik, mely egy malmot elhajtana. Az ember azt sem tudja mihez fogjon. Ha hamarjában töltést hányt, hogy a vizet elfogja, egyszerre a másikról még több jő, s nemcsak a vetést, hanem még földjét is elviszi magával. Minden hegyen száz forrás ered, minden sziklán vízesések omlanak le, és az mind tarthatatlanúl szalad, s rohan a völgy felé, hogy a folyó, akár mily magasra csinálják töltését, pár óra alatt kiárad, s mindent elönt. És hozzá mily lárma minden felől. A szél, a víz, s közbe-közbe a lavinák dörgése, mintha ágyúznának. Nem is lehet azt kikeletnek nevezni. Valóságos háboru, melyben a tavasz a telet legyőzi, és ez midőn visszavonul, mindent elpusztít.

Nagy Magyarországban sok szép vidéket találni. A Kárpátok éghez felnyúló csúcsai, a dicső folyó, melÿ Buda

Digitized by Google

mellett áthalad, a Balaton, melynek környékét koszorús költőnk megénekelte, még a külföldit is bámulatra ragadhatják; de ki kedves vidéket keres, melyben az ember magát otthonosabban érezhetné: menjen Sajógátra, álljon meg a lelkész háza előtt, s tekintsen körül. A Sajó épen a ház előtt kanyarodik nyugot felé, úgy, hogy a folyó mentében épült falunak egy része meglátszik; s a tulsó parton a zöld rónaság, melynek őserdejéből csak itt-ott egyes százados tölgyek s néhány facsoportozat maradtak meg; távolban kék hegyek, s elválva a többiektől a tokaji csúcs: oly egészszé olvadnak össze, melyet minél többször látunk, annál inkább szeretni kell. A paplak nem különbözik semmiben a falu vagyonosabb gazdáinak házaitól, egyszerű az, mint a templom, melynek korát sem felirás, sem az építési rendszer, hanem csak a nehány melléje ültetett százados hárs hirdeti! de a venyige, mely gondosan fölnevelve a ház falát fedeléig eltakarta, ugy, hogy levelei közt csak az ablakok látszanak ki, s a zöld ágak, melyek a templom födelén, mintha azt védenék, átnyulnak, különös bájt vonnak az épületek körül: mintha a természet a remény legszebb zöldjével akarta volna fölékesíteni a helyet, hol e falu lakói nehéz napokban vigasztalást keresnek.

Egyike volt azon nyájas napoknak, minőket november vége felé hazánkon kivül talán sehol sem lehet élvezni. A tölgyek alig hullaták el lombjaikat, s ámbár a nap már alkonyhoz közelgett, a levegő oly langyos vala, mintha a tél még hónapokra volna. Mégis az egész táj szinezetében, a felhők formáiban van valami, a mi arra int, hogy e tért, mely még oly zöldben áll, talán már holnap hideg hólepel takarhatja. Nem legszebb képe-e ez életünknek, hol a ki hivatá-

Digitized by Google

sának eleget tesz, hasznos munkássága közepette szenderül álmába, mint a föld, melynek termékenysége az utolsó meleg pillanatig tart.

Elmult a nyár. Beszüreteltek. A tarlók egy része föl van szántva, itt-amott már új vetés is lászott, vidám zöldjével vigasztaló reményként terülve el a dér-sárgította rétek és mezők közt. Megváltozott a fák színe; arany vegyült a fehér nyárfák ezüst lombjai közé; az erdőben vörös foltok látszottak, s a finom szálak erdőn és mezőn a hosszú ősz eme hirdetői, ezernyi fonállal szőtték körül az ágakat, de nem bírták lekötni a hulló lombot. Már száraz levelek szállongtak a legkisebb szellő érintésére ide s tova a fák közt.

A fűzfák a Sajó partján friss leveleket hajtottak, s már a tölgy is, lerázva a mult év lombjait, uj életnek indult. A kizöldült vetések fölött vigan danolta énekét a pacsirta, s a réten kelepelve járt föl és alá a megjött gólyasereg.

Minden hallgatott a malom és falu körül. Csak a kerekek egyforma kopogása, a fülmileének, s időről időre a könynyü zaj, melyet a réczék s más vizi madarak szárnycsapásai okoztak, szakíták félbe az ünnepélyes csendet. Mint mikor őszszel a cserjén a szellő átszalad, ilyen e zaj. Sietve közelít. Fejünk fölött hallatszik a repülő madarak rikkantó hangja, s pillanat mulva minden eltűnt, a nélkül, hogy a fölöttünk átvonuló vándorokat láthatnók. A holdvilág tiszta fényét önti el a táj fölött, s szelidebb világításánál minden tárgy szebbé válik, mint egyébkor. Az erdő sötétebb, a fák nagyobbak, a hegyláncz, mely a határon elvonul, magasabbnak látszik; maga a köd, mely a Sajó partján álló lápok fölött

Digitized by Google

elvonul, csak fehér fellegként tünik föl, mely a földről lassankint a csillagos égen szállongó testvéreihez emelkedik.— De rég alusznak a faluban, s nincs, ki a tavaszi éj leirhatlan szépségeit élvezné.

Tiszta tükörként fekszik a Sajó, fölötte ezüst sugaraiból hidat épitett a holdvilág. A folyón tul, a molnár kertjében, olyan szépen énekel a csalogány.

Nyugodtan folyt a Maros füves partjai között; habjain a hold ezüst sugárai tükrözének, s az itt-ott szétszórt füzfák ágait gyenge szellő ingatá. Az egész táj a nyugalom képét viselé magán.

Egyike volt a legszebb nyári éjszakáknak. Fenn az égen tündöklő fényben ragyogtak a csillagok; a pázsiton az égi harmat milliónyi cseppjei csillogtak, s a hold, mely töltéséhez közel csak most emelkedett az erdő fölött, elönté sugarait a sötét lombozaton. Egyes helyeken, hol az erdő szélesebbre volt kivágva, az egész táj világosnak látszott; máshol csak egyes ezüst sugarak találák utjokat a sürű lombon keresztül, s itt-ott egyes fénypontok látszottak a földön, nyugtalan lidérczekként ide s tova bolyongva, tánczolva, s eltünve, a mint a gyenge szellő a fák sudarait megingatá. Itt-ott a nagy tölgyek egyes ágai messze kinyultak a nyilásra, mintha egy óriás, roppant kezét kinyujtaná; majd a Béga partjain vezetett át az ut, s a csendes folyónak tüköre, melyen a hold s a csillagok tündököltek, bájolón tünt föl, gyermek boldog álmaként lejtve át az éji vidéken, oly csendesen, oly ragyogón. Néha felijesztett szarvasok s dámvadak rohantak át, s a fák sudarain a fölébredt madarak ide s tova szállongtak, s a közel nádasokból a gém s a vizi szárnyasok panaszos szava hallatszott.

Digitized by Google

Elesteledett. Nyugot felé csak halvány vonal jelölte még a helyet, hol a nap a hegyek mögött lenyugodott. A tiszta ég sötétkék ivekben boltozott a táj fölött, csillagok ragyogtak, s a berekben énekhez fogott a csalogány. Azon énekhez, melynek fájdalmas hangjai a szivnek oly jól esnek, melyet az ember ezredek előtt gyönyörrel hallott, s gyönyörrel fog hallani ezredek után, midőn a művészet legszebb dalai feledékenységbe merültek: mert csak az, mi a természettől jő, marad fenn örökké. Kelet felé a nagy rónaságon szinte gyenge világosság kezdett elterülni. A telő hold első sugárait árasztá a sík fölött.

A fölkelő nap első sugárait veté a budai hegyekre. Sz. Gellért kápolnáján, mintha lángok boritanák, csillogva állt a nagy rézkereszt, s a Duna kék tüköre nyugodtan terült el a városok között. Minden hallgatott. Csak a folyón áthangzó harangszó, mely a logodi templomból a hiveket első misére hivá; s a háztetőkön rakott fészkeikből a nap első sugarainál, kisdedeiknek eleséget keresni sietö fecskék vidám csevegése szakitá félbe a csendet. Ugy látszott, mintha csupán az ájtatosság és szeretet ébredtek volna fel e tájon, hol a munkás élet lármás zaja még hallgatott.

A halmokról, melyek a budai várhegyet körülfogják, bájló kilátás nyilik. Egy felől magasabb hegyek erdős csúcsai emelkednek, a másikról zöld szőlők s a völgyben elnyuló város fölött tévelyeg szemünk. A völgy közepén a várhegy uralkodik, s ezentul a széles Dunának fényes tűköre terül el oly kéken s oly nyugodtan, mintha egy nagy tónak szinét látnók.

Digitized by Google

A hold szelid sugárokat önte a tájra. Körösközül százados tölgyek. A rét illatot lehelve terül el a sötét fák árnya alatt. Fenn az ágak között néha gyenge fuvalmak lejtenek át, a közelgő koránynak első fohászai, melyek alatt a lomb időről időre megcsörren, de lenn a sürüségtől megőrzött mezőn egy fűszál sem ingadozik, csak a tücskök egyhangu éneke zeng fel a virágzó lóher s vadborsó között. Néma csend mindenfelől s szelid nyugalomnak képe, kivéve, hol a vadász ház sötét falai arra intenek, hogy emberi kezek e magános helyet sem kimélék meg küzdelmeikben.

Az igénytelen falu, mennyire én tudom, sohasem fordult elő történetkönyveinkben; s még a megyében is sokak előtt csak nevéről ismeretes; de ki egyszer ott járt, az vissza kivánkozik tájára, hol semmi nagyszerü, semmi rendkivüli nem ragadja bámulásra a nézőt, de hegy és völgy, rét és erdőség egy bájló tájképpé olvadnak össze, melynek szépsége nem egyes részleteiben, hanem az egésznek hármoniájában fekszik.

A völgyet, melynek egyik végét a falu foglalja el, minden oldalról középmagasságu hegyek keritik, csak egy keskeny nyilás látszik a hegykoszoruban, melyen a völgyön átfutó patak a Hernád felé siet, és egy keskeny ut a patak partját követve, a falut a kassai országuttal, s igy a világgal összeköti. A völgy hosszusága legfelebb egy mértföld, szélessége alig félannyi. Aljában a patak mellett, mely egész hosszában átfutja, s majdnem minden nyáron legalább egyszer elönti, rétek s kaszálók állanak. A hegyoldalon fölfelé, meddig a földnek minősége és fekvése engedi, szántóföldeket látunk. A hegy felső részét sürü erdőség takarja, mely közül itt-ott egyes sziklák magaslanak ki, távolról csaknem

Digitized by Google

váromladékokhoz hasonlók. A falu mint mondám, a völgy egyik végén, de valamivel emeltebb helyen áll, ugy, hogy a közepében épült templomtól az egész völgyön végig nézhetni.

A nap még magasan áll, de a sötét felhők, melyek nyugat felől tornyosultak, elfogták sugárait, és az erdőben, mintha már az est közelegne, bizonytalan világ uralkodott. Minden csendes, a levegő meleg ködként mozdulatlanul terül el a vidéken. Minden tárgy szinetlen, mintha fátyol takarná. Néha egy rövid lehelet, egy elszakadt fohász lejt át az erdő fölött, s a fák sudarai egy perczre ingadoznak, utána ismét csendes, s mozdulatlan minden.

A sötét felhő, mely előbb hegylánczként emelkedett a láthatáron, most egyszerre sebes változásoknak indult. Mint az óriási földvajudásoknál, melyek közben a geologia állitása szerint, az alpesek vagy cordillerák hegylánczai támadtak, ugy a sötét felhőtömegből egyes bérczek emelkednek ki, magasan tornyosulva, mig saját terhök alatt összeroskadnak, vagy a mellettök emelkedő tömegek által elnyomatnak. Minden mozdul s változik. A fehér felhők, melyek mint e rögtön támadt hegyláncz havasai, a sötét tömeg fölött uralkodnak, itt, mint a folyásnak indult jegesek, széles szalagokban szállnak le a felhőzet sötét völgyei közé, s velök, szinöket vesztve, lassankint összeolvadnak, ott, a fehér gombolyagok sebes forgás közt oszlanak fel, és gyenge füstként keringnek a felső bérczek fölött, vagy hosszu foszlányokban függnek oldalain.

Minden perczben uj alakok, uj szinek, egy szüntelen változás, mely között a sötét felhőtömeg mindig magasabbra

Digitized by Google

emelkedik. Még csöndes a lég, s csak egyes szakadozott szélrohamok szaladnak át a fák sudarain, de a sebesség, melylyel a felhők a széllel ellenkező irányban a láthatáron felvonulnak, összekeverednek, szétfoszlanak, mutatja, hogy a zivatar, melynek ez egyes szélcsapások csak töredékei, a magasban már elkezdé csatáját.

Az előbb oly ködös és homályos levegő egyszerre tisztává s átlátszóvá lett, a legtávolabb hegyek körrajzai élesen váltak ki, s mégis az egész vidék azon csodás, szinetlen világításban tünik föl, melyet csak vésznél látunk. Már egyes villámok czikáznak az égen, s a távol dörgés erősebbé válik.

A zivatar egy mennykőcsapással kezdetét vevé, s a zápor pár percz alatt áttört a sürű lombozaton.

Villám villámot, dörgés dörgést követett. Hol a fenyők nem bükkökkel vegyülve álltak, ott a szélvész egész sorokat dönte fel, s a recsegés, melylyel a lezuhanó fák ágai széttörtek, messze elhangzott az erdőben, a zápor közel zuhatagként hangzott, midőn a sürű ágakon keresztül tört.

Azon bájló s éghajlatunk alatt nem ritka októberi napoknak egyike vala ez, midőn csaknem nyárban képzeljük magunkat; a méhek elhagyva kasukat, ismét virágokat keresnek; a pacsirta legszebb dalával égfelé emelkedik; s a nap ragyogó sugárai alatt az átélt zordonabb napokról, melyek a tél közeledésére intettek, megfeledkezünk. Csak ha a tájt részleteiben nézzük, akkor veszszük észre, ama napoknak szomoru munkáját. A földön letört ágak hevernek. A szinezett lomb, melyet távolról virágnak gondolhatánk, közelebbről nézve, fonnyadásnak indult levelekből áll, s messze belátunk az erdőbe, mely előbb zöld falként állt előttünk.

Digitized by Google

Ne ócsároljuk az őszt. Kevesek virágai, de a sárga és piros levelek bőven pótolják e hiányt. Igaz, e szinek csak fonnyadásnak jelei, s a lomb, melyet a dér festett ily széppé, nem sokára szárazon hull le ágairól, de vajjon a virágok nem mulékonyabbak-e még? S ha e gondolat annyira bánt, találhatunk-e örömöt a világon, hol minden, a mit reménylettünk, minden, mihez ragaszkodunk, szinte nem állandó, s magunk is csak átmenő vándorok vagyunk? Nem épen e mulandóság-e az, mi köztünk s a természet között rokonságot képez, s miért az estig elhervadó virágnál többet érezünk, mint a sziklabércz előtt, melyen ezredek nyom nélkül mentek át.

A hegytetőt mező foglalta el. Rajta szétszórva egyes cserjék s bokrok álltak, a rég kivágott erdőnek maradványai s egy százados tölgy, mely épen a tetőnek legmagasabb pontján határfának hagyatott meg, s tulélve társait, mint nagy multnak emléke állt ott magánosan. A hatalmas fa, melyet mióta társai ledöntettek, annyi fergeteg rázott meg, még zölden terjeszté görcsös ágait, csak nehány száraz galy sudarán és kérgén a mély hasadások mutaták, hogy ő is tulélte korát.

A falutól kis távolságban a sürű erdő felett a k—i vár hegyes tetői, s magas tornya emelkednek ki, mögötte félkört képező halmokon szőlők látszanak, melyek között szétszórva a pinczék s apró borházak fehér pontokként tünnek fel. Messzebb távolban több hegysor emelkedik egymás mögött, közülök az utolsó csak kék fellegként keriti be a láthatárt. A nagy tért, mely e hegyekig terjed, zöld rétek és sötét erdőség, s szőlők és szántóföldek foglalják el különböző szinekkel, mesterségesen készitett szőnyeghez hasonlók, melyet az emberi szorgalom a zöld síkon készitett, s melyen szét-

Digitized by Google

szórva, nehány falu és sok egyes ház látható; egy szóval mindazon változatosság, mely nélkül a legszebb vidék lehet nagyszerü, de ritkán tesz kellemes hatást reánk.

Szép téli nap vala. Az út mellett álló fák zúzzal takarva hajták le ágaikat, melyekről minden érintésnél csillogó por hullt le; a vidék hóleplén csak a távol erdőség, s itt-ott egy falu háztetői váltak ki fekete foltokként. Néha parasztszekér zörgése, vagy magános utas léptei, ki sietve a szomszéd falunak tart, szakitják félbe az ünnepélyes csendet; egyébként nyugodt minden, s az elhagyott mezőn varju-sereg uralkodik, s itt-ott egy pacsirta hallatja örömdalát, mintha a napfény elfeledtetné vele a kemény időt, s a ragyogó sugarakban, már a közelgő tavaszt érzené.

Minő kilátás! Virágokkal hímzett szőnyegként terült el a határtalan rónaság. Itt-ott hosszu sárga vonalok váltak föl a vidám zöldet, mely mindent eltakart, jeléül, hogy a repcze virágzani kezd. A tiszta égen könnyü fellegekkel játszott a szellő, s a kútágas is, mely nem messze a határdombtól állott, a tavaszt hirdeti, mert egy nagy gólya ült tetejére, s gondolkozva görbité meg hosszu nyakát.

Ki az, ki e hon rónáin végig tekintve, meg tudná tartani vidámságát? Az őserdő, mely e tájakat talán egykor eltakará, kivágatott, a természet hatalmas élete kiirtatott, az áthatlan növényfátyol, melylyel e föld szűz testét egykor takarta, az ember fejszéje alatt eltünt, s vele a madarak ezerhangu éneke, s a vad vig játékai a rengetegben; de az

Digitized by Google

ember, midőn a természetet legyőzé, nem takará el a csata nyomát uj teremtésével.

A ki tiszai alföldünknek egy részét bejárta, vagy annak bármely táján csak pár napig tartózkodott, bátran mondhatja, hogy az egészet ismeri; mint bizonyos családok arczain, ugy itt az egyes vidékeknél csak közelebbi ismeretség után vehetni észre bizonyos különbségeket, s az utas, kit homokos síkjainkon kocsijában álom nyomott el, ha pár óra mulva fölébred, csak izzadó lovain s azon: hogy a nap alább szállt, veszi észre haladását. A vidék általános jelleme, sőt egyes részletei is ép oly kevéssé emlékeztetnék őt erre, mint az Atlantis közepén duzzadó vitorlákkal elsiető hajóst, a nagy határtalan vizróna, mely körülte terjed. — A messze elnyuló legelők, melyeknek változatlanságát csak itt-ott egy vedertelen gémeskút, vagy a félig kiszáradt lápok körül sétáló gólyák váltják föl, s a roszul mivelt szántóföldek, melyeknek tengeriét s buzáját Isten után csak az őrzi meg: hogy a lopás is némi fáradságba kerül, — itt-ott egy magános tanya, hol pár bozontos kuvasz ugatásával a birtok szentségére emlékeztet, s a mult évről fölmaradt széna- s szalmaboglyák arra intenek: hogy a birtokosnak vagy fölötte sok szénája, vagy igen kevés marhája van; — ezt látta, midőn szemeit behunyta, ezt, midőn azokat ismét fölnyitá; maguk a tornyok, melyek midőn utószor körültekintett, hegyes oszlopként álltak a róna távol határain, ugy látszik, mintha vele utaztak volna, legalább köztök s azok közt, melyeket most lát, ép oly kevés különbséget vehetni észre: mint azon falu között, melyhez akkor közelitett, s azon helység közt (habár város volna is), mely felé lovai most ügetnek. S ha kocsisától megtudja: hogy álma alatt,

Digitized by Google

mely déltől esteli hat óráig tartott, egy egész mértföldet s egy darabot haladt, – elálmélkodik a csoda fölött. — Miután kedélyünkre nem hat semmi inkább, mint azoknak jelleme, kikkel társalkodunk, nem bámulhatjuk: hogy a Tisza eltáblabirósodott jurátusként, felejtve vagy megbánva ifjuságának Marmarosban elkövetett kicsapongásait, végre azon tájnak jellemében, melyen tekervényes utakon tovább halad — maga is részesül; s kivévén azon eseteket, hol mértéktelen sarkantyuzások miatt maga is türelmét veszti, vagy valamely biztosság által tulajdon ágyából igaztalanul kiszorittatott, még kiöntéseiben is megtartja azon mértéket s méltóságos lassuságot, melyet semmi, széles e világon megtartani nem tud. Ha az áradás ideje megszünt, a viz, miként zaj nélkül jött, ugy zaj nélkül távozik ismét, s a szőke Tisza nyugodtan foly tovább alacsony partjai között.

Minden hallgat. Az éj sötét s kedvetlen mint októberben lenni szokott; a tiszta napnyugat után mindig több föllegek vonulnak össze a láthatáron, s a téren át hosszu sohajokban vonul az őszi szél, s hideg érintései alatt a fák galyai s levelei remegnek: csak itt-ott egy csillag, mely néha a föllegekből kiragyog, s a távol mezőn fellobogó pásztortüzek terjesztenek kis világot a tárgyak fölött. Csak a távol kutyaugatás, mely a faluból hallatszik, s egy messze pásztortüznél fölhangzó dal, mely szakadozott hangokban a kertig hat, szakitják félbe az éj nagy csöndét.

Egyike vala ez azon szép őszi napoknak, milyeket, honszeretet nélkül legyen mondva, Magyarországon kivül nem találtam, s melyeknek állandósága bennem mindig azon

Digitized by Google

gondolatot ébreszti: hogy miként e föld, melyen lakunk, bizonytalan tavasz s változékony nyár után, ugy nemzetünk örömtelen ifjusága multával, talán őszi napjaiban fogja föltalálni állandóan, derült korát. Dél közelgett, s a nap meleg sugárokkal töltè a vidéket, melynek a kert csigadombjáról látható uj vetései ismét zöldelni kezdének, s csak itt-ott egy darab fölszántott, vagy még tarlóban álló föld emlékezteté a nézőt, hogy a virágzás s gyümölcsözés napjai mögötte s nem előtte fekszenek. A fák szinezett lombjain gyönge szálak függnek, mintha az ősz tövéhez akarná kötni a fonnyadó leveleket, hogy ne hulljanak el, s ne takarják száraz vázaikkal a még zöldelő mezőt, hol a magas georginák, s szerény őszikék, habár a dér egyes leveleiket elfonnyasztá, még derült szineikben virágozva állnak . . . .

Taksony megyének, mi síkjainkon, melyek a Tisza mentében fekszenek, nem ritkaság, nagyszerü tölgyesei vannak. Valamint a homok szép hajlongó nyíreit s a remegő nyárfát termi meg, kisebb s nagyobb bokrokban hajtva ki e szép növényeket, hogy ámbár senki, mint a természet, itt nem kertészkedett, mégis mesterileg ültetett kertben gondolhatnád magadat, azon helyeket kivéve, hol az ember mívelő keze, a magas, ingó sudarak helyébe, elvetette kolompérját s tengerijét: ugy a kemény agyagban, mely itt-ott a Tiszát két partján környékezi, hatalmas tölgyek emelik koronáikat, nem ápolva emberek által, de a természet egész pompájában emelve széles sudaraikat az ég felé, melyeket nem a fejsze, hanem csak az idő, vagy a Tisza partjai ha leszakadva, őket esésükben magukkal rántják, döntenek meg. Miután a fának ára Magyarország e részében oly csekély, hogy ezen tölgyek kivágatása csaknem többe kerülne, mint

Digitized by Google

mit fájokért kaphatni, s azonkivül, ez erdőknek nagy részét viz járja, belsejök szekérnek majdnem járhatlan: az egyetlen jövedelem, melyet belőle a birtokos húz, csaknem kirekesztőleg a makkolásban áll, mely jó esztendőkben az erdőket a tiszai földesurak egyik legjövedelmezőbb tulajdonává teszi. Ledőlt s helyökön rohadó fákat ily erdőben találni épen ugy nem ritkaság, mint Amerika őserdei között; s az idő még talán távol van, hol a műveltség kiterjesztve hatalmát ide is, a Tisza sötét tölgyesei jövedelmezőbbek lesznek, de szebbek bizonyosan nem, mint most, hol sötét ágaik alatt csak a varjúk ezrei ütötték föl tanyájukat.

E nagyszerü tölgyesek egyike vala ezen határon is. Az erdőség, mely e határnak majdnem mindig kiöntéseknek kitett s igy a gazdaság más nemeire alkalmatlan részét eltakarta, messze lenyult egész a Tiszáig, ott is inkább keresztül hasitva, mint beszegve a folyó által, melynek tulsó partján hasonló, még mértföldekre terjedő tölgyerdők álltak. Jó esztendőkben, hol tudniillik makk termett, ez erdő tele volt zajjal s élettel. Makkolásra fogadott állatok ezreinek röfögése s száz kondásnak éneke s fütyülése hangzott a fák alatt, melyek nem egy sebet mutathatnának, mit e pásztorok pajkossága baltákkal sötét kérgökbe vágott. Ha ilyenkor ezen erdő mellett átmentél, a fák között itt-ott nagy tüzet s körülötte bundájokba burkolt emberi alakokat láthattál, néha a sürűből egy magános duda, vagy furulya is kihangzott, néha víg hahota, hogy szinte irígyelhetéd az embereknek sorsát, kik oly kevéssel vigan s megelégedve lehetnek, s kiknek minden gondjait egy kancsó bor elüzi. Most halotti csend terül el ez erdő fölött. A tölgyek ez évben épen nem termettek; s a pásztorkunyhók, melyeket a kanászok mult esztendőkben, csak épen hogy a legnagyobb fergetegtől legyen hová menekülniök, épitének, most vagy elhagyatva

Digitized by Google

állnak, vagy szét düledeznek. A kanász épités közben nem gondol utódaira; ha a kunyhó, melyet rakott, másnap, miután nyájával tovább ment, szétomlik, annyival jobb; ha esztendőre visszajő, ujat épít magának nem nagy fáradsággal, szive épen annak örül leginkább, ha holvoltának mennyivel kevesebb emléke marad.

Sötét őszi éj van. A hold első negyede, mely a debreczeni kalendáriumban ez estére tétetett, a nehéz ködfátyolt nem hathatá keresztül sugáraival, s valóban magyar pásztorember tájismerete szükséges, hogy e roppant síkon, melyen látszólag semmi sem vala, mi szerint eligazodhatnék, irányát el ne veszitse. Itt egy határhalom, vagy elhagyott gémes kút, mely a ködből sötét kisértetként kiemelkedett; ott egy mult évről felmaradt szalmaboglya, vagy árokhányás, vagy néha messze távolságra egymástól magános fűzfák, melyek az áradás járta réten felnőttek, s véletlenül megmaradva, most az őszi szélben vékony, lombtalan ágaikat suhogtaták; ez vala minden. De a gulyás bátran hajt, kétkedés nélkül, mintha a világ legjártabb országutján haladna, s a sárgák neki feküsznek a hámnak, mintha a garabonczás diák sárkányaival futnának versenyt ez éjjel. A lovak ugy mennek, de ugy .... a gulyás nem tudja, mit tegyen örömében. Feje fölött suhogtatja ostorát, barátságosan szólitgatja kedves tátosait ....

Fűzfák s határhalmok, gémeskút s boglya, mintha elröpülnének a kocsi mellett. A lovaknak sörénye messze száll párolgó nyakuktól; a gulyás, visszavetve bundáját, lobogó inggel, mintha szélvész ellen hajtana, ül a szekér elején; a lovak rohanva haladnak, mintha a föld égne lábaik alatt, mintha ketté akarnák hasítani a ködfátyolt, s tulsó felére érni, még mielőtt az utánuk ismét összefolyhatott .....

Digitized by Google

A határhalmok egyikén kőfeszület áll, melyet a pápista földesasszony állita ájtatosságból részbirtoka mellett, ki mióta meghalt, az többé be nem festetett s romlásnak indult, de a vándornak lépcsőkövein kedves nyughelyet nyujt. Hány szerencsétlen térdelt e lépcsőkön, hány panaszlá itt keserü bajait annak képe előtt, ki földünkre szállt, csakhogy az emberi szenvedéseket egész keserüségökben ismerni tanulja, hány kelt föl vigasztalva e feszülettől, s a kálvinista asszony lelkén a pápista keresztnél, azon nyugalom terült el, melyet nem egy vagy más vallásos rendszer, hanem csak az Isten által jobb emberek keblébe teremtett vallásos érzemény ád, s melyet sok, ki egyes vallások tanai fölött könyveket irt, talán soha nem ismert életében.

Ne szóljon senki ellened honomnak disze, zöld rónaság! Végetlenül, mint a tenger árjai, terülsz el szemünk előtt, s nagyságodnak nincs látszó határa, csupán az ég, mely kék boltozatával körülfogott. Körülötted sötét hegyláncz nem emelkedik, s a fölkelő nap hótakart csúcsokra nem tűzheti arany koronáit; magas füved kaszálatlanul szárad el tövén, nádas partjaik között folyóid némán haladnak tovább; a hegykúpok váratlan változékonysága, a völgyek meglepő fordulatai, a növények életdús virágozása, tőled a természet által megtagadtatott; s a vándor, ha egyenlő felszineden átment, egyes szépségek emlékét nem fogja lelkében találni, melyek reád visszaintenek; — de mégis nem álla-e sokszor meghatva, bámulva nagyszerüséged előtt? ha a nap szürke láthatárodon csöndesen fölmerül s ragyogó sugárait egész felszineden akadály nélkül egyszerre elönti, vagy ha a délibáb forró hevében árnyatlan téreid fölött tavakat fest, mintha a szomjazó föld a tenger árjairól álmadoznék, melyek azt

Digitized by Google

egykor takarták; vagy ha az éj sötét nyugalma borult el a messze határ fölött, s még fönn a csillagok, lenn itt-ott egy pásztortűz világit, a földön végetlen csend terül el, ugy hogy a vándor a magas fűvön átlejtő esti szellőt hallhatá, nem tölté-e ily pillanatban leirhatlan érzemény kebelét? érzemény, melyet a magas alpek fönséges csodái közt nem talált, s mely búsabb talán, de nagyszerübb, mint te nagyszerübb vagy e föld minden bérczeinél honom korlátlan rónasága, te párja a végetlen tengernek, zöld s határtalan mint ő, hol a sziv szabadabban dobog, s szemünk nem talál korlátokat.

Te a magyarnak képe vagy, nagy rónaság! reményzölden, de pusztán állsz, arra teremtve, hogy termékenységeddel áldást áraszszál magad körül, de még kopáran; az erők, melyeket Isten beléd teremte, még szunnyadoznak, s az ezernyi évek, melyek fölötted átvonultak, nem láttak dicsőségedben; de az erő, rejtve bár, még él kebledben, a gaz maga, mely határodon oly dúsan felnő, hirdeti termékenységedet, s szivem mondja, közelg az idő, hol virulni fogsz. Virulni te szép rónaságunk, s virulni a nép, mely egy ezred óta síkodat lakja. Boldog, ki a napot elérheti! boldog, ki legalább azon öntudattal vigasztalhatja magát, hogy minden tehetségével e szebb idő előkészitésére dolgozott.

Digitized by Google

ÁRNY ÉS FELHŐ.

Dicsőség! komoly, rejtélyes szó; mily Isten, vagy ördög adá neked a hatalmat, melyet lelkeink fölött gyakorolsz? miért dobog a szív örömtelen képed előtt? Halhatatlanságot igérsz? de hát oly édes fenmaradni e világon, hol csak szenvedénk? oly bájoló tovább élni az emberek emlékiben, azok között, kiknél szerelmet nem kerestünk s nem találtunk, kik üldözének s kiket mi megveténk? oly fönséges-e, nyomot hagyni e szegény világ sarában, nyomot, hogy az utánunk jövő eltéveszsze szerencséjét, mint minmagunk? Nézz ki ablakodon; nézd az átmenőket mind egyenkint: a fáradt munkást, ki mezejéről haza tér, a czifra uracsot gondatlan arczával, az örömleányt, ki keresete után jár, s utána a tudóst, ki tudatlanságát rendbe szedve, bohóczok csudájává vált, — s vajjon, ha mindezek nevedet tudják, ha mindezek éltednek első pillanatától az utolsóig ismerik tetteidet: boldogabb volnál-e azért? s más-e hát a dicsőség? szerezhetnek-e mást legfenségesebb tetteid, mint ezt? egy nevet a sír után, egy szóval többet az emberi nem szókönyvében, s ez készti dobogásra szivedet? — ezért fáradsz s áldozol? ezért mondasz le élted kellemeiről, szived legszentebb érzelmiről? Mintha az emberpor, melyet megvetél, aranynyá válnék, ha halomra gyűjtetik; mintha hét város, mely, mint Homer halála után szüle-

Digitized by Google

tésed fölött harczra kél, fölérne egy szívvel, melyet életedben tiednek nevezhetél.

Körülted ajánlkozva áll életed, a természet bájló csodái, melyeket Isten alkota, s azon szebbek, melyeket szerelem idéz a világba, nyájasan intenek feléd: de szived delejtűként a dicsőség hideg éjszakájához fordul, s a tér hasztalan virul, szivek hasztalan dobognak érted. — Jaj annak, ki hozzád ragaszkodik! Mint a Vesuv virágozó alját elborítja csillogó tűzfolyamával, mint a vész ledönti a fát, mely ágaival föltartá rohanását: ilyen vagy te; ragyogsz — de szerencséd romjain; haladsz — de pusztaság jelöli utadat. S ha végre elérted czélodat, ha fenn állsz a tetőn, melyre a szem szédelgve követ, ha erős karokkal te is felirtad nevedet a történetek könyvébe, e nagy emlékkönyvbe, melyben az emberiség oly kevés való barátot talál; ha nagynak neveztetel, ha remek, ha csoda vagy az emberek között: mit nyertél? nyugalmat; — nyugalmat, mely a szerény munkásra úgy vár, mint rád, melyet minden fáradott feltalált, habár soha ajkak nem fognák kimondani nevét sírja fölött. S nem vagyunk-e hát bohóczok mind, kik dicsőségért fáradunk? bohóczok, ha az élet örömeit magunktól taszítjuk, bohóczok, ha a tapsnak örülünk, mely a kötélenjárót, midőn toronyra hág, ép oly hangosan követi, mint a triumphátort kapitóljához; kétszer bohóczok, hogy vesztettnek véltük az időt, melyet kedveseinknek szentelénk, s csak azon órákat haszonnal töltötteknek, melyekben úgynevezett nagy czélokért fáradva, az örökké háladatlan sokaságnak éltünk. — Mintha azon pénz kamatoznék, melyet a nép között elszórunk, s nem az, melyet egyeseknek adtunk; mintha minden bolondok között, kik e világon tanyáznak, nem az volna legesztelenebb, ki való boldogságát annak áldozá föl, hogy más bolondoktól bámultassék.

Digitized by Google

Oh ki mint féreg csak egy napi életre születnék! Ki a nap első sugárinál ébredve, elhalna mihelyt a nap a hegyek mögött leáldozik, ki nem látva egy pár bimbó fejlődésénél, nem hallva a madárkák vig énekénél egyebet, elmehetne s nem sejdítené, hogy e fényes napra éj, e virágdús tavaszra tél, a nyájas korra, melyben ő oly boldognak, oly erősnek gondolá magát, bánat s gyengeség évei fognak következni: mi nagy, mi dicsőnek gondolhatná e világot! — Tovább élünk mint kellene! Lehetnek s vannak kivételek, de a többség túléli szerencséjét, s kevés van köztünk, kit ha a halálra gondol, az öröm, melytől válnia kell, s nem inkább azon gondolat töltene keserüséggel, hogy még eddig nem éldele! kinek, ha egy év határához ér, nem jutna eszébe — hogy jobb lenne, ha az év, melynek első napja pirulva közelít, inkább sírja, mint gondterhelt feje fölött vonulna át. —

Az év végéjszakája borul el a földön, kevésre az óra elperczegé utolsó pillanatjait, s az emberi nem új szám alatt kezdi régi történetét! Egy új év kezdődik s minden szív újra elkezdi reményeit: mintha az új esztendő nem ugyanazon téli éjjel kezdődnék, melylyel a régi végződött, mintha kalendáriumunkkal változtatni lehetne a szivet, vagy kiszakítani multunknak szomorú jegyzékeit.

A gyermek keserveit a nap elvivé magával, s ő nem sejdité még, hogy vannak bánatok, melyeket az éj el nem takarhat álomfátyolával. —

Egy irtóztató hatalom játszik az emberrel e világon, hogy így remélhetünk, s ekként szenvedhetünk ennyi remény után!

Digitized by Google

Ne mondja senki, hogy többé sírni nem fog; a haldokló, kinek csak egy pillanata marad, nem tudja, nem vár-e keserv reá.

Minden vétek elengedtetik e világon, csak az nem, hogy a tömegnél nagyobb valál; s üldözés az első jel, hogy megismertetél. Állj magasan, s a távolból feltekintve hozzád, parányinak fognak hirdetni; ereszkedjél le hozzájok, s sárba vonnak; legyenek nagy eszméid — bolondnak; legyen szived — hígvelejűnek mondanak; törd szét lánczaikat, s panaszkodni fognak, hogy megsértéd karjaikat; vezesd győzelemhez, s gyűlölnek sebeikért; adj nekik egy nagy igazságot, s átkoznak, hogy elvevéd csalódásaikat; vezesd egy szebb jövőhöz, s vándorlásuk alatt Aegypt hústálait fogják kérni tőled; mutasd nekik Istenöket, s elfordulnak tőled, hogy aranyborjukat imádják. Jaj néked, ha a tömegnél magasabban állsz, csak gúny s üldözések várnak rád, s erőd ellankad a gondolatnál, hogy ennyi fáradság hasztalan vala; mert csak ki a sokasággal rokon, csak kinek még érintéspontja maradt a tömeggel, hathat; s nem te, kit röptében láncz nem gátol, de kinek épen azért nincs is semmie, mivel a pórt magához felemelhetné. Jaj néked, ha erős meggyőződés tölté lelkedet, ha hódolni nem akarsz a zajgó csoportnak, ha meghajolni előitéletei, — hizelegni szenvedélyeinek nem tudsz: a tömeg nem tűr ellenszegülést, s mint szél bérczek előtt, elfordul tőled, mihelyt ellenállsz; kétszer jaj, ha azt gondolád, hogy tisztán mehetsz át a pályán, hol izzadtság és porral takarva ér a győző is az aréna czéljához, s hol nem tiszta homlokra teszi a nép babérjait. — Eszköz vagy, melyet a nép elvet, mihelyt egyszer hasznát nem veheti, szolga, kit lábbal tipor, mihelyt hizelegni megszünt.

Digitized by Google

Boldog kor, hol a szív még vétkesnek tartja magát, ha azt, mit később tapasztalt, csak gondolni merte; hol szerelmének asszonya még ragyogva áll képzete előtt; hol nem tudja, hogy asszonyok nyájasan tudnak mosolygani, s meleg szavakkal szólni, s remegve kezet szorítani, s csalni mind e mellett. — Az ind mythus szerint minden halandó szemei előtt függ Maja fellege, a csalódás fátyola, mely a dolgokat való szinekben látni nem engedi. Jaj annak, kinek szemei elől a felleg szétoszlott, előtte minden nyiltan áll, ő a jelent látja, s jövőjét; s oh, szomorú látmány e világ.

Oh szegény emberek! kik mig a szív dobog, reményleni meg nem szűntök; mint a vándor, kinek éji útját egy lidérez deríti, mint a szomjazó, kinek ajkait egy pár szem eső enyhíti, igy adatnak nektek reményeitek; a vándor lepihenne, a szomjazó szivébe mártaná tőrét, mint ti fájdalmaitok között, de végig kell tűrni kínotokat. Szegény emberek! kik az élet labirintjában zöldellő ágak között haladtok veszteteknek elébe; kik szivetekben hordva már a nehéz sebet, mint a madár, melyet nyíl ért, viruló tájakat láttok még magatok körül, s nem gyanítjátok, hogy ibolyái között reátok csak halál vár; kiknek vészeiben minden hullám, mely temetni fog, még egykét fényes tajtékcseppet csillogtat hegyén. Miért ennyi csalódás, minek ily szép álmak oly szörnyű ébredés előtt? Miért e megrögzött szív, mely, miután tapasztalta, mi hamar vesztheti el egész birtokát, még tovább remél? A kínpadon szenvedőnek enyhitalt nyujt hóhérja, hogy el ne érzékenyüljön; az embernek reményeket ad sorsa, hogy tűrni tanuljon. Szükség, hogy e világon, melynek valója kín, legalább álmaink szépek legyenek, — ki élne a nélkül!

Digitized by Google

Nincsenek kísértetek, így szól e század Machiavelje. Oh vannak, fájdalom vannak kísértetek! Szivünk mélyébe temetve sok emlék fekszik, s ha magunk vagyunk s körülöttünk csend, s keblünkben sötét éjszaka, ekkor elhagyják mély sírjukat, s a multról beszélnek egy bús regét, mig a szív elborzad elhagyottságában. Oh vannak kísértetek! s ki a boldog vagy boldogtalan, ki előtt fel nem támadnának néha? Ki nem látta ábrándjai közt a helyet, hol egykor jó és boldogabb vala, s mely most egy nagy szemrehányásként emelkedik előtte, hol minden emlék váddá vált? ki előtt nem tünék fel az arcz, mely egykor boldogságot mosolyga életébe? ki nem érezé a rég legyőzött fájdalmat, ha mint a haldokló oroszlán még egyszer megragadja ellenét, hogy magát keblébe marva, végerejével csak vele haljon meg.

A hajó, melyet a vész szirtre vetett, fennúszhatik még egy ideig a lecsillapult tengeren, de ne gondold azért, hogy tovább folytathassa útját; árbocza eltört, vitorlái szétszakadtak, s míg körülötte a vizróna nyugodtan terjed el, ő helyreállíthatlan sebében mélyebbre sülyed; ha az elszáradt fát zölden foná is körül a babér, virulást hazudva ágain, életereje mégis elfogyott s ő nem fog virúlni; a leesett lidércz éghet még a földön is, de nem emelkedik többé: s így a szív.

A lombtalan fák az újuló tavaszszal új zöldet fognak ölteni magokra, a bealkonyodott nap holnap új sugárokat fog önteni, a földdarab, melyet a tenger vészei e világ egyik partjáról szakítottak, fölmerül ismét a másikon: a szív örökre veszti kincseit. Bár mint sírsz, bár mennyit imádkozol, az idő folyama kedveseidet, kiket egykor elmeríte, csak halva veti

Digitized by Google

föl ismét. Tanulj feledni, vagy lemondani s tűrni; a reménynek vége van, mióta e világot ismered.

Az asszonynak csak egy birtoka vagyon, a fájdalom, de ez az övé, s ezt nem osztja senkivel.

Nem tudom, mi különös érzemény tölti a szivet, valahányszor bucsuznunk kell? ha a hely, melytől megválunk, nem gerjeszt is boldog emlékeket lelkünkben, sőt ha csak fájdalmat találtunk körében, keblünk mégis szorúl, s majdnem oly nehéz síroktól megválnunk, mint kedveseinktől; balgatag szív, mely mindig ragaszkodik, csakhogy ha végre el kell szakadnia, annyival mélyebb sebet érezzen.

Oh bájló csalódás, melylyel a világba lépünk! mi dicsően áll a föld napunk első sugáriban, mi könnyen oszolnak a ködök, melyek téreit itt ott elborítják, s mily könnyű az út, mely előttünk terjed, s melynek átfutására még annyi erő, annyi kedv forr keblünkben. S hogy mind ennek ily hamar kell mulnia. Oh ha a gyermek sejdítené, mi vár reá? ha tudná, mennyit szenvedhetni e rövid életben, mily magánosan állhatunk ennyi ember között, mi reménytelenül e szép világban! ha csak gyaníthatná mindazon szenvedéseket, melyeket el nem kerülhet, a nagyokat, melyek lelkét lesújtják, s azon kis bajokat, melyeknek még könyeket sem adott a végzet vigasztalásul; s hogy barátai, kiket híveknek gondolt, el fogják hagyni, s hogy lángoló szerelmével nem fog nyerhetni mást, mint egy tapasztalást, érdemeivel ellenségeket, míg végre fényes reményei, melyek a világot járák körül, egy kis gödörben pontosulnak, csalatva még ott is, ha emlékeze-

Digitized by Google

tet vár. Oh hála neked Istenem, hogy a jövőt előttünk eltakartad.

A reményekben nincsen visszalépés; mihelyest nagy célod feltünt képzeted előtt, mihelyest reményeid a mindennapiság szűk körén egyszer túlemelkedtek, sorsod el van határozva; el kell érni magas célodat, vagy nyomoruan elveszned.

Jaj annak, ki abban bízik, hogy felejtetni nem fog! ha bizodalmát nemzetben helyezé, melynek életét áldozta, vagy egyesben, kit szeretett; mindegy, ő csalódni fog, — nem sokáig emlékezik az ember. Irják márványra nevét, vagy ültessenek virágokat sírjára emlékül; évek lemossák nevét a kőről is, s a jövő tavaszkor az ápolatlan virágokból nem maradt talán egy is nyughelye fölött. A sírdomb idővel lesülyed, a sírbolt betelik, s hosszabb vagy rövidebb felejtetés, ez sorsa mindenikünknek. — Mikor a nap a hegyek mögött leáldozik s az egész láthatáron fényözön ömlik el, hogy szemeid annyi fényt alig bírhatnak el: ki hinné akkor, hogy egy óra mulva a lement napnak az égen, mely annyira eltelt sugárival, midőn távozott, nem marad csak legkisebb nyoma is; s ki hinné, ha a tenger zúgva kél a szélvész csapásai alatt, hogy ennyire megindulva, végre mégis lecsillapúl, s hogy mind e magas hullámokból végre nem marad egyéb, mint egy-egy kis hab, mely időről időre a parthoz simulva széttörődik: — s ki hinné, hogy azon férfi, kinek új sírja fölött nemzetek könyeztek, egykor egy puszta névvé válhatik, melynek tudásában büszkélkedik a tudós maga, oly annyira felejtett; s hogy a nő, vagy gyermek, kit egy sír fölött fuldokolva láttunk fájdalmukban, évek mulva, ha egy darab fekete rongy akad

Digitized by Google

kezökbe, nem fogják tudni hamarjában, kinek gyászán hordták. — Szörnyű, de igaz. — Semmivé leszünk, még kedveseink szivében is, s a síron túl, mint innen, reményeink csalódások. — S mégis, mi szép a remény, mi boldogító a gondolat, hogy ha egykor nem leszünk, valami megmarad emlékünkből, egy tett, melynek említésén az utókor fölhevül, egy dal, melyben ha ajkról ajkra száll, egy boldog óránk feltámad századok után, vagy legalább egy-egy családi emlék házi életünkből, melynek említésénél a szemek könyekbe lábadnak, s kedves ajkakról áldás száll utánunk. — Hasztalan ábránd! — Te ifju, ki örök hírről álmodoztál, s te agg, ki mig gyermekeid élnek, emlékeikben tovább élni reméltél, csalódtatok ti, s mind kik az utókorban biztatok; ha más nem is, új halottak ki fognak szorítani helyetekből, s bármily nagy árnyékot vetettetek a földre, midőn napotok hanyatlani kezdett, higyjétek, mihelyt leszállt, eltünik, csak árnyék vala.

Ha reményeid megcsaltak, ha ifjuságod barátjaiból végre nem maradt egyéb, mint sírok és szomorú tapasztalások, ha tudásvágyadban a tudományok örvényébe merülve, végre vizsgálatidat egy nagy kérdéssel végezted; ha — ha éltél, — mert ki számolhatná fel létünk keserveit, — akkor el ne feledd oh szív, hogy halandó vagy, s légy nyugodt. — Nézd a vándort, bár mily fáradott ő, bár mennyi kő s tövis vérezte meg lábait, mihelyest a vendéglő fedele az estsugárban feléje int, ő nem panaszkodik többé, új erővel siet feléje, és szive emelkedik örömében, mihelyest csak messziről látja nyughelyét; nem e lakban élte ő első ábrándjait, nem ez a czél, mely után annyit fáradott, s jól tudja, hogy e ház küszöbén kedvesei őt fogadni nem fogják, mint egykor reménylé,

Digitized by Google

ha visszatéréséről gondolkozott; — de a vándor örül mégis, mert hisz nyughely ez, s csak pihenni kíván a fáradott.

Az ifju nem fél a haláltól; miként a dús pazarolva elszórja kincseit, mert nem is képzelheti, hogy vagyontalan maradhatna, míg a koldus fillérivel gazdálkodik; igy veti oda gazdag örömteli lételét az ifju, minden reménynek feláldozva életét, mert hogy ne hinne öröklétet ő, ki eddig csak tulajdoninak kifejlődését érezé? De ha az egyes erőt lankadni, s végre elveszni érzé az ember; ha boldogitó szerelme fájdalom közt meghalt; ha gyűlölése, mely egykor tettekre buzditá, kihült, s reményei félelmeivel együtt eltüntek; ha a kebelben, hol egykor annyi szó zajgott, végre minden elhallgatott, s a csaták helyett, melyek azt egykor eltölték, csak egy mélyen sértett érzemény vég panasza szólal föl néha: oh! akkor elhiszi, hogy halhat, egészen meghalhat az ember.

Minden tettnek mérlege a siker: korunk mindent csodál, mi nagyszerű; a tizszer hitszegő herczeg előtt hódolva meghajtja magát, a vér embereit dicséri, a nagy imperátort egekig magasztalja, mintha az, hogy valaki nagy emléket hagyott maga után, nem lehetne gyalázat épen úgy mint dicsőség, miként némely ázsiai népeknél minden átmenő egy követ vet a hitszegő sírjára, hogy szégyenoszlopa évről évre nagyobb legyen. Oly korban, hol mindent reményleni, s reményeink elnyerésére mindent tenni szabad, nagy erény kell arra, hogy erős szenvedélyű emberek el ne romoljanak.

Mit ér a puszták vándorának, hogy fáradtan lepihenve, virányokról álmodott; s gazdag lakomákról, s kedvese ölelé-

Digitized by Google

séről: vegre ébredni kell, s látni a sivatagot maga körül, s érzeni szomját és elhagyottságát, és sírni ismét, mint mikor a zöld határ először eltünt szemei előtt.

Oh szegény ember, ki míg boldog valál, oly fenségesnek, — ki lobogós hajódon evezve, a természet urának képzeléd magadat, mert a szél véletlenül épen kivánatid szerint fújt, s sajkádat az óhajtott part felé hajtá: várd meg a vészt, s ha sajkád szétrontott töredékekben lebeg előtted, s te magad meztelenül, kitéve inségnek, s nem remélhetve mást halálnál, egy szegény hajótörött állsz magános szikládon: nézd mi nyugodtan emelkedik a nap ínséged fölött, s tanuld meg, mi kevés vagy a világon; s ha alig bírhatva keserved terhét, éltednek egész reményét egy pillanatban vesztéd el, s körültekintve az életben, nem is kereshetsz már egyebet rokonérzetnél, nézd az embereket: mily nyugodtan folytatja mindenik szokott munkáit vagy örömeit, miként nem változott semmi a társaságban, mióta boldogtalanná lettél, s tanuld, mi kevés vagy az emberek között. Egy porszem, mely a nap sugáraiban feltünt s mikor sötét lőn fölötte, elveszett. — S minek hát e magas vágy, mely lelkünket eltölti? minek annyi fenséges remény, s az ellentálló lélek, mely ereje csalfa érzetében akarni mer? Ha a vakeset szolgáinak születünk, miért kelle szabadságról álmodoznunk annyit? Oh egy nagy rejtély az emberi keserv, s csak ki a földön túl meri keresni magyarázatát, az élhet a nélkül, hogy kétségbeessék, s a sorsot elátkozza, mely őt e világra hivá, hol minden virág ezernyi elfonnyadott virágok rohadásán, minden remény ezernyi elveszett remények töredékei fölött áll, s hol a szép föld alá nem áshatunk, s nem gondolhatunk vissza a multra a nélkül, hogy itt, mint ott, sötét hideg enyészetet nem találnánk.

Digitized by Google

Egyik bélyege századunknak: ha vannak emberek, kik nem hazudnak, nincs talán az úgynevezett mivelt világban egy, ki előítéletei, vagy körének szelleme ellen az igazságot kimondaná, ha érdek vagy hiúság nem buzditják; hazugságra s szinlelésre nevelve, gyáva tettetés közt folynak el napjaink, mig végre érezve, hogy azoktól, kik iránt soha igazak nem valánk, igazságot nem érdemlünk, a csaló kételkedni kezd, s épen mert talán senkit magától elidegenítni nem akart, elhagyatva áll. Ne csodálkozzék senki, ha e században, hol anyagi kényelmeink annyira növekedtek, mégis oly kevés megelégedett embert találni; s hogy mig az emberi nem diadalmasan terül el e föld fölött, s egyes ágaival magasabbra emelkedett, mint ősei álmodhaták, mégis oly kevés zöld, oly ritka viruló levélre akad; a hit eltünt az emberek között, s nélküle nincs élet.

Mint rosz hirekre lassanként szoktatjuk az embereket, hogy a lélek egyszerre le ne sülyedjen nehéz terhe alatt: így bánik velünk a végzet, lassanként tanít emberismeretre, hogy bírni tanuljuk a szörnyű tudományt; előbb egy ember csal, s a seb, bármily nehéz, kigyógyúl s szivedet megkeményíté héjagával; később többeken tanulsz kételkedni, kedvencz eszméid egyenként eltünnek előtted, s elbírod, mert már kevésbé biztál; utóbb barátaid elhagynak, s csak végre látod, hogy kedvesed is csalfa vala, és senkiben nem bizhatol e világon. Szörnyű tapasztalás! de az idő, mely annyi kincseket elrabolt, magadba vonulni tanított, s ha végre elhagyatva állsz, eltűröd; mert már önössé váltál.

Gyermekálom a boldogság, s ha eltünt, e földön nincs semmi, mi ezt elfelejtetné, vagy éltünknek annyi éldeletet

Digitized by Google

nyújtana, hogy visszatekintve reményeinkre, megelégedhetnénk; szerencsés az, kinek természete keservek elhordására erősebb keblet ada.

Oh! szomorú látni az embert, ki sorsával küszködik; látni mennyi erő, mennyi nemes érzemény vész a hosszú vitában; látni az ifju reményit, a férfi szilárd akaratát, az agg türelmét, mind széttörve az érzéketlen világ tompa ereje előtt; szomorú látni mind ezt. Oh de látni, miként küszködik az ember önboldogsága ellen; látni miként taszítja önkezekkel a szeretetet, melyet a sors neki, mint mindenkinek éltében legalább egyszer nyújtott; látni, mint ragaszkodik mindenhez az életben, csak az egyhez nem, mi őt megmentheti; látni, mint veti el magától legfőbb kincsét, hogy mint a szerencsétlen, kit rémülése elámított, épen a legbecstelenebb holmit mentse meg a lángokból: — oh ez szomorúbb, ezerszerte szomorúbb! S mégis nem látjuk-e ezt naponként? s ha pokol a világ, nem vagyunk-e benne többnyire önmagunk legkegyetlenebb kínzó ördögeink!

Vannak pillanatok az emberi életben, hol a szív, boldogtalansága érzetében fájdalmakat kíván. — Mint a beteg kínjai között szinte örül a sebész késének, mely feldagadt tagját átmetszve megvérezteti: úgy néha önmaga keres alkalmat az ember, melyekben lelke bánatát kettőztetett erővel érezhesse. Nem építünk-e sírokat; az elhúnyt kedves képét nem állítjuk-e szemeink elébe? nem ragaszkodunk-e mindenhez, mi egy kínos emléket gerjeszthet sziveinkben? S ha válni kell, nem keresünk-e alkalmat önmagunk, hogy a bucsú fájdalmát érezhessük? Keblünkhöz szorítjuk barátunkat, még

Digitized by Google

egyszer akarjuk hallani szavát, látni nyájas arczvonásait, s a könyeket, melyeket értünk sír; még egyszer mindent, a mit biránk s vesztenünk kell, hogy keserveink kelyhében egy csepp ne maradjon, melyet ki nem ürítenénk. Talán mert egy neme a vigasztalásnak e bánatteli világon az is, hogy legnagyobb kínjait már elszenvedők; talán mert a szerelem gyönyörei után más éldelet nincs, mint a szerelem keserve.

Nézd csak e hegyet, valaha, úgy látszik, conus volt; most tökéletességére egy darab hibázik, s lenn a völgyben domb emelkedik, alig szembetünő különben, mint nagy sziklatöredékei által, melyek rajta szétszórva fekszenek. A hegytetőn most magas fenyük állnak, s a völgydombon minden zöld és virágtakart. — Ki gondolná, hogy földomlás nyomdokait látja? Ki gondolná, hogy itt, hol most minden oly zölden áll, egykor a tetőn egy nagy földseb tátonga, lenn a völgyben pusztulás terült el? S lám mint ez, ilyen a világon minden, mit szépnek nevezesz — minden csak az idő által szebbített pusztulás nyomán áll, az egész világ egy nagy dicső rom, melyet az idő elboríta fátyolával, — s ilyen emberi életünk is, melynek örömei nem egyebek virágborítékoknál, mikkel a kor szivünk egykor vérző sebeit eltakarta.

Minden fájdalom halandó, s ha vannak némelyek, melyek sokáig tartanak, ez csak azért van, mert azokat minmagunk ápoltuk, s még akkor is többnyire bánatunk szavai maradnak fenn, s nem kínos érzeményeink; miként sírköveken soká, miután az utolsó köny felszáradott, még ugyanazon szavakat olvashatni, noha régen hazugsággá változtatá az idő értelmöket.

Digitized by Google

Az ember mindig boldogság után fáradott; sok jót, s hasznost talált e küszködésben, de mint az alchimista, soha nem azt, mit keresett. — Mindazoknak, kik éltek, a szerencse mindig csak remény vala, vagy emlékezet, s minden nemzet paradicsomot vagy hesperiát bír multjában, s egy menyországot, vagy elysiumot a jövőben, de egyik sem érte el.

Vannak emberek, kiket a sors szenvedni teremtett, miként bizonyos növényeknél a langy nyári eső s a nap meleg sugára csak a keserűséget növeli, mely első napoktól bennök rejtezik; úgy vannak keblek, melyekhez még az is, mi másokat boldogítana, csak azért közelít, hogy szenvedéseiket növelje.

Ha szivednek remények kellenek, keress egy virágot magadnak, ásd körül földjét, ápold, öntözd, őrizd meg a fergeteg ellen, s a virág háladatos leend: ágain bimbók fognak fejledezni, s ha reményidet ezekbe helyezéd, csalva nem leendesz, minden bimbó végre megnyílik, s minden kehelyből köszönet fog illatozni elődbe. Ha részvétet keressz, s néha egy baráti tekintet, vagy egy szív kell szívednek, mely csak érted dobog, — végy kutyát magadhoz, a kutya hív leend; asztalodról néha egy falatot vetél neki, néha térdeden pihentetéd fejét s megsimogatád, s lám a kutya elfelejti, mennyiszer koplaltatád, mennyiszer űzéd el kegyetlenül, midőn nyájasan hozzád közelgett, mennyiszer veréd ki szobádból: csak csekély jótéteményidről emlékezik; s ha mindenkitől elhagyatva látandod magadat, s szived nehéz keservei között, vigasztalást már nem is keres a világon: hív követőd hozzád fog simulni, s addig járni körülötted, s fejével addig taszigálni kezeden, mig végre egy tekintetre méltatod; s ha becsületes

Digitized by Google

szemébe nézve szomorúságából látod, hogy bánatodat megérté, talán egy nem várt köny fogja tölteni szemedet, midőn eszedbe jut: Isten vajjon nem azért teremté-e a kutyát, hogy az ember szerencsétlenségében egészen elhagyatva ne álljon a világon, s hogy annak sírja fölött is, ki örökséget nem hagy, legyen egy lény, mely utána eped. Ha nyom nélkül eltünni nem akarsz, s lelkednek jól esik, ha emléket hagysz magad után, vágd egy fahéjába nevedet, s fádon a betűk évről évre nőni fognak, míg végre, midőn nem leszesz, és senki az emberek között rólad már nem emlékezik, elvesztve formájukat, nagy eltörölhetlen sebként fognak állni, meddig a fa áll; — csak emberektől ne remélj semmit, csak bennök ne bízzál, csak tőlök ne várj emléket; a legjobbik is csak hozzád hasonló, s te önös vagy.

Vannak igazságok, melyeknek szivünk ellentmond, s ilyen az önismeret; mint e föld lakói évezredekig állónak képzelék tekéjöket, s a föld forgása által okozott jeleneteket a napnak tulajdoníták: így hiszi állhatatosnak szivét az ember is, s ha változásokat lát, mindennek inkább tulajdonítja, mint magának. Ám de habár későn, végre eljő szivének Galileije, s elmondja nyugodtan a bús valóságot, s így szól: ha fényes napjaidat éj váltja fel, s kebledben annyi a sötét, mint a világosság, csak annak tulajdonítsd, hogy szíved önmaga körül forog szüntelen; ember, te önös vagy. El tőlem rágalmazó! így kiált fel szívünk. Nem hivém-e állandónak e keblet, mióta élek; nem mutatkozott-e nemesnek e szív, mióta dobogni kezde, s ennyi áldozat, s minden, mit kedvesim iránt érezek, önösség volna-e ez is? Hasztalan küszködés! a valót eltagadnunk lehet, de legyőznünk nem; s mint Galilei börtönében, úgy lelkünkben egy szó mindig felszólal mellette. Te, ki oly állandóan ragaszkodál mindig az erény parancsaihoz, ki a jó ösvényein járva, csak hazádnak s embertársaidnak éltél, vaj-

Digitized by Google

jon voltál-e már szerencsétlen? Éheztél-e, midőn a koldusnak egy darab kenyeret adál? előre tudtad-e, midőn hazádnak áldozád fel tenmagadat, hogy az utókor tettedért magasztalni fog? az, mit másokért tevél, volt-e tenkárodra? Oh, ha nem, köszönd végzetednek erényedet, s megne vess senkit, ki nálad boldogtalanabb, de nem gonoszabb, s ki helyzetedben, mint te, az erény ösvényein járna, mint te, szeretne — s áldozna, mert önössége csodáltatni akarna mint a tiéd, s mert az anyagi kivánatok kielégítése után nemesebb éldeletek kellenek a szívnek; szomorú megvallanunk, de igaz: az erény sokszor nem más, mint egy szerencsés véletlen.

Ismerd tenmagadat, így szól a bölcs. Jaj annak, ki tanácsát követi; kínos egy tudomány az emberismeret; de ha benne annyira haladtunk is, hogy az egészt megvetni kezdők, egy vigasztalásunk hátra van: az, hogy önmagunk jobbak vagyunk. Az ember láthatja az alávalóságot, melylyel a sokaság minden új jövevényre, ki közötte feltünik, elébb követ emel, s ha látja, hogy nálánál erősebb, tiszteletnek magyarázza lehajlását; az ember gyűlölve, sőt megvetve láthatja az erényt, lesújtva a sors nehéz csapásai alatt, mint a magas tölgyet ledönti a villám, míg az alávaló fű, mely körülte hajlong, a meleg nyári esőben virúl s tenyészik; az ember hosszú tapasztalások után meggyőződhetik, hogy miként minden emberosztályzatok ugyanazon szemrehányásokat teszik egymásnak, s miként a nemtelen gőggel vádolja a nemest, ki rá lenéz, s ez gőggel a nemtelent, ki helyzetével meg nem elégszik; miként a szegény szívtelennek nevezi a dúst, ki éldelve elfelejti, mennyien szenvednek, s ez szívtelennek a szegényt, ki jótéteményeiért háládatlan; úgy hibáik is egyenlők; s az emberek között, tömegben véve, nincs is más különbség, mint hogy egynek több mentő okai vannak, mint a másiknak; az ember láthatja s tapasztalhatja mind ezt, s mig magát a kö-

Digitized by Google

zönségnél jobbnak véli, boldog lehet. Mint az, ki magas bérczen áll, így érez ő; a mit maga körül lát, az emberi lak, s kis mezeje parányinak s alávalónak látszik; de ő maga fentebb áll, s bármennyi szép csalódástól fosztja meg nagyobb látköre, fenségének érzete elég vigasztalás mindenért. De ha végre képzelt magas állásunkról lelépünk, ha erényünk önösségünkkel egyszer ellenkezésbe jött s legyőzetett, s keblünkbe tekintve, elirtózva látjuk, hogy nem más, mint tükrözete annak, mit másokon megveténk; ha észrevesszük, hogy a szív, mely egykor oly hangosan ajánlkozott minden áldozatra, mint a viszhang annyival hallgatóbb lőn, mennyivel közelébb ére hozzá; ha magunkat ismerjük, akkor fájdalmunk orvosolhatatlan; akkor, ha végre látjuk, mi keveset bizhatunk önmagunkban, mondjuk elkeseredett szívvel: elátkozott, ki emberben bízik.

Minden ember egyenlően önös, s ha nem volna a hit, mely a földi javakról lemondónak nagyobb javakat igér, s ha nem volna hiúságunk, ez őrültsége az embernek, melyet végzete, okosságának ellenőrül adott, talán rég szétoszlott volna a társaság. — — — De kinek hite nincs, ki szenvedések között lelkének azon részét, mely egykor reményleni tudott, elvesztve, a véghetlen égben mást nem talál egy nagy pusztánál, melynek ürességén csillagok ragyognak s fellegek szállonganak, de emberi szavunk viszhangot nem talál; ki az embereket inkább ismeri, minthogy tőlök tiszteltetni, vagy magasztaltatni szerencsének tartaná, kinek képzete föl nem hevűl, ha arra gondol, hogy századok, vagy évezredek után, gyermekektől csodáltatni, hiú íróktól magasztaltatni, s pártoktól példának használtatni fog, nem azért, a mit tett, hanem azért, mit róla tart a jövő kor, hová a jelen az érdemet, melyet jutalmazni nem akar, utasítja, s mely, ha szabadságról szól, a Gracchusokat, kik a népért véreztek, elfelejti, s csak

Digitized by Google

Brutusról, a római particiát képviselőjéről szól, a jövő kor, mely a jelennél csak azért szebb, mert alávalóságát nem ismerjük, s melynek gyermeki, mint mi a hajdaniakra, tán bámulva néznek majd vissza ránk, e herosokra, kiket én megvetek; — az, kit hit jó tettekre nem buzdít, hírvágy áldozatokra nem lelkesít, hiúság jóra nem csal, s ki éldelve annyira elfáradott, hogy végre önösségének sem talál többé tárgyakat: mi marad hátra annak a világon? — — a sír, e sötét bölcsője boldogságunknak, hol a szív megpihen fárasztó útja után, hol remény fel nem veri csendünket, emlékezet el nem keseríti álmainkat; a sír! s ha más számodra nincs a világon, ha körültekintve, más reményed nem marad annál, hogy szenvedéseid egykor megszünendnek, miért kétkedel?

Szép annak a föld, ki benne csak szinét látja, s nem azon kis lényeket, kik rajta küszködnek, gyűlölnek, szenvednek, s kiket ha később, mint a tisztának vélt cseppben microscopium által az infusoriumsereget, megláttunk, elundorodunk.

Boldog az ifju, ki pályája kezdetén állva, erejét győzhetetlennek érzi, s a díjt, melyért küszködni akar, nagyobbnak, mint melyet életünkben találhatunk. — Ki nem képzele dicső jövőt magának ilyenkor? ki nem érze egy Caesart vagy Mirabeaut lelkében e napokban, hol nagyszerű önösségünkben elfelejtjük, hogy van minmagunkon kívül más is e világon, ki az emberi nemnek feláldozhatja életét, s hol még semmi sem látszik lehetetlennek, kivévén, mi legvalószinűbb, hogy közönséges emberekké válandunk. — Oh mi szomorú később visszatekintenünk! Nem mert minden év meghozá bús tapasztalásait, hanem visszatekinteni önmagunkra, s látni,

Digitized by Google

mi kevés maradt az ifjuból a férfiban; látni, mennyi remény, mennyi magas érzemény fekszik temetve a szívben; ki tehetné ezt csak huszonnégy esztendős korában a nélkül, hogy melle egy sóhajtól emelkednék, és koldusnak nem érzené magát.

Az embernek nincs koránya e földön; ha nehéz álmaiból néha felszökik, sötét, véghetetlen éj terül el körülötte, s ha lepihen ismét, új álmakat alszik, de nem szebbeket azért. — Sorsunk reményleni e földön, s csalódni, s szenvedni, ha csalódtunk; ez végzete mindennek, mi e földön él; az egyesé, mint nemzeteké, egy szép álom, s egy hosszú tapasztalás, hogy álma nem jelente semmit. Az egyes a világ történeteiben olvashatja jövendőjét, hogy nem fog elérni semmit, miután küszködött; s ki nemzetének remél szebb jövőt, emlékezzék ifju reményeire, s tanuljon lemondani.

Oh mik e föld szenvedései, mi minden azon érzeménynyel összehasonlítva, hogy büntetésül szenvedjük.

Ki azt, miért egész életén át küszködött, eléré, még nem boldog azért; ki tudja mennyi változhatott a küszködés között? s nem nyeri-e végre csak vágyainak töredékeit harcza után? ki tudja, nem mélyebb sebet hoz-e magával, midőn czéljához ér, minthogy diadalán még örülhetne? Oh habár sokszor ismeri szívünk azt, mi nélkül boldognak lennie nem lehet, ki a kezes, hogy, ha elérte, azzá leend, s hogy nem fog vágyódva visszatekinteni azon napokra, melyekben legalább még egy kívánata vala!

Digitized by Google

A szív, mely magát csalódva látta, nem fog szerethetni.

Boldog, kit sorsa oly egyszerű helyzetekbe állíta, hogy mikor tőle áldozat kívántatik, önmagát áldozva, eleget tehet. De vannak nehezebb állapotok, hol kedveseink között kell választani áldozatunkat, hol egyet nem boldogíthatunk a nélkül, hogy egy mást sértenénk; kit a sors ily állapotra itéle, annak mi más vigasztalása maradhat, mint az, hogy kedvese, kit sértett, megbocsát akaratlan tettének.

Mindennek vannak határai e földön, csak az emberi keservnek nem, s nem az alávalóságnak; s miként a kínpadon szenvedő, míg él, nem mondhatja, hogy a kínok tetőpontjára ért, s hogy kinzói nem fognak többé semmit találni, mi által fájdalmát lágyíthatnák: úgy a legrosszabb mindig találhat még valakit, kire tekintve, magát jobbnak érezheti.

Nehány hideg kiméletlen szó, s egy egész életnek dús reményei elfonnyadnak; egy előítélet, mely az ifju szív első kivánatainak ellentáll, s a szív lemondva egyszer, nem tud kivánni többé; két ember, ki egymáson talán szeretve függ, de ki külön nyelven szólva, egymásnak átka lesz, s nem értett szerencséjét feldúlja: ez sorsunk; — s nem balgatagság-e hát remélni e világon, hol nemcsak gyűlölés, de maga a szeretet oly nehéz sebekben vérezteti kebleinket; hol barátaidnak nem elég, ha boldogságodat látják, de hol mindenki azt kívánja, hogy úgy légy azzá, mint ő képzelé; hol híveid kegyetlen jószivüséggel addig fáradnak, addig tanácsolnak, míg átlátád, hogy mit kincsnek tartál, becstelen, de a nélkül, hogy javallott boldogságukon kedvet nyerhetnél; hol még sírnod sem szabad a nélkül, hogy vigasztalások bántanának, hol em-

Digitized by Google

lékezned sem szabad vesztett örömeidre a nélkül, hogy barátid feltámadnának szent emlékeid ellen; mintha valamit érne, ha a keserű kelyhet kezeidből kiránthaták, miután végső cseppig kiürítéd. Midőn az emberek büszkeségökben Babilon tornyát építék, az Úr felzavará nyelveiket, hogy ne érthessék egymást; így áll az írásban; s ez átka nemünknek. Nem értjük egymást; önösségünk külön nyelvein szólva, elérhetetlen távolban állunk még azoktól is, kiket a végzet mellénk teremte. — Segíteni akarunk, de nem ismerjük szükségeiket; szívet kérünk, s okoskodás nyújtatik; segedelem kelle, s tanács adatott, áldoznánk, de nem tudjuk hol; szeretünk, de kiért a szív feldobog, nem érti fohászainkat; s így állunk annyi emberek között magánosan, minden anyagok között, melyekkel boldogságunkat fölépíthetnők, nyomorúlt tehetetlenségben; mig a szív, melyet Isten úgy teremte, hogy megértett fájdalmai édesebbek mint az öröm, melyet senkivel nem oszthat, kínjában gyűlölni vagy lemondani tanúlt, míg átlátók, hogy e világ nagy Bábele fölött az Isten átka lebeg, s hogy jobb magányba vonulni, mint tovább fáradni e szerencsétlen tömeg között, hol te mindenkinek, s neked mindenki utadban áll, s hol zsibongva, fáradva, küszködve ezredekig, az emberiség nem emelkedett egy kővel magasabbra.

Neked úgy látszik, mintha a fájdalmakat, melyeket szenvedsz, Isten csak a te számodra teremtette volna, mintha felőlök másnak még csak fogalma sem lehetne! Ilyen az ember! átviszi büszkeségét keservei közé, ki akar válni embertársai közűl, hacsak szenvedései által is; s a koldus, hiúsággal mutatja szörnyű sebét, melynél mélyebbet, meggyőződése szerint senki sem látott.

Digitized by Google

Oh, ki szemlélheti a természet érzéketlenségét, melylyel szenvedéseinkre lenéz, a nélkül, hogy szíve keserűséggel el ne telnék? A nap, melyen egész nemzetek, a népek sorából kitörölve, rabigába görnyednek, tiszta fényben emelkedik a láthatáron, s ragyogó sugárzással végzi pályáját; egész ivadékok halnak ki, s a legkisebb patak nem változtatá meg folyását. Ha az egész emberi nem feljajdúl keservei között, a természet mosolygó arczczal nézi bánatait, s ezerek örömzaja nem oszthatja szét a legkisebb felleget, mely egünket leplezi. Parányiságunkra int-e ez, vagy arra, hogy e földön idegenek vagyunk? Annak jelét lássuk-e benne, hogy e pillanatnyi lét, a sorsnak kezébe adva, semmi magasabb lényt nem érdekel; vagy talán az emberi szív, mely sötét aknáiba a szerelem mennyei kincsét zárja, nemesebb, hogysem örömei s bánata e porgömbön megértethetnének?

Beszélik, hogy egyesek, nagy gond vagy nehéz csapások után egy éj alatt megőszültek; az esetek ritkák, s azért nagy sajnálkozásnak tárgyai; de hány ember van, kinek nehány óra, sőt nehány percz alatt nem haja, hanem ki előtt az egész világ színe megváltozott.

Tavaszszal a fák kihajtanak ismét, s a mezőn új virágok nyílnak: a világ hideg érintései után örökké pusztán csak a szív marad.

Oh hogy a szív nem tudja mélyebbre temetni emlékeit, s hogy ily gyenge érintés feltakarhatja rejtett bánatát!

Digitized by Google

Hol halott fekszik, szótlanul állják körül a ravatalt; ki találna erőt beszédre, ha egy kihalt emberi boldogság sokkal szomorítóbb képe előtt áll?

Szerencsétlen természete szívünknek, hogy felejteni nem tudunk, s bár hová fussunk emlékeink elől, minden körben találunk valamit, mi a multat visszahívja lelkeinkbe, s hát nem lehet-e soha, s sehol nyugodnunk e világon?

Regény az élet: ki türelmét nem vesztve lapot lap után lelkiismeretesen végig olvas, minden beszélgetésen átmegy, minden leirást a végső gombig összeállít, s csak egy lappal sem néz tovább mint kellene: az kielégítve érezheti magát olvasása között. Oh de vannak türelmetlen olvasók is, vannak, kik e nagy könyv első lapjainál már vége után tekintenek, kik mindent, mi benne érdekes, előre olvasának, s vajjon csudálatos-e, ha ezek rajta később élvezetet nem találnak, s a könyvet félig olvasva leteszik bánat nélkül. Nem az idő, nem a kor az, mi halálra elkészít; miként a hajó elragadva szélvésztől, napok alatt átfuthatja az utat, melyre nyugodtabb hajózásnál hetek kellenek; miként egy tized elszárasztja a fát, míg szomszéda, az erős tölgy terjeszkedő ágaival méri századait; úgy az ember rövid évek alatt hosszú pályán futhat át, egy élet ereje elfogyhat kevés nyár forró napjaiban; nem évek, az mit bennök tapasztalánk, tesz aggá.

Vajjon a szerencse, melynek meleg érintése alatt az annyit sértett szív, mint az ágtörött fa nyári sugárok melegében újra kiépül, oly elérhetlen-e? vajjon a szeretet, mely

Digitized by Google

annyira boldogít, nem ajánlkozott-e éltünk ösvényein? vajjon, ha munkásságát kis körre szorítja, nem jutalmazza-e virágozás mindenkinek fáradozásait? s ki oka hát, ha szenvedünk?

Ha a világon körültekintesz a lények véghetlen sorában, öröm s megelégedés lép elédbe minden felől; az óriási föld, melynek tengere dagadva s apadva, mint egy nyugodt szív dobogása, ezeredek óta változatlanúl emelkedik; melynek el nem apadó folyói éltet osztanak ezredek óta; mely ha virulása megszünt, téli álmába szenderül; s fölébredve, tavaszi köntösének egész pompájában áll előtted ismét; ez illatdús virágok — s növények serege, ez erdők, hol minden ág külön zöldjében díszlik, minden levél az esti fuvalom érintése alatt külön gyönyörében remeg; s a víg zaj fölötted, hová szemed a boldog énekest nem követheti, s körülötted sötét lombnak rejtekében, s lábaid alatt, hol ezer bogár dong kicsi örömeiről, — nem mondja-e minden, hogy egy szerető lény őrködik ez egész felett, kegyesen megadva minden teremtményének azt, mi boldogságára szükséges; s csak te volnál elátkozott? te az egyetlen, annyi millió teremtmények közűl, kinek örülni nem szabad, kit csak egy hosszú kínra alkotott Istened?!

Oh mert a természet fenséges szépsége téged ki nem elégíthet, lelkednek más világosság kell, mint melyet e nap ragyog földedre; szíved más örömek után vágyódik, mint miket anyagi léted nyújt; gondolatidnak más kör szükséges, mint melyet e láthatár körülfog. Ha a föld megnyitva aknáit neked adja kincseit, ha az ég rád árasztja legmelegebb sugárzatát, s a föld legédesb illatát önti el körülötted: te boldognak nem fogod érzeni magadat; benned még valami van, mi kielégülést nem talál: lelkednek egy része, mely sír.

S miért hát e rejtélyes vágy, mely éldelni nem enged

Digitized by Google

rövid földi pályádon? miért e kinzó remények, melyeknek e földön teljesülni nem lehet? miért e benső ösztön, mely fel a magasra hívja lelkedet, míg e gyenge kebel, már e föld bérczein is, hová felkivánkozál, feszülni kezd? Minek e benső szó, mely méltóságodra intve anyagi gyönyöreidet elkeseriti; ha végzeted anyagi élted határain tul nem terjed, ha áthaladva földi pályádon, sorsod enyészet?

Gondolj azokra, kiket szerettél, anyádra, kinek szeretete nagy áldásként tölti ifju napjaidat, kedvesedre, kinek karjai között pillanatokra megértéd, hogy boldogok is lehetünk e világon, barátodra, kivel legszebb emlékidnek felét eltemetted: s vajjon ennyi szeretet megférne egy sírban? Gondolj azokra, kiknek emléke előtt, mint oltárnál, meghajoltál, kiknek nagy képe minta vala ifjuságodnak, melyhez hasonlitani, példa, melyet követni akartál, a Gracchusokra, Socratesekre, s mindazokra, kik a tudomány vagy dicsőség töviskoszoruját viselték: ennyi nagy és dicsőnek nem volna jövője? Nézz magad körül, e nemzeteket, melyeket önkény rabigába fűzött, e millió szerencsétleneket, kiknek földi feladása képzelt kényelmeket szerezni egyeseknek, hogy keserü könyekkel áztathassák pár nappal tovább mindennapi kenyeröket, e gazdag föld egyetlen adományát, mely nekik jutott; s ennyi szenvedésnek nem volna jutalma? S ha az ember nyugodtan eltűrve az életet, hol minden jó, minden nemes kebel, mint a kő, melyben aranyércz rejtezik, szenvedések lángjai közé vetődik, nem hiheti, hogy ezzel létünk bevégzett; ha az örök igazságban helyezi bizalmát, s a fáradt munkás urától kéri bérét, ez kegyetlenül elűzné magától? ez gunyolva igy szólna a szerencsétlenhez: balgatag, miért bizakodtál; napom egyenlőn ragyog jók s gonoszok felett, a zsarnokot és szolgát, az üldözőt s áldozatát egy sír takarja el, egy semmisedés várja: földem szép vala, miért nem éldeltél?

Digitized by Google

karjaid erősek valának, szived dobogott, gondolatid szabadságért lángoltak, miért tűrtél elnyomást azoktól, kiket hasonlóidnak teremtettem!

Vajjon lehetséges-e ez? vajjon a gondolat, mely ha ma bebizonyodnék, az emberinem felét öngyilokhoz vezetné, való lehetne?

Oh nem, szivem teljes meggyőződéséből mondom, ez nem lehet! s földi erő nincs, mely bennem az erős hitet megtántorithatná, hogy mi e lét határain túl viszontlátjuk egymást. Hol s miként? ki mondhatja ezt? Körültekintünk e földön, s a természet bájló rejtélyei nem felelnek kételyeinkre; föltekintünk az égre, s annyi világai meggyőződést nem ragyognak vágygyal emelkedő lelkeinkbe; de tekints magadba, s szived nyugtalan dobogása, a vágy, mely kebledet feszíti, a remény, mely jövendődre int, lelked, s minden, mi benne gondol, szól, él, emelkedik, egy szóval felzajog: ember, te halhatatlan vagy!

Szép s dicső e világ, s föltekintve egére, melynek boltozatán az éj sötéte is csak csillagokat ébreszt, körülnézve földötökön, melynek árnyékaiban is virágok nyiladoznak, mily szív, mely dobogva még el nem fáradott, nem érzené boldognak magát, mily kebel nem telnék reményekkel? Reményleni fogtok: éldeletet, tudományt, dicsőséget, hatalmat, mindent, mit szemetek lát, lelketek kiván; oh de ha éldeltek s kielégületlenül visszatekintve átélt örömeitekre, eszetekbe jut, mi illatlanok valának legszebb virágaitok; ha évekig fáradva, mint ki kútat kimeríteni akarna, végre átláttátok, hogy a tudomány kimeríthetlen forrása senki fenekére látni nem enged, s kifáradva hosszu munkátokban, szivetek elcsüggedt; ha megtudtátok, hogy babér s olajág nem

Digitized by Google

egy tövön teremnek, s vágyatok megszünt a dicsőség után, melynek elnyeréséért annyi áldozá fel önérzetét; ha hatalom nem csábítja többé sziveteket, mióta tudjátok, hogy oly hatalmas nincs, ki csak egy embert boldogithatna is; ha kik annyi reménynyel megrakva, kedvező szelekkel utnak indultatok, visszatérve a kikötőbe, láttátok, hogy vészeitek között egyenkint ki kelle vetni kincseiteket, s hogy mint koldusok tértetek vissza ti is: akkor mi maradt sziveteknél egyéb, azon kincsnél, melyet Isten, mint az anya elváló gyermekének amulettjét, midőn e földre helyeze, szivetekbe rejtett, hogy az megőrizzen míg távol vándoroltok, s ha majdan megtértetek, rajta ismerje meg gyermekeit. Oh, őrizzétek meg, e földön nincs, mi ha ezt vesztettétek, kipótolhatná károtokat.

Csalódni fogtok. — Minden hitnek vannak martirjai, s annak, mely az emberekbe bízik, legtöbb s sziveteknek fájni fog, ha azok, kik legtöbb szeretetet mutattak irántatok, épen azok valának, kiknél legkevesebbet találtatok, miként a tükör, mely nap sugáriban legszebben ragyog, leghidegebb marad; — de nem vala-e szép maga e csalódás? nem érzitek-e, hogy nem azon szeretet, melyet nyerétek, de az, melyet adtatok, boldogította sziveteket leginkább? Oh s nem mindig csalnak, néha valók az emberek; s a sziv mely száz csalódás alatt vérezett, kiépül egy hű kebel ápoló érintése alatt.

A legnagyobb csodákat nem szeretet mivelte-e? azon szeretet, melynek meleg érintése alatt, mint láng között minden anyag, minden sziv végre meglágyul; azon szerencse, melyet csak szeretve élvezhetünk, de melynek nincs tapasztalás vagy keserüség, mely ellentálljon? Oh mi tisztán tükrözik az ég a legsötétebb tenger fölött, ha derült napok elsimiták habjait.

Digitized by Google

LÉLEKTAN.

Rendes dolog, hogy az ember épen akkor siet] legin kább, ha szerencsésnek érzi magát. Mintha sejdítné, hogy az öröm nem soká fog tartani, és azalatt egy nagyobb darabot igyekeznék átfutni életéből; mintha már hallána a gondok közeledését, melyek örömeit követni fogják, és ezek elől akarna szaladni.

Az emberi lét bármily körét tekintsük, mint az égnek harmatát a téren, ugy könyeket találunk mindenütt, a különbség csak az, hogy a tiszta cseppek majd sötét sziklán, majd szines virágok kelyhei fölött ragyognak.

Mint az alchimista a leggazdagabb aranyeret, miveletlen hagyná, s retortái előtt tovább fárad lehetetlen mesterségében: igy bánunk a szerencsével mi; előttünk fekszik, de alkotni, nem keresni akarjuk, — s elvesztjük.

Hol van mind azok között, kik legkeményebben itélnek nemünkről, ki életében nem talált volna több valóban jó

Digitized by Google

szivet; s mégis nem mondjuk-e el megvetésünket az egész emberiség fölött, mihelyt csak egyszer csalódtunk?

Mi a szabadság annak, ki nem ismere lánczokat? mi a vagyon, ha éldelet között nőttünk fel? mi a bájoló természet, ha szabadon élvezhetjük szépségeit? oh de kérdezd a szolgát, a koldúst, a beteget, ki hetekig szobájában zárva tartatot, és ők meg fogják mondani! Csak a mit nélkülözénk, annak ismerjük egész becsét, csak a hiányból, melyet veszte maga után hagyott, mérhetjük meg szerencsénket.

Mint a rózsa, szélvész alatt csak hajlong, de a nap forró sugáraiban elfonnyad: úgy az emberi szív nagy fájdalmat könnyebben eltűr, mint nagy gyönyört, melyet nem oszthat senkivel.

Ki magas czélt tüze ki éltének, s kit, mielőtt elérte, ereje elhagyott, nem szállhat le nyugodtan a közélet körébe mindig; mint a havasok között, úgy az életben vannak magasságok, melyekről visszalépés nincsen, s ki ezeknek egyikére ért, a mélybe vetheti magát, de nem jöhet le sértés nélkül az úton, melyen fölment.

Bár mennyiszer csalatkozunk, midőn puszta tetszvágyat, melyben asszonyok hozzánk közelítenek, szerelemnek gondolunk, nincs köztünk egy, ki való szerelmet nem ismerne meg.

Digitized by Google

Csak a munka, csak az, ha valamit tevénk, boldogit; csak azon éldelet, melyet önmagunk szerzénk, mienk egészen.

Nem tűrünk semmit nehezebben, mint érdemlett megalázást.

Minden társaságnak meg vagyon aristocratiája. Nagyravágyás egy nagy őrültsége nemünknek, melyben kisebb vagy nagyobb mértékben valamennyien osztozunk; s alig találunk embert, ha bármily aljas fokon álljon, ki nem keresne kitüntetést, s ha erényei nincsenek, vétkeiben, vagy azon arcátlanságban, melylyel követi, nem akarna mások fölébe emelkedni.

Mint a fa, mely ha a vésznek ellentállt, megrázó hatalma által később csak inkább virúl, úgy az ember balesetek után. Veszni csak annak kell, ki egy csapás által dönteté le magát.

E nagy világon, mely urainak csúfoltatunk, dolog oly csekély s alávaló nincs, mely a büszke ember legfenségesebb tehetségeit működésre nem kényszeríthetné; egy darab kő, mely előttünk hever, egy fűszál, egy véletlenül kimondott szó, száz gondolatot ébreszt, s egy gondolat éltünk sorsa lehet.

Ritkán jut eszünkbe, mit teszünk beszédeinkkel; — maga a szó, melyet gondolatlanúl elhintünk, ha néha sejdítnők hová vetettük, s tudnók, hogy az, mit a pillanat fölger-

Digitized by Google

jedésében kimondánk, fogékony emberi kebelben csirázva mivé nőhet: eliszonyodnánk.

Az emberi szívnek boldogítóbb érzete nincs, mint boldogságot látni, melynek alkotói mi vagyunk.

Szerelemféltők vagyunk valamennyien; nemcsak mert az, ki egy egészszivet ad, joggal egész szivet kivánhat vissza, s bár mi legyen az, mi kedvese szerelmének részét elfoglalja, s bár mi csekély legyen e rész, mely nem rajta függ, magát csalatva gondolja; de mert valamennyien büszkék vagyunk. Nézetünk szerint az asszony, kit szeretetünkkel megtisztelénk, oly boldognak érezheti magát, hogy más örömre hely szivében nem maradhat többé; s ezer közt alig van egy közöttünk, ki rosz néven nem venné, ha kedvese, szerelmén kívül, még más valamin is függ.

Mi csodálatos végzetünk! eset oly csekély nincs, mely jövőnknek irányát meg nem változtathatná; az ember, kivel véletlenül találkozánk, egy szó, melyet közönös ajkak kimondanak, talán új időszakot tesznek életünkben; s mint a golyó, melyet karodnak észrevehetlen remegése czéljától távol visz, úgy élted elveszti a pontot, mely után kiindult, s alig mondhatnád néha, mi tévedésednek oka.

A gyűlölés szerelemmé válhatik, de nem a hideg közönösség ott, hol egykor szerelem létezett: miként minden lángba borulhat, csak az nem, mi egykor lángolva hamuvá égett.

Digitized by Google

Nincs semmi mi a szivnek inkább fájna, mint ha reményeinktől megfosztatunk; való veszteségek fölött hamarább vigasztalódunk: felszámolhatjuk kárunkat, s új remények, mint a kivágott fa helyét az új sarjadék, hamar eltakarják a a szomorú emléket, mely szivünkben vissza maradott; de ha egy reménytől fosztattunk meg, a veszteség felszámolhatlan. Az öröm, melyet váránk, még tisztán álla képzetünk előtt, benne minden szép, minden ragyogó vala; a czél, mint ködborított tárgyak, nagyítva emelkedék a jövő titkos fátyolából, s mert reményeinkben sokat bíránk, mit, ha teljesülnek, a való is elrabolt volna, vesztöknél többet siratunk, mint mi valóban tőlünk elvétetett.

Az asszony mindent eltitkolhat, csak szerelmet nem.

Vannak napok, hol a szenvedő kétszerezve érzi bánatát. Miként a nyugvó tenger egyszerre felforr, ok nélkül, egy titkos erőtől emelve; miként csönden éjszakákon a lomb csörögve megindul, mintha álom lejtene át az ágakon, s felserkenve hallgatunk, s ismét csöndes minden, s nem tudjuk mi szakítá félbe a nyugalmat: úgy vannak pillanatok, melyekben a sziv is mozogni kezd, melyekben egykor vészektől ingatott érzeményeink egyszerre felszólalnak nyugalmunk közepette, s nem tudva mi feszíti keblünket, s nem adhatva okát, a kebelnek beforrt sebei ismét vérezni kezdenek mind, s könyek töltik szemeinket, a nélkül hogy mondhatnók, keserveink közűl, melyik facsarta e cseppeket.

A kártya, melyre éltünket tevők, egyformán veszthet, s legyen asszony, barát, dicsőség vagy a művészet, végre ha

Digitized by Google

koldúsok vagyunk, mi különbség, min vesztettük' vagyonunkat?

A bánat, mely vesztett kedvesünkre int, mely róla szól, hozzá vezet szüntelenül: nem gyönyörtelen; kitől csak az éldelet vétetett el, s ki érzi, hogy tőle mást a világ el nem rabolhata, hogy a sziv, mely tőle elszakíttatott, vérzett; hogy a kedves szemek érte könyeznek, a kebel érte sohajtozik: az ne panaszkodjék. Boldogságának nagy omladékai alatt sok dicső fekszik, mi még épen maradt, s az nem koldús, kinek egy nagy fájdalom marada birtokában.

Az út nehéz s göröngyös lehet melyen a müvészet felé haladunk, a pont, melyhez érünk, azon czélnál melyet ifju korunkban magunknak kitűztünk, talán sokkal alantabb: de végre maga a törekvés is emeli lelkünket, s legalább nem kell a zajgó tömeggel vegyülnünk, s már ez is nyereség.

Vannak emberek, kiknek a társaság annyira szükséges, hogy még gondolni sem mernek magánosan; gyengébbek, mint hogy valamit tenni, hiúbbak mint hogy mások jóváhagyása nélkül ellenni tudnának, legalább föltételeiket közlik társaikkal; s habár sebes szófolyamuk közönségesen kevés gondolatot őröl, tűrjük: hisz a lúd zajt üt, ha vaskos testével egy ölnyire felszállt, mig a sas hallgatva emelkedik a fellegek közé.

Ne gondolja senki, hogy e világon elfelejtheti keserveit, bár miként őrizze szivét, bár mi szorgalmasan távoz-

Digitized by Google

tasson el mindent, mi őt a multra intheti, elvetve magától minden emléket, elkerülve minden szót: a természet megmarad, s változhatatlan szépségében megtartja multjának emlékeit, az ég kéken boltozik fölötte mint egykoron, a mező virágozva áll, s ég és föld multjára intik a szenvedőt; a langy nyári szellő keserveiről suttog, keserveit zúgja a vész hatalmas szavával, és a hová fordul, előtte bánata áll. Mit az eláradó szív egykor a természetre bízott, azt ez, mihelyt vele magunk maradunk, hiven elmondja ismét.

Ki századoknak élt, nem bánja, hogy a nép szikla, melynek viszhangjai csak akkor szólanak föl, ha tőle már távolabb állunk; tudja, hogy nőni, nem emeltetni kell, hogy nagygyá legyünk; s mind azon zaj, mely körülfogá, mind azon indulat, mely körülötte dühöng, legfeljebb azért indítja meg a nagy szivet, hogy mint tenger, vész között emelkedjék. Mindent mi nagyszerű, könnyen elbír a szív, legyen öröm vagy bánat; lásd egy világ fölött diadalmasan, vagy egy világ bánata alatt legörnyedve magadat: magasságodat vagy legalább erődet érezheted, s mennyivel nagyobb terhed, annyival fönségesebb a gondolat, hogy elbírád; de ha a nép zajgó kiáltásai helyett csak alattomos rágalom sziszeg körülötted, ha nem a sokaság felindult árjait, melyek ellen úszva emelkedhetnél, ha nem elleneket látsz magad körül, kikkel szembeszállhatnál; ha minden arcz nyájasan mosolyg, minden kéz barátilag nyúlik elédbe, s a hová fordulsz csak tisztelet, csak hizelgő alázatosság tűnik föl; de tudod, hogy tiszta nevedet rágalom befertőzteté mocskával, hogy mind e mosolygó ajkak, mihelyt elfordulsz, becsületedet tépdesik, hogy ez egész alávaló sokaság között nincs egy, ki magát jobbnak vagy legalább hasonlódnak nem gondolná, s még is

Digitized by Google

nincs senki, kit kérdőre vonhass, senki, kinek alávalóságát szemére hányhatnád, kit megölhetnél, boszúdban! — egy véghetlen tompa zaj körülted, mely bünösnek hirdet, s nem egy szó melyet kihallanál, s melynek mondhatnád: hazudsz! — oh ha ezt tapasztalád: akkor maradj nyugodtan, s bámulni foglak.

A sokaság azt emeli s hurczolja körül, ki magát karjainak akaratlanul átengedi: jobb alantabb állni, de önlábainkon.

Az épen legbusítóbb része végzetünknek, hogy éltünk azon szakaszában, mely egész jövendőnkre kihat, majdnem közönségesen a véletlennek, vagy, mi még roszabb, érzeketlen behatásoknak engedtetünk által, hogy mielőtt magunkat valamire elhatározhatnók, egész jövőnk nevelésünk által többnyire már elhatároztatott. — Mert ne bízzék senki a gyermek könnyelmüségébe, s hogy, mert felejteni tud, fájdalmai s örömei nyom nélkül menendnek át lelkén. Habár Lethe választja is el a férfit élete első korától, s ha az egyes emlék idővel eltünik, s az egyes érzemény elveszti édes — vagy keserüségét: ő maga nem változott, s csak az lép ki a túlparton, ki az innensőn beszállt, arany ha salakját, salak ha aranyát vevé el nevelése. — Nem csak Newton lehullott almája az, mi e földön nagy következéseket szült, s lehetnek kisebb okok épen oly nagy következmények kútfejei, s vannak emberek, kiket egy szó, melylyel szüléjök, vagy nevelőjök gyermeki érzeményöket sérté, embergyülölőkké tőn.

Digitized by Google

Miként a fa, ha földjéből kiásod, másban is csak ugyanazon virágokat s gyümölcsöket termi: úgy a szív bár hányszor vesztve birtokát, nem változik szenvedései által.

Miben a szív egészen él, az világunkká válik, s legyen haza vagy asszony, boldogíthat, mihelyest eléggé szeretjük, hogy érette magunkról megfelejtkezhetünk.

A nép soha nem felejti virágozása korát, s habár szolgaság volna is, mi általa kitünő volt, visszakivánja a zsarnokot, ki nevét dicsőité; mert minden önösségek között még is a hiuság a legerősebb, s a nemzeti dicsőség oly valami, mi a legutolsó hiúságának is nyújt legalább némi táplálékot.

A teher, melyet kedveseink vállairól a mieinkre veszünk, kincscsé válik.

A természet, midőn a legfenségesebb érzeményeknek a szavakat megtagadá, egyszersmind pótlékul azt adá nekik, hogy minden szóban, bár mily conventionalis értelemben használják is azt mások, magát egészen kifejezhesse, s rokon keblüektől egészen megértethessék. — Beszélj az időről kedveseddel, ha szeretsz, vagy tánczról, vagy akármiről, mindegy; beszédünk olyan, mint a harangszó, melyben mindenik azt hallja, mi épen akkor tölti el lelkét, s melynél még az egyik mély keservben könyezik, mert tudja, hogy megholt kedvesét kisérik e hangok a temetőhöz: a másik gondolva, hogy harangoznak, nyugodalmasan igazítja óráját.

Digitized by Google

Minden kormányban jut helye az erénynek, mindenikben befészkelheti magát a gonoszság, mert ennek, mint minden alapítmányinknak határa természetünk, mely sem a jóban, sem a gonoszban tökéletességet nem enged.

Ne csodálj semmit; nincs fa oly magas, mely egykor mag nem lett volna, s nem inkább a földnek, melybe véletlenül esett, mint magának köszönheté nagyságát; senkit meg ne vess, mert a csiga, mely a tenger fenekén leűl, egy világrész talpköve lehet, s nem tudhatod előre, mennyire nő az, mi kezdetben oly csekélynek látszott.

Az élet legnagyobb pillanatai nem a külvilágtól függenek, e világ csak festéktáblája lételünknek, melyen a lélek szineket talál, de csak hogy önmaga teremtse képét; a szív külön történetét éli, s egy bús gondolat, mely a közélet körében véletlenül fölmerül, egy nyájas álom, mely keblének homályában rejtve, egyszerre felcsillog bámult képzete előtt, több lehet egész életére nézve e világ minden történeteinél.

Játékos az ember, kit csalfa sorsa előbb nyerni hagy, s mikor végre szerencséje változik, s koczkái először fordulnak ellene, mikor először gyanítja, hogy veszteni is lehet: akkor néha egész jövendőjét látja egyszerre maga előtt, s elborzad.

Csodálatos látmány! ha nem tudnók, hogy az emberi nem történeteiben sokat, mit az idő halálra szánt, gyülölés

Digitized by Google

tarta fenn; s hogy mit a nép büszkesége levert, azt egyesek hiúsága néha feltámaszthatja ismét.

Ki századunkban a születés különbségeit védné, a természetjog sértőjének tartatnék, mint egykor az, ki egyenlőségről álmodott volna.

E földet megváltoztatni nem fogja senki, s habár száz s ezer új elv s rendszer tünik föl láthatárunkon, az emberi szív, mint a fa, száz tavasz sugárai alatt, ugyanazon növényeket fogja teremni.

Oh hidd el, az öröm minden szívben talál helyet, s ha annyi embert találsz, kiknél ez érzemény oly ritkán, vagy soha föl nem szólal, légy meggyőződve, csak a sugár hiányzik e memnon oszlopának.

Egy darab száraz kenyér, melyet a koldusasszony gyermekével oszt, egész menyországot zárhat magába; minden dolognak érdeke csak helyzetünktől függ, mely képzetünket határozza, s a szerencse végre nem más, mint az, mit annak gondolunk. Ha érteni akarod az örömet, ne nézd soha a jelent; nézd a vigadó multját, s át fogod látni, hogy minden csak a mult s jelen közötti különbségtől függ, s maga a köny, mely a fájdalom-szorongatott szívnek enyhet ád, nagyobb kincs lehet, India minden gyöngyeinél.

Kiket jövőjök szétvezet, azokat a mult, bár mi szép legyen, össze nem tarthatja.

Digitized by Google

A szerencsétlenség nem más, mint azon különbség, mely kivánataink és a való között létezik, s ha korunkban több szerencsétlen embert látunk, mint talán valaha, mióta a világ áll, oka bizonyára leginkább az, hogy ezen különbség soha nagyobb nem vala, mint épen most.

A szabadság s uralkodás eszméi közel állnak egymáshoz, s ha majdan minden zendülés romjain zsarnokot látunk emelkedni, oka az: hogy miután a nép izgalmaiban elfáradott, mindig egyesek maradnak, kik vágyait megtarták; uralkodás nem egyéb, mint a szabadságnak azon legnagyobb foka, melyen nem csak önerőnkkel élhetünk, de másokét is magunkévá tehetjük, s Caesarhoz nem áll közelébb senki, mint Brutus, ki őt legyilkolá.

Körünk behatásai erősebbek, mint a világé, s ki házánál boldog, azt országos gondjai sokára el nem szomoríthatják.

Századunkban az nevetséges, sőt néha alig érthető, miként találkoznak emberek, kik, miután oly nagy dolgokat történni láttak, még időt találnak a középkori kicsiségek fölkeresésére, s kedvet, őseik hőstetteiről szólni, hol az utczán alig találnak embert, kinek óriási csatákban ne lettek volna atyafiai; de ki tehet róla, könnyebb egész osztályokat megsemmisíteni, mint előítéleteiket; s ez egynek legalább mentségül szolgálhat az, hogy erényeket alkota; s ha mást nem, legalább a legnemesebb érzelmeknek neveit hagyá korunknak, ha nem is élő példákat, legalább az erények traditióját, utánzásra.

Digitized by Google

Senkinek nem szükségesebb a következetesség, mint annak, ki zsarnoki hatalmat űz; mihelyt egyszer elfelejti, hogy annak, ki uralkodik, éldelni nem lehet; mihelyt egyszer szivére hallgat, s csak mások javára akarja használni hatalmát; mihelyt egyszer a lánczok közé, melyekkel népét leköté, a háladatosságot is fölvevé: ereje megszünt, a láncz épen ez utolsó szemnél fog megszakadni, s ő akkor veszti hatalmát, mikor talán először vala érdemes viselésére.

Boldogság nem örömeinktől függ, sőt néha közelebb áll a fájdalomhoz; miként a föld soha több virágot nem hajt, mint miután sokáig téli álmában kopáran állt; miként a nap legszebb pillanatja az, mely épen az éjre következik: igy szivünk akkor telik el legszebb érzeményekkel, akkor sugározik legtisztább fényben, miután soká kopáran, soká sötéten állt; mintha az örömnek is könyek kellenének, mint a napnak eső, hogy a téren fölépíthesse szivárványát sugárival.

Idegen előitéleteket nem értünk, s kárhoztatunk vagy nevetünk, s mégis magok az okok, melyekkel ellenök felléppünk, sokszor, sőt közönségesen nem egyebek, mint ismét előitéletek.

Sok szükséges arra, hogy boldogok legyünk: mert a szív soha nem kevésbbé elég önmagának, mint örömei közt. Hogy boldognak érezzük magunkat, szükség, hogy minden egyhangban legyen körülöttünk, hogy sehol fájdalom ne lépjen elénkbe, sehol még csak érzéketlenség se, mert miként a rózsa, úgy a sziv is, mennyivel inkább nyílik virágozás közt, annyival könnyebben veszti leveleit a legkisebb érintésnél.

Digitized by Google

Csak szivünk azon kimeríthetlen forrás, melyből beszélgetésünk unalom nélkül foly; ha ez hallgat: az egész világ nem elég csak egy óra kellemetes eltöltésére.

Százszor könnyebben foszthatod meg a boldogot örömeitől, mint a szerencsétlent bánatától, mely egyetlen tulajdona, s melyhez mint a hajótörött hajója darabjaihoz, kétségbeesett állhatatossággal ragaszkodik; mert érzi, hogy más nincs, mi által fennúszhatnék.

Kit nagyravágyás kiskörű szerencséjéből ki nem ragad, ki csak mint ember akar élni az emberek között, s szabad lehet, mert parancsolni nem akar: az magában szerencsés.

Van valami e földön, mit századaink el nem rontanak, s annyi változás el nem rombolhat: a művészet teremtményei, s a szépnek érzete emberi kebleinkben.

Bár mit képzeljen hiúságunk, milliók közül nincs talán egy, ki azon társaság befolyásának, melyben él, ellent tudna állni.

Boldog, kinek szilárd lelket ada az ég, kinek oly szív jutott, mely önerejének érzetével, független magányban állhat e világon; a fát, mely magánosan áll, könnyebben ledönti a vész, de ő szabadon fejlődhetett, ágait nem gátolá semmi növésében, sudara szétterjedett, csúcsa felnőtt, mit a mag csirában horda, az teljesült; s boldog, ki mint az ág,

Digitized by Google

csak egy nagyobb egész részének érezi magát, ki a földdel összeköttetésben nincs, mint a tő által, melyen felnőtt; ki belőle szívja erejét, ki véle dől, s véle virágozik, egy része zöldjének, egy része a nagy árnyéknak, mely körülötte sötétlik; boldogtalan csak az, kit vágyai természetes körétől elkülönöznek, s kit gyengesége függetlennek lenni nem enged.

Önzőknek születtünk; a gyermek első játékaiban már főszemélynek tekinti önmagát; az ifju áldozik, de önérzeményeinek; a férfi fárad, de önczéljaiért; de adj egy nagy fájdalmat a kebelnek, rontsd el reményeit, tedd nyomorulttá, hogy önzésének czélját magában ne kereshesse többé, s látni fogod mivé lett. Lelkének Isteni szikrája kitör a sors csapásai alatt, a szív érzi, hogy éldeletnél magasabbra teremtetett.

Az ég úgy alkotta sziveinket, hogy nem csak jó tetteink, de még jó szándékaink se maradjanak jutalom nélkül, s ki elég erős magáról megfeledkezni, az látni fogja mindig, hogy ha mást nem is, legalább magát boldogitá.

Ki mély sebet hord, az csak ha magát szükségesnek érzi, türheti létét; ki multjára nem tekinthet vissza, annak jövő kell, melyben áldoznia lehessen; a boldognak is kínos a magány, — annak, ki szenvedett türhetlen.

Viszhang sokszorozza szavunkat, s igy rokon érzet igaz bánatot, de asszony szenvedései nem olyanok, melyeket vigasztalhatni; szive lágyabb, mint hogy józan okoskodások

Digitized by Google

benne viszhangot találhatnának; s habár milliónyi csillagokat mutatnak egén, ő tudja, hogy napja leáldozott, s a fénypontok között csak éjéről emlékezik, mely körülötte sötétlik.

Emberek, mint a viszhang, annyival szótalanabbak, mennyivel közelébb állnak egymáshoz.

Szokni kell a szívnek a gyönyörhöz is; s ki szerencsét nem ismer, annak az ég ne adjon boldogságot, ne adjon szerelmet, szive nem birná el.

Míg az, ki csak eszméknek él, soha egészen boldogtalan nem lehet, mert a síron túl is maradnak reményei: az önös mindig s egészen azzá válik, mihelyt személyes reményeit eltünni látja.

Korunk a szenvedelem bélyegét keresi az arczokon; szépséget, de szétrontva bánatjaiban; erőt, de megtörve sorsa nehéz csapásaitól; nyugalmat, de milyen az éjé, teli sötétséggel; egy szóval — mert csak az szép minden kornak, miben gondolata képesül — a fájdalmat. Az arcz, mely mást mutat, nem tetszhetik a kornak, mely csak ezt értheti.

Az asszonyi szív nem oly tudomány, melyet huszonkét esztendős korunkban megtanulhatnánk.

Digitized by Google

Vannak emberek, kikkel nagyobb megbántás nem történhetik, mintha más emberekkel egy teremben találkoznak, s mint Isten nagy világán a ragyogó nap alatt, úgy kis világuk gyertyafényében magok mellett lényeket látnak, melyeket hasonlóknak ismerni nem akarnak, s szolgáknak tartaniok nem szabad.

Csak ha boldogítál, felejtheted, hogy magad boldog nem valál; csak a köny, melyet más szemekből letöröltél, enyhíti valóban fájdalmidat.

Mi rejtélyes erő tölti sziveinket, hogy soha vágyni, soha reményleni egészen meg nem szünhetünk? s annyi veszteségek után ábrándjaink közül mindig megtartunk egyet, melyből föltételünket alkotjuk.

Az erős, mint tölgy a vészben, ellenállva ledöntetik az ellenkező sors csapásai alatt, a gyenge, mint a mag, melyet a fergeteg felkapott, csak helyét változtatja: de amaz újra kihajthat tövéből, ez körülhányatva elszárad.

A kicsi emberszívnek oly kevés kell, hogy megindúljon; a leggyengébb légvonatban hány levél ingadozik, hány szakad le tövéről; egy napsugár milliónyi virágokat nyit és fonyaszt; egy negyedórányi eső ezer féregivadékot elöl s teremt: s mégis mennyivel vagyunk gyengébbek ezeknél mi, kiket egy gondolat boldog- vagy nyomorulttá tehet, s kik, ha tisztán láthatnók sokszor azt, mi éltünk sorsát elhatározá, talán könyörülve elmosolyodnánk önnyomorultságunkon.

Digitized by Google

Tenger a szív s ha megszünt a vész, mely árjait fölveré, öndagályától emelkedik.

Kinek belsejében annyi vádoló szó hangzik, ki a multra tekintve érezi, hogy léte haszontalan vala, az ne várjon nyugalmat. Csak fellegtelen égnek, csak tiszta emberi kebelnek adatott ez.

Jaj annak, kit szivének iránya vagy szerencsétlenség egyszer szomorú életnézethez vezettek, bármi kedvező körülményekbe állitsa is őt később végzete, öröme mégis megszünt. Rejtélyes értelmű könyv a világ, bánatot találni minden lapon s vigasztalást; árnyékot vet minden fa, melyre a nap tiszta világa lesüt; méz tölti a virágkehelyt, de nem hiányzik keserűsége; s ki egyszer a dolgoknak bús értelmét felfogá, az keseregni fog, bár merre forduljon; hisz a szív is, mint a könyv, minden érintésnél mindig csak a legolvasottabb helyen nyilik meg.

Vannak az életben állapotok, melyekben a magány szükséggé válik; ha szivünk érzi, hogy gyönyöre nagyobb mintsem hogy valaki megfoghatná, vagy hogy boldogsága romjain állva sejditi, hogy keservét senki sem értheti: a szív inkább magába vonúl vissza, inkább magánosan hordja nehéz terhét, minthogy idegennel osztaná.

Szenvedésben nincs semmi vigasztalóbb, mint ha utazunk. Mig hon vagyunk, mindenki ismeri, mintegy osztja bánatunkat; minden, mit látunk, rá int, s bár körülfogva

Digitized by Google

emberektől, ők inkább részt vesznek szomorúságunkban, mint hogy belőle kiragadhatnának. Künn új körbe lépünk, új emberek közé; senki nem sejdíti, senki nem bánja, hogy szenvedénk, nem közelíthetünk senkihez a nélkül, hogy magunkból kilépnénk; át kezdjük látni, hogy létünk egy pont a világban, s szenvedéseink kisebbeknek látszanak, miután önfontosságunk kisebbedett szemeink előtt, s meggyőződtünk, hogy e világon, hol minden keserv hasonlóit találja, csak ritkán akadunk oly emberre, kit joggal irigyelhetnénk.

A ki soha nagy világban nem élt, s e társaság úgy nevezett vigalmaiban nem részesült, s egy terembe lépve, a ragyogó gyertyákat látja, s alattok a mosolygó asszonyokat, a fontos arczokkal csevegő férfiakat, s a nyájas háziasszonyt gőzölgő thea-katlana mellett: az nem fogja gyanítani, mennyi gyülölés, mennyi irigység, s sokszor mi mély fájdalmak rejlenek e derűlt felszín alatt. A teremben, mint a világban, az első érzemény, melylyel föllépünk, örömteli; s néha sok idő kell, míg a bájló csalódás eltűnik, s az ember átlátja, hogy e társaság is, mint minden egyéb, önösségekből áll, melyeket hiúság vagy szükség összetart, de a nélkül hogy összeforrasztaná; míg átlátja, hogy mind e lények, kik oly közel állnak egymáshoz, az ég csillagaihoz hasonlók, melyek látszólag egymás mellett ragyogva, milliónyi mértföldekre ragyognak; míg végre átlátja, hogy az egész társaság, mely oly barátilag simul hozzája, mihelyt nehéz napjai jövendenek, ellene leend, a tengerhez hasonló, mely a hajót, miután ringatva hordá körűl, — mihelyt zátonyra jött, szétdulja hullámival.

Digitized by Google

Oh mik a te vészeid ifjú! ki még egy nagy virágteli világot bírsz, s kit ha szenvedélyei elvonultak, legfelebb egy köny int mult fájdalmaira; mik a férfi szenvedéseihez képest, ki virágot nem veszthet vészek által, s utánok mégis csak hideg, örömtelen nyugalmat talál.

Vannak, kik azt hiszik, hogy édesebb szeretők vagy barátok között nincs, mint rövid viszálkodás után megbékülés. Csalatkoznak. Mint nyári vészek után, bármi rövidek legyenek, s bármi tisztán ragyogjon a nap, ha elvonultak, a levegő mindig kihűl: úgy mindig hidegség marad vissza viszálkodásainkból, s ha nem is más, legalább az, ki magát hibásnak érzi, el nem szokta felejteni a pillanat keserűségét. Hasztalan tagadja szivünk, hasztalan ragaszkodunk lelkünk minden erejével barátunkhoz ismét, inkább iparkodunk felejteni, minthogy valóban felejtnénk; s barátságunk, megszakadva egyenlő folyásában, olyan mint a patak, mely ha a zuhanáson átment, sima tükörré egyesül ismét, de nem választhatja ki iszapját, melyet estében fölvert.

A müveltség az érzemény szavait s jeleit oly annyira magáévá tevé, hogy a való érzeménynek hallgatásnál egyéb nem marad; s ki ne kételkednék a való aranyon is, miután annyi hamis pénz forog az emberek között? s ki ne vonulna inkább vissza azon társaságtól, melyben szivének táplálékot nem talál? De nem állhatunk magánosan e földön; miként az ember legnagyobb gyönyörei épen szükségeiből fejlődnek ki, melyek embertársai szeretetéhez folyamodni, s ez érzemény áldásait éldelni tanítják: úgy válik a magánosnál kínná a gyönyör is, mert vele csak inkább érezteti elhagyottságát. Az

Digitized by Google

ember, hajdani daliaként, erős pánczéllal s pajzszsal védheti magát ellenei csapásai ellen, de el nem bírhatja sokáig biztosságának nehéz terhét; s ha önjét várként hideg falakkal körülfogá, csak hamar rabnak érezi magát, ha látja, hogy a fal, mely őt elleneitől mentve tartja, egyszersmind az, mely az egész világból kizárja.

Mint kit egy napsugár álmából ébreszt, könyezve nyitja szemeit a nem szokott világosságnak: így jut könyezve ön — s az emberek ismeretéhez az ember; de egykor oda kell jutnia; s jobb, ha akkor ébresztetik, mikor még a föld korányi világában ezer más éldeletet nyújt álmai helyett, mint tikkasztó délkor, hol nem marad hátra más, mint árnyékot keresnie. — Csalódások nem tarthatnak örökké, s habár az, mely ifju korunkban mindenünket eltölté, hogy mást magunknál inkább szeretünk, a legszebb — meg kell szűnni ennek is. Önös az ember természete által, ősi tulajdona ez, melyből kivetkőznie nem lehet, s melyből hibái s erényei egyformán fejlődnek. Ifju korunkban, hol magát még magasabb lénynek véli az ember, mintsem hogy egész lételétoly csekély tárgynak áldozná mint önmaga, hazánknak, a müvészetnek, vagy kedvesünknek élünk; de vajjon nem keressük-e ezekben is csak önmegelégedésünket? s ha később iparkodásaink változnak, nem változtak-e inkább örömeink tárgyai, mint azon benszületett kivánat, mely az öröm felkeresésére ösztönze? S a férfi, ki eléggé szerencsétlen, hogy szivét hírvágy többé nem dobogtatja, ki ezer tapasztalások után végre átlátá, hogy embertársait nem boldogíthatja, s ki miután hajójából szélvész közt minden kincseket a tengerbe vetve, csak önélteért küzködik a habokkal, vajjon miben különbözik az

Digitized by Google

ifjutól? egy kikötőhöz iparkodnak, csakhogy az egyik boldogtalanabb, s inkább érdemli szánakozásunkat.

Minden ember önköre szerint itéli a világot, s mert benne csak rokon érzetüeket tűr, olyannak látja közönségesen mint kivánja; s ha a legtúlságosabb véleményűt kérdezed, keveset találsz, ki többségről nem álmodoznék, főkép ha emlékei mellette szólnak. Ezért ragaszkodik minden legyőzött párt annyira legkisebb emlékihez, ezért akarja feltartani legalább a formát, miután valója elveszett, mint a régi aegyiptiak, kik halottaik testét balzsamozva eltarták, mert hivék, hogy egykor a lélek visszajő, s mult lakát fel fogja keresni. Hasztalan csalódás! a levágott fa nem fog kihajtani többé, de a mag, mely midőn földre terittetett, lehullt, egykor felnő, s ugyanazon gyümölcsöket hordja. Ez lehet vigasztalása minden legyőzött pártnak; az emberi nem sorsa nem leend boldogabb veszte által, s a jövő ivadék tűrni fogja azt, mi ellen az ősök küzködtek; mig végre ismét harczra kél, s ismét győz, hogy ismét szenvedjen; ez végzetünk. Végre még is megmarad mindenkinek reménye, s habár az emberi nem nagyrészint csak olyanokból áll, kik vagy előre vagy hátra akarnának menni, s habár minden eszmének vannak jósai, kik előre láták, s Donquixotjai, kik mellette küzködnek, ha már rég elavult: a világ fennáll, s politikus fogalmak végre csak azt tevék boldogtalanná, ki úgy is boldog nem lehetett.

Kinek fájdalmai a külvilágtól jőnek, azt az idő vigasztalja; mennyivel távolabbra jő szenvedéseitől, annyival kisebbnek látszanak, míg végre szemei elől eltűntek; s kinek akkor eszébe nem jut, hogy miként mögötte csak szenvedések

Digitized by Google

állnak, úgy azok állanak talán előtte is, az megnyugodhatik, sőt talán örülhet emlékeinek, mert azt hiszi, hogy a rá mért terhet már elviselte. Mint a gyermek, ki, mihelyt tőle játékait elvevéd, pillanatnyi sírás után másokhoz nyúl, s végre mindentől megfosztva, a föld porában leli játszószerét: ilyen az ember. Míg a szív magában hordja az öröm csiráját, addig hasztalan sujt le rá a sors, ő örömöket fog találni mindenütt; de ki önmagában hordja kínjait, annak hasztalan múlnak évei, azt hasztalan vigasztalod új adományokkal. Mit ér, ha a vaknak új képeket állítsz szemei elé, s mit a szívbetegnek, ha új éldeletet adsz: a hiba magában fekszik, s azt nem gyógyíthatod. Ne gondold, hogy az idő gyógyereje ellentállhatlan; csak elmult fájdalmidat felejteti, de nem szoktathat azokhoz, melyek még szivedet töltik; miként a tenger habjai a sziklát, mely csak mellettök áll, sokáig mosva, végre ledöntik, mig az, mely mélyében fekszik, szigetté nő: úgy tesz az idő fájdalmainkkal, a külsőket lerontja, de azok, melyeket kebleinkben hordunk, növekednek azalatt.

Az embernek jövője a multban fekszik egészen, s miként, ha egyszer az idő viszontagságai vetéseidnek csiráit elronták, hasztalan árasztja el felettök meleg sugárait a nap, úgy az életben; a férfiúság derült napjai nem virágoztathatják a csemetét, mely csirájában elromlott. Oh míg felejteni nem taníthatsz, hasztalan szólsz új reményekről.

Nap a boldogság, mely örök távolban ragyog fölöttünk, s mi e földet világgal tölti, s melegével kevés virágait kifejti, csak a remény, e messze fény áldott sugárzata.

Digitized by Google

Boldognál, kire nagy öröm vár, türelmetlenebb ember nincs a világon. Mihelyest reményei bizonyosságokká váltak, mihelyest közte s az öröm között csak az idő fekszik, mint egy térség, mely a vándort czéljától távol tartja még, de azt akadály nélkül láttatja, az öröm helyébe, melyet remény máskor nyújt, a türelmetlenség kínjai lépnek. — Szomorú ironiája végzetünknek, hogy épen azon kevés óra hosszasága ellen panaszkodunk, melyekben boldogok lehetnénk; épen azon évek elfolyásáért sohajtozunk, melyekben ifju szivünk még örömöket éldelhet! — Később az ember reményeivel elveszti nyugtalanságát, körülötte, halmozott akadályok szemét a távolban tévelyegni nem engedik, szivét magas vágyai bántani megszűntek. Jól tudja, hogy boldog többé nem lehet s örülni kezd; örülni minden akadályon, melyet legyőzött, minden egyes virágnak, melyet útja körűl talált, minden nyugpontnak, melyen megpihenhetett. Ismered a regét a sybillinus könyvekről; midőn a jósné kilencz könyvét hozá a királynak, ő sokalva az árt, nem vevé meg; s miután a sybill hármat megégetve, ismét visszatért s ugyanazon árt kéré, a király már habozni kezde; de midőn végre a sybill a három végsőért az egész árt kéré még egyszer, akkor a király megvevé a könyveket, s különös papokat rendelt őrzésökre. Ilyen az élet; mi mint egész becstelennek látszott, azért később többnyire, hacsak egy része marad, minden árt megadnánk.

A szívnek ünnepek kellenek, hol érzelmének egész pompáját kitárhassa. Legyen viszontlátás vagy félelem, vagy kiállott veszélyek után öröm, mindegy; a szívnek remegni kell, hogy éljen; nyugalom, halál.

Digitized by Google

Páris oly világ, melyben a koldustól a millionariusig mindenki külön reményeit s csalódásait találja, melyben mindenki előtt más látkör nyílik, miként a társas élet alantabb vagy magasabb fokán áll; melyben minden gondolatnak bizonyítványát s ellenmondását találhatod, mintha a végzet azért egyesítette volna az emberi lét minden különbözőségeit ez egy helyen, hogy egyszerre láthassuk, mi egyenlőn nyomorult mindenik.

Ez életben, hol annyiszor csalódunk, nem jó hajónkat egy horgonyra bíznunk; nem jó egész boldogságunkat egy, bármi fennséges tárgyba vagy személybe helyeznünk. — Mint a dús nem egy helyre teszi pénzét, sőt külországokba küldi néha vagyonának egy részét, hogy itt megfosztva, legalább mindig valamie maradjon, mi tovább kamatol: ilyen legyen az ember; mennyivel több kártyákra teszi szive kincsét, annyival biztosabb, hogy mindenét elveszteni nem fogja. Napoleon fia képénél vigasztalá magát egy nagy világ veszte után; s hány embernek nyújta ismét enyhet a világi zaj, egy kedves lény veszténél.

Könnyebb a természet vészeinek parancsolni, mint azoknak, melyek szivünkben dúlnak.

A gyermek mosolygó arczait komor redőkkel szántja át az idő, s nem őszült meg senki még a nélkül hogy látná, miként minden font arany, melyet a szív aknájából felhozunk, nagy ürességet hagy maga után, s minden, mit a sors élvezetben ad, kölcsön, mely által első pillanatban gazda-

Digitized by Google

goknak érezzük magunkat, de melynek soha el nem engedtetnek kamatai.

A szív mindent könnyebben tűr, mint nem rég vesztett szerencse-emlékeit, s maga a sír, melyben egy kedvesünk hamvad, nem tölti annyi bánattal lelkünket, mint azon hely, melyen utolszor keblünkhöz szorítók.

Oh az ifju, erejének lángérzetében, midőn a korlátokat, melyek közé őt kegyes végzete szorítá, átkozva, tettek, dicsőség után vágyódik: nem gondolná, hogy azon éveket, melyektől annyit várt, átélve, emlékei között kedvesebb majdan nem leend, mint gyermekségének megvetett örömei! Ilyen az élet: egy hosszú, végetlen vágyódás az után, mit vagy már bírtunk, vagy csak reménylünk, s minek örömeit ismét nem akkor élveztük, vagy fogjuk élvezni, mikor a pillanat jelen volt, hanem mindig vagy előbb, mint reményt, vagy később, mint emléket.

Ha szerencsénk elveszett, ha végre még minden vigasztalás reménye is eltünt, akkor az embernek csak nyugalom kell, s azon apathia, mely érzeményeit elöli, de érzeményeivel egyszersmind nagy bánatát.

Nincs körülmény, melyben boldogok nem lehetnénk, de vannak emberek, kik egyben sem lehetnek boldogok, s ezeknek csak egy kötelességök marad: nem fáradni az elérhetlen után, azaz kilépni a világból s magánosan hordani fájdalmu-

Digitized by Google

kat. Ki az emberek körében megelégedést nem talál, boldogtalanná tesz mindenkit, kivel társaságba lép; az asszony, ki szeretve simul szivéhez, a gyermek, ki térdéhez ragaszkodik, a barát, ki jobbját szoritja, mind rosz kedvének áldozatai. Megelégedéssel tartozunk azoknak, kik rajtunk szeretve függnek, s a ki ezt nem találja, az vonuljon magányba, s legalább azon nehéz szemrehányástól, hogy másokat boldogtalanokká tett, könnyitse lelkét! — Nem tavasz, nem a nap meleg súgarai, nem a langy nyári eső boritják lombbal a fa ágait, önbelsejében fekszik az erő, mely őt zöldelni készti, s nélküle a nap még inkább elszáritja galyait, az eső csak elrohasztja.

Meggondolhatod előre, hogy fogod művelni földedet, s mit fogsz aratni vetésed után; meggondolhatod, miként épited házadat, hogy az tartós legyen, s biztos védhelyet nyujtson agg napjaidra; de nem jövendődet. — Egy gondolat véletlen lelkedre esve, mint a mag, melyet az őszi szellő a földre hint — ettől függ jövendőd, s jaj neked, ha e gondolat, mely lelkedben nagygyá nőtt, mely egész léted fölött elboritá ágait, s mintegy életeddel összeforrt, körülményeiddel ellenkezésben áll, s azokat nem változtathatod.

A végzet, mely az embernek ön helyzete meghatározására oly kevés befolyást adott, pótlékul ugy alkotá szivét, hogy minden helyzetbe végre be tudjon szokni.

Nagy fájdalmakat a természet bájai nem felejtethetnek el, de elveszik keservöket; a szenvedélyes bánat helyett, melyet emberek között vagy szobánkba zárkózva érezünk,

Digitized by Google

szelid szomorúság tölti lelkünket, úgy látszik, mintha az egész természet részt venne fájdalmunkban, mintha minden csillag sajnálkozva nézne le reánk; — a nagy láthatáron körültekintve, érezzük egész parányiságunkat, önszerencsétlenségünk kisebbnek látszik, midőn eszünkbe jut, mily kevés s mily mulékony egész létünk.

Kevés ember van a világon, ki ha jó álomból ébresztetik, nem vesztene igen sokat.

Emberi természetünk: ha oly helyzetbe jutottunk, honnan semmi kedvező kilátás nem nyílik, a kisebb roszhoz kötjük reményhorgonyunkat, de egy napig sem maradhatunk remény nélkül.

Valamint az erőmű, ha hasztalan vesztegelt, idővel elrozsdásodik, s annyival fényesebb, mennyivel szüntelenebbül dolgozott: ugy az ember, ki egész éltén át dolgozik, el nem veszti díszét öreg napjaiban.

Ha az emberi társaságban a bolondok s gonoszok még oly nagy többségben volnának is, azon kevés józan s becsületes ember, kit benne találhatunk, megérdemli, hogy mint a gyöngyhalász, őket keresve, a társaság mocskos habjaiba merüljünk.

Ki egyszer feljutott, mennyivel könnyebb, annyival kevesebb fáradsággal feltarthatja magát a hír ingó hullámain.

Digitized by Google

Minden nagy s szépnek, mit e világon látunk, meg van karikaturája, mely vele majdnem egyszerre támad.

A legnagyobb férfi, kinek tetteit századok magasztalják, közelebbről tekintve, végre mégis csak ember, s a legnagyobb gonosztevő, kitől undorodva elfordulunk, szinte még ember marad; a tettek, melyeket amannál bámulánk, ennél borzadással említünk, csak egy egész életnek egyes pillanatai, s valamint a nagy férfiban az emberi természet számos gyengeségei, úgy a legnagyobb gonosztevőben egyes jó tulajdonok megmaradnak.

Az emberek nagy részének jelleme külső hatások által fejlődik, mintegy viszhang a szív, azon hangon felel, melyen megszólíttatott, s a legnagyobb gonosztevő, kit sorsának kiméletlen érintései s az emberek igazságtalansága elvadítának, hol való részvétet lát, ritkán állhat ellent e szelid befolyásnak.

Boldog a gyermekkor, a férfi, ha élete minden czéljait elérte, diadala legszebb pillanatában vágyódva tekint vissza ártatlan játékaira, s szivesen fölcserélné babérját a vegyületlen örömekért, melyeket akkor élvezett.

Keveseket ismerek, kik a közfigyelmet másokkal szivesen megosztanák.

Az emberek részvétét elutasíthatjuk magunktól, de kiváncsiságukat bizonyosan nem.

Digitized by Google

A gyöngy is csak akkor nyeri egész becsét, ha átfúrva, a többiek közé felsoroltathatik; az ember akkor ér legtöbbet, ha természetes sorából ki nem lép.

Hány embernek élete hasonló az órához, melynek minden kereke szüntelen forog, melynek lógonya ugyanazon helyen jár föl s alá, s melynek más czélja nincs, mint hogy a mutató végső órájához jőjön.

Ki áll oly magasan, hogy előre mondhatná: Ezen ember, kit megvetek, sorsomra soha befolyással bírni nem fog! Miként a legnagyszerűbb tények néha a legkisebb körülményeknek következései: úgy a legszerényebb körökben elfolyt élet néha a legnagyobb világtörténetekkel áll összefüggésben; s lehetnek, sőt vannak bizonyosan számtalan esetek, hol egy vagy más valaki nem válik szabóvá, ha Napoleon sz. Ilona szigetére nem jő. Ki ismeri az összefüggést, melyben az egyes emberek élete áll, mely a jónak és gonosznak, a magasan álló s az alávalónak sorsát egymástól föltételezi? bizonyos csak az, hogy nincs hang oly távol álló, mely életünk harmoniájával nem vegyülhetne, vagy azt nem ronthatná meg, — s miért vagyunk hát büszkék?

Élete különböző korszakaiban minden ember átment a hibáknak majdnem minden nemein, s alig mondott embertársai ellen olyat, mit néha magára is ne alkalmazhatott volna.

Digitized by Google

Az emberek az igazságot, mint az aranyat, akkor becsülik leginkább, ha elég lágy, s mindenfelé csavartathatik.

Nálunk a politika valóságos mindennapi kenyér, melylyel mindenikünk él, s sok, kinek semmi más eledele nincs, néha gyomrát is elrontja.

Kit önkeble vádol, annak nincsenek reményei.

Mely ifju tudja, hogy azon eszmék, mikért lelkének egész hatalmával lángol, szebbek, mint hogy életbe léptetésöket remélhetné, s hogy azok, miknek létesitésére nézve munkás lehet, nem érdemlik, hogy értök lelkesüljön.

Mint a homokoszlop, melyet a fergeteg a pusztán felkapott, s mely a vándor karaván eltakarja, — mint a lavina, mely midőn a bérczről dörögve a völgybe zuhan, erdőt s falut magával ragad: ilyen a tömeg mozdulataiban, elem, melynek hatása fenséges, nagyszerű s borzasztó lehet, de melynek akaratlan hatalmát becsülni ép oly balgatagság, mint iránta megvetést színlelni; a legjózanabb, vigyázni, hogy vele érintkezésbe ne jőjj.

Miután e földön teljes tökélyt találnunk nem lehet, jobb olyanhoz ragaszkodni, kinek tévedései a főből, mint olyanhoz, kinek hibái a szivből erednek.

Digitized by Google

Egy nagy taposó malom az élet, melyben ha lesülyedni nem akarunk, előre kell iparkodnunk, s ezen emelkedési vágy, mely az egészt mozgásban tartja, szükséges az egyesnek boldogságára is, de csak annyiban, a mennyiben a legközelébbi lépéseknél túl nem terjed; mint a tudományokban, ugy az életben a legnehezebb, de egyszersmind a legszükségesebb, kijelelni a határokat, melyek közé munkásságunkat szorítani akarjuk, s ki ezt nem teszi, túlfeszített vágyai által mindig szerencsétlenné válik.

Csalódik, ki azt hiszi, hogy ifju korában gyengének mutatkozott, később, mint férfiú szilárdabb jellemüvé válhatik; sőt valamint az, ki meredek hegyen állva, lefelé kezd sietni, akaratlanul szaladásnak indul minél tovább ért: ugy az ember, pályája kezdetén, midőn ifju lelkét még lelkesedés tölti, könnyebben állhat ellen, mint később, midőn már egy bizonyos irányban elragadtatá magát.

Kit az ég hiunak teremtett, nem arra való, hogy magának magasabb vagy távolabb fekvő czélokat tűzzön ki. A hiuság szüntelen kielégités után vágyódik, neki minden szavára taps, minden tetteért dicséret, minden pillanatban magasztalók kellenek, s magasabb czélok kivivása csak azoknak adatik jutalmul, kik mind ezeket nélkülözni tudják.

Minden hiu ember könnyen változtatja hiusága tárgyait, s ha magát egy téren reményeitől megfosztva látja, vágyait más s néha ellenkező czélok felé fordítja.

Digitized by Google

Becsületes embernek barátsága ép oly jótéteménye az Istennek, mintha egy nagy férfi szeretetét nyerhettük meg.

Alig van ember, kiben közelebb ismeretség után igen sok szeretetre méltót ne találhatnánk.

Ha a szívek megváltak, minek fogódzanak kezeink? ők az egymástól távozókat nem fogják együtt tartani.

Ritka az, ki azon ember iránt, kit megsértett, főkép ha hibáját jóvá nem teheti, néha a gyülölségnek egy nemét nem érzené keblében. Vétkes tetteinknek érzete oly kinzó, hogy tőle menekülni akarván, mindenhez folyamodunk, s inkább igazságtalanná válunk egész világ iránt, hogy sem a kinzó igazságot önmagunknak megvalljuk.

Ha az emberek oly nagylelküleg bánnának mindennel a mit birnak, mint gondolataikkal, való boldogság volna élni! Egyéb birtokunkra nézve abban gyönyörködünk, hogy másokat belőle kizárunk, csak gondolatjait közli mindenki szivesen, s ha valami eszébe jutott, nem nyugszik, mig elméje legújabb gyümölcsében nem részesité szomszédait. Történjék, sőt mondassék csak valami, az emberek között, végthetlen gondolatcsere támad, a legigazságosabb csere a világon, hol ritka ad mást, mint ócska dolgokat, s még ritkább kap mást, mint ócskákat vissza.

Digitized by Google

Valamint azon arany, melyet Krösus egykor a görög bölcsnek mutatott, valószinüleg el nem veszett, hanem aranyokra verve, talán épen midőn ezeket irom, örömdobogó szivvel olvastatik fel valamely tőzsér által: ugy van az eszméinkkel; a gondolat, mely ezredek előtt egyben támadt, milliók által használtatott azóta; ezerek hivék gazdagoknak magokat, ezerek hetvenkedtek birtokával, mert a gondolat mint a pénz, azé, ki vele él.

Vannak emberek, kik mindent, mi kötelességökhöz nem tartozik, határtalan buzgósággal teljesítenek.

Fogadd el a gyengeséget mentségül, s a különbség, mely jók s roszak között létezik, megszűnt, nincs gonosztett, melynek elkövetője iránt másra, mint sajnálkozásra érezhetnéd feljogositva magadat, hisz bünének oka nem más, mint hogy érdeke vagy szenvedélyei őt szerencsétlenségére, rosz irányban ragadták el.

Nincs ember, ki néha életében vagyon után nem vágyódott volna, s mig emberek lesznek, kiknek szenvedéseit birtokunkkal enyhíthetjük, e vágyban nincs, mit szégyenlenünk kellene.

Vannak pillanatok, kol a szenvedély kitör minden ildomosság ellenére is, s hol, mintha éji egünket villám hasitja át, rémülve látjuk, mily vészfellegek tornyosulnak a sötétben ellenünk; de alig tekintheténk a kebelnek titkaiba egy perczig, s az arcz ismét hideg mosolygással áll előttünk, mint máskor látni szoktuk.

Digitized by Google

A szerelem — hogy e tárgyról, melyre épen azért csináltattak annyi hasonlatok, mivel annyiféle, a mennyi ember érzé, én is hasonlattal éljek — nem mindenkinek Pegazus, mely által magát elragadtatni engedi; vannak emberek, kik azt jól betanított paripa vagy épen kocsilóként használják, melyen magukat s holmijokat oda vontatják, hová tetszik.

Ki a királynak alkalmat ad, hogy hatalmával, jótéteményre élhessen, annak nincs miért pirulni előtte; a kérés melyet tesz, mintegy ajándék, melyet nyújt.

Minden befolyásnak leghatalmasabb eszköze a megszokás, Ministerek, kik hivatalaikat sokáig viselték, ha tehetségeik gyöngülnek, sőt ha fejdelmeiknek bizalmát elveszték is, szükségesekké válnak, s bár mindenki ismeri hibáikat, tőlök megválni mégis lehetlen.

Senki saját nőjét boldoggá nem teheti, ha a helyzet, melybe kedvesét állítja, ha az emberek, kikkel őt érintkezésbe hozza, értelmével össze nem hangzanak, szeretete legfölebb annyit használhat: hogy hiven megosztja bánatát, boldoggá őt nem fogja tehetni!

A szív hamar megszokja a szerencsét.

Bármi közel állíttatunk végzetünk által egymáshoz, ha gondolataink egészen különböző irányt vesznek, s sziveink-

Digitized by Google

nek közös vágyai nincsenek, valóban összeforrni nem fogunk soha; s a vérrokonság, legyen az a legközelébbi, nem pótolhatja azon kötelékeket, melyekkel közös meggyőződések két lény egész valóját összefüzhetik.

A távolság, szellemi mint anyagi világban, oly fogalom, melyhez csak tapasztalás által juthatunk, s mint a gyermek, mig a tért, mely őt egyes tárgyaktól elválasztja, meg nem mérte, mindent egyenlő közelnek gondol: ugy apa s fiu, az egyik emelkedési terveit, a másik ifju lelkének sugallatát követve, hihetőkép nem is gyanítják még a távolságot, melyben egymástól állhattak.

Valamint testi, ugy lelki tulajdonaikra nézve, azon számtalan különbségek mellett, melyeket emberek vonásain észreveszünk, s melyekért az egyik szeretetre méltónak látszik, mig mástól undorodva elfordulunk, vannak bizonyos fődolgok, melyek különböző formákban, de mindenütt megvannak, s valamint orra, szája, füle egyenlőn meg van a legszebb s legrútabb arcznak: ugy azon főhajlamokat, melyek lelkünk természetét teszik, más vegyitékben, de fel fogjuk találni mindenütt.

Valakit vagyonáért tisztelni, balgaság; de vajjon az, ki valaki iránt csak birtokáért igazságtalan, kevesebbet hibázik-e ?

Ritkábban csalódunk, ha az embernek becsét megitélve, értékét személyes tulajdonaiból levonjuk, mint ha azt azokhoz hozzáadjuk.

Digitized by Google

A jó hir olyan, mint a tőke, ki egyszer megszerezte magának, később kamatjaiból él, sőt, ha egy kis ügyességgel bir, háromszor annyit kap hitelre, mint tőkéje valaha ért, csak mivel az egész világ gazdagnak hiszi.

Mi e világon rosz s alávaló történt, annak feleletterhe nem csak azokat, kik azt gonoszságukban tervezék, hanem többnyire nagyobbrészt becsületes embereket nyom, kik gyengeségökben tűrték. A gonoszok hatalma nem számokban, hanem a jók gyöngeségében fekszik. Tátott torokkal hirdetik hazugságaikat, mi nem merünk felszólalni a való mellett; emelt fővel járnak czéljaik után, mi alázatosan visszavonulunk előttök; gonosz szenvedelmeik elérésére nincs fegyver, melyhez nem nyúlnának, mi gyáván félünk a harczтól, legfölebb gyenge szavunkat emelve, néha azt is ugy, hogy az Istenért, senkit meg ne sértsünk, mint Pilatus, megelégedve mosván kezeinket, ha az ocsmányság, melyet megakadályoztathatánk, megtörtént, csak mi magunk ne járultunk légyen hozzá szavunkkal. Kinek merészsége nincs, hogy meggyőződése mellett felszólaljon: annak jósága ingó nád, mely a vésztől megragadva, hajlongva sohajtozik, de bús szavával az ellenkező elemet nem fogja feltartani futásában.

Az élet bármennyit beszélünk tervekről s előre tett számitásainkról, nem sakjáték; a legildomosabb játszó tudva, hogy nyerése nem kizárólag ügyességétől, hanem nagyrészint a sorstól vagy véletlentől függ, nem óvhatja meg magát azon szenvedélyektől, melyeket minden sorsjátékoknál működni látunk; az alakok, melyekkel terveinket kiviszszük,

Digitized by Google

nem érzéketlen fabábuk, hanem érző s hozzánk hasonló lények, kik szenvednek s örülnek mint mi, kikhez százféle érzemény s indulat köt, ... ki birja ily viszonyok alatt mindig megtartani tervét?

Van egy pillanat, melyen túl a félelem kétségbeeséssé válik, gyávákból hősöket tesz.

Mint a szerelem Istene, bekötött szemmel irányozza nyilait: ugy ha szenvedély szemeinket elvakítá, s nem tudjuk mit teszünk, leginkább hatunk többnyire kedveseink szivére.

Az ifju kornak szüksége van szenvedélyre; de csalódik, ki ugy vélekedik, hogy e szükség csak a szerelem által találhatja kielégitését. Vannak egyéniségek, kik már első ifjuságukban szerelem dolgában oly ildomosak, mintha egy egész élet tapasztalásait birnák, s ilyeseknél a szenvedélyesség más térre, közönségesen dicsvágyra veti magát.

A fennálló rendnek mindig vannak védelmezői, csakhogy azok mindig a nemzet leggyávábbjaiból állanak. Talán még nem forgattak fel soha közállományt a nélkül, hogy ezeren sohajtva nézték volna a felbomlást; de mit használ, ha a végett, hogy fenntartassék, szólni vagy inkább tenni nem mernek semmit.

A korona nem oly könnyü teher; egy egész nép teszi fejedre, s el kell viselned egy magadnak.

Digitized by Google

Minden nemesebb érzemény, mely több emberek jelenlétében mondatott ki, mindig hatással van a hallgatókra; egyeseknek rosz szándékai, szenvedelyeink s néha szerencsétlen körülmények e hatást sokszor eredménytelenné teszik; de a nemesebb érzemény, melyet Isten minden emberi kebelbe teremtett, nem engedi, hogy a jobbak szavai legalább első pillanatra meg ne hallgattassanak.

Kaczérkodókat kivéve, nincs hölgy a világon, ki ha valódi szerelmet lát, legalább fájdalmas részvéttel ne nézne a férfiura, kinek szenvedélyét nem viszonozhatja.

Valamint a fa minél tömöttebb lombot hajt, annál sötétebb árnyat vet: ugy ifju korunk reményei homályt vetnek későbbi életünkre.

Állandóság illik a férfiuhoz; nem a czél, melyet magának kitűzött: hanem az, hogy tántoríthatlanul hű maradt czéljához, adja meg becsét.

Nincs talán semmi fiatal korunkban, mi által magunkat fájdalmasabban érintve éreznők, mint ha az, mit egész életünkre elhatározó befolyásunak gondolánk, mások által nem tartatik fontosnak.

Valamint a forró, ugy a jéggel takart vizben semmi sem tükröződik annyira tisztán; s kit a sziv legszentebb érzeményei hidegen hagynak, mások megitélésére ugy nem képes, mint nem az, kit forró indulatok elragadnak.

Digitized by Google

Legtöbb emberekre nem annyira maga a hatalom gyakorol hatást, mint az azt környező külső fény; s midőn a hatalomnak ellenei támadnak, kik azt sarkaiból kiforgatják, bukásának oka többnyire nem abban kereshető, mivel sokaknak érdekeit, hanem abban, mert sokaknak hiuságát sérté. Innen van, hogy a forradalmak vezetői, miután a hatalomnak birtokába jutottak, mindenek előtt annak külső jeleit ragadják meg. Nem csak lenni, hanem látszani is akarnak erőseknek; s a világ nagy színjátékában, a rövid zaj után, többnyire csak azon változást veszszük észre, hogy a régi szerepek új szinészek által váltatnak fel; s a közönség, szokása szerint, nagyobb tapssal fogadja az először föllépőket.

Szenvedély ott, hol állandóság kivántatik, nem elégséges soha. Mint a golyó, melyet az ágyú magasra vetett, végre önsulyától levonva, földre esik: ugy, ha az indulat valakit pillanatokra elragadott is, nem maradhat senki következetes természete ellen.

A tömeg, valamint az egyesek, nem itélő tehetségével választja kedvesét.

Azon szenvedély, mely, ha ki nem elégíttetik, némely embert, a szerencse minden egyéb adományainak daczára boldogtalanná teheti, a nagyravágyás.

Ha a férfi egére felhő borul, ne mint langy eső, de mint villám s mennydörgés törjön ki a világ fölött.

Digitized by Google

Senki sem ragaszkodik a hatalom külsőségeihez annyira, mint oly emberek, kik annak lényegét gyakorolni képtelenek.

Gyenge emberek, oly pillanatokban, ha valamely föltételök kivitele szivökön fekszik, épen mert saját szilárdságukban nem biznak, szivesen erőtetik magokat haragra.

A türelemnek is meg vannak határai, s talán nincs ifju, ki szenvedélyeit fellázadni nem érzené, ha az előtt, kit évek óta imád, gyávasággal vádoltatott.

Ha a szív szorul, le kell rakni terhét.

Isten a fát arra teremté, hogy nőjön, hogy zöld lombozattal ékesítse ágait s virágot és gyümölcsöket teremjen; s az emberi szivet arra, hogy megelégedve helyzetével, örömek közt teljesítse kötelességét: de a fa elfonnyad, ha idegen földbe ülteted, s az emberszív nem találhatja nyugalmát, ha természetes köréből kiragadtatott.

Arra, hogy hölgyet igazán szeressünk, szükség, hogy szivünk összes megelégedését csak tőle várhassa.

Hatalmunk korlátoltságának érzetét csak tapasztalás által szerezzük meg magunknak.

Az, kit a sors nagy történetek eszközeül választott, félistennek vagy ördögnek szokott tekintetni a jövő kor által.

Digitized by Google

Minden aristocratia, mely a hon védelmét s a közjó fentartására szükséges kötelességek teljesítését másokra hárítja, s így önmagát szükségtelenné teszi, önmaga ingatja meg hatalmának alapjait.

Oly pillanatokban, midőn magunkkal elégedetlenek vagyunk, semmi sem szolgál inkább vigasztalásunkra, mintha magunkviseletében oly valamire akadunk, mit nemes tettnek, önérdekeink feláldozásának magyarázhatunk.

A hatalom, melyet mások fölött bírni akarunk, csak saját szabadságunk árán vásároltathatik meg; s ki sokaknak parancsolni akar, nem engedhet soha önszenvedélyeinek.

Egyike a sors legfőbb jótéteményeinek, hogy éltünk legnehezebb pillanataiban, midőn kettős út előtt állva, a választás látszólag tőlünk függ, közönségesen ő határoz helyettünk. Egy perczig szabadságunk csalódásában hagy; de ha nem tudva, merre forduljunk, a bizonytalanság gyötrelmeit ismerni tanultuk, s tapasztalásból meggyőződénk, miszerint e szabadság, melyet az emberi lét fő kincsének gondolánk, egyszersmind e lét legnagyobb kínja: akkor a sors újra megragad karjaival, s az utaknak egyikén, melyek között választani nem tudánk, ismét előre taszít.

A természet minden elemeit könnyebb föltartani dühökben, mint az embert, ha szenvedélyeitől elragadva, bizonyos irányban megindult.

Digitized by Google

A tömeget, melyet szenvedélyei megragadtak, egyes ember nem kormányozhatja többé.

Ha valamely nép, mely elnyomói által századokon át állati aljasságban tartatott, midőn lánczait széttöri, mert nem neveltetett szabadságra, csak féktelenségben keresi hosszú szenvedéseinek pótlékát; ha emlékei erősebbek reményeinél, s ha az első szükség, melynek kielégitését keresi, mult sértések véres megboszulása: ott az igazságos történetiró, a bajnak okait látva, mentségeket talál.

Ki tömegeket hosszabb ideig bizonyos czél felé vezetni akar, annak első legszükségesebb tulajdona az ildomosság; minden egyéb: a legerősebb meggyőződés, hatalmas szónoklat, s megtántoríthatlan bátorság, pillanatokra bámulatos hatást idézhetnek elő, de állandó befolyást csak ildomosság által szerezhetni. Csak az győzhet, ki sohasem feledé el, hogy minden ügynek vannak veszedelem nélkül meg nem támadható oldalai, s ki ezeket kitudja kerülni.

Csak állíttassék új rend a régi helyébe, s a réginek, habár felforgatására egy egész nép fogott kezet, azonnal számos barátai támadnak.

Helyzetünkkel minden változik körülöttünk; nemcsak barátaink, de minden egyéb is. Ha szívünket bánat gyötri, a madarak éneke rögtön szomorúbban hangzik; kutyánk szemében mintha részvevő keservet vennénk észre, s maga a ter-

Digitized by Google

mészet komolyabb színt ölt magára. A fák árnyéka sötétebb, az esti szellő bánatos fohászokban lejt az ágakon át, a csermely zokogva halad köves ágyában, — mintha sötét fátyol borittatott volna látkörünk fölébe, mely az egésznek bájló színezetét egyszerre eltakarta.

Ha józan, vagy helyesebben mondva, ha oly ember, kit bolondnak nem nevezünk, valamely rögeszmét felkapott, s eszének egész munkásságát annak védelmére fordítva, az egyes körülményekből, mik nézete mellett szólnak, egész rendszert alkotott magának; ilyennek helyreigazítása lehetetlen.

Nagy fölgerjedés pillanataiban az igazság erővel utat tör ajkainkon.

Kinek a sors eleget adott, hogy vele polgári állásához képest még képzelt szükségeit is pótolhassa, s nem annyit, hogy több után vágyódnia nem lehetne, s kinek ez irigyletre méltó helyzethez az ég oly lelket adott, melynek vágyai nem fellengzők, oly szívet, melynek érzelmei szenvedélyesekké nem válnak, — szóval, középszerűséget jellemében s lelkületében, minő helyzetéhez illik: azt méltán mondhatjuk boldognak.

Az ildomosság tanácsai sohasem győznek ott, hol indulatok szólnak. A szenvedélyek által megtámadott rend csak úgy állhat fenn, ha szenvedély által védetik.

Digitized by Google

Átalános fölgerjedés pillanataiban mindig találkoznak egyéniségek, kiket a közlelkesedés annyira megragadott, hogy kibontakozva személyességökből, csak bizonyos eszmék személyesítői gyanánt állanak előttünk.

Fellázadt nép mozdulatait előre kigondolt terv szerint nem kormányozhatni.

Kit a nép ügyéhez nem szeretet köt, azt szintoly erősen lekötheti gyűlölsége.

Minden kor önnézetei szerint festi magának a mult embereit, s a nagy nevek között, melyek fenmaradnak, a nagyobb rész oly dolgok miatt dicsőittetik, melyek még csak eszébe sem jutottak soha.

Hol a kormány működése zajjal történik: ott a közállomány beteg. Mint más gépeknél, úgy a kormányi gépnél is a belső megromlásnak legbiztosabb jele: ha az egyes kerekek csörgése meghallatszik, s ha az, minek feladata, hogy az egészet mozgásban tartsa, maga ingadozni kezd.

Semmi sem szomorítóbb, mintha egy magában nemes lélek szerencsétlenség által irigységre kényszerittetik.

Fiatalabb korunkban ép annyi szorgalommal ámítjuk minmagunkat, mint később másokat.

Digitized by Google

A hír nem annyira tetteinktől, mint azon körülménytől függ, melyek között valamit tevénk.

Ha a közönség akár dícsérve, akár ócsárolva bizonyos iránynak indul, magát helyre igazíttatni nem engedi.

Minden hibák között nincs egy is, mely a szívet szerelemre annyira képtelenné tenné, mint a hiúság. Hiú ember inkább foglalatoskodik sokaknak itéletével, semhogy magát egészen egy lénynek szentelné. Ki élte örömeit s minden más szenvedélyeit fénynek áldozza föl: miért ne áldozná föl e bálványának szerelmét is?

A hiúságnak egy bizonyos fokától az álnoksághoz csak egy lépés van. Ki sokaknak akar tetszeni, sokféle alakban kénytelen megjelenni az emberek előtt, titkolódznia, színlelnie kell; s ha az álnok férfiak során végig megyünk, talán több olyakat fogunk találni, kiket hiúság, mint kiket haszonvágy vagy más aljas indulatok tettek azzá.

Az élet későbbi szakaiban a nagyravágyás sokszor haszonvágygyal jár; fiatal korunkban e szenvedélylyel mindig nemes érzelmek párosulnak.

Asszonynak a férfiszívben veszedelmesebb vetélytársa nincs a dicsőségnél, s azok, kik a dicsőséget csak mint a sze-

Digitized by Google

relem ösvényét akarák felkeresni, a nagyszerű eszköz fölött többnyire első czélukról feledkeznek meg.

Mondják a nap és holdvilág egyenlően öntik el sugáraikat gazdag és szegény, boldog és boldogtalan fölött; de kérdezzük a szerencsést, s azt, kit sorsa üldöz: mit érzenek az egyenlően ragyogó sugárok alatt? s még ezen egyenlőségi álmot is eltünteti válaszuk.

Vannak emberek, kik hibásnak ismerik az ösvényt, melyen haladnak, de kik jól tudják azt is, hogy annak megváltoztatása hatalmukban ép oly kevéssé áll, mint a folyónak, mely partjai közé szorítva, meg nem állhat, habár érzené, hogy ez út a sötét tenger felé vezeti őt.

Mutass nekem egy embert, ki éltének irányát szabadon választaná. Az egyiket gyengének, a másikat szilárdnak nevezzük; de mi közöttük a különbség? A könnyű tollat minden szellő magával ragadja, a szikla nyugodtan áll vészek között; de ha földrengés a sziklát helyéből megindítá, nem rohan-e tarthatatlanúl a mélységbe, holott a könnyű tollú nyugodtan ott fekszik a rengő föld fölött, míg ismét szellő jő, s a gyengét elviszi szárnyain? Különböző erők határoznak sorsunk fölött; de valamint nincs oly ember, ki épen semminek sem tudna ellentállni: úgy olyan sem létezik, ki minden befolyástól függetlennek mondhatná magát.

Digitized by Google

Minden lelkesedés ragadós; valamint számtalan ember van, kit akármily szép tett vagy müvészi csuda, melyet maga lát, nyugalmából kiragadni nem tud: úgy, ha körülöttünk másokat lelkesülve látunk, csak kevés tud nyugodtan maradni.

Azok, kik éltökben ügyességök által sokat vittek ki, oly esetekben is élnek fortélylyal, ha az egyenes út követése czélszerűbb volna.

Kire senki nem számolhat, az szinte nem számolhat senkire.

Vannak személyességek, kiknek velök született méltósága, mindenkit tiszteletre gerjeszt. A hatás, melyet mintegy öntudatlanúl az emberek fölött gyakorolnak, állásuktól, sőt néha érdemeiktől is függetlennek látszik; ismeretlen s ismerős, sőt az is, ki jó tulajdonaikat nem tudja vagy nem akarja elismerni, egyiránt hódol felsőbbségöknek, mintha a természet maga arra alkotta volna őket, hogy tiszteltessenek.

Mátyás király, ki a titkot, mely által a tömegek szeretetét megszerezhetni, minden kortársainál jobban ismeré, nemzetünket épen az által tevé nagygyá, mert a nemzet gyengeségeit is a haza hatalmának növelésére használá.

A dicsvágy, melynek csirái minden férfikebelben szunnyadoznak, jókor fölébred a szívben, ha dícséret által ébresztetik.

Digitized by Google

Van hypochrisis az aljasságban is, s elvadult tömegek között, vetélkedés tárgyává válik: ki mocskolhatja be magát leginkább, ki vetkezhetik ki emberi érzelméből minden társainál legtökéletesebben.

Jaj annak, kinek szíve csak egy tárgyban keresi egész boldogságát. Lelke csak egy ponton sérthető, s ez egyen kívül, mint Achilles, biztos a sors csapásai ellen; de ha itt sértetett, sebe halálos.

Az embereknek ritkán jut eszökbe, hogy valamint a tükör, midőn a nap sugárait egész fényökben visszaveti, hideg marad, míg a föld annálinkább melegszik, minél sötétebb: úgy a szenvedély többnyire a legkomolyabb lelkületeket hatja át legforróbb lángjaival.

Kit nagy szerencsétlenség ért, az nem igazságos soha. Ha mindjárt az, hogy szenvedett, tisztán a véletlennek eredménye, az ember mégis bánatában mindig embertársai között keres valakit, kit vádolhasson. Nem végzet, embert keres ellenségül magának, mintha az vesztét enyhítené, ha szerencsétlenségeért legalább valakit gyűlölhet.

Bátorság, mely a bennünket váró diadal meggyőződésén alapszik, ellenállhatlan hatalommal bír az emberek fölött.

A dicsőség legédesebb részét nem a dicsőitett maga, hanem azok élvezik, kik hozzá közel állanak; ők nem gyanítják, hogy a magasztalások nagy része nem érdemelt.

Digitized by Google

Valamint akkor, midőn a felkelő nap első sugárai szemeinket elvakíták, a környező tárgyak való alakját legkevésbé itélhetjük meg: úgy nem csalódunk soha inkább, mint oly pillanatokban, midőn, mert minden új világításban áll előttünk, azt hisszük, hogy csak most látunk igazán.

Valamint a hajóknak legnagyobb része nem vihar és sziklák között vész el, hanem szép csendesen a szú és furókagyló által; úgy járunk szerencsénkkel is. Némely apróságok körül-belől oly hatást gyakorolnak életünkre, mint a tyúkszemek. Kinevetnék az embert, ha ily semmi miatt komolyan panaszkodnék, s mégis ez oka talán, hogy egész életében egy óráig sem érzi egészen jól magát.

Természetünkben fekszik, hogy a mely arányban valamit inkább és inkább óhajtunk, abban óhajtásaink látszó nehézségei is nőnek; s kinek csak egy szóra volna szüksége, hogy boldoggá legyen, néha nem határozhatja el magát, hogy e szót kimondja.

Természetünknek, s pedig nem szeretetreméltó tulajdonai közé tartozik, hogy valahányszor a sorssal vagy magunkkal megelégedve nem vagyunk, mindig másokat vádolunk.

Vannak emberek, kik elfelejtik, hogy a sebzett kebelnek még a szeretet is, melylyel barátjai szíveikhez szorítják, fájdalmat okozhat.

Digitized by Google

Ha házasok egyszer oda jutottak, hogy hibáikat kölcsönösen méregetik, hogy egymástól távozva csak azt keresik, kinek van igazsága: jobb, ha mindjárt válópert kezdenek, mert a szerelemnek vége.

Egész világon nincs hely, mely várakozásainknak inkább megfelelne mint Páris. Rómában kevesebb romot találunk, mint reménylettük; a híres német kedélyt s költőiséget legalább keresni kell, ha találni akarjuk; Schweizban az utazó idyllek helyett csak kényelmes hôteleket talál; de Páris teljesíti igéreteit. Csak mulatságot keresünk, s azt fel is találjuk körében.

Valamint testi úgy lelki fájdalmaink között vannak pillanatok, melyekben érzékenységünket elvesztjük; s habár a kínok után, miken keresztül menénk, tompa érzés marad is vissza, mely arra int, hogy fájdalmaink minden pillanatban visszajöhetnek: legalább nem szenvedünk.

Nincs kínosabb érzés a világon, mint midőn kedveseinket szenvedni látjuk, s bánatuknak okát nem találjuk fel.

Legszomorúbb tapasztalása életünknek, hogy még saját tapasztalásainknak sem vesszük hasznát, s csaknem mindig ugyanazon hibákért több ízben válunk szerencsétlenekké, főkép ha azok nemes tulajdonainkon alapulnak.

Digitized by Google

Az erő a legnemesebb nőknél néha olyan, mint a folyondáré, melyet míg él, semmi hatalom az egyszer körülfogott tárgytól el nem szakíthat, s mely magára hagyatva, még sem tarthatja fel magát.

A legtöbb házi viszonyok nem a lassanként kifejlődő jellem- vagy véleménykülönbségek, nem is a házastársak nagy hibái, hanem azon kis kellemetlenségek által keseríttetnek el, melyekre, mikor házasságra léptek, nem is gondolt senki.

A társaság örömeihez szoknunk kell; s ki egész fiatalságát olyanokkal tölté, kiknél való szeretetet talált, a körökben, hol csak mulatságot keresünk, ritkán érzi jól magát.

Newton egy a fáról eső alma által jutott a gravitatio törvényeihez; Galileit egy templomcsilárnak ingása vezette találmányaira; s így jutunk sokszor véletlen ötlet által azon igazsághoz, mely egész életünkre határozó.

Vannak pillanatok, midőn a női szív rejtélyes erőtől megragadva, mint a tenger, dagálya óráiban, elönti keserű árjait, s midőn a gondolat, hogy ezáltal csak saját körét pusztítja el, nem tarthatja vissza. — A bölcs nők, kik magokat soha szenvedély által elragadni nem engedék, s kedveseikről mindig szigorú igazsággal itéltek; az engedékenyek, kik, mint virágszál a szélnek, férjeiknek nem állnak ellent, s csak szép csendesen elfordulnak tőlök; az angyalok, kiknek egész életök

Digitized by Google

egy hosszú áldozat, melynek nem szünő füstjét az egész világ bámulva látja, holott az, ki a házi oltár mellett áll, nem győzi törülni szemeit; — ti mindig józan, mindig erős, mindig szelíd asszonyok, dobjatok követ reá, vagy sajnáljátok a gyengét, ki szenvedélyein uralkodni nem tud. Az asszonynak (természetesen nem azokat értem, kiknek magas tökélyeit látva a gyarló ember fia, csak azt sajnálja, miért nincsenek szárnyaik, hogy fölrepülve, azon magasabb sphaerák egyikébe emelkednének, hová őket senki sem követheti) a közönséges, szerető és szerettethető asszonynak a természet, jóságon kívül, szenvedélyeket is adott, s boldogítanának-e úgy, ha e szenvedélyek fölött soha uralmukat nem vesztenék el, ha tőlök elragadtatva, nem mondanának oly dolgokat is, melyeket elmondaniok nem czélszerű s nem tanácsos.

Ki minden czél nélkül él, ki semmi terhet magára vállalni nem akar, annak, kivált ha fényesebb tehetségekkel bír, végre az élet válik terhére; s ha a nagy világban talált rosz házasságoknak belső történetét ismernők, az tünnék ki, hogy férj és nő többnyire azért tették egymást szerencsétlenné, mert semmi egyéb dolguk nem volt.

Nincs talán kellemetlenebb helyzet a világon, mint azé, ki felgerjedett időszakban azon tárgyak iránt, melyekért mindenki lelkesült, semmi érdekkel sem viseltetik. A büntetés, melyet Solon azokra szabott, kik semmi párthoz sem szegődnek, nem marad el. Semmi sem bünteti meg önmagát inkább, mint a részvétlenség.

Digitized by Google

Nők bámulatos szilárdsággal ragaszkodnak minden reményhez, minden csalódáshoz, mely szerelmökkel összefügg.

Vannak idők, hol bármit tegyünk, a nő szerelmét ép oly kevéssé veszthetjük el, mint azt később semmi módon nem nyerhetjük vissza.

Régi tapasztalás szerint, melynél szomoruabb nincs a világon, két ember igen szeretheti egymást, a nélkül, hogy azért boldog legyen.

Ha körünkből egy ideig távozva, visszatérünk, mindent feltalálhatunk ismét, csak minmagunkat nem.

Valamint életünk későbbi szakaiban az ok, melyért a társaságot felkeressük, s magunkat benne jól érezzük, többnyire épen abban fekszik, mert új ismerőseink a multra nem emlékeztetnek, s előre tudjuk, hogy közeledésünknek semmi következése nem lesz: úgy ifjabb korunkban e meggyőződés a társaságot megfosztja bájaitól.

Az élet legfőbb boldogságát, azt, melyet nemesebb érzéseink által találunk, csak jutalmul nyujtja az ég az embereknek. Ki arra érdemetlenné vált, az ily boldogság élvezetére nem is képes többé.

Digitized by Google

Vannak, kik olyannyira alant állnak, hogy reájok a közvéleménynek semmi hatása nincs, de alig találkozik csak egy is, ki a közvélemény fölé tudna emelkedni, s ki mind azon megvetés daczára, melylyel a tömegről szól, egészen egykedvű maradna, ha az ellene fordul. Ha nem fáj itélete, legalább boszankodunk, főkép ha az jut eszünkbe, hogy a vádoló szózatok, melyek ellenünk emelkednek, nem mind igazságtalanok, s hogy eljárásunknak legalább egy oldala van, melyet még magunk előtt sem igazolhatunk egészen.

Egy nagy franczia iró mondá, a styl az ember maga, s az igaz lehet, főkép ha nagy irókról van szó. Kit az ég irónak teremtett, — mert vannak olyanok is, kik csak saját jószántokból szegődnek e mesterséghez — az, még ha nagy mesterek mintái után dolgozik is, megtartja sajátságait, s épen ezek által, miket maga talán hibáknak tart, hat leginkább; mert csak mi erősen kinyomott egyediség bélyegét viseli magán, az hat átalánosan, s csak mi a lélekből jő, az lelkesít. Kinek stylje ilyen, ki vele csak gondolatait s érzéseit fejezi ki, annak stylje szép, s az irás könnyü lehet. De vannak helyzetek, hol a styl nem egyediségünk, — hanem körülményeinktől függ, s csak ki ily helyzetben találta magát, az tudja, mi szörnyü nehéz dolog az irás. A világ összes műprózájában nincs egy lap, mely több fejtörésbe került, mint némely egyszerü levél, melyen senki a fáradságot észre nem veszi, s mely nem a közönség, hanem néha oly személynek számára iratott, kinek még a helyesirásról sincsenek egészen meghatározott nézetei.

Keserveink, mint a nyári vésztől megáradt folyam, kevésbbé dúlnak, ha folyásukat nem gátoljuk.

Digitized by Google

Az életben új viszonyt nem köthetünk a nélkül, hogy előbbi kötelékeink táguljanak.

Az embereknek többsége azt, mi egész jövőjére legnagyobb befolyást gyakorol, meggondolás nékül szokta tenni, s még azok közül is, kik valamely pályán czélt értek, igen sok találkozik, ki az utat, mely őt oda vezette, csak szeleségből választotta.

Gyöngeségünknek érzete annyira velünk született, hogy még az erősebb kedély is, életének fontosabb pillanataiban, felsőbb hatalom után tekint körül, s nyugodtabbnak érezi magát, ha a legközönségesebb körülményekben végzetének utmutatását keresve, magával elhitetheti, hogy határozataiban nem egyedül szabad akaratát követé.

Ha a sötét szikla ormain a nap fényes sugarait látjuk, ha kemény faláról kedves szó hangzik előnkbe: a mit látunk s hallunk, nem csalódás; csak külső hatások idézék elő, de a hang és fény azért nem kevésbbé való, s ilyen az érzés: némely embereknél mulékony, mert nem belsejökből jő, de a pillanatban, melyben felszólal, tiszta és való.

Ki ismeri a szivnek rejtélyeit, ki mondhatja, hogy azt, kiben később csalatkozánk, nem saját szive ámitotta el elébb?

Az egészen tiszta örömöt csak tiszta kebel ismerheti.

Digitized by Google

Ha azoknak számát, kik a régi tanács szerint önismeret után fáradva, bölcsebbekké váltak, azokéval vetjük össze, kik ezen uton másokhoz s önmagokhoz elvesztve bizodalmukat, a szerencsére képtelenekké lettek, az utóbbiaké bizonyosan nagyobb leend. Bizodalom a talizmán, mely nélkül nagygyá, boldoggá senki sem lett a világon; mindenek előtt bizodalom minmagunkhoz, mert bármi kedvező körülmények között is, senki sem érte el azt, mire önmagát képtelennek tartja.

Sokszor látjuk, hogy oly asszonyok, kik saját családjuk és társasági körük irányában minden áldozatra készek, oly viszonyokra nézve, melyek e körön túl fekszenek, csaknem megfoghatlan önzést mutatnak.

A regényirodalom, mely korunkban csaknem azon hatást gyakorolja, mint egykor Plutarch életrajzai, különös ideálokat állitott fel. A világ-fájdalom helyett, melyet Göthe Wertherében és Faustjában, Byron minden munkáiban dicsőitett, s melynek alapját azon nemesebb érzések s magasabb vágyak képezik, mik az életben kielégitést nem találnak, most az életuntság állitatott fel eszménykép gyanánt. A kétely, melynek gyötrelmei mindennemü költészetnek annyi ideig tárgyul szolgáltak, elavult, s a tagadáshoz jutottunk. Ki a világot megveti, nagy szivnek, ki minden nemesebb érzést tagad, mély elménck tartatik; s hogy érdekes költői egyediségnek mondassunk, nem szükséges egyéb, mint hogy semmi iránt érdeket nem mutatva, hangzatos phrasisokban a legprózaibb életnézetet hirdessük. — Magam ismertem embereket, kikben a mélység tulajdonaiból csak az üresség volt meg, s kik halványságuk, és a félig keserü, félig gúnyos

Digitized by Google

mosoly által, melyre ajkaikat taniták, csaknem lángész hirére jutottak.

A nagy világban az asszonyok, egy elmés franciának megjegyzése szerint, a fül által szeretnek belé a férfiakba, s pedig nem annyira a miatt, mit tőlök magoktól, mint a miatt, mit felőlök hallanak.

Annyi önzés meg van mindenikünkben, hogy azon esetre, ha a körben, melynek középpontjának éreztük magunkat, s melynek jólétére magunkat szükségeseknek gondoltuk, helyünket más foglalja el, utódunk iránt legalább szigoruakká válunk.

Minden hibáink között a gyengeség a legkinzóbb, mert csak ezen egy hiba az, melyre nézve nem ámithatjuk el magunkat.

Mindenikünknek meg van gyengesége; az emberek többsége, csak ha saját pillanatnyi érdekeik forognak kérdésben, a jobbak akkor, ha mások érzelmeit kellene sérteniök, nem birnak szigoruan ragaszkodni elveikhez.

Vannak órák, hol a megelégedettebb ember a neki jutott napszámot nehéznek találja; s az egész életnek legfőbb boldogsága, végre is csak abban áll, hogy minden fájdalomnak meg van vigasztalása.

Digitized by Google

Tájaknál mint embereknél, azt, mi rajtok legszebb, néha csak évek után, egy kedvező pillanatban találjuk fel.

Kiváltsága az ifjuságnak: hogy fájdalmait vagy épen nem, vagy egészen rázhatja le szivéről; hogy miként fél bánatot, ugy fél örömet nem ismer; s hogy e boruból és derüből vegyült kétes világitás helyett. melyben később életünk nagyobb részét töltjük, csak vagy ragyogó napot, vagy egészen sötét éjszakát lát maga körül.

Ifju korunkban az öntudat, hogy lovaink a legjobbak, lakásunk butorzata a legdivatszerűbb, hogy legjobb tánczosnak s vivónak tartatunk, a dicsőségnek ezen surrogatumai, melyeket az úgynevezett nagyvilág hiveinek osztogat, a szivnek talán több gyönyört adnak, mint később maga a dicsőség; de hogy e szerencse állandó legyen, kettő kivántatik. Hogy a vagyon elég nagy legyen, és képzelt vágyainknak, melyek tapasztalás szerint minden évvel költségesbekké válnak, mindig megfeleljen; az ész pedig eléggé középszerű, hogy azon fényes apróságokban, melyekből a nagy világ örömei és kötelességei állnak, a gondolkozásnak mindig méltó tárgyait lássa, hogy bennök mindig új élvezetet találjon.

Isten olyannak alkotá az emberi szivet, hogy az állandó megelégedését ne az élvezetben, hanem csak a törekvésben találja. Nem egyedül mindennapi kenyerét, de a szerencsét is csak homloka izzadságával keresheti az ember. Mint a felhők, melyeknek csudálatos formáin, s a nap sugáraiban ragyogó szélein gyönyörködünk: ilyen többnyire minden, mi

Digitized by Google

után vágyódunk, szép, de csak a távolban. Nem a mit ád, de az, a mit igér, teszi gazdaggá az életet; s vajjon bámulhatjuk-e, ha az, ki az életbe lépve, már mindennek birtokába látja magát, miért mások törekszenek, ép oly kevéssé elégszik meg helyzetével, mint például: a játékos nem elégednék meg, ha neki, midőn az asztalhoz lép, az egész nyereséget, melyre számolhatna, átadnák, de azon feltétel alatt, hogy a játékban részt ne vegyen. Egy perczig ő is örülne birtokának; de nem fogna-e később irigy szemekkel nézni társaira, kik azt, mi neki egyszerre jutott, remény s félelem között, mintegy erőszakkal ragadják ki végzetöktől.

Sokszor szólunk Tantalus kinjáról. A költészet kétezer év óta számtalanszor használta az elkárhozott herosnak nevét, ki bőségtől környezve, hasztalan nyújtja kezét a gyümölcsök után, melyek előtte visszavonulnak, hasztalan hajlik le a folyóhoz, mely szomjas ajkai előtt elapad: de van egy kin, melyet a régiek tartarusokból kifelejtettek, s mely ennél nem sokkal kisebb, s ez azé, kinek minden kivánatai küzdés nélkül teljesülnek, mig végre mindent birva, mi után vágyódhatott, lelke tehetlenné válik kivánni.

Legnagyobb keserveinket nem kell soha kerülnünk. Mentül ritkábban találkozunk velök, annál erősebben hatnak reánk. A legjobb, sőt az egyedüli gyógyszer ily helyzetben is, a megszokás. Mentül többször nyulunk keblünk rejtekébe, hol bánataink felhalmozott kincse fekszik, mentül többet közlünk belőle, annál kisebbé válik a teher; s nem hiszi senki, hány nagy keserv fogyott el, szintazon módon, melyen sokan vagyonukat elköltik, csupa kis kiadásokban. Az ember

Digitized by Google

néha később maga is bámulja, hogy mit a világ minden bölcsei neki kibeszélni nem tudnának, azt ő maga beszélte ki magából.

Mint a sulyteher, melyet a hajó aljára raknak, néha csak kövecsből áll, s mindig értéktelennek látszik, de azért mégis nélkülözhetlen, ha azt akarjuk, hogy állandóan egy irányban haladjon: ilyenek létünk azon apróságai, melyek ellen annyiszor panaszkodunk. Mondjunk bármit életünk rövidségéről, e rövid élet temérdek sok órából és pillanatból áll, s közülök mindenik kinossá válhatik, ha azt valami örömmel vagy foglalatossággal nem tudjuk betölteni. — A nagy czél, mely egész életünknek irányt ád, ép oly kevéssé elégítheti ezen szükségünket, valamint a fénytorony lámpája, bár a hajónak irányt ád, nem űzheti el a setétséget, mely körülötte létezik. És ha a közép-osztályok sorsában aránylag több boldog embert találunk, és ha az asszonyok a legnagyobb keserveket többnyire a férfiaknál jobban elviselik: épen azon számos kisebb feladások s foglalatosságokban kereshető az ok, melyek életök minden pillanatát betöltik, s őket boldogabbakká, s többnyire jobbakká is teszik. — Hisz nem a rohanó vizesés, s nem a messze terjedő láp, mely veszteg áll, hanem a patak, mely keskeny partok közt csendesen foly, a legtisztább; s igy van ez életünkkel is.

Régi ház új butorzás által, szintugy mint az ember, ki bizonyos koron tul minden divatot követni akar, becsét veszti. Az újitás utáni törekvések csak azon harmoniát rontják meg, mely minden kellemes benyomásnak első feltétele.

Digitized by Google

Gyengébb a sziv, és sokkal erősebb, mint gondoljuk. Bár mennyire ragaszkodik érzelmeihez, bár mily biztosan hiszi, hogy egyes benyomások soha semmit mélységökből nem veszthetnek: az idő lassanként kisimitja a nyomokat, melyeket az élet legboldogitóbb és legnehezebb pillanatai magok után hagytak, és a szivnek, mely már azt hivé, hogy reményeit túlélte, mindig új reményeket, s örömöket hoz. — Mint a fa, melyet az ősz lombjától megfosztott, tavaszszal új zöldet ölt magára; mint a tenger, a vész után elsimulva, ismét az eget tükrözi vissza; és az ég, ha setét fellegei elvonultak, kék boltozatján ujra a nap ragyogó sugarát, a csillagok fényes seregét hordozza: ugy szivünk, csak nyugalma legyen, s a szeretet meleg érintései környezzék, végre a legnehezebb csapások után mindig vissza nyeri — nem azt, mit vesztett, de helyette mégis mindig több szerencsét, mint a mennyit vesztesége első pillanataiban remélhetett. Ha nincs állandó boldogság, legalább vigasztalhatlan keserv sem létezik a világon, s nem élt talán soha oly erős vagy szerencsétlen ember, ki a bánatot, melyet orvosolhatlannak gondolt, egész keserüségével vitte volna magával sirjába.

Ki magát egy szeretett lénynek birtokában egészen boldognak érzi, nem vágyódik emberek után, sőt mintegy ösztönszerüleg félve, hogy idegen befolyások a helyzetet, melyben teljes megelégedést talál, megváltoztathatnák, a lehetőségig eltávolit mindent magától. Tévedés. — Azokat, kik egymást valóban szeretik, az idegen kör, melyet a társaság körülöttük képez, sokszor csak közelébb hozza egymáshoz, s a meggyőződés, hogy más által nem értetnek, növeli a bizodalmat, melylyel gondolatjaikat egymással közlik; de ki

Digitized by Google

egyszer magányba vonult, ha később átlátná is, hogy tévedett, nem oly könnyen változtathatja meg állását. Azon száz, csaknem észrevehetlen kötelékeket, melyeket, midőn magunkat általuk terhelve érezzük, szétszakítani sok fáradságunkba kerűlt, még nehezebb újra összefonni; s ki egyszer magányhoz szokott, többnyire még magánosabban érzi magát emberek között.

Bánatot csak kötelességek ellensúlyozhatnak, s az, kit nagy szerencsétlenség ért, nem mulatság, — hanem egyedűl munkásságban találhatja vigasztalását.

Minden megelégedés csak munkásságunknak eredménye, s a legboldogabb az, kinek legtöbb dolga van a világon.

Legyen görbe vagy egyenes, a legnemesebb vagy legolcsóbb anyagból készülve, s könnyen tolassa magát egy helyről a másikra, — a világ széktől és emberektől napjainkban nem kiván egyebet.

Ádám apánktól fogva, ki kezét az ismeret fájának gyümölcse után kiterjeszté, csaknem minden embernek meg volt hiúsága, s azok nem a legjobbak, kikben e hiba egészen hiányzik.

A világ csak azon sebeket gyógyithatja, melyeket ő vert, s a társaságnak nincs varázsa, a természetnek nincsenek szépségei, melyek velünk elfelejtetnék, hogy egykor boldogok

Digitized by Google

valánk. Maga az idő, mely minden keservet enyhit, az üdvöt, melyet birtunk, csak még nagyobbnak tűnteti föl előttünk, hogy a fájdalom, melyet vesztén érezünk, szinte nagyobbá váljék.

Minden szerencsétlenségek között, melyek az embert érhetik, a legnagyobb bizonyosan az, ha a választásban, melytől egész élete függ, csalódott, s ha a kötelékeket, mik által a szerencsét magához fűzni reménylé, később mint lánczokat érezi. S mégis nem ritka eset az ilyes. Sokakat maga az idő választ el egymástól, melylyel nem csak azok, kiket szereténk, de még kivánataink s érzéseink is, melyek által egykor hozzájok lánczoltatánk, megváltoznak — mások ön hibáik által válnak szerencsétlenekké, s önmagok taszítják el a szivet, melynek birtokában boldogok lehetnének; — a dolog egyiránt szomoru mindig, s méltó sajnálkozásra, főkép ha meggondoljuk, miként egynek hibái miatt többen büntettetnek, s ez egynek hibája is sokszor csak annyiban áll, hogy egyszer csalódott. — Ó de mit mondjunk akkor, ha két ember nem csalódott egymásban, ha mindegyike jó és nemes, ha egymást egyiránt szeretik évek után, ha mindenik életét adná, hogy a másikat boldogítsa, s ők egymást mégis szerencsétlenné teszik, egyes kis hibák, sőt néha egyes jó tulajdonaik által? S nem történik-e ez is többször, mint gondoljuk, főkép azoknál, kiket kedvezőnek mondott sorsuk az élet gondjaitól fölmentett? s kik azon viszonyt, melyből bajaik között vigasztalást, törekvéseik közepette erőt, életök minden napjaiban boldogságot meríthettek volna, nem életök üdvének, hanem egyedüli feladásuknak tekintik.

Digitized by Google

Vajjon ha a remény elveszett, nem marad-e fenn a kötelesség.

Az emberek többsége rendkivül vallásos és philosoph oly esetekben, hol mások szenvedései forognak kérdésben.

Ha két sziv egyszer megérté egymást, többé nem titkolhat semmit egymás előtt, s az erőlködés, melylyel visszanyomjuk, rendesen csak kínosabbá teszi az érzést.

Kik közös terhet hordanak vállaikon, azokat maga a teher, még erősebben köti egymáshoz. Két szivet nem forraszt semmi inkább egygyé, mint egy közös fájdalom.

A legnagyobb fájdalom mi hamar fogy el, ha benne ketten részesülnek.

Vannak emlékek, melyeket csak könyek moshatnak le, s melyeknek nyomai soha sem tűnnek el egészen. Vajjon azért elvonjuk-e a szenvedőtől részvétünket, mert a terhet, mely szivét nyomja, egyszerre leemelni nem tudjuk?

Ha valakinek sebét bekötözik, szinte megújul fájdalma, de csak hogy hamarább gyógyuljon meg; s ez hatása a vigasztalásnak is, ha attól jő, kit szeretünk.

Digitized by Google

Mi lenne a világból, ha eltűrjük, hogy az emberek kötelességeiket ne teljesítsék; de mi lenne az emberből, ha egyik nem segítene a másikon.

Vannak dolgok, melyekről elismerjük, hogy okosak, s melyeket mégsem birunk tenni.

Természetünkben fekszik, hogy nehéz pillanatokban határozott parancsnak könnyen engedünk. Ha azon befolyásnak kulcsát keressük, melyet forradalmak alatt vagy nagy veszélyek alkalmával, néha egészen ismeretlen egyediségek, a tömegekre gyakorolnak, e kulcs egyedül abban fekszik: mert az átalános rémülés pillanatában épen csak egy bizonyos vállalta a parancsolás szerepét magára; s ép azért nincs is nagyobb igaztalanság, mintha a népet azzal vádolják, hogy roszul választá vezetőit.

A párt, melyhez az egyes csatlakozik, nagy részt helyzetétől függ, sőt mennyiben meggyőződéseink is helyzeteink szülöttei, egészen attól.

Az emberek többsége a vádlottat, ha birája előtt elfogultságot mutat, gyanus szemekkel nézi: s ha őt remegni látja, félelmét rosz lelkiismeretének szokta tulajdonitani. Nagy tévedés ez, mely több igazságtalan itéletnek szolgált alapul, mint közönségesen gondoljuk. Valamint a legkitünőbb férfi, bár jól érzi, hogy azon tömegnél, mely őt körülfogja, minden tekintetben magasabban áll, néha elfogultan lép fel, és zavarba jő, midőn hozzá szólnia kell, nem mivel saját, hanem mert hallgatóinak képességén kételkedik: ugy a vádlott sokszor nem azért remeg a törvényszék előtt, mert magához, hanem azért, mert biráihoz nincsen bizodalma.

Digitized by Google

Az életben sok mindenféle fájdalmak gyötrik az embert, és nem mondhatja senki előre, hogy a bánatnak valamely neme ellen biztosítva van; de ép oly sokfélék s különbözők vigasztalásaink is. Egynek részvét kell; más könnyebben tűri baját, ha az emberek sajnálkozását kikerülheti; annak jól esik, ha szerencsétlensége okát csak sorsában keresheti; ez inkább az embereknek tulajdonítja szenvedéseit, s a gyűlölésben, melyre magát jogosítva érzi, keresi vigasztalását. Egy panaszkodik, a másik sír, a harmadik káromkodva könnyít magán. De nincs semmi, minek vigasztaló hatása átalánosabb, mintha nagy erkölcsi szenvedések közepette, az élet apró nehézségeivel találkozunk, s anyagi kellemetlenségek által létünk nyomorúságára emlékeztetünk. Néha ez sem segít, s vannak fájdalmak, melyek által mindenen túl emelkedünk; de egyes költői egyediségek kivételével, az apró anyagi bajok többnyire megteszik hatásukat, s ki tragikai hangulatában már azt hivé, hogy az egész világot közönyösen tekinti, az, ha csizmája szorítja, végzete helyett csizmadiáját átkozza, s e kis baj által szomorúból roszkedvüvé válik.

Nem ismeri senki oly tökéletesen önmagát, hogy a hatást előre mondhatná, melyet körülményeinek változása reá gyakorolni fog.

Az egyik bánatában könyezik; másnak szeme, mint a hideg vizzel telt pohár, ha jó meleg szobába hozzák, akkor nedvesedik meg, mikor jó dolga van.

A lombtalan fát a vészek nem bántják többé, s a sors elveszti hatalmát a szív fölött, melynek reményei nincsenek.

Digitized by Google

Ki uralkodhatik szíve fölött? s a tapasztalás, hogy családánk, a meggyőződés, hogy hajlamainkat követve, vesznünk kell, a szilárd akarat, melylyel érzelmeink ellen küzdünk, mi egyébre valók, minthogy magunkat még nyomorultabbaknak érezzük?

Régi tapasztalás: síkföldön a czél, a hová törekszünk, távolabb fekszik, mint hittük; hegyek közt pedig a távolság helyett más akadályokat találunk. Fáradni mindig kell; erősen vagy sokáig.

Nem jó oly dolgokhoz szoknunk, miket csak ritkán élvezünk.

A ki mindig csak arra gondol, hogy minél továbbra haladjon pályáján, oly helyek mellett, hol kényelmesen megpihenhetne, elsiet, s estve többnyire hajlék nélkül találja magát. A ki ideálok után jár, nem szokta megtalálni mindennapi kenyerét; s a ki valamely életmódot választott magának, ne keressen abban hivatásánál egyebet.

Minden pályának meg van költészete: szintoly tagadhatlan, mint azon állítás, hogy a ki szárazon jár, épen úgy a csillagok után irányozhatja útját, mint a tenger hajósai. Csakhogy a ki ezt teszi, magas útmutatásra fordítva szemeit, sokszor botlik, sőt gödörbe is esik.

Nagy embereit Isten és a kor maga neveli magának. Az anyag, melyet a nevelő kezébe adnak, nem mindig olyan, a

Digitized by Google

miből nagy egyéniségek válhatnának. Fából vaskarikát csinálni: ez a nevelő feladata; s jaj neki, ha nem hitetheti el a szülékkel, hogy ennek megfelelt, vagy épen bevallja, hogy e csodára elégtelen.

Kevesebbet tanulunk tapasztalás utján, mint közönségesen gondoljuk. Ritka ember tudja azokat csak saját gyermekeinek javára is használni. Megbuktunk a pályán, s ugyanazon ösvényre vezetjük, melyen mi megbuktunk, ujra átéljük ifjuságunk álmait, s tapasztalásaink daczára bizalommal tekintünk a jövő elé, mintha e világon csak mi csalódhattunk volna.

Nincs ellenállhatlanabb oly nőnél, kinek szeretetén nem kétkedünk, főkép, ha erős meggyőződése ellen, csak reményeinkkel léphetünk fel.

A szívnek tulajdona is csak a határok által válik biztossá; s valamint azok, kik egymásnak birtokában keresik boldogságukat, körükből minden egyebet szivesen kizárnak: úgy semmi sem hozhat két embert közelébb egymáshoz, mintha magát a többiektől visszataszítva érzi.

Mint a rózsa, néha lehajtja harmatos fejét, de azért szintoly derült színekben áll, mint egyébkor: ilyen az, a kit a vidámság isteni adományával áldott meg az ég. Le kell törni a virágot, levelenként széttépni kelyhét, hogy elveszítse az örömszínt, melylyel a természet fölékesité. Az élet és az emberek megteszik néha ezt is.

Digitized by Google

Az emberi kebel a szép és aljas tulajdonoknak oly csodálatos vegyületét hordja magában, hogy az érdek a legnemesebb, s az érzelem a legaljasb emberekre is mindig gyakorol befolyást.

Mint a hajó, mely elegendő terhet hord, ugy az olyan ember sem billen föl egy könnyen, a kinek telvék zsebei.

Senki sem ül oly erősen lován, mint nádparipáján.

Rábirhat-e valakit bármily okoskodás, hogy rögeszméiről vagy szenvedélyeiről lemondjon?

Minden dolognak az adja meg becsét, hogy mily gondolatot kötünk azzal össze.

A fa ha veszteg áll, s az ember úgy gyarapszik, ha dolgozik.

A legvadabb kebelben is rést talál a szeretet gyöngéd hatása. Ha igaz, mit mondanak, hogy senki sem száll sírjába, ki e földön legalább egy szivet ne talált volna, mely iránta melegebben érzett; s még Néro halála után is találkozott egy szolga, ki urának véres tetemeire virágokat hintett; még bizonyosabb az: hogy nem volt e világon soha senki, ki a szeretet boldogító érzeményét életében legalább egyszer, legalább egy ember iránt nem érezte volna.

Digitized by Google

Mint mikor a vihar ketté hasítja a felleget, s a sötét tömegek között néha egy-egy darab kék eget látunk, melyen át meleg napsugár ragyog le reánk: úgy tünnek fel az emberi kebelben, a szenvedély s bűn fátyola alatt is nemesebb érzelmek; s a legnagyobb gonosztevőnek is vannak pillanatai, midőn természetének jobb része áttör a szennyes borítékon, melylyel azt az élet eltakarta.

A tömegek fölött gyakorolt hatalomnak természete ellenállhatlan, de csak addig, míg ellentmondásra nem talál, s melyet a leggyengébb, néha ismeretlen ellenség is semmivé tehet, ki rajta először kétkedni mert.

Bármi nagy legyen azon hatalom, melyet egyes lelki erő a legbárdolatlanabb tömeg fölött gyakorol: fellázadt indulatoknak soká nem állhat ellen.

Vészek között a szó messze hat, de csak azon irányban, melyben azt a vihar magával viszi, ellene nem.

A tudománynak az legfőbb átka, hogy a mit tanultunk, egészen soha sem felejthetjük el.

Egyik legnagyobb hibája az időnek, hogy haladás közben nincsen semmire kimélettel, s hogy oly sietve fut el a legszebb fejek fölött, mintha nem volna érdemes csak egy perczig megállania.

Digitized by Google

Az asszony a legtisztább tükörben sem látja soha oly feltünőleg saját homlokán a redőket, mint barátnéi arczain.

Az emberek nem szokták tekintetbe venni, mi hibáinknak mentségül szolgálhatna; ez igazságtalanságuk főoka.

Nincs szebb emléke nagy férfiaknak azon érzésnél, melyet jobb emberek szivében hagynak magok után.

Vannak pillanatok, midőn e világ hatalmasai elundorodnak az őket környező hódolat előtt, s ellenmondást óhajtanak.

Az életnél s vagyonnál nincs bizonytalanabb dolog; hozzájutunk, nem tudjuk, miként? de a megtartás! ebben fekszik a nehézség.

A kormány nyomorultságának a kémlelésnél nincs biztosabb jele; ha az uralkodó hatalom érzi, hogy pártolást nem érdemel, minden gondját ellenségei terveinek ismerésére s kijátszására fordítja. Az erényes polgárok a legerkölcstelenebbek felvigyázata alá kerülnek, s oly kormányrendszer támad, melynek alapja a gyalázat.

Kormányzásra leginkább két tulajdon szükséges: emberismeret s elég erő, hogy parancsolni tudjunk minmagunknak.

Digitized by Google

Ki az élet tusáiban részt nem vesz, ki az emberek közt idegenként jár, s czéljaik után nem versenyezve, utjokban nem áll: az, mint idegenek, minden társaságban csak szivességet talál.

E földön a szerencsétlenségnek sok nemével találkozunk; két neme van, melynek kínai ellen nincs gyógyszer: annak kínja, ki magasabb hivatást érezve magában, oly helyzetbe állíttatott, hol nemesebb vágyait ki nem elégítheti; s azé, kit viszonyok, vagy a pajzán sorsnak keze, természetes köréből kiragad, s oly viszonyokba helyez, melyekre születésénél fogva nem érez hivatást. Kit e csapások egyike ért, az soha honosnak, soha megelégedettnek nem érezheti magát körében; élte egy hosszú vágyódás, szünetlen küzdés, melyet győzelem reménye nem derít; ki akarna emelkedni nyomorú viszonyaiból, de a társasági élet százezer kötelékein lehetetlen keresztül törnie, — vissza vágyódik aljasb, de nyugodtabb körébe, honnan kiragadtatott, de nem bír oda visszatérni; töredékes léte, melyet a sors oly különböző darabokból rakott össze, megnyugtató egészszé nem válik soha.

Noha kevés ember van, ki életében nem érezte volna, hogy a szívnek is vannak szükségei, melyeknek kielégítése nélkül boldogság nem képzelhető: mégis, ha mások helyzetéről hozunk itéletet, többnyire megfeledkezünk róla.

A szerelemféltés, mint minden félelem, még kínosabb, ha bizonyos tárgya nincs.

Digitized by Google

Hány ember vált szerencsétlenné csak azért, mert magát képzelgéseknek átengedé, melyeknek alaptalanságáról, ha rólok nyugodtan gondolkozik, könnyen meggyőződhetett volna.

Minden érzéseinknek meg van költői korszakuk; s a barátság, azon érzés, melylyel a hazához, vagy hivatásunkhoz ragaszkodunk, idővel szinte prózaibbá lesz, de valóbbá is; s ez történik a szerelemmel. A házasság talán soha sem teljesíti azt, mit a szerelem tőle vár. A különbség a kettő között olyan, mint az, mely a korány s a dél között létezik. Ott bájlóbb a szinezet, költőibb a kilátás; emez nem képzelhető erős árnyékok nélkül, de vajjon nem melegebb, nem termékenyítőbb-e mind a mellett?

Próza az élet, de szép próza, melyben elég költőiséget találunk, mihelyt egyszer azon meggyőződéshez jutottunk, hogy az egész nem állhat ilyesből.

A férfiú valamint hangban, úgy érzéseiben a nőhöz hasonló magasságra nem emelkedhetik, de az élet öszhangja csak szebbé válik e különbség által.

A meggyőződés, hogy szenvedéseinkben nincs semmi rendkívüli, hogy mind azok, kik az élettől felette sokat reméltek, velünk hasonló csalódásokon mentek keresztül, csak szomorú vigasztalás, de vigasztalás mind a mellett.

Digitized by Google

A viszony, melyben két ember egymáshoz áll, nagyrészint azon viszony által határoztatik meg, melybe mindketten más tárgyakhoz s emberekhez lépnek.

Nincs talán ország, mely építészeti emlékekben a mienknél szegényebb lenne. Eldődeink többet harczoltak mint építettek, emlékül csatamezőket s nem házakat hagyva reánk, s mi a középkor épületeiből megmaradt, inkább azok iránt, kik ily alacsony s gyenge falakat védelmezni, mint azok iránt, kik e falakat építeni tudták, ébreszt tiszteletet. Az egész országban alig találunk egy uri lakot, mely a középkorban épült volna, s hegyesívű ablakokkal díszlenék, a középkori regényesség ezen első kellékével, melynek utánzása által a miénk magát oly nevetségessé teszi.

Századunk, vagy jobban mondva, az utolsó tized, mert e nyavalya nálunk még új, lakásai elrendezésében is rendszereket állít fel. Az egyik minden régit elhány; a másik házát a tizenharmadik vagy tizennegyedik század stylusában építi, s bútorozza, oly tökéletesen, hogy az összes középkorban annyira középkorias ház nem lett volna található. Az eredmény mindkét esetben ugyanaz. Őseink az építésnél s butorozásnál saját szükségeiket s ízlésöket követték; akkor ha a házba léptünk, mintegy a család történetét láttuk szemeink előtt: most uri házaink csak az építész, vagy kárpitos ügyességéről tesznek bizonyságot.

Napjainkban országok s egyes lakok ivadékról ivadékra tökéletes felforgatáson mennek keresztül; csodálkozhatni-e,

Digitized by Google

ha magunkat sehol otthonosaknak nem érezzük, s mert semmi emléket nem tisztelünk, remény nélkül nézünk a jövőbe?

Prózai korunkban azon villanyosság, mely zaj nélkül telegraphjaink sodronyain átszalad, s a cursust jelenti, több embert sujt le, mint villám, mely dörgésével sziklákat megingat; s én nem tehetek róla, ha képzeletemből embereket teremteni nem tudok, s csak olyanokat írok le, minőket magam is, olvasóim is ismertek; ezeknek nagy része pedig minden rendkívüli események nélkül, szép csendesen válik szerencsétlenné.

Hol a szív határoz, — s egyesek, mint népek életében a pillanatok, melyektől jövőjök függ, csaknem mind ilyenek — ott az által, hogy az észt, valaminek czéltalanságáról vagy veszélyességéről meggyőzéd, keveset nyersz. Ha a hajót vész ragadta meg, ugyan mi hasznát veszed mágnes-tűdnek, mely arra int, hogy biztos ösvényedet elhagyád?

Hol mi férfiak hosszú gondolkozás után valamire a legkissebb ürügyöt sem találjuk, ott asszony száz fontosnál fontosabb okot hozhat fel. Ez bájló nemének legnagyobb kiváltsága.

Hol két szív egyszer elkezd válni egymástól, a szakadás, mint a jeges hasadékai, minden külső befolyás nélkül is idővel nagyobbá válik.

Digitized by Google

Kiket a sors feloldhatlan lánczczal összekötött, azonnal megérzik a nyügöt, mihelyt egymástól távoznak.

Nincs nő, ki ha érzelmeket gerjeszt, azt észre ne venné.

Oly érzést, melynek viszonzását még nem is reménylhetjük, bevallani gyengeség.

Miután csaknem mindenki a becset, melylyel egyes dolgok mások előtt bírnak, saját fogalmai szerint itéli meg: miként jusson eszébe, hogy az, mi neki csak időtöltés vala, másnak egész boldogsága lehet?

Van az engedékenységnek bizonyos neme, melyet jelesebb nők minden ellenmondásnál nehezebben tűrnek el.

Jó-e átalán véve, valakit arra emlékeztetni, hogy következetlen, — nem tudom; annyi mindenesetre bizonyos, hogy ily emlékeztetés a legjobb asszony ingerültségének lecsillapítására nem alkalmatos eszköz.

Elhatározott egyediségeknek semmi sem kínosabb, mint ha a viszony iránt, melyben valakihez állnak, tisztában nincsenek.

Két ember igen szeretheti egymást, sőt igen jól érezheti magát egymás társaságában, a nélkül, hogy szót váltson.

Digitized by Google

Vannak pillanatok, midőn, ha életünk boldogsága, ha üdvösségünk egy szónak elhallgatásától függne, kimondanók e szót.

A házi boldogságnak színe minden jól nevelt embernek nélkülözhetlen.

Természetünk oly tökéletlen, hogy belőlünk egy jóraváló ördög ép oly kevéssé telnék ki, mint egy csak középszerű angyal sem.

Mint a kő, melynek esését első pillanatban gyenge erővel feltarthatjuk, de mely, ha ezt elmulasztjuk, perczenként növekedő súlylyal és sebességgel rohan lefelé, s ellenállhatlan erővel ront, s magával ragad mindent, mivel találkozik: ilyen a nehéz szó, melyet felgerjedésünkben kimondunk. Az első perczben visszavehetjük; rövid ideig még tőlünk függ, hogy hatását enyhítsük; de ha ez elmult, hasztalan minden; az egy szó, melyet meggondolatlanul kiejténk, felszámíthatlan súlylyal ront le egész életünkre, s nincs viszony, mely hatalmának ellenállhatna.

A természet elteríti ködét egész tájak fölött, hóval takarja földünket, mely alatt a vidám zöldnek s virágozásnak nyomai is eltünnek; azon boldogság fölött, melyet keblünkben hordunk, a természetnek Isten nem ada hatalmat, csak embereknek adta azt. Ki hinné, hogy a virág, mely érzéketlen természetre bizatott, biztosabb gyenge tövén, mint boldogságunk, melyet csak érző emberek ronthatnak meg?

Digitized by Google

A bátorság, mint a félelem, mindig ragadós, s maga a küzdés, a veszélynek érzete, a gyávábbat is indulatba hozza.

Az emberi szivben az öröm s fájdalomnak csak egy bizonyos mennyisége fér meg; ha a kehely egyszer szinig telve van, a tenger árjai átmehetnek rajta s egy cseppel sem fogják nevelni tartalmát; ha a mérleg egyszer elveszti egyensúlyát s a serpenyők egyike bizonyos pontig leebb ment, rakj rá mázsákat, s mig terhe alatt el nem törik, mélyebbre nem nyomhatod le.

Száz szóviták között, melyek e világon naponként kisebb vagy nagyobb közönség előtt több vagy kevesebb zajjal folynak, alig van egy, mely az igazságért vivatnék; az emberek többsége csak azon fárad, hogy a többség neki adjon igazságot. Nem az ismeret fájának gyümölcse az, mi után az emberek napjainkban vágyódnak; nagyobb része megelégszik, ha csak másokkal hitetheti el, hogy evett belőle, bár maga jól tudja is, hogy soha a fához nem közelített, oly édes mondhatni: mégis nekem volt igazságom! a valónak feltalálása nem nyújthat szebb élvezetet.

Nincs kinosabb helyzet a világon annál, melyben magát munkás ember látja, midőn betegség vagy más körülmények által nyugalomra kényszerítetik; főkép fiatalabb napjainkban érezzük e kinokat, hol személyes befolyásunkat, melyet egyes dolgok elhatározásában veszünk, sokkal fontosabbnak tartjuk, mint később, s ugy látszik, mintha a világ, vagy legalább azon kör, melyben forgunk, nem mozoghatna, ha mi nem nyúlunk kerekei közé; a szélmalom, mely a nél-

Digitized by Google

kül, hogy valami kövére töltetett, megindulva, sebes forgásában kigyult, nem lángolhat inkább, mint mi, midőn ifju tetterőnk s mozgékonyságunk más tárgy nélkül, czéltalan mozgásban önmagával küzködik.

Vannak, kik szabad választást alig tudnak szuronyok nélkül képzelni. Ha a szabadságot kedvök szerint festhetnék, talán egy bakancsos s vasas közé állítanák az isten asszonyt.

Mély meggyőződésű emberek többnyire elkülönözve állnak, s nem könnyen gyűjthetnek pártot magok körül, mely által veszélyesekké válhatnának. Hatalmas csak az lesz, ki az eltérő érdekek s vélemények közt föl tudja találni a középutat.

Kik vezércsillagul a szoros logicát tüzék ki magoknak, azokat a sokaság ritkán követé ösvényeiken.

A mi belső becsünket illeti, vannak esetek, hol az a külső helyzettől független marad, s noha szűk körökbe szorítva, a léleknek sok ereje néha elvész, mint a rab szeme sötét falai közt elveszti élességét, természetünknek vannak részei, melyekre helyzetünk hatást nem gyakorol; s nagy szíveket, fellengő gondolatokat találni némelykor a paraszt gubája alatt is; másokra nézve mindenki annyit ér, mennyit hasznukra tehet, nem az akarat, az erő az, a mi bennünk becsültetik.

Digitized by Google

Bár mit mondjunk, kevés van ki ócsárlásnál, senki, ki dicséretnél, főkép melyet érdemel, közönyösen maradhatna.

A hizelgés, mint tudva van, ha felsőbbektől alsóbbak irányában használtatik, sokkal erősebb fegyver, mint az ellenkező esetben.

Nem csak a müvész, az is, ki gyakorlati életre fordítá munkásságát, kénytelen sokszor lemondani legszebb eszméjéről, mert az anyag, melyben dolgoznia kell, ellentáll gondolatának.

A hatalom legboldogítóbb része: hogy aljas indulatokat is nemes czélokra használhat, hogy azon szolgai lelkekből, kik minden hatalomnak hizelegnek, a közjó eszközeit csinálhatja. Ha Nero Antoninként czélul a birodalom boldogítását tűzi ki, azok között, kik igy aljas örömei eszközei valának, nem találtatnak-e olyasok, kiket a jövőkor majd a legerényesebb férfiak között említ? A hatalomnak soha nem hiányzottak követői, s ha nemes czélokat tűze ki magának, még kevesebbé.

Nem vagyok barátja Lavater tudományának, sőt midőn e világon annyi ok van, mi az embert embertársai ellen igaztalanná teszi, szinte félek a tantól, mely bizonyos alaku orrt, szemet vagy szájt egyes rosz tulajdonságok bizonyos jelének hirdetve, a szerencsétlent, kinek a természettől ép ily alaku arczvonalmak jutottak, minden vétke nélkül az emberek gyanuskodásainak kiteszi; de van valami az emberi arcz kifejezésében még is, egy leirhatatlan, de mindenikünkre

Digitized by Google

egyiránt ható kifejezés, mi bizodalomra vonz, vagy visszataszít, szeretetet vagy borzalmat gerjeszt, már első tekintetre is. A tavasz meleg s az ősz hideg napjai, vagy a nyári förgeteg, nem vonulnak át földünkön a nélkül, hogy nyomokat ne hagynának magok után, s az emberi arcz miként ne tartaná meg azon érzemények, azon szenvedélyek benyomásait, melyek rajta átmentek?

Nincs nagyobb szerencse — mint egy öreg asszony, kivel éltemben sok hosszu órát tölték, mondani szokta — annál: hogy beszélhetünk; s a jámbor öregnek, ki azonban rég nem beszél többé, igaza volt; akár Talleyrandként arra használjuk a szót, hogy gondolatainkat velök eltakarjuk, akár hogy azokat közöljük; nincs, ki főkép azon korban hol álmunkban beszélgetünk s beszélgetve álmodozunk, nem élvezte volna egész kiterjedésében azon gyönyört, melyet baráti beszélgetés, hol semmi újat nem, de gondolatainkat kedves ajkakról kimondva halljuk, szivünkben gerjeszt.

Botlunk valamennyien, de legkevesebbet ki bátran halad előre; s ez nem az, ki utját maga keresi. Egyátalában ha eszünkbe jutna néha, mily nagy része ugy nevezett meggyőződéseinknek alapszik jó hiszemünkön, csakhogy, midőn egy közmondássá vált állitásunkra épitjük okoskodásunkat, nem mondhatjuk, kinek auctoritásán indulunk: nem néznénk le oly büszkén azokra, kik tekintélyeket követnek, s csak addig akarnak, mig szivök vezetőt választa magának.

Digitized by Google

Minden ember igazságtalan, némelyik mert elvei nincsenek, mások ép ez elvek szigorusága által.

Valóban szeretni csak erős sziv tud.

Kinek ne lennének e világon ellenségei? hol az esperest vörös övétől a bibornok vörös köntöséig, az oskolás gyermek examenen nyert díszjelétől az aranygyapjuig, a legkisebb virágtól melyet kedvesünk, a dicső babérig melyet nemzet ad, nem kaphatunk semmit min szivünk örülhet a nélkül, hogy ráadásként egy pár ellenség ne adatnék hozzá.

Szép, népszerünek lenni, s főkép ifju korunkban nincs talán semmi, mi után szivünk annyira vágyódnék. Később, midőn tudjuk, hogy azon roppant szeretetkincs, melyet népszerüségünkben birni gondolunk, mily csekély részekből gyűlt össze, s az egészhez, mely oly roppantnak látszék, az egyes szivek mi keveset adának, öremünket elvesztjük a birtokon, melyet talán még több veszte, mint nyert érdeme nélkül.

Az ifjukor legszebb kiváltsága: hogy öröm s fájdalom oly közel fekszenek egymáshoz; később talán épen annyi, sőt több okunk volna örömre, de lelkünk elveszti rugósságát, s ha egyszer elszomorodánk, annyi kell vigasztalásunkra, hogy közönségesen ismét új baj ér, még mielőtt a régit felejtettük.

Digitized by Google

Helenán kivül nincs mi annyira ócsároltatott, s még is oly lángolón kivántatott volna, mint a népszerüség; s habár az ócsárlásnak nagy része igaz, kevés van, ki miután tiz évig ostromlá a várat, melyben mással tartózkodott, a hívtelent, mint Menelaus, ne fogadná szivesen vissza házához.

Azon boldogság után, melyet kedvesünk látásán érzünk a legnagyobb — mint egy szerelemben megőszült ismerősömtől hallám, — ha bizonyos helyzetekben szivünk bálványával nem találkozunk.

Nagy hizelgő a bor, mely mindenkit még inkább megerősit kivánataiban.

Ritka dolgok közé tartozik, hogy két legszebb leány, két legelmésebb férfi, vagy oly ember átalában, ki egymáshoz közel áll, a nagy világban különös hajlandóságot érzenének egymáshoz; falun, hol vetélkedésnek helye nincs, ép az ellenkezőt tapasztaljuk, a közel állók egymáshoz simulnak.

Nincs fontosabb pillanat életünkben, mint ebédeink; életnézetink s gondolatink legnagyobb része, sőt nem ritkán azon érzemények, melyek emberi természetünket leginkább nemesitik, gyomrunk állapotától függenek, s ki májában szenvedett, mint mi irók szoktunk, át fogja látni Pythagorás és a Braminok egész bölcseségét: midőn erkölcsi philosophiájokat a konyhában kezdik. Csudálhatni hogy annyi történetbuvár között, ki korunkban inkább egy új rendszer fölál-

Digitized by Google

lítása, mint a régi állapot körűl fáradozik, még olyan nem támadott, ki a különböző korok s nemzetek élelemszereiben keresé nemünk nagy tetteinek okát, s pedig talán több szerencsével munkálkodhatnék mint azok, kik mindent az éghajlat s fajkülönbségre hoznak vissza.

Mint az első szerelem, ugy az első barátság ott áll éltünk legszebb emlékei között, s bár ez emlék egyszersmind éltünk legkinosabb csalódásait juttatja néha eszünkbe, multunkban nincs semmi, miért a tudás fájának gyümölcsét, melyet ajkaiñk megizleltek, oly keserűen átkoznók, minthogy ettől fosztott meg.

A legtöbb s legtartósabb ösmeretségek a száj által történnek, s pedig nem azért, mert vele beszélünk, de, mert vele eszünk.

A társaság, mely még azon érdemeket is, melyeket valóban birunk, csak ritkán ösmeri el, nem bocsát meg annak, ki tőle még ennél többet kivánt, s majdnem ugy bánik vele, mint uzsorásokkal bánni szoktak, vagy jobban mondva, bánni kellene: mert törvényes kamataival megelégedni nem akar, megfosztják tőkéjétől is.

Éltünk azon korában, melyben az emberek itéletét még oly valaminek tartjuk, mi után fáradni érdemes, mindnyájan affectálunk.

Digitized by Google

Minden tömegnél, melynek valamely tárgyról még semmi gondolata nincs, a legjózanabb vagy legostobább azonnal közvéleménynyé válik.

Az ugynevezett „originalis“ emberek faja, mely fájdalom, mindenütt föltalálható, egymáshoz még inkább hasonló, mint mi közönséges emberek.

Vannak társaságok, hol két barátot nem találunk; olyan, hol pár egymást becsületesen gyűlölőre nem akadnánk, talán nincs a világon.

Az idő, ugy hiszik legalább sokan, politicában kétkedéshez vezet, s magam is ismertem több becsületes embert, ki husz éves korában, ha kivántatnék, egy nap alatt a lehető legtökéletesebb alkotmányt szerkesztette volna honunk számára, s később egy kis törvény egyes szavai fölött egész napokig elgondolkozott.

Nagy embereknek közönségesen meg van nagyravágyásuk, s ez jó, mert csak ez az közönségesen mi őket nagy tettekre vezeti; nagy férfiaknak meg van sokszor feleségök is, s ez megint jó, mert egy barátom szerint, kinek nevét keresztény szeretetből elhallgatom, csak igy gyakorolhatják magokat azon második tulajdonban, mely az emberi nagyság eléréséhez nagy tetteknél nem kevésbbé szükséges: nagyokat tűrni panasz nélkül; de hogy nagy férfiak nőinek szinte meg van néha nagyravágyásuk, s hogy az sokszor ép

Digitized by Google

ellenkező irányban működik, mint férjeiknél, — itt fekszik a baj, melynek nem ritkán, dicső név lett már áldozatává.

Elégületlen lelkiismeret, nő, ki férje tetteivel meg nem elégszik, minden földi bajok legnagyobbika, s ki ne iparkodnék, hogy ettől szabaduljon? Szálljatok magatokba olvasóim, s mondjátok meg: nem tettetek-e soha semmit meggyőződéstek ellen, csak hogy azon Jánustemplom ajtai, melyek a házi életben nőitek rózsa ajkai által képviseltetnek, bezáródjanak, s béke legyen birodalmatokban?

Valamint a lomb tavaszkor egyenlő zölden függ ágain, ugy az ember is leginkább őszi napjaiban változtatja szinét.

Minden jobb ember életének legfájdalmasabb időszaka az, melyben meggyőződve magas terveink kivihetetlenségéről, egoismusra kényszerittetünk, s kik előbb az egész emberi nemet, vagy legalább hazánkat akartuk boldogítani, vérző kebellel egy kis szerencsét keresünk önmagunknak.

Valamint nagy körökben semmi sem csalódik könnyebben mint a közvélemény, ugy egy falu szűk korlátai közé szorítva, biztosan építhetünk reá. A színhely nagyságával nőnek a csalódások, kis szinpadon csak azon hibák nem vétetnek észre, melyek nem léteznek.

Digitized by Google

Ötven éves koráig mindenki vagy kibékült, vagy megboszankodék a sokaságra.

Ezer ember közt alig van egy, ki nem épen azon tulajdonokról szólna legtöbbet s legszivesebben, melyeket nem bír, s nem ép azon dolgokra nézve szerezte volna a legtisztább elveket magának, melyekre nézve érzi, hogy oly elvekre szüksége van. Gyávák bátorságról, rosz birák részrehajlatlanságról, önzők a hazáról szólnak legszivesebben.

Az ember oly csudálatos vegyüléke jó s rosz tulajdonságoknak, hogy alig van egy, ki sokáig alávaló czél után fáradhatna a nélkül, hogy valami jobb érzemény ne támadna keblében, valamint ritka, kinek nemes indokai közé ne vegyülne előbb utóbb egy kis haszonvágy vagy hiuság, vagy más, ehhez hasonló nemtelenebb anyag is.

Szenvedély ellen csak hasonló szenvedélylyel léphetünk föl sikerrel.

Ó nem gyanítja senki mennyi fájdalom fér meg egy emberi kebelben; nem sejdítjük, mennyi nemes gondolat, mennyi szép s fönséges érzemény rejtezik sokszor még annak keblében is, kinek feje fölött a világ rég eltöré az itélet pálczáját!

A világ egészen másként mutatkozik, ha azt télben mezitláb, mintha jó bundában tekintjük, a hölgy szive-

Digitized by Google

sebben borúl keblünkre, ha fölötte szép frak, mintha szűr takarja.

Bizonyos magasságról tekintve az emberek, nem csak anyagi, hanem szellemi szempontból is, mind oly kicsinyeknek látszanak, s ritka, ki ily helyzetben elég önbecsülést érzene keblében, hogy az egész emberi nemre, átalános megvetés nélkül tudna tekinteni.

Ha nem áll is, mint Hegel hiszi, hogy minden a mi van, az jó, legalább minden a mi való, közönségesen valószinű is.

Minden ember, ki többnek akarna látszani, mint a minek önmagát érezi, azon iparkodás által, melylyel kitüzött ideáljait elérni akarja, nevetségessé válik, s a félénk, ki asszonyok közt párviadalairól beszél, a szegény, ki másodkézből összeszedett rongyokból fényüzést utánoz, mely alatt mindenünnen szükség tekint ki; a pór, ki hogy nemesnek tartassék, magas ösmeretségeivel kérkedik, s kőbe faragva, szinekkel mázolva, s lenyomva minden kanálra, új czímerét koptatja, gúny s megvetés tárgyaivá válnak, bár mik lennének is egyébiránt érdemeik.

Minden ember fején — Gall szerint — a küzködés organuma (l'organ de combativité) kisebb, nagyobb mértékben kifejlődve található, s ez organum, mely békés századunkban csak szóvitákhoz vezet, sokszor ellentállhatlan hatalmu. Tisztelt olvasónéimra hivatkozom, nem tapasztalták-e ezt — nem magukon, mert hisz erről szó sem lehet — de férjeiken,

Digitized by Google

rokonaikon? s nem boszankodtak-e, hogy minden szelidségök mellett szóvitázni kénytelenítettek.

Leányok majdnem mind hasonlítanak egymáshoz. Ha kedveseiket kérdezed, csak angyalokat találsz; ha másokkal szólasz (nem mondom ugyan azon társasági körben élő leányokkal vagy anyjaikkal, hanem csak más férfiakkal) jobbadán bizony csak jó, csinos, derék leányok azok nagy részint mind.

Nyugodtan eltűrjük az alávalóságot, szenvedjük, sőt néha kedveljük a legocsmányabb erkölcstelenséget, ha kellemes alakban közelít hozzánk, miért ne volnánk engedékenyek az erény kis hibái iránt? Ha tetszős formákba nem öntetett is, azért senki nem taszítja el magától az aranyat, s nem panaszkodik senki, hogy terhes elhordani vállain.

Minden embernek megvannak szenvedélyei, s azok többnyire annyival ellentállhatlanabbak, mennyivel nemesebb a kutfő, melyből származának.

Mint a természet körében, ugy az emberek között, a legnagyobb vésznek nyomai hamar elenyésznek. A vihar átvonul, a kiáradt folyó visszamegy partjai közé, és ki az egészet tekinti, rövid idő alatt nem is gyanítja az elemek dulásait; csak ha a vidéket, melyben első tekintetre semmi változást nem látunk, részleteiben nézzük meg, akkor vehetni

Digitized by Google

észre a pusztitásokat, miket a fergeteg maga után hagy. Hány letörött ág, mely vagy a földön hever, vagy még tövén függ, de száraz leveleivel hirdeti, hogy törzsének életében többé része nincsen; hány bimbó, mely letöretett, mielőtt felnyilt; hány virág, melynek levelei szétszórattak, mennyi fűszál, melyet az iszap s eső lenyomott, s mely ép oly kevéssé fog felegyenesedni, mint a százados tölgy, melyet a vész hatalmas karja kiforgatott!

Vannak emberek, kik éltök legfontosabb pillanataiban, egyes érzemények vagy átalános szenvedélyesség által ragadtatják el magokat. Bizonyos irányban rohanva, melytől sem tanács, sem eszöknek jobb belátása által nem hagyják magokat visszatartóztatni, cselekvésök nem annyira szabadakarat, mint benső, majdnem ellenállhatlan szükségnek következése. De vannak mások, kiket nem érzemény, de épen az ronta meg, hogy magokat kizárólag az ész kormányának engedve által, önokoskodásaik fonalából szőtték a hálót, melyből nem lehet többé szabadulniok; kik büszkeségökben nézeteik helyességén nem kétkedve, elnyomva érzelmeik benső szózatát, következésről következésre haladnak tovább, mig végre csalódásukat észreveszik, s ezzel együtt azt is, hogy a követett irány megváltoztatása már nem áll hatalmukban. Mint az érzemény, ugy a tiszta ész emberének, vannak elragadtatás pillanatai.

Az ember külseje egy-része sorsának: az arcz, melylyel a társaságba lépünk, néha részvétet, sokszor elidegenedést szül, s valamint Angliában a tekenős béka hátára iratik a

Digitized by Google

nap, melyen megöletni s fölemésztetni fog, ugy sok mintegy arczán fölirva hordja végzetét a nélkül, hogy maga is gyanítaná.

Van egy érzelem, a honvágyhoz majdnem hasonló, mely ha éltének férfi korán túl élt, minden emberi kebelben fölszólal, s a pálya végéhez közelgőt gyermeksége szebb napjaihoz inti vissza; s mennyivel szükebb körökbe szorúl életünk, mennyivel kevesebb a multban az, mit valóban emlékezetre méltót tevénk, vagy tapasztalánk, annyival kedvesebb azon korra emlékeznünk, hol magas föltételeink arra emlékeztetnek: hogy ha nem a kiválasztottak, legalább a meghivottak közé tartozánk mi is.

A vidék, mely nagyszerüsége által bámulatra ragad, ha részleteiben nézed, többnyire szegény; s igy jársz az ugynevezett nagyobb emberek közelebbi ismeretségével is; a sík, melynek unalmas egyenlősége fölött szemeid elfáradnak, közelebbről nézve annyi termékenységet, annyi egyes szépségeket mutat, hogy szinte elfelejted, mennyire szegénynek látszott az egész; a magas csillagoktól a föld legmélyebb gyomráig, hol rejtett erekben ágazik el az arany, nincs semmi, min az ember gyönyört ne találhatna magának; miért ne keresnők hát e számunkra rejtett kincseket? Miért ne választanánk oly álláspontot, honnan szemeinknek legszebb kilátás nyílik.

A ki a czélt, melyet magának kitüzött, szemmel tartva, magát hozzá minden perczben közelíteni érzi, s azt végre elérheti, — az boldog.

Digitized by Google

Valami hatása a hizelgésnek meg van mindenikünkre, főkép szónok talán nincs a világon, ki, ha neki az mondatik, hogy beszéde által valakit meggyőzött, kételkedni tudna e vallomáson.

Csak a mult azon egyetlen kulcs, mely által az egyes emberekben találtató látszó ellenkezések föloldhatók. Mint a folyónál, ugy többnyire emberi életünkben nem annyira természetünk, mint inkább azon ut, melyen átfutottunk, határoz tisztaságáról — ki ezt figyelemmel végig követé, néha messze távolban, de mindig valahol utjában, fölfogja találni okát, miért zavarosak a folyam habjai? miért veszté tisztaságát az emberi kebel? s csak mert mindentudó — ebben fekszik magyarázata, miként lehet Isten véghetlenül irgalmas, s igazságos egyszerre.

Valamint a folyó végre nyugodt futásában a tengerbe jut, s a virág, ha az idő, mely illatozására adatott a természettől, lefolyt, habár szellő nem ingatja tövét, a földre süllyed önterhe alatt: ugy az emberi élet vész nélkül is eléri határát.

A halál eszméje csak addig rettentő, mig benne az elválás eszméjével a viszontlátás gondolata nem egyesül.

Minden életpálya szép, s lelkesedéssel haladhatunk mindenikén, melyen azt, kit szivünk szeret, boldoggá tehetjük.

Digitized by Google

Valamint talán ember nincs, ki a honvágyat nem ismerné, s ha soha hazája határain túl nem lépett is, legalább különös vágyódást nem érzene néha azon hely után, melyen született vagy ifjuságát tölté, ugy ritka, ki főkép ifju korában hazája határain túl nem vágyódott volna.

Az ember- s igazságszeretet, kisebb nagyobb mértékben meg van minden ifjuban, mindenik a jó s nemesek egy kis tőkéjét hozza magával, melyet küzdései közt, később néha elveszt, de melyet egészen nem nélkülözött senki.

Egy szívben, mely szeretni tud, a költő többet talál, mint a világ egész politicájában.

Szerencséje s egyszersmind átka ifju napjainknak: hogy a lehetséges s való közt nem ismerünk különbséget; a boldogság, melyet csak képzetünk teremtett, szivünknek élvezetet nyújt, minőt később való szerencsétől is hasztalan várunk; de midőn valamely bajnak lehetségéről meggyőződtünk, valóságán sem kétkedünk többé, s álmodott bajaink közt ismét végtelenül szerencsétleneknek is érezzük magunkat.

Természete szivünknek, nem teljesülhet egy kivánatunk is a nélkül, hogy épen a teljesüles pillanatában a gondolat ne támadna szivünkben: nem lett volna-e jobb más czél felé irányozni kivánatainkat?

Digitized by Google

A törvényt, melyet Solon athenei polgárainak adott, hogy pártok összeütközésénél senkinek sem szabad közönösen maradni, azt Isten adá minden becsületes embernek.

Erős meggyőződés szavai ellentállhatlanok, s ha annyi ezerek közűl, kik mióta földünk forog, létünk titkait új meg új vallások felállításával iparkodtak megmagyarázni, alig van egy, ki legalább nehány hívet ne talált volna; ha minden vallásnak megvoltak prófétái s csudatevői: azon hatalomnak tulajdoníthatjuk ezt, melyet Isten azoknak, kik nem kételkednek, mások fölött adott.

A szerelemnek nem elég, hogy türetik, neki részvét kell, s ha midőn boldogságunkról szólunk, tulajdon szüléink vállat vonítanak, vagy kétkedő mosolylyal hallgatják szavainkat, a szív minden szeretete mellett magánosan érzi magát, s ha kettős szeretettel szorúl is ily viszonyokban ahhoz, kit választott, nem boldogság, hanem fájdalma érzetében teszi azt. Boldogsághoz csak két lény szükséges, ki egymást megértse, azon mennyei pillanatokban, melyeket kedvesünk karjai között élvezünk, az egész világ hasztalan zúgolódik ellenünk; de nyugodt boldogsághoz, s ez az, mit a házasságban keresünk, két szíven kívül, mely egymást érti, még vajmi sok kell!

A görög allegoria szerint a sphinx föltartóztatá az utast s rejtélyt mondván neki, őt, ha azt föloldani nem volt képes, széttépte. Ez allegoria való még napjainkban is, mindenikünk elébe, midőn az életbe lépünk, rejtély állíttatik föl, ki ezt,

Digitized by Google

mely nem egyéb, mint hivatásunk megértése, föloldani nem tudja, elvesz; ki reá felelni tud, ki magával tisztába jött, hogy hadvezérnek, tudósnak, vagy más egyébnek született, annak jövője biztosítva van. Az emberek többnyire nem azon harczban vesznek el, melyet külviszonyaikkal, hanem abban, melyet önmagukkal küzdenek, s ki ezen túl van, habár lassú léptekkel, de szüntelen haladni fog a pályán, melyet választott, a nélkül, hogy ok volna, miért szerencséjét bámulhatnók.

Nincs senki, ki e világon semmitől sem félne; nincs senki, ki bizonyos tárgyak előtt, melyeknek látásán mások elijednek, nem tartaná meg bátorságát.

Az erényeket úgy értelmezi majdnem mindenikünk, hogy az értelmezés által magát gyakorlóiknak sorából ki ne zárja; mindenki oly morált csinál magának, hogy mellette megélhessen.

Minden aristocratiának megvannak különös jelei, melyek tagjait a tömegtől megkülönböztetik, itt hosszabb körmök, ott inkább tátovirozott arcz; egyik hazában, mint a törököknél, zöld, máshol, mint Velenczében, fekete öltözet; néhol egy gomb a süvegen, más helyen szalag a gombházban, vagy fegyver az oldalon, vagy a kézben, mint a régi Perzsáknál bot s rajta alma, lovaikon czafrang vagy magokon egy pávatoll. Ki számíthatná el e jelek s kiváltságok hosszú sorát, melyeknek mindegyike annyi vágyakat ébreszt, annyi irigyeket s gyűlölőket szül, s melyek az embereket, ha a természeti állapoton túlemelkedtek, azaz — mint néha egy elmés barát-

Digitized by Google

tom mondani szokta: ha vadállatokból házi állatokká fejlődtek, születésök első órájától az utolsóig, egymástól elválasztják. A természetnek is meg van nemessége, s nemeseinek ő is különös jeleket ad, melyek által kiválasztottjait a tömegben megismerheted. Nem mondom én, hogy a természet oly tökéletesen tudná elérni czélját, mint művelődésünk által sükerült, mert kétségen kivül, valamint a természet nemesitési hatalmát soha annyira nem terjesztette ki, hogy mint a chinaiaknál, valakinek már meghalt eldődei, vagy mint máshol, még nem született utódai, egyszerre nemesekké emeltessenek; ugy e megkülönböztető jelekre nézve is csak magasabb civilisatiónknak sikerülhetett azon hihetetlen tökély, mely által minden magasabban állitott egyedet, mielőtt hintajából kiszállt, szinte jobban ismerünk, mint később. De vannak esetek, hol a természetadta nemesség is ép oly világos jelek által mutatkozik némely egyedeknél.

Ha a szabadságról lemondunk, legalább egyenlőséget kell érte becserélni, hogy magunkat boldogoknak érezhessük.

Igazuk van azoknak, kik a való szerencsét nem külön állásban keresik s azt hiszik, hogy kár annyit fáradni dolgokért, melyek bár elérve, keblünk érzelmeit ép oly kevéssé változtathatják, mint a bibor vagy becstelen kötés azon könyv értelmét, mely belé foglaltatott.

Szerény kivánatoknak az épen legszebb jutalmuk e világon, hogy mindig reményekké válnak.

Valamint emberek, ugy sorsunk iránt is csak tapasztalás tesz gyanakodókká.

Digitized by Google

Orvos s ügyvéd, mindig szegények testén s birtokán próbálják mesterségöket.

Mit orvosság meg nem gyógyit, azt a vas gyógyitja meg, mit a vas nem gyógyit meg, azt meggyógyitja a tűz, — ezen elvet hirdeté az orvosi tudomány egykor; ujabb időben a tudóskar egy lépéssel tovább haladt, s hol az orvosság nem segitett, és tűzzel s vassal boldogulni nem lehet, a vizbe ereszti bizodalmának horgonyát. Ez is csak egy lépés, melyet e tudomány diadalmas utjában előbbre tett, s a viznek a levegőben máris veszedelmes versenytársa támad; mig a hasonszenvi rendszer harmadik s negyedik potentiájának — egy csepp tizmilliódrészének — roppant hatása, némelyeket csaknem azon gondolatra térit, hogy az orvosság annál jótékonyabb, minél inkább közeledik a semmihez. A haladásnak e részben nincsenek határai; s ha a képzelet, mely napjainkban annyi betegséget teremt, kimerithetlen, hála az égnek! az orvosi tudomány szintén az; és minden képzelt bajnak bizonyosan ezentul is fel fogja találni képzelt orvosságát. — Jelenleg a viz áll első helyen. Az orvosi tudomány neptunicus korszakában áll, s ha különböző nemeire gondolunk a viznek, mely hidegen, forrón, langyosan, tiszta, zavart s iszapos állapotban használtatik; mely oly üdvösen hat, ha izetlen, még üdvösebben, ha sós, s csaknem csodatevő, ha keserü; mely bevéve, felolvasztja, kivülről lemossa, vagy az északi tenger hatalmas hullámzatával elsodorja a betegségi anyagot; ha valamely fürdőhely igazmondó leirásában a betegségek sorozatát olvassuk, melyektől csak ez egy viznek használata által bizonyosan megszabadulhatunk; ha végre egyes asszonyságok példáját tekintjük, kiken sem a házi orvos, sem a házi barát segiteni nem tudott, s kik, mi-

Digitized by Google

után évekig betegeskedve, a fürdőbe küldettek, nem csak maguknak, hanem egész háznépüknek is nagy könnyebbülést szereztek: akkor alig foghatjuk meg, hogy a világon még mindig ennyi beteget találunk; s e ténynek magyarázata talán csak abban kereshető, hogy még napjainkban is találkoznak egyesek, kik ennyi tapasztalás után sem határozhatják el magukat arra, hogy évenkint valamely fürdőbe menjenek.

Hála az égnek, a megátalkodottak száma fogyni kezd, s talán eljő a pillanat, midőn valamint azok, kik a himlőoltást visszautasitják, ugy a nem-fürdők is civilisált országokban mindenre ügyelő bölcs hatóságok, a házi csend feltartására évenkint — felváltva, a nőt vagy a férjet, hatóságilag fürdőbe küldendik.

Vannak a megkülönböztetésnek sokféle nemei; az eledelek, mikkel az emberek testöket táplálják, alig különböznek annyira, mint azon tárgyak, mikben hiúságuk kielégitést keres; s ha azon dolgokat, mik által egyesek magukat a közönség fölébe emelve gondolják, figyelemmel tekintjük, bámulhatnánk, ha nem látnók, miszerint rákok, csigák, s más ehez hasonló tárgyak, melyek mintegy természetes undort gerjesztenek, mégis a legfinomabb eledeleknek tartatnak, noha kétségen kivül csak a legnagyobb éhség birhatá az első embert arra, hogy azokat megizlelje. Pedig ki tagadhatja, hogy a hiúság kielégitésére nézve, mivelt országokban mindig ehez hasonló szükség idejében élünk, a megtiszteltetés után vágyók tömege minden arányon kivül felülmulván azon megtiszteltetések számát, melyekben részesittethetnek. — A dolgoknak ezen állásában a természet főjótéteményei közé számithatjuk, hogy miként testi táplálékra nézve, nem az

Digitized by Google

eledelek egy neméhez szoritá az embert, úgy hiúságát olykép alkotta, hogy a táplálékoknak legkülönbözőbb nemeivel egyiránt megnyugtathassa étvágyát. Való, vannak emberek, kiket anyagi eledelekre nézve tisztán húsevő állatoknak mondhatnánk, s a hiusági étvágyra nézve ezekkel azokat hasonlíthatjuk össze, kiknek nem is megtiszteltetés az, mi vagy egyszerre, vagy évenkint ennyit s ennyit nem jövedelmez; mások ellenben, ártatlan növényemésztők, alig élnek egyébbel, mint zöldséggel; nyájas, jámbor teremtések, érdemesek, hogy egy sorba állittassanak azokkal, kiket egy ártatlan czim, jel, vagy taps egekig emel, de csak jőjjön szükség, a hús és zöldségemésztő, az, ki jövedelmező, vagy ki csak szépen hangzó megtiszteltetést kiván, nem lesznek válogatók, hanem egyenlő kedvvel fognak nyulni mindenhez, mit kezeikkel elérhetnek, s e tekintetben a természet a hiuságnak gyomraink fölött még nagy elsőséget adott, tudva levén, hogy ez utóbbi, akár ha soká koplaltunk, akár ha szerfölött jól laktunk, könnyen megromlik, s emésztésre alkalmatlanná válik, mire a másiknál alig mondhatni példát.

Mondják, nincs nehezebb dolog, mint embereket észre hozni, s meglehet, való! Mióta e föld tengelye körül forog s rajta emberek körüljárnak, hány kisérté meg e nehéz feladást! Mint hajó a csalódás habjain lejt el nemünk életén; vannak, kiket a végzet a többiektől elkülönözött, s kik magánosan a partokon állva látják, miként ragadja magával az ellenállhatlan ár társaikat, s felszólitják a haladókat s kérik, hogy szálljanak ingó csónakukról a biztos földre! mit ér? hisz ők nem érzik bárkájok mozdulatát, ők ingatlan alapon képzelik magukat, s elkábult szemeiknek ugy látszik, mintha a partok s ki onnan hozzájuk szólt szaladnának. Sokan voltak,

Digitized by Google

kik a darab igazságot, melynek magukat birtokában gondolák, oda vetették az élet árjai közé, a kincs lesülyedett, — s mint tengeren az egyes kláris-ág fölött fövenysziget támad: ugy az emberi tévedések legnagyobbjai ily kis részlet igazságokon alapulnak, melyeket századok csalódásai takartak el, — s ki az alapot letevé, sirhatna az épületen, mely fölötte készült.

Nehéz dolog embereket észre hozni; de vannak alkalmak, hol őket eszöktől megszabaditani is némi nehézséggel jár.

Vannak az emberi életben pillanatok, hol az, ki munkássága czéljául dús vagyon szerzését, hatalmat vagy személyes kitüntetést tűzött ki, mélyen érzi iparkodásainak haszontalanságát. A széles út, melyen a szerencse külső adományai után fáradva annyian keresik megelégedésöket, talán simább s kényelmesebb lehet, de eljő a pillanat, hol a rajta haladó annyi fáradság után még mindig távol czéljától, s a körülötte tolongó tömeg által minden lépésében akadályozva, midőn szorongatás között s mégis magánosan találja magát, azon szomoru meggyőződésre jut, hogy a megelégedés, melyet keresett, nem erre fekszik. Ki a sokaságtól elválva, magános utakon törekedik fölfelé, nem hogy fönséges állását bámulja a tömeg, de hogy önmagát emeltebbnek érezhesse; nem hogy sokaktól láttassék, de hogy szemeinek tágasabb kilátás nyiljék; nem mert magasságról uralkodni akar, de mert szabadság után vágyódik: az, habár a kevesektől járt ösvényen néha erejét lankadni érzi, soha annyi keserüséggel nem tekinthet multjára, mint ki helyzetét átgondolva, azon meggyőződésre jutott, hogy egész életének irányát elhibázta.

Digitized by Google

Az ok, melynél fogva a legildomosabb emberek is az életben annyi ballépést követnek el, abban fekszik, hogy kevés kivétellel, másokról magunk szerint itélünk, s midőn őket valamire birni akarjuk, csak oly indokokat használunk, melyek magunkra nézve meggyőző erővel birnának.

A boszú kard, markolat nélkül, minél erősebben sujtunk vele, annál nehezebben sebezzük meg önmagunkat.

Képzelt bajokat semmi sem gyógyít meg biztosabban, mintha valóságos bajba esünk. S a sors többnyire gondoskodik ez orvosságról.

Az asszonyi sziv oly különös, a tüskék, melyek közé jutott, erősebben tartják vissza sokszor, mintha a végzet virágok közé fekteté.

Vajjon maga az, hogy a jó annyiszor csalódhatik, a világon a nélkül, hogy szive érzékenységét elvesztené, hogy csalódásait annyi ideig megtarthatja, s mint a bálványzó érzéketlen szobra előtt, úgy az érdemetlen mellett kit szive körülfogott, mind azon magasztos érzeményekkel telhetik el, melyek az embert e föld porán túlemelik, nem teszi-e ép ez boldogságát? Nem ez teszi-e, hogy az élet jó s rosz óráit felszámitva, mindenki meggyőződhetik: miként a mérleg, végre még sem a jók ellen fordul.

Valamely történetphilosophiában olvastam, nem mondhatom hamarjában melyikben, mert volt idő, hol még nem

Digitized by Google

tudva, miként az emberek a történetekben, mint minden tudományban, csak azon igazságokat keresik, melyeknek ép hasznát vehetik, sokat foglalatoskodtam ily. tartalmu munkákkal, — valamelyikben tehát a sok között, mondom, olvasám: hogy a phoeniciaiak csak annak köszönheték az előmenetelt, melyet a hajózási tudományban más népek előtt tettek, mert mindazon anyagoknak bőségében voltak, melyek a hajózásra szükségesek. A ki csak egyszer Garacson volt, ez állitás helytelenségéről meggyőződhetett; soha emberek a plasticai művészetekre kedvezőbb helyet nem választhattak volna; a föld mint a legszebb agyag, az egész utcza olyan, hogy belőle mintázhatál, sőt a hová léptél, lábad legszebb nyomdoka visszamaradt, ugy hogy mihelyt a föld kiszáradt, rézöntéseket tehettél volna utána; valóságos lelke a sárnak, mint mondani szokták, s mégis szobrászt, sőt még egyetlen egy fazekast sem találhattál a faluban. És aztán higyjen az ember a tudósoknak! Egy öreg ismerösöm van, főőrmester volt egykor az insurrectiónál, valahányszor őt Bécs felől kérdi valaki, alázatosan megvallja, hogy ott nem volt; de emlitse csak Párist, Rómát, Lisabont, Konstantinápolyt, s egész órákig fog szólni az egyes utczákról s piaczokról, s a boldog napokról, melyeket ott töltött; úgy látszik, tudósaink néha őt utánozzák; ha a jelen pillanatról, ha az óriási mozgalomról, mely között élünk, szólunk, ők is alázatosan megvallják, hogy nem tudják mit jelent mindaz; de csak menjünk pár századdal vagy ezreddel hátrább, s minden csupa világosság, a legkisebb tettnek legparányibb indoka, az eszmék sorozata, az érzelmek minden következései, előttök semmi rejtve nem maradhat. Ha kérdenéd: mi lehet oka, hogy Pharao hét vastag s ép annyi sovány tehénről álmodott? talán volna tudós, ki értekezésben elmondaná az aegyptusi király vacsoráját, melynek ez álom következése vala.

Digitized by Google

Szegény népek! mig éltek, politicusok próbálják rajtatok theoriáikat, s ha meghaltatok, eljő a történetbuvár, s ismét theoriáira használja nehéz éltetöket. Nincs mit irigyleni sorsotokon!

A regényiróknak egy idő óta szokásaik közé tartozik, bájló szinekkel festeni a vétket. Mint a lovagregény boldog emlékü korában, az irók egészen uj, soha nem létezett középkort alkottak képzetökben, csupa hivség — s hősi erényekből összegyártva, hogy az ember — én magam emlékezem gyermekkoromból ily érzeményekre — szinte vágyódott az ököljog boldog időszakai után, s mintegy megvetéssel fordult el pulya századunktól, hol senki várából az átmenő kereskedőket megrohanni nem szokta, s hol a kinpad s boszorkányok elégetésének megszüntével, minden, mi életünkben még költői volt, elenyészett: ugy most a vétek minden nemeinek nyájasan mosolygó képei készittetnek a jámbor közönség számára, oly szépek, oly csábitók, hogy szinte bámulni lehet, miként nem találkoznak többen, kik e képek utánzását tűzik ki maguknak célul. Költők egyéb művészekként, szivesebben választanak maguknak typusokat, minthogy a természetet örök változékonyságában követnék, s ha egyszer egyike a nagyobbaknak bizonyos uton megindult, a többiek utána rohannak, a nélkül, hogy egyéb jutna eszökbe, mint az, miszerint előhőseiknél ez ösvényen hátrább ne maradjanak. Ez az, mit századunkban a művelt világ majdnem minden irodalmaiban is észrevehetünk. — A középkor nem ismert irgalmat gonosztevői ellen, s mégis mennyi van sokszor a vétkesnek életében, mi, habár emberi igazságunk szerint tettét büntetnünk kell, részvétünket, könyörületünket érdemli! Felvilágosodottabb korunk jól tudja ezt, a vad szenvedélyek, melyek eldődeinket kegyetlenségre ragadták, rég elmultak, s

Digitized by Google

mégis lázas állapotban, rohanva anyagi érdekeinek kielégitése után, korunk részvét nélkül elfordul a szenvedésektől, melyeket socialis viszonyai által előidézett, vagy melyeket legalább, ha ápoló kezeit feléjök terjeszti, enyhíthetne. Nagy irók érezték ezt, s midőn a társaság legundokabb sebeit merész kezekkel föltakarták, midőn emberi természetünk azon nemes részeire emlékeztetének, melyek a gonosztevő kebléből sem veszhetnek ki soha egészen, midőn figyelmessé tettek, hogy azon undoron kivül, melylyel tetteitől elfordulunk, van még valami, mit a bűnös iránt érezhetünk — szánakozás szerencsétlensége fölött: tettök nemes s tiszteletre méltó vala. — A sokaság érzéketlensége elleni visszahatás lelkesité őket műveikhez, s épen ezért sokszor — mi minden visszahatásnak szükséges következése — túlmentek első szándékukon, s csakhogy az undort s gyülölést, melylyel az emberek nem annyira a vétek, mint a vétkes ellen viseltettek, enyhítsék, szeretet vagy bámulat tárgyaivá emelték azokat, kik iránt csak sajnálkozást akarának gerjeszteni. S még egyszer mondom, e tett szép s nemes vala. Van az irónak egy magasabb feladása, minthogy bizonyos mennyiség fehér papirt fekete karczolással töltsön be, s ki ezt érzi, azt egy pár kedvező birálat, vagy azon művészi élvezet, melyet művei alkotásában talál, ki nem elégitheti. A költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva, nem a létező hibák orvoslása, nem az érzelmek nemesitése után fárad. S ki az Istentől nyert tehetségeket, a helyett hogy vele embertársai legszentebb érdekei mellett küzdene, a művészi forma mélyébe elássa, csakhogy valamikép csorbát ne szenvedjen; ki magas helikonokról, félistennek képzelve magát, kora szenvedéseiben csak művészi studiumok tárgyát látja, s mig a föld vérben áll, s az egész emberi nem vajudások között uj életnek indul, virágok s a langy esti szellőről énekel: azt

Digitized by Google

bámulhatjuk hideg magasságában, s irigyelhetjük; tisztelet- s szeretetünket azonban csak az érdemli, kinek Isten szivet adott, hogy embertársai szenvedéseit megérthesse. De ha a költőtől, ki nemes emberi czél után fáradva, hogy erősebben hathasson, azt, mi a művésznek legdrágább, műve szépségét is feláldozá, tiszteletünket meg nem tagadhatjuk, ha bámuljuk az önmegtagadást, melylyel ő, ki keble mélyében gyémántokat találhatott, inkább éles ekével szántotta fel földjét, mert érzé, hogy e munkával ön dicsőségére kevesebbet, de embertársainak hasznára többet tehet, ha az igy támadott művek hibáit az érzelemért, melyből származtak, szivesen megbocsátjuk, s megfeledkezünk gyengeségeiről, mert érezzük, hogy mi ellen a kritikus kifogásokat tehetne, azt az embernek bámulni kell, hogy a könyvben nem szép mű, hanem szép emberi tett fekszik előttünk; mit mondjunk a mázolókról, kik minden magasabb czél s indok nélkül e műveket utánozzák, kik romlott képzetökkel gyönyörködve mindenen, mi szörnyű vagy undok, a ganajat s rothadást, mely között amazok illatos virágot találtak, fölvágják, nem a virágért, hanem mert nekik jól esik az ocsmányságokban körülkapargatni; kik a vétekben nem a nemesebb emberi természet mindig fenmaradó töredékeit, hanem az erényben is mindig csak azon aljas indulatokat keresik, melyek szerintök, minden tetteink egyedüli alapját teszik; kik mint Diogenes lámpájával embert, ugy uj szörnyeteget keresnek képzelmök mélyében, s inkább örülnek, ha feltalálták, mintha embertársainak egy uj vigasztaló gondolatot nyujthatnának Oh ha valaha az oly regényesnek festett zsiványéletet közelebbről látnák, azen éhséget, mocskot s mindennemü nyomort, melyek között e kalandok játszatnak, e hősöknek egész aljasságát, kiknek bátorsága sokszor nem más, mint az akasztófától félelem: a kép más volna, mint melyet adnak!

Digitized by Google

A regény- s történetirónak legszebb kiváltságai közé tartozik, hogy érdektelen korszakokon átlejtve, csak azt, mit legszebbnek vagy nagyszerübbnek tart, veszi föl előadásában; miért nem élnék e kiváltsággal, melyet néha az életben is oly nehezen nélkülözünk? Ha a gazda tavaszkor földjét megmunkálta s elvetette, mi jó volna aludva átlejteni az időszakon, mely e pillanat s az aratás között fekszik; s ha életünk regényét bevégeztük, — mert hisz van regénye minden életnek, s a legszárazabb tanárnak voltak napjai, midőn a kevés nedvesség, mi benne vala, pár köny formájában pergett le arczain, — mi jó volna aludni a rövid ábránd után, mely néha oly unalmas valósághoz vezet! a sors az embertől ez adományt megtagadta, s csak a regény- és történetirónak tartotta fel e kiváltságot személyei számára.

A regény- s történetiró; — a komoly tudományt s derült művészetet miként mertem egymás mellé állítani? — De valóban oly nagy-e a merény? Kik való, vagy legalább azoknak tartott történeteket azért adnak elő, hogy belőlök többnyire hamis erkölcsi tanokat vonjanak ki, magasabban állanak-e azoknál, kik, hogy bizonyos moralis igazságokat jobban elmondhassanak, képzetökben egy történetet alkotnak, mely ép oly valószinü és sokszor ép oly való, mint melyeket történetkönyveinkből tanulunk? Kik a jelen erkölcsök való képét adva, midőn kortársaik jellemét festik, rajta a századokon keresztül viselt lánczok nyomait mutatják, nem intik-e az embereket ugyanarra, mint azok, kik régiségtáraikból a valódi lánczokat mutatják elő, melyeket apáink viseltek? nem intenek-e arra mindketten, hogy őrizkedjünk szolgaságtól? A valónak fölkeresése az, mit a regény- mint történetiró munkássága czéljának kitűz; az előbbi, ha szavai valóságának bebizonyitására az emberi természetre hivatkozhatik, nincs miért pirulnia a tudós előtt, ki minden tényt

Digitized by Google

tiz irott oklevéllel bizonyíta be. — A történetiró nagy jellemek leirásával foglalkozik, — a regényiró néha a mindennapi élet szerényebb köréből választja személyeit; de csakugyan oly nagy-e e különbség? Azon jellemek, melyeket nagyoknak nevezünk, nem koruk s körülményeik által váltak-e azokká? A történészet egy nagyszerü microscop, hová fordítod, óriásokat látsz, de azért az általad bámult egyén nem válik nagyobbá, s a dicső jellem néha tökéletes képmása annak, mely évekig észrevétlenül melletted állt. Nem tetteinek szinhelye, nem a lárma, melylyel föllép, nem a czím, melylyel hivatik, teszi valóban érdekessé az embert; az egyetlen jel, min valóban nagy sziveket a gyáva csoport között, mely nagyságot utánoz, kiismerhetsz, a nagy szerelem, melylyel valamely nemes tárgy iránt eltelt, s a történet marionetjeit, melyekkel az egyes korok eszméit eljátszatja, nem mindig ezekből választja.

Digitized by Google

ÉLET.

Nem ismerek szomorúbban ostobábbat, mint századunk társasági örömeit. Ha a hajdani görög hazájának derült ege alatt az olympi játékoknál, midőn a babérért küzködő ifjakat nézé, kiket játékhősöknek készite, midőn hallá költőinek halhatatlan dalait, s körültekintve látá nemzetét, mely e helyen összegyülekezett, — s magát akkor megelégedve érezé: nincs mit csodálnunk; — ha az otthonos hollandi, kis termében kevés barátjait összegyüjtve, dohányfellegek közt meleg tűzhelyének, s a kevés, de hív barátoknak, kikkel multjáról szólhat, örül: az is természetes; — de vajjon ha szűk termeinket látod s bennök az izzadó csoportot, a komoly képeket, melyekkel a tánczolók bizonyos lépésekben fel s alá tipiskélnek, a szüntelen hajlongást s kényszerített nyájasságot, az ízetlen beszélgetéseket semmi fölött, csak hogy épen el ne aludjunk; egy szóval az egész rendbeszedett bohóczságot, e systematisált unalmat, melyből társas vigalmaink állanak; vajjon ha senki nem mondaná, eszedbe jutna-e, hogy kiket látsz, mulatnak? Oh azon társaságnak elvénültnek, érzéketlennek kell lenni, mely ily örömökkel megelégszik.

Digitized by Google

Ki inséget nem tapasztalt, az nem ismeri az embert egész fenségében; mindazon nagy nevek, melyek történetkönyveinkben állnak, óriási hiuságszülte nagy tetteikkel: mindazon szép szavak, melyeket fensőbb köreinkben annyiszor hallunk, nem ébreszthetik ez eszmét lelkeinkben. Minden, mit a sokaság bámul, a század magasztal, a jövő Istenségként imád; nyugodtan tekintve, mihelyt a nimbust elvevők, melylyel idegen képzelet körülkeríté, csekély- s törpévé válik; csak egy van, mi az embert valóban nagygyá teheti: jósága, s csak szenvedéseink között ismerkedünk meg e tulajdonával. Ha elhagyatva állottunk, remény nélkül, kitaszítva egy idegen világba, nem ismerve senkit, kinek nyomorúságunkat panaszolhatnók, kinek ápoló gondviselésére számolhatnánk, s ha egyszerre az idegen csoport közül egy ismeretlen emberarcz lépe elénkbe, nyájasan, mint Isten angyala, tudakolva bajunkat, biztatva vigasztaló szavakkal, kenyerét osztva ha éhezénk, bánatunkat, ha részvét kell, velünk érezve, velünk öntve könyeket: oh akkor, csak akkor sejditjük emberi hivatásunkat egész szépségében, s a legnagyobb keserv, melynek vigasztalást már nem is kerestünk, enyhűl a gondolatnál, hogy valaki van, ki szivesen könnyítene terhünkön.

Oh a gazdag nem gyanítja az óriási szerencsétlenséget, mely évenkint egyszer a szegénynek életét veszélybe hozza. Megőrizve az idő kegyetlen érintéseitől, örvendve pattogó kandallójának s otthonossága kényelmeinek, melyeket soha inkább nem éldel, mint e fergetegek napjaiban, mi a tél neki? Oh de a szegény hová forduljon, ha maga az ég elvonta kegyelmét s hidegen boltozik fölötte? mit tegyen e véghetlen éjszakák alatt: hol meredt tagjait tűz nem melegíti, s álmat-

Digitized by Google

lan szemei előtt csak a szörnyű holnap áll, melynek insége alatt talán egy kedves sziv megszakadand!

Az Isten társaságra teremté az embert; nincs szív, mely e földön nem találná rokonát, melyet egy titkos, le nem irható érzet nem vezete néha embertársához, s kiknek szívei összehangzanak, kiknek gondolatai egy irányt követnek, találkozva boldogabbnak érzik magukat. Vannak pillanatok, melyekben a szivnek közlés szükséges; van a bánat s gyönyörnek egy fokozata, melyben szólnunk kell, s nem tagadhatja senki, hogy a társasági örömök természetünkből folynak. De lehet-e társaságnak nevezned azt, mit fensőbb köreinkben látsz? e könnyü csapatot, mely esténkint, mint molyok a gyertyavilág körül, összesereglik, egy óráig dong s ismét eloszlik; e sokaságot, hol kettő nem ismeri egymást, hol egy szív nem szólal föl annyi között, hol ha holnap mind sirjaikba szállnának, az egy, ki hátra maradt, hihetőkép nem fogja mondhatni, hogy barátot vesztett; lehet-e társaságnak nevezni e kört, melynek több száz személyeit nem benső szükség, vagy szíveik vonzalma, hanem születésök, birtok vagy épen azon szemtelenség vezeté egymáshoz, melylyel némelyek e körökbe tolakodnak, s végre ott maradnak, inkább mert nem lehete tőlök szabadulni, mint mert odavalók; e kört, mely kivülről tekintve egy nagy egésznek látszik, s mégis száz különszakadott, a születés és birtok külön fokozatai szerint egymás fölött emelkedő darabokra oszlik; lehet-e társaságnak nevezni végre azt, minek fő-alapja elkülönözés, s gyönyöre nem annyira, hogy valakihez közeledénk, mint inkább, hogy másokat ki lehet zárnunk. S ha a polgári körben a társalkodás egy része létednek, s ismerőseid körében, hová magaddal hozhatod hibáidat s erényeidet, magad-

Digitized by Google

dal a gyönyört s bánatot, melyet épen kebledben hordasz, szívednek jól esik a közlekedés: vajjon termeinkben, hol ezt tenned nem szabad, hol erények helyett szokásokat, ész helyett csak elmésséget találsz, hol bánatod s örömöd nem érdekel senkit, feltalálhatod-e ezen örömöket?

Nem a szerint mennyit érsz, de mennyinek tudsz látszani — szabatik érdemed; nem az, hogy valamit tevél, de hogy mindent kikerültél, mi az illedelmet s fölvett szokásokat sértené, teszi, hogy e társaságba fölvétessél; s természetes-e, hogy ily körbe kivánkozol; sőt áldozatokat teszesz, csakhogy benn maradhass! Áldozatokat! Oh s mennyi nem kivántatik tőled? A szerzetes nem ragaszkodik oly szigorún kolostori rendszabályaihoz, mint te azokhoz, melyeket előitéletek elődbe szabának. Vak engedelmességgel teljesíted a legnevetségesebb szokást, a legbalgatagabb divatot. Hallgatva eltűröd azon lelki szegénységet, mely kötelességedül tétetik, s melyért minden magasabb eszmét, mely a szűk terem körében meg nem fér, vétekként rejtegetsz, csakhogy ne gyanítsa senki, miként a köznyomoruságban nem osztozál; és szűzesség esküjével lekötve a szerzetes, nem őrzi szívét úgy, mint te minden melegebb érzeménytől. S mennyi önmegtagadás naponként! mennyi alkalmatlanság s gáncs élted minden órájában! Ha kedvesed, ki néked éltét szentelé, ennyit kivánna, elhagyod; s im mindezt nyugodtan, örömmel viseled.

S miért? — hogy herczeg A** tánczvigalomra hivjon, hol belépted első pillanatától másnak nem örülsz, mint azon pillanatnak, melyben e tolongásból szabadulnod lehet; hogy gróf B** kinél unalmasabb ember nincs, veled kocsizzék, s nálad hagyja kártyáját; ezek jogaid. Ha szinházba mégy,

Digitized by Google

néha egy vagy más divatos asszony páholyába ülhetsz, s hajgöndörítőd a karzaton meglátva, talán irigyli sorsodat; a naplopók, kik a hol csak vigalom adatik megjelenve, a kapu alatt nézik a felmenőket, ismernek, s a mennyi bérruhás van, leveszi kalapját ha jösz; — ez dicsőséged! Ki hinné, hogy józan ember találkozik, ki ezért csak a legkisebb alkalmatlanságot el akarná tűrni, hogy valami oly csekély lehetne, mit ily nyereségért tenni nem vonakodnánk. S mégis talán semmi e világon nem kerestetik állhatatosabb törekvéssel, mint épen e haszontalanságok. Vannak, kik éltök czéljául nem tűztek ki mást, mint hogy e társaságba felvétessenek; kik évekig gondolkoztak, esdekeltek, csakhogy egy terem ajtai megnyiljanak előttök; kik nem sokallottak semmi fáradságot, csakhogy mint egy fényes körnek utolsói, végre lenézettessenek, minden megalázást nyugodtan elviselve, csakhogy másnap elmondhassák: én is ott valék. A testvér el fogja tagadni testvérét, a barát elhagyni barátját, a fiú szégyenleni atyját, hogy e czélhoz érjen. Nincs meggyőződés oly szent, mely ennek föl nem áldoztatnék, nincs érzemény oly nagy, mely ez előtt el nem vesztené hatalmát. S hát van-e valami nagyszerübben nevetséges, mint ez? — s ha korunknak nagy satiricusa volna, nem lehetne-e joggal elmondania a rómaival: nehéz, satirát nem irni; nehéz, s nehéz volna nem nevetni, ha nem jutna eszünkbe, hogy e bohóczságok alatt egy nagy erkölcsi romladás rejtezik.

Arra intjük közönségesen fiatal embereinket, hogy rosz társaságtól óvakodjanak; jobb volna, ha arra intenők, hogy az úgynevezett jótól maradjanak távol. Sima, jó modorú romlottsága a szívnek veszedelmesebb, mint az indulat vadabb, de nagyszerűbb kicsapongásai, melyek között az ember talán néha mélyebbre sülyed, de érezve sülyedését, emelkedésre intetik: míg a nagy világ embere, ki lassan,

Digitized by Google

észrevétlenül aljasodott, nyomorultsága végfokára érve, minden nemesebb vágyat is elveszte. A szenvedély lángjaiban sok részünk salakká égettetik, de az ércz végre mindig kiválik, s csak annyival tisztábbá lesz, mennyivel tovább égett; a nagy világ csillogva s hidegen fogja körül lelkeinket, de mint kéneső az aranyat, felszivja lelkeink nemesebb részeit, a nélkül hogy maga szebbé válnék. A korhely, ha végre mindent éldelt, szivét üresnek, magát haszontalannak érzi a világon, s ha jobbra született, visszatér, mert czél nélkül élni kín; a dandynak vannak céljai; meghivatni gróf X** vagy Y**-hoz, nyerni egy pár fogadást, magáról beszéltetni, szóval: mig egy soiréje marad, melyre meghivatott, vagy egy látogatása, melyet még tennie kellene, nem hiszi magát haszontalannak a világon, s azért az fog maradni mindig.

Látni a czélt maga előtt, látni a zöld ligetet, mely felé zarándokoltunk, hallani távolról a csermely mormogását, érezni a hűs szellőt s az illatot, melyet a virágzó ágak ingadozva elöntenek, ott feküdni az égő homok között, erőtlenül, csak lépésekre a czéltól, s mégis örökre távol, mert lábaink nem birnak többé, — oh ki ezt nem ismeri, ne panaszkodjék sorsa ellen!

Ha eszünkbe jutna, mik valának legnagyobb következésü tetteinknek inditó okai; mi gyenge szellő kelle utunk megváltoztatására, mi kis szikla, hogy szerencsehajónk elmerüljön; ha magunknak megvallanók, mennyiszer mentünk tovább oly utakon, melyeket elejétől fogva roszaknak tartánk, csak mert álszemérem nem engede mást választanunk; mert inkább gyengék s alávalók valánk, minthogy magunk-

Digitized by Google

tól is megvetett társaságunk által azoknak tartassunk: — nem lennénk oly büszkék.

Hegyhez hasonló az emberi nem. Egy nagy tömeg, mely felszínben különböző, de nem anyagában. Ne kivánkozz fel virágzó aljadból a csillogó csúcsra, hol örök tél uralkodik, s minden fény, mely körülötted ragyog, csak arra int, mi terméketlen téren állsz.

Szép szokás az az emberek között, hogy néha az éven át, legalább szóval szerencsét kivánnak egymásnak. Mint középkorban az egyház bizonyos napokat rendelt, hol Istenbéke uralkodjék a földön: úgy rendeltek apáink bizonyos napokat a szívnek is, hol hosszú gyűlölésben fáradva, legalább nyájas baráti beszédeken örülhessen, s ha már szeretetet találnia nem lehete, legalább bájló csalódását lássa maga körül. Balgatagságnak nevezik sokan e szokást; de ha két bányász találkozik, nem kiván-e szerencsét egymásnak, s nem kiáltnak-e egy köszöntést egymásnak a hajók, ha messze tengeren összejőnek: s mért nem tennénk így mi is? Nem vagyunk-e bányászok mi is, kik ez élet sötét aknáiban aranyat keresve, barna kőben dolgozunk; nem vagyunk-e hajósok, kik körülhányatva az élet habjain, száz veszély között végre csak egy szerencsét találhatunk — nyugalmat a nagy kikötőben? Legyen áldva, ki e szokást behozá az emberek között.

Álmak kora az ifju kor, s bármi practicus, bármi száraz legyen a tárgy, melyhez fordul: ő költő marad a mindennapi élet iparkodásai között is. Miként tárgy oly csekély nincs,

Digitized by Google

mely felkelő napjának sugáriban nem vetne nagy árnyékot, s érdek nincs oly csekély, mely nem nyomna nehezen élete mérlegében, miután szivét tevé rá: úgy nincs semmi oly nehéz, mit karjaival megragadni, semmi oly fönséges, mihez fölemelkedni nem merne; — legyen asszony, vagy hazája, miért szive feldobog; halhatatlanság vagy egy nyájas tekintet, miután vágyódik: ő hasonló lelkesedéssel fog fölhevülni mindkettőért, mint kinek repkényként sziklát vagy tölgyet adhat helyzete, de soha nem oly tárgyat, melyet keblének egész erejével nem fogna körül.

Emberek a nagy világban órákhoz hasonlók, melyeknek mindegyike előbb vagy később jár, s csak az, ki a pillanat napjához tudá irányozni magát, jól. Jaj annak, ki a közönséges órához szabva tetteit, az első lép be valamely terembe; a jól nevelt ember tudja, hogy azon társaságban, hol senki nem dolgozik, mindenkinek kötelessége legalább úgy tettetni magát, mintha nem volna ideje; tudja, hogy azon körben, mely a századról megfelejtkezett, el kell feledni az órát is. Kétszer jaj annak, ki, ha nem a kiválasztottak egyike, a nemes társaságot váratta: tudnia kellene, hogy az úgynevezett nagyvilág, mint e közönséges Isten alkotta világunk, csak kevesek örömére teremtetett, s hogy neki, a közembernek, kitünni nem szabad; eléggé boldog, ha csak tűretik, s tovább szabad tengődnie. Nevetségessé tette magát s elitéltetett. Csodálkozol! te nem éltél e körökben, s nem tudod, mi könnyű bennök nevetségessé válnod; egy szép tett, melyet elkövetve, megbotlottál; egy szó, nemes felgerjedésben kimondva, de hibásan; maga szerény hallgatásod, örökre tréfa tárgyává tehetnek. Körülötted száz ember forog, kinek más tulajdona nincs, mint hibáid, s ki önösségből keresi gyengesé-

Digitized by Google

geidet. A társaság egy nagy vígjáték, a színészek külön életet élnek, s színpadukon gúnyolják s nevetik azt, ki talán közülök a legjobbik szerepet játsza; ti a karzaton ültök s az egészen mosolyogtok.

Társaságokban esze csak annak van, ki nem gondolkozik, s beszél, mielőtt tudná mit.

Kinos lehet csalódni az emberekben, s miután évekig reménylettünk volna, végre lemondani arról, mit szükségesnek gondoltunk, s azért biztosnak tartunk; de e seb is meggyógyult végre, s csak azon forradásoknak egyikét hagyja, melyeket minden, ki emberismerethez jutott, a szivén hord; csak ha kedveseinkben csalódtunk, akkor kesereghetünk méltán; csak ők találnak mindig mérges nyilakkal.

Nem az élet nagy bajai, nem azon tőrszúrások, melyekre a szív egy órában elvérezett, nyomják le legmélyebbre lelkünket; nem az fáj leginkább, ha földi utunk végre annyi sírokon vezet át, hogy alig haladhatunk. Nagy fájdalmaknak könyeket adott a végzet, s erőt ellentállásra, vagy gyengeséget, hogy mikor kínunk nagyobbra nőtt mint tűrhetnők, megszakadjon a szív. Oh de azon kis bajoknak, azon számtalan tűszúrásoknak, melyekkel a társaság lelkünket bántja, azon kis veszteségeknek, melyekből még emlékünk sem marad, s melyekből éltünk örömeit garasonként vesztjük el, a nélkül, hogy csak valaki által szánatnánk, ezeknek nincs a ki ellentállna, s bármi szilárd lelket ada az ég, bármi keménynek aczélozá a sors sziveinket, e szakadatlanúl hulló vízcseppek, a követ, melyről a golyó visszapattanna, kivájják elvégre.

Digitized by Google

Oh ki asszonyt háza belsejében nem látott: nem tudja, mi bájlók lehetnek ők. Ez azon kör, melyet az asszony önmagának teremt, melyet ő maga éleszt gyöngéd érintésével, s melyben mindig nemesül. Bármi mélyen sülyedett az asszony, adj házikört neki, s csodálkozni fogsz, mivé lett; a féreg, mely elébb földön csúszva az átmenő lábaitól tapodtaték, befonta magát érzeményinek száz fonalaiba, s most ha látod, egy szines lepke szállong előtted. Szép szándékok s önségsugallta tettek közt foly a férfi élete, míg a szerényebb asszony háztüzét oltárrá változtatja, melyet naponként fölszentel önáldozatával. Ki önmegtagadást keres: tekintsen egy asszonyszívbe, s többet fog találni, mint Roma s Hellas herosi közt.

Oh én nem ismerek semmit annyira szánakozásra méltót, mint fiatal embert a nagy világban. Ha nevelésén — vagy inkább azon szobadressourán, melyet úgy neveznek — átment s szabadon bocsáttaték: mit lát? Előtte nyitva áll világa: de nem ama nagy világ, melyet Isten teremte milliónyi virág s csillagaival, hol a nyári égen menydörgés, az ágak között csalogányok szólnak; e szép, bájló világ mind azon szeretettel, melyet örömremegve sejdített, azon barátsággal, melyről ifju korában ábrándozott; e világ, melyben pontként eltünik, s melyben fáradnia kell, hogy valamivé legyen; oh nem! — előtte a terem áll chinai tapétjeivel, száz viaszgyertyájával, tüköreivel, zenészeivel; előtte áll ez érzéketlen sokaság, barátság s szeretet nélkül, — s itt fejlődjék a szív?

Még ha hitet hozna magával! — akkor bíznék az asszony nyájas tekintetében, s örülne a gondolatnak, hogy sze-

Digitized by Google

rettetik; akkor örülne úgynevezett barátjai meleg kézszorításának, s az ajánlkozó szivességnek, melylyel mindenki elébe lép; de ez nem úgy van: ő emberismeretét magával hozza a világba. Nevelői, kik meg nem gondolák, mi rosz szolgálatot tesznek a gyermeknek, kinek ifjú életét azon szomorú tapasztalásokkal keserítik, melyeket nekik is jobb volna felejthetni, jókor emberismeretre taníták őt; ő tudja gyermekségétől fogva mi semmire valók az emberek, s hogy bennök bízni nem lehet; tudja, hogy az asszony csalfa, s hogy, ha csalódni nem akar, legfölebb éldeletet kereshet karjai között, — hová forduljon ez ifju érzelemvágyódó kebellel?

Kiket lát, kik korához legközelébb állnak, kiket köre leginkább magasztal, szivének ismeretlen nyelven szólnak. Bármi rosz volt is nevelése, iskolakönyveiben legalább megvolt az erény tisztelete még, hazájárul tanult, s hogy érte meghalni szép; tanult vallásról s emberszeretetről, s hogy dolgoznunk kell, s áldoznunk embertársainkért; most más erényekről hall. Itt csak a csábító bámultatik, csak a játéknak s feslettségnek van költői oldala; itt minden szabad, mi divatszerű, s minden az, mi a közönség körén, bár roszban is, túlmegy; mit árt, ha más szenvede általad, csak te ne únd el magadat; Istennek fognak tartani, ha látják, mennyi áldoztatott örömödnek. — S vajjon az ifju sokáig fog-e ellentállni ez oktatásoknak, nem fogja-e titkolni előbb magasabb érzeményeit, később követni az ösvényt, melyen kivül — mi az ifju kebelnek legszükségesb, — körének tiszteletét el nem nyerheti? S bámulhatjuk-e, ha, mint társai, ő is előbbutóbb a zoologiára veti magát, s lovakat vesz s kutyákat, s ezeknek adja egész szeretetét, egész barátságát; ha büszkesége az, hogy lovai jobban futnak, vizslái feszesebben állnak; ha nem is vágyódik más kör után, mint melyet istállóiban talál, hol barmai között legalább magasabb lénynek érezheti magát.

Digitized by Google

Lehet-e rosz néven vennünk, hogy oly szorgosan göndöríti haját keskeny homloka körül, hogy mellényében bízik, csodálatosan fényesített csizmái ragyogásának örvend, s felczifrázva, hogy a világ első szabója nem képzelhetne szebb ideált magának, megelégedett mosolygással tekint körül, mintha gondolná: a belvederi Apollóˊ, kinek Chevreuille vagy Blein nem szabta ruháit, oly szép, mint ő, nem lehet! — Vagy, ha végre ő is egyike akar lenni azon hatalmasoknak, kik minden szépet s nagyot merész ajkakkal porba húznak, sima gyermeki arczczal minden erényt tagadni kezd; ha magát nagynak véli, midőn a legaljasabb érzelmeket affectálja, s félig Istennek, ha megtudta mutatni, hogy az emberi élet, mint az állaté, e föld körén túl nem halad: vajjon őt lehet-e okozni? — Büntetlenül nem lehetünk jobbak, s nem roszabbak mint a kör, melyben élünk; s ha maga a férfi nehezen áll ellent a közvéleménynek, s ha Spárta ifjai lopni tanultak, mert a törvény engedé: miként lehetne várnunk, hogy ő, ki mindenre inkább vala nevelve, mint lelki szilárdságra, ellent tudna állni?

Ő eléggé büntettetett. — Nincs emberi szív oly nyomorult, melyet mindez sokáig kielégíthetne, s ha egy pár rövid évig örömének mámorában minden magasabb vágy elnémult is, mit tegyen, ha végre e részegség eltünt? — Oh, s mind azon végetlen örömet, melyet Isten ifju korunknak teremtett, mintha azt akarta volna, hogy a nehéz földi útnak legalább küszöbe szép legyen, hogy legalább egy nyájas emléket vigyünk magunkkal nehéz bajaink közé, — ő nem ismeri! Őt a természet el nem ragadta nyájas csudáival, szemei nem követték soha a leáldozó napot, nem függtek a tiszta égen egyes csillagait várva; neki nem zengtek csalogányok; — ő nem könyezett soha a haza szent nevénél; feldobogó szive nem inté őt soha, hogy keblében is van valami, mi nagy tet-

Digitized by Google

tekre készül! — S tudja-e ő, mi az, egy asszonyt szeretni? szeretni ifju lelkének egész erejével, keblében hordani képét, s nem merni nevét kimondani, remegni, ha jő, megfeledkezni magunkról, ha vele szólunk, éltünket adni egy tekintetért, s mindazon kínzó örömöket, azon keserveket, melyeket a világ kincseért föl nem cserélnénk, a boldogságot, mely szemeinket könyekkel tölti, ismeri-e ő? oh nem — ő mulatott! S nem kell-e hát szánnunk őt? A merészség, melylyel egy steaplechase-en lovagolt, elég vala őt dicsővé tenni; az idő, melyet öltözködésre szánt, elég egy szebb kitüntetést szerezni magának; az ész, melylyel mások balgaságait utánzá, elég, való tudományok mivelésére; s mégis, — lám, ifjuságában nem vala egy nagy gondolat, melyre visszatekintve, lelke emelkednék!

A magyar nemesség azon része, mely fájdalom! napjainkban mindinkább kihal, s minden hibái s gyöngeségei mellett legalább az által érdemli meg tiszteletünket, hogy eldődeink szokásait s nemzetiségét tisztán föltartá korunknak, az ősök miveletlenségét, de egyszersmind a hajdankor jószivű egyszerüségét, sok, napjainkban szinte nevetségesnek látszó előitéletét, de velök azon hitet, mely nélkül nemzetiségünk nehéz harczai között, soha föl nem tarthatta volna magát: hogy a magyar soha eltűnni nem fog e világról. Hogy ezen néposztály érdemei, nemzetiségünk föltartására nézve fölszámíthatlanok, s hogy a jövő gyalázatos hálátlanságot követne el, ha valaha elfelejtené: miként azon nemesebb művelődés ágai, melyeknek gyümölcseit élvezi, csak ez erős tő nedvéből vonták termékenységöket, melybe oltattak, minden kétségen kívül fekszik; de ép oly bizonyos az is, hogy mint az emberi nem történeteiben minden, úgy a magyar ne-

Digitized by Google

mesi házak, öszves érdemeik mellett, a história távolában sokkal nagyszerűebbek- s szebbeknek látszandanak, mintha az egészt közelről tekintjük.

A fertálymágnás Magyarországban egy egészen kivételi, hogy úgy mondjam amphibiális lény, helyzete által a nemesi, vágyai s hajlandósága által a mágnási renddel összekötve, hely nincs, melyet elemének nem tartana, s ismét nincs hely, melyben magát otthonosnak érzené.

Nyugtalanság nincs, mely őszkor, magyar utaknak, főkép melyek falukon vezetnek át, ellentállhatna.

Ne itéljünk senki fölött, kit meg nem hallgatánk.

Uri házak gyermekei s cselédei között mindig barátságos viszonyt találunk. Nem is lehet máskép. Emberi gyöngeségeink közé tartozik: szivesen társalkodni olyanokkal, kiket magunk felsőbbeknek tartunk, s kik velünk mégis mint hasonlókkal, vagy ép úgy bánnak, mintha alattvalóink volnának. Ezen vágy sehol nem találja annyira kielégítését, mint gyermekek s cselédek között. A szolgának jól esik, hogy valakivel, kit nagyságos úrfinak nevez, kinek csizmáit tisztítja, sőt kinek egykor talán bérében álland, tökéletes egyenlőség lábán társalkodhatik, habár az úrfi csak három lábnyi magas volna is; a gyermek örül, hogy végre egy felnőtt, nagybajuszú embert talált, ki vele barátságosan beszélget, miután

Digitized by Google

apja, anyja s a többiek mind, kiket az úrfi szobákban talál, őt föl sem vevék, vagy legalább mindenesetre csak gyermeknek tartják. Az úrfi s inas tehát szoros barátságba lépnek egymással, melyet számtalan kis titok, melylyel szülék s uraság megcsalatnak, mindinkább nevel, s mely ha néha a szolga elküldetésével végződik, s azon szomorú tapasztalások elsőjét képezi, melyet egyenlőség utáni vágyunkkal a világon teszünk, azért nem édességnélküli.

Száz eset van a világon, hol az, ki valamely gonosztettet követett, maga mint tanu áll elő más ellen.

Oh, miért vannak törvények, melyeknek szükségéről az ész meg nem győződhetik, s melyeknek teljesítésénél a jobb ember szivét borzadás tölti el!

Minden fájdalom, s főkép azon rosz kedv, mely hozzá oly hasonló, hogy nem ritkán annak tartatik, ha külső okoktól táplálékot nem nyer, enyhülni szokott; s mindenki önészével legjobban föl tudja találni vigasztalását. Barátaink, kik inkább bármi mást tűrnek, minthogy jelenlétökben kissé hosszabb képekkel lássanak, s magokat velünk elunják, nem engednek erre időt, s midőn, vagy azon, hogy vigasztaljanak, vagy hogy elszórakozzunk fáradnak, nemcsak disharmoniába jőnek érzelmeinkkel, hanem bánatunk ellen küzdve, eszünket annak védelmére bírják, s a vigasztalásnak egész sükere közönségesen azon meggyőződés: hogy fájdalmunk sokkal nagyobb, mint talán magunk előbb gondoltuk. Ha olvasóim

Digitized by Google

azon emberekre visszaemlékeznek, kiket egykor barátaiknak neveztek, mig azon nagy reménybankrotnál, melyet mindenikünk tesz, ismerősökké devalváltattak, nem emlékeznek-e sok keserű órára, mely ép ezeknek túlbuzgósága által hosszabbíttatott meg? Ha szomorú vagy, s magad sem tudod miért, hű pajtásod addig fog kérdeni, addig vigasztalni, míg végre eszedbe jut; ha valamely kis kellemetlenség ér, olyan, melly inkább boszantó mint fájdalmas, s melyet a jövő órában elfelednél, Piladesed annyira fárad még másnap is, hogy felejtsd, annyira dolgozik bajod enyhitésén, mely magától sokkal könnyebben gyógyulna meg, hogy háladatlanság nélkül sem páratlan szeretetét, sem a kellemetlenséget, mely arra okot adott, nem felejtheted. Igaz, ha nagy bajba esel s valósággal segélyre szorúlsz, barátaid e kellemetlen hibát egyszerre le szokták tenni, s ép oly kevéssé alkalmatlankodnak szolgálatukkal, mint előbb tűrhetlenek voltak: de nem jut-e eszedbe ilyenkor: mennyivel jobb lett volna, ha e non-interventio elvét előbb kezdik alkalmazni, vagy mindazon jóakaratot, azon számtalan parányi áldozatokat, melyekkel terhedre voltak, ez alkalomra teszik el, s mit szeretetök neked szánt, inkább egyszerre, mint így fillérezve nyújtják, hol a legkisebb összeget nehezebben viselheted el, mint a legnagyobbat, mely egyszerre, egy darabban adatik kezedbe. De ki tehet róla! kereskedő században élünk, s nincs mit bámulni, ha azok is, kik látszólag önzés nélkül ragaszkodnak hozzánk, legalább az által nyerészkednek rajtunk: hogy a lehető legolcsóbb áron legtöbb köszönetet aratnak, hogy minél kisebb szolgálatokért a lehetőségig sok háladatosságot cserélnek be. Kinek az ég barátot adott, kire ez észrevételek nem alkalmazhatók, ki mellé nőt vagy testvért állíta végzete, kinél e gondolatok nem jutnak eszébe, az áldja sorsát, mert bizony a kivételek közé tartozik.

Digitized by Google

Magyar háziasszony, ki vendéget vár, nem maradhat nyugodtan soha; mint a várparancsnok ön létét a reá bizott erősség feltartásával ugyanazonosítja: ugy a ház s asszony becsülete válhatlan kapcsolatban állnak; s ha az idegen, kit asztalánál fogad, a legkellemetlenebb teremtés volna, ő fáradni s izzadni fog, hogy legalább a malaczpecsenye, melylyel ez tudtára adatik, szép pirosan s izletesen legyen kisülve. Mennyi gond nem fekszik hát vállain, ha az, kit vár, ép azon fiatal ember, kit leányának szánt. Csak falusi olvasónőim képzelhetik a háziasszony nehéz gondjait, csak ők tudják a legrendezettebb házban is mennyi van, mit alkalomnál helyére állítani, tisztogatni, rendezni kell, a mandolatortának készítése mennyi bajjal jár, mennyi vigyázat szükséges, hogy a pulykapecsenye, e hazai ámorposta, el ne barnuljon, a leves, mely a szakácsné legrejtettebb érzelmeit elárulja, ne sózassék el; egy szóval, minden ugy legyen, mint azt a háziasszony kivánhatja, hogy ha majdan az ebéd vagy vacsora asztalra kerül, s szokás szerint ételt ócsárolni, minden tálnál engedelmet kérni fog, legalább öntudatában mosolygó arczokkal tehesse azt.

Kinek az élet száz örömmel, száz élvezettel kinálkozik, ki a merre néz, valamit talál, miben reményleni, valamit, miután vágyódni lehet, kit nagyravágyása sok lehető czélok kivivására int, kit dicséret, fény, népszerüség környékez, bir-e az elég erővel, hogy szivét el ne oszsza ennyi tárgy között?

A felsőbb osztályok, midőn az alsóbbak legaljasabb hibáit magukévá teszik, eléggé leereszkednek; ki vehetné nekik rosz néven, hogy legalább tulajdon hibáikat, minő a büszkeség, másokban tűrni nem akarják.

Digitized by Google

Láttál-e valaha házi boldogságot olvasóm? Ha láttál, vagy azon szerencsések közé tartozol, kik azt élvezik, ha ismered az áldást, melyet kölcsönös szeretet egy család fölött elárasztható, ha tudod mikép Isten e legfőbb adománya csak tiszta kebelnek juthat e világon, ha meggyőződél, hogy minden hír s dicsőség melyért fáradunk, mind azon vagyon, melyet oly forrón óhajtunk, nem ér föl örömökkel, melyeket kedveseid körében találhatsz; lépj tisztelettel a szeretet legszerényebb lakába is, s kérd Istenedet: hogy vészeit magas tornyok s paloták fölé küldje, de a csöndes lakot, hol a család önalkotott boldogsága között áldja teremtőjét, kimélje meg csapásaitól.

Minden körnek megvan nagy embere, mint mai időben civilisált népeknél a kávé, ugy legalább egy nagy férfiú minden társaságnak első szükségeihez tartozik; s valamint e szellemi ital hiányában, ugy, hol valóban kitünő egyediség hiányzik, surrogatumokhoz nyúlunk, mi, ha hozzá szoktunk, ép annyi élvezetet nyújt, és nem oly méreg drága, mi mind a valóságos kávé, mind a nagy emberek főhibája. Valamint azon hadsereg, hol csak egy vezér és csupa közlegények volnának, hivatásának roszul felelne meg, ugy az életben azon ritka legmagasabb helyzeteken kivül, melyeknek elérését kevesen remélhetjük, szükség, hogy számos fokozatok létezzenek, melyekre emelkedni valószinűbb legyen; csak igy remélhetjük, hogy azon egyedek is, kiket a sors kisebb szinhelyekre állított, nagyravágyásuknak tárgyat lelve, lelkesedéssel teljesítendik kötelességeiket. Ha csak örök hír reménye buzdítaná a katonát bátorságra, az első lövésnél nem sok maradna a harczmezőn; arra, hogy a nagy vezér csatáját megnyerje, szükség, hogy alatta sokan káplár- vagy őrmesterséget reményljenek. S igy van az egész világon, hol, bár-

Digitized by Google

mit beszéljenek is egyes, büszkeségtől elragadt irók, a legnagyobb tények nem egyes nagy, hanem számtalan középszerű egyediségek által vitettek véghez, s hol minden romlásnak indulna, ha nem lennének sokan kik Caesarként, inkább elsők szülővárosikban, mint Rómában a másodikak.

A gazdának sorsa Isten kezében van, ha ez vetéseire áldást küld, ő nehéz kalászain végig tekintve, boldognak érezheti magát, hat napi izzadságának a hetedik nap meghozza jutalmát — a pihenést; élte szűk körökben mozog s épen azért nem fárasztó.

A szives gazdák nemes faja, hála az égnek! nem fogyott ki még e hazában, bármennyi vendég járta s járja is be ez országot, ki a szivességért gúnynyal s ócsárlással fizet.

Az egyesnek szerencséje nem függ mindig a közállományétól. Valamint a fecske sokszor romok között rakja fészkét, s a minden perczben leomlással fenyegető fal mellett nyugodtan fölneveli kisdedeit; valamint a Vezuv alján rózsák virulnak s szőlők érnek, mig a hegy csucsa olvadott érczet s köveket hány: ugy az egyes nyugodt, megelégedett, sőt boldog lehet a közállomány legnagyobb szenvedései között. A fal ledőlhet s a fészket szétzúzhatja, — a láva arra veszi talán folyását, hol a rózsa és venyige áll, s akkor virág és gyümölcs hamuvá ég; de mig ez nem történt: addig madár, rózsa s venyige, nem sejtve a veszélyt, nyugodtan fejlődnek saját módjuk szerint; — s igy az egyes ember békében élvezheti kis szerencséjét, bármi vészek környezik a hazát, melyben él.

Digitized by Google

Ha van boldogság a világon, ezt a középosztályok körében kereshetjük. Itt a társadalmi élet folyamának közepette vannak egyes habok, melyek a nélkül, hogy csak egyszer is a part szikláihoz ütődnének, lejtenek el utjokon.

Rosz idők, rosz idők akárkinek. Csak ugy van biz az, mint mikor az erdőn vihar megy át. Ha az ember a pusztításon végig néz, azt gondolná, hogy a vész csak a nagy fáknak ártott, csak azokat döntötte le, pedig dehogy ártott csak a nagyobbaknak. Ha a széltörésen végig megyünk, és a kárt közelebbről nézzük, akkor veszszük észre, minden nagy fa mikor lezuhant, mennyi kisebb bokrot és csemetét tört le. Rosz időben a szegény és gazdag ember egyenlően szenved, a különbség csak az, hogy ha a fergeteg egy nagy fát dönt ki, a zaj, melylyel lezuhan, messze hallatszik, és hogy a gyenge recsegést, melylyel a bokor széttörik, senki sem veszi észre.

A házas életben egy kis veszekedés is többet ér, mintha minden fél érzéseit és gondolatjait magába zárja. Ha egyetértést akarunk, az az első feltétel: hogy értsük egymást; s ehez szükséges hogy szóljunk.

Első szerelmünk kimeríthetlen tárgya minden költészetnek, kifogyhatlan aknája az örömök s fájdalmaknak, melyeket emlékeink adnak. — De van egy időszak életünkben, mely akár a boldogságot tekintsük, melyet ád, akár a befolyást, melyet egész jövőnkre gyakorol, még fontosabb, — és ez első barátságunk. Mint a napnak első sugárai csak

Digitized by Google

fényt s világot terjesztenek, s szelid érintésökkel, mely meleg s nem forró még, egy fűszált sem fonnyasztanak el: ilyen ezen érzés életünkben, — az első, melynek tárgyát magunk választottuk, az egyetlen, melyet semmi sem keserít. Mi világos, mily ragyogó egyszerre minden; mennyi öröm tünik fel egyszerre előttünk, melynek közelségét, mint a virágot illatából, eddig csak sejdítettük; mennyi hang szólal fel egyszerre keblünkben; mi gazdagoknak, mi szerencséseknek érezzük magunkat!

A dicsvágy egymagában nem boldogít, mint egyátalában senki sem merítheti egész boldogságát egy forrásból, de a dicsőség gondolata emel s tettre serkent: ez az, mi által bizonyos helyzetekben, s kitünőbb egyediségeknél a boldogságra szükségessé válik; s a nők nem értik saját érdekeiket, ha abban, mi szerencséjöket biztosítaná, csak szerelmöknek vetélytársát látják. Ha a társaság felsőbb köreiben aránylag oly kevés valóban boldog házassági viszonyt találunk, ennek oka bizonyosan csak a helyzeteknek tulajdonítható. — Mig az, ki mindennapi kenyerét, vagy az élet kényelmeit csak munkája után szerezheti meg, családjában a főindokot találja, mely őt törekvésre serkenti: addig azok, kiknek egyedüli foglalatossága mulatságban áll, családaikban csak akadályt látnak, mely őket örömeiktől elvonja. A családi kör nyugalma, mely komoly munka után oly jól esik, annak, kit csak élvezet fárasztott el, unalmassá válik; s nem boldogítja senki a kört, melyben önmagát boldognak nem érzi. Jó házassághoz sokkal kevesebb kivántatik, mint közönségesen felteszszük. — Nem szükséges ahhoz: hogy a házastársak között mindenben egyetértés uralkodjék, nem kivántatik jellemök s tehetségeik egyenlősége, sőt még a szerelemnek igen mérsékelt foka is elég; csak egy nélkülözhetlen, s ez az, hogy a fér-

Digitized by Google

fiúnak épen oly bizonyos munkássági köre legyen, minő az asszonynak házában jutott; s kit a sors mindennel megajándékozott, miért mások fáradnak, hol találhatja ezt, ha embertársai javáért, ha kitüntetés, ha dicsőség után nem lelkesül? Ki ily pályára lép, csalódásokra számíthat s elég keserűségre; de ha nagy czélját nem érheté is el: minden uton, mely felfelé vezet, emelkedünk. — Az ut, melyen haladt, látszólag eltávolítá őt kedveseitől, de mint a völgy lakója, ki a tetőre hágva, időről időre visszatekint, s a kedves helyet, honnan kiindult, soha sem veszti szemei előtt: olyan az, ki magasabb czélok után fárad; épen legnagyobb nehézségei között vágyódik leginkább a csendes kör után, melyben majdan megpihen. Ó a sziv, mely emelkedik, nem távozik kedveseitől, s midőn nagy czélok után lángolni kezd, nem hűl meg azok iránt, kiket előbb szeretett.

Jól nevelt leány a boldogságot, melyet a szalmafedél alatt képzelt, ha az kényelmes pamlagán ízletesen bútorozott szobában jut eszébe, sok philosophiával nélkülözi. Bizonyos körökben az észnek az ugynevezett szerelmi házasságokban is annyi része van, hogy ha a szerelem végre egészen eltünik is, a fődolgok fenmaradnak, és a tapasztalás azt mutatja, hogy épen az ily házasságok a legjobbak. Azon tulajdonok, melyek a szivet meghódítják, lassanként elenyésznek; azok pedig, melyek miatt a hölgy csak eszét követve, magát elhatározza, mindig becsesbekké válnak szemei előtt; s a szerelemnek idővel ugy is gyengülő lánczait, a megszokás prózaibb, de évről évre erősebb kötelékei pótolják.

Ki korunkat ismerni kivánja, — s e dolog épen ugy megérdemli a fáradságot, mint Horácz és Juvenal korában

Digitized by Google

megérdemlé — az ne hanyagolja el fürdő-helyeink tanulmányozását. A nyári élet, midőn a természet bájai helyett a város mulatságait keressük, kiegészítése a télnek, melynek zordon napjaiban termeinket virágokkal rakjuk tele, s a gyenge nők többet járnak ki, mint az év bármely szakában. Sehol a fényes jövőt, melyről cosmopolitáink álmodoznak, sehol azon európai miveltséget, melynek jelleme csak minden egyedi jellemek hiányában, melynek dicsősége átalánosságában fekszik, annyira megközelítve nem találjuk, mint itt; s ki a Rajna fürdőket bejárta, azon egyenlőséget, mely felé korunkban törekszünk, nem tarthatja többé elérhetlennek. Itt a születés, czím, név nem határoz többé sociális állásunk fölött: a különbség csak a pénzben fekszik; de hisz azon aranykorban, melynek küszöbén állunk, ez nem is lehet máskép; s lehet-e többet kivánnunk magától az igazságtól, minthogy az bekötött szemmel mérje az embereket, s kik egyenlő mennyiség aranynyal lépnek mérő tálaiba, azokat tekintet nélkül személyeikre egyenlőknek tekintse.

Fürdőhelyen könnyebben ismerkedünk, vagy talán épen mert azokat, kikkel érintkezésbe jövünk, egészen nem ismerjük, könnyebben társalkodunk.

Ki ne tartaná érdekesnek a kört, melyben az első helyet ő foglalja el?

Tudják-e az emberek, mi az: oly valakit mulatni, ki többé nem mulattatható? ezt válaszolá Madame Maintenon valakinek, ki fényes helyzetét s a hatalmat, melyet XIV. Lajos fölött gyakorolt, irigyletre méltónak mondá. — Ugy

Digitized by Google

hiszem, Maintenon asszonyság saját neme között eleget találhatott volna, kik a kínzásnak ezen szelid módját szint ugy ismerék, mint ő.

Gyermek nélkül a ház, bár mennyi kincs legyen benne, üres marad.

Mint a templom-ének, ugy azon szebb harmonia, mely boldog családi körből Isten magasztalására emelkedik, nem teljes s nem emelő, ha belőle a csengő gyermek-hangok hiányzanak.

Ha az ugynevezett nagyvilág szigoru is itéleteiben, kiengesztelhetlennek nem mondhatni; s ki díszes teremeit esténként kivilágítja, s páratlan franczia szakácsot tart, az, ha a társasággal időnként roszul áll is, mihelyt akarja, kibékülhet vele.

Nem tudom mit vesztene nemzetünk, ha Pesten egyes termekben kevesebb ember gyülne össze, kik egy gőzölgő theakatlan körül németül beszélnek, s a mult hetek nagy történeteit, a fényes estélyeket, s dicső tánczvigalmakat fentartják emlékezetökben, vagy a jövőre gondolva, azon törik eszöket, hogy a bőjt estvéi betöltve legyenek. Egyébiránt nincs mit félni a veszélytől. Nem fognak soha hiányzani oly emberek, kik, ha visit-kártyáikat házról házra hordák, fehér nyakkendőben ebédeltek, és estve valamely teremben magokat és másokat untatták, éjfél után azon öntudattal fekszenek le, hogy a világon fontos, s mindenkiénél magasabb állást foglalnak el.

Digitized by Google

A házi boldogság olyan, mint a mezőnek szép szine. Távolról mindenik zöldnek látszik, de nagyon közelről nézve, a legszebbiken is elég helyet találunk, hol a dús fű között a kopár föld tünik ki. Vajjon e miatt mindjárt kétségbe kell-e esnünk? Életünk nem lehet kellemetlenségek nélkül, s a legboldogabb házas életben, már azért, mert a mi egyet ér, azt a másik is érzi, kétszer annyi bajnak kell lenni, csakhogy minden baj, épen mert ketten viselik, könyebbé válik, s egyet sem nyom le egészen. Fiatal emberek ezt nem látják által, de az élet végre megtanít mindenkit, hogy miután a világot nem alakíthatja át vágyai szerint, vágyait alakítsa át a világ szerint.

Egy öreg barátom, — szegény jámbor, mig élt mindig azt hittük, sokat beszél, csak most tudjuk mi nagy baj az, hogy annyira elhallgatott, — valahányszor fiatal ember bohóságot követett el, vagy öreg valamely czélt, mely után soká fáradott, végre elért, mindig azt szokta mondani: „beh kár hogy nem mint aggok születünk, s visszafelé éljük létünket, az agg koron kezdve, s hideg, téli napjaiból a férfikor derült, s az ifjuság forró napjai felé haladva; ha agg fővel, hideg kebellel lépnénk az életbe, könnyen s olcsóbban nyernők tapasztalásainkat, s midőn fáradságaink után végre czélt érünk, legalább volna még erő bennünk szerencsénk élvezésére.“ Az öreg, ki majd mindig ily hasznos tárgyakkal foglalkozott legszivesebben, sokat töré fejét e thesis bébizonyításán, s ha a világ csak oly constitutióval bírna is mint hazánk, kétségen kivül inditványba hozza retrogad rendszerét — de én nem oszthatom véleményét. Meglehet, kevesebb ostobaságot követnénk el, e rendszer mellett, s egyenesebben haladnánk czélunk felé, de törüld ki éltedből bohóságidat, vedd

Digitized by Google

el azon tévedéseket, melyek között haladtál, s csak a czél maga marad, s azon poros, egyenes országut, melyen feléje haladtál — megelégszel-e? Igaz, nem fogsz megbotlani, nem fogsz fölbukni soha, de ha például midőn rókavadászatra készülsz, az elfogott rókát akkor adják kezedbe, mikor épen lóra ülsz — örülni fogsz-e? s nem épen azon botlások s fölbukások lehetősége-e az, mi vadászatodban legtöbb gyönyört ád? A világ, mint dr. Pangloss mondá — legjobb ugy, mint Uristen teremté; igaz sokat tévelygünk, sokat botlunk, sokat esztelenkedünk rajta, de végre e botlás s tévelygés közt nem kiányzanak örömeink, s még nagy kérdés: ki irigyelhetőbb — az-e, kinek léte legédesb gyümölcsöt hozott, de mint a fügét, virág nélkül, vagy kinek bájos, de gyümölcstelen virágozás juta osztályrészül? Én az utóbbival tartok, s valahányszor bohóságaim eszembe jutnak, mindig áldom Istenemet, hogy nem teremte józanabbnak. Tizenegy év alatt meddig iskolába jártam, többet tanulhattam volna, s mint juratus sokkal hasznosabban tölthettem volna időmet; de mind azon szép lapdázás s verekedés, séta s pajkosság, és később édes ábrándaim, hová lettek volna, ha rövidebb ideig járok iskolába, s mint juratus többet ülésekbe? Még egyszer mondom: legjobb a világ ugy, mint teremtetett.

Oh vannak boldogok a világon! Ha városaink szegényebb részén, vagy az ország földmivelő tartományain végig megyünk, s a sötét házakat, s a szalmafedelű kunyhókat, melyeket szükség millióknak kényelmetlen lakásul ada, látva, eszünkbe jut, hogy azok között járunk, kiknek az életből csak fáradságai jutottak; ha átgondolva létünk kényelmeit, éltünket összehasonlítjuk a munkás napjaival, s szinte pirulunk hogy azok közé tartozunk mi is, kikért ők annyit, s kik

Digitized by Google

értök oly keveset tesznek: akkor nem gyanítjuk, mennyi boldogság fekszik e falak sötét borítéka alatt. A gazdagok nem ismerik a szegények örömeit. Felnevelve önösségben, fáradva éldelet után, mely alig elérve, undorodással tölt; küzködve czélokért, melyek nagyobbak, minthogy a sziv, bár elérve, magát általok boldognak érzené: ők nem tudják, mi szelid lánczokkal köti szegénység egymáshoz az emberi szíveket, mily közel állnak azok, kiket szükség naponként egymáshoz vezet? Ők nem képzelhetik, mennyi vigasztalást, mi véghetlen örömöket áraszt el lelkeik fölött az egy szerelem, mely nem mint a hit, csak hegyeket tesz által, de az emberi szivről leemeli a nehéz bánat terhét is. Felemelve az emberi lét legmagasb fokára, mint vándor a bérczeken, szánakozással nézünk az aljas völgyekre. Láttuk a hegyláncot, mely láthatárunkat mint az ég kéken, és sötéten mint a föld elkeríti, s a messze terjedő völgyet ezüst folyójával, s várost s falut, s egyes lakokat elszórva a mezőn, mi szemünk előtt áll, százezereknek birtoka, s e nagyszerű kép ki nem elégíti vágyteli szivünket. Oh ti szegények — igy gondolkozunk magunkban — mi kegyetlenül játszék veletek a végzet, lenézek körötökre, s im szemeim könyekbe lábadnak; e házak, melyeket évek fáradozási után fölépítettetek, egy pont a völgyben, a mező, melynél egyéb birtokotok nincs, s melyen mivelésében éltetek elfoly, egy tenyérnyi folt; e völgy maga, melyből bölcsőtöktől sírotokig tulhaladni nem fogtok, melynél tovább a bérczek még tekinteni sem engednek, egy kis üreg a nagy világon, s ugy foly éltetek mint a féregé, mely ha napja leáldozott, halottan leesik leveléről, a nélkül hogy csak sejdítette volna e világ fenséges roppantságát. — Oh de tudod-e te, ki fenn a bérczen állsz, e kis házakban mennyi sziv dobog? számolhatod-e mennyi kalász ingadozik e tenyérnyi mezőn? mennyi emlék fér meg e keskeny völgy szűk határi-

Digitized by Google

ban? Szállj le magasságodról, melyen szemednek határtalan kilátás, de a szivnek semmi sem juta, mit körülfoghatnál; jer a völgybe s nézz itt körül, s ha majd látod, hogy e nagy láthatáron, melyet szemeid fölülről körülfogának, egy darab föld nincs, mely nem teremne virágokat; ha látod, mennyi öröm fejledezik e körben, melyre megvetéssel tekintél; ha a korlátozott láthatár tulvágyó tekintetedet fel az éghez vezette: valld meg, hogy csak ön büszkeséged, mely elfelejté, hogy kis szivednek boldogságra szük határ kell, okozá szenvedéseidet.

Digitized by Google

ÁBRÁND.

Itáliában vagy, ott, hol egy ezredes dicsőség emlékei állnak, hol a művészet felhalmozá kincseit, hol a nyelv dalló, az élet egy bájló álommá válik; azon földön állsz, melyről mint gyermek álmodál, melynek nevénél ifju szived egykor fölhevült: tekints körűl s éldelj. — Éldelj! — ha romok között a hajdankor nagyszerűsége emelkedik lelked előtt s nem a gondolat, hogy ennyi elmulhatott; ha fényes palota előtt bájló álmidat a koldus rimánkodó kérelmei nem rontják meg, — éldelj, ha tudsz, én csak szomoru érzeményeket találtam.

Láttam Velenczét. Még áll e város, dicső még romladása között; századok űzték fölötte hatalmukat, de ő szép maradt mint a nap, mely ragyogva áll a tenger fölött akkor is, midőn alkonyodik, s fényt hagy maga után. A tenger habozva környékezi palotáit, alapját vészek csapdossák, de az emberi mű fennáll, s az ember emelkedve érzi, hogy hatalma az elemek harczainak daczolni tud; de vajjon nem érzi-e ugyanakkor szivünk, mi gyenge önszenvedélyei ellen? A paloták állnak, de lakóik elköltöztek; a csatornák megmaradtak, de csak itt-ott szakítják félbe egyes evező-ütések a bús

Digitized by Google

csendet; szent Márk piacza körül még magasan állnak a hajdani respublika épitményei, de a nép hiányzik, hiányzik a diadalmi öröm, melylyel a győzelmes doge egykor itt fogadtatott, s a magas érzemény, melylyel a hajdani velenczei e földet tapodva, honn érzé magát, s mégis a világ legdicsőbb helyén. Minek csak elemek ellen kelle küzködni — fennáll; mi az emberek szenvedélyeivel vítt, szétromlott; a város túlélte népét. — Szomoru egy látvány ez; s az ember, ki egy sir mellett nem mehet el a nélkül, hogy felsohajtva, nemünk mulékonyságára emlékeznék: itt, hol egy nemzet ravatala fölött áll, joggal szomorodhatik el annyi ivadék, egy több mint ezredes dicsőség sülyedő emléke fölött; hol mindazon külső pompa, mely körülötte áll, mindazon fény, mely első pillanatban képzetét megragadá, csak arra intik, mi nagy halott fekszik előtte.

Idők jöhetnek, hol, mint Byron mondá, e város tengeri nádként a sós habok közé, honnan eredett, visszasülyed, s Velencze egész dicsőségéből talán csak egy rege marad, melyet a halász alkonyatkor társainak elbeszél: hogy itt lenn, a habok alatt egy város áll, melynek egykor hatalmas herczege vala, nagy népe s fényes palotái, s melyet Isten átkában elsülyeszte; a nép hinni fogja a mesét, s lesznek, kik nagy ünnepeken a tenger mélyéből harangozást képzelnek hallani. Mennyi nem tünt el így a világról? hány név, mely századát felrázá, hangzott el, hány városból nem maradt egy kő; — mint a fa, melyet századok felnövesztenek s rohadva enyészik el sarjadozó utódai alatt: ugy országok; mig végre sötét nyomuk is eltünt, s a világ történetéből egy rege maradt gyermekek számára, melyen a józan elmosolyodik.

Ki mehetne Olaszországon végig a nélkül, hogy lelkében e gondolatok ébrednének? Velenczétől le Nápolyig, romokat találsz mindenütt. A lesülyedett diadalív, a magas

Digitized by Google

amphitheatrum, melyet a szétrombolt templom kövei félig eltakarnak, s mögötte a góth egyház sötét falai, s az erős városfalak, melyeket szabadságnak emeltek polgáraik, s melyek, mióta nincs mit őrizniök, döledeznek, minden a multra int, minden eszedbe juttatja, hogy két nagy kor döledékein állsz, melyek e határok között külön hosszu életet éltek, külön eszmékért küzködtek, külön nagyságot fejtének ki, — s most örökre elenyésztek. Rómának a világ hódolt, s mi marad belőle romoknál egyéb? századokig küzködött a középkor, s hova lettek eszméi, hova lelkesülése, mely a világot felrázá? S igy foly kor kor után; minden uj eszme, mely feltámad, elrontja azt, mi előtte létezett, hogy később hasonló módon enyészszék el. Mint a hernyó, mely befonja magát s sötét nyugalomban vesztegel mig órája eljött, s akkor önmüvét szétrontva, mint lepke emelkedik: ilyen az emberi nemnek élete; minden kornak meg vagyon eszméje, melybe magát befonva egy ideig nyugszik; mindenik széttöri végre önalkotta börtönét, mindeniknek meg van emelkedése rövid órája, mely után, mint a lepkévé vált hernyónak, halnia kell. S mi még küzködünk? mi reménylünk ennyi romok fölött, mi bizni merünk öneszméink valóságában, ha visszatekintve látjuk, hogy minden kornak meg van lelkesedése, hogy mindenik egy igazságért küzdött századokig, s mindenik végre átlátá, hogy csalódott! Oh őrültség! mely az emberi nem történetét ismerve még nem tuda lemondani. Nézd a lazzaronit te büszke ember, ki léted szük körével meg nem elégedve, sírodon túl akarnád terjeszteni éltedet; ki egy nevet akarsz hagyni magad után; ki e világból, melyen jobb vala nem élned, kimenni nem akarsz: ő bölcsebb náladnál! Fölötte tisztán boltozik az ég, a táj virágozva áll körülötte, s ő boldog; föltekint, s rá ezernyi csillagok öntik le fényöket, ő nem ismeri nevöket s a távolságot, melyben egymástól áll-

Digitized by Google

nak; de látja a ragyogást, s örvend neki, s örvend a virágoknak, melyek körülötte nyiladoznak, s a nagy tengernek, mely morogva álomba szenderiti. Egy narancsfa, melynek gyümölcseit elérheti; a meleg napnak sugárai, s talán egy kevés szerelem, mely keblét emeli, — mi kell egyéb? Nézd őt, ha a nap sugáraitól elvonulva, romok árnyéka alatt elszunnyadott, s mondd, ki józanabb? ő-e, ki árnyékot keres e falak között, vagy te, kinek képzete a hideg kövön fölhevülve dicsőségről álmodozik? ő-e, ki tudja, hogy ez élet hosszú játékában csak egyes esetek kedvezők, hogy az bálgatag, ki a jövőre tekint, vagy más után vágyódik, mint mit épen megragadhat, — vagy te, ki egy világ gondját hordod szűk kebledben, mintha nem volna elég fájdalom önéltedben? ő-e, ki él, élvez, örül; vagy te, ki halhatatlanságról ábrándozol, te, ki önző vagy mint ő, csakhogy balgán abba helyezéd reményidet, mi — elérve bár — nem boldogít.

Oh mert ti a világ bölcsei, kiket magasabb vágyak a tett poros mezőiről elvonának, mit víttatok ki ezredes fáradozásaitokkal? Hányszor emelkedék lelkem ifju napjaimban vágygyal nagy neveteknél? Oh szép, igy gondolék magamban, távol a világ zajától, egy magas gondolatnak szentelni életét. Az imperator diadalíve ledől, a tribun hatalmas szava elhangzik, s a szivekkel, melyek egykor feldobogának hangjainál, eltűntek a szenvedélyek, melyeket gerjeszte: csak az eszme nem vész el évek változásával; csak a való, melyet a magános gondolkozó feltalált, marad fel századok romjai fölött. Egy emléke a multnak, csirája talán hosszu jövőnek. — Boldog, háromszor boldog, kinek ez juta sorsául.

Boldog! olvasd Faustot, hol nemünknek egyik leghatalmasabbja szenvedéseit letevé; nézz egyet azon szerencsétlenek közűl, kiket a tudásvágy nagy átokként megragadott, kik merészen kinyújtva kezöket az ismeretfa tiltott gyü-

Digitized by Google

mölcse után, mint emberelődeink, paradicsomukat, ugy azon kis örömet is elveszték, mi még e földön számukra megmaradt; s vajjon kivánkozol-e a babér után, mely homlokát keríti; akarsz-e kiválasztva az emberek sorából magánosan állni e világon, eltemetve tudományod hideg falai közé, lemondva élted örömeiről, lemondva minden reményről, barát nélkül, ki bánatodat osztaná mig élsz, egy sziv nélkül, mely utánad vágyódnék, ha meghalsz? akarsz-e nem birni e nagy világon semmit, mint tudományodat, e kegyetlen zsarnokot, mely lelkedet szolgájává tevé, s éltedért rejtélyekkel fizet; mely majd véghetlenségével lelkedet elnyomja, majd szűk határait állítva törekvéseid elébe, csak korlátokat mutat; mely Memnon szoborként hajnalkor, midőn hozzája először közelitél, megszólamlott, s most néma az egész napon át.

Oh ti hasztalan fáradtatok, bölcsek, kik a tudomány kemény mezején munkáltatok! bajnokok s törvényhozók, kik a nép boldogitásáról álmodtatok! Száz csatában győztek az igazság zászlói alatt, milliók haltak el diadalmaiban, minden eszmének meg volt keresztfája, minden csep tudomány száz emberélet jutalmául adatott, s vajjon boldogabb-e nemünk ennyi áldozat után? mi mást szerze tudományotok, mint kételyeket, mi mást nyere az emberi nem azon kis szabadsággal, melyet bajnoki kivíttak, mint lánczainak érzetét? s nem szenved-e a többség most mint századok előtt, hogy alig hihetnők a szabadság győzelmeit, ha nehéz sebhelyei nem intenének rá!

Körüljártam egész Europát, Scandinaviától Spanyolországig — Oroszország pusztáitól a szabad brittek szigetéig; a szabadság, az erény s megelégedés hazáját nem lá-

Digitized by Google

tám sehol; szomorúan egyenlő a világ minden felől, s midőn az Orkney szigetek végsőjéről a nagy Atlanticumon áttekinték, azon gondolattal tértem vissza, hogy jobb távol maradnom korunk Eldoradójától, mely a tengeren túl virul, nehogy az, mit oly szépnek gondolék, meglátva, mint minden egyéb, elveszítse fényét előttem; jó egy csalódást megtartani magunknak.

Oh örülj, örülj az életnek, mig más napot nem láttál eltűnni, mint azt, mely a láthatáron nehány óra után ismét feljő. S ne hagyja az ég soha megtanulnod, hogy a táj hasztalan virágozik, a nap kelte s az alkony hasztalan szinezik egünket, ha belsők kopáran áll, ha a lélek elveszté meleg sugárzatát.

Oh ki irhatná le a pillanatokat, hol már nem gondolkozunk s még nem álmodunk, s mégis mind kettőből teszünk valamit; hol a felszabadult képzelet ezer képeket teremt elénkbe, s szivünkben száz érzemény dadog, melyet rég ki nem merénk mondani; hol az élet minden bajaival eltünik előttünk, s önmultunk oly idegennek látszik, mintha csak álmodtuk vagy regélni hallottuk volna; lelkünkben bús sejdítések vegyülnek reményeinkkel, s oly boldogok vagyunk, s mégis oly könnyen sírhatnánk! Oh ki írhatja le a pillanatokat.

Ha az emberi lét sötét óráiban két vészhányt sziv, mint tengeren két hajó, véletlenül összeütődik, s a hatalmas csapás alatt a gyengébb széttörve elmerül, ki tehet róla? egy magasabb hatalom irányozá utjokat, ők barátok valának azért.

Digitized by Google

Oh a tavasz, melyről őszi ködünk közt ábrándozunk, a gyermekkor, melyről a férfi és agg beszél, nem léteztek soha! s a gyönyör, melylyel ez időszakokra visszatekintünk, csak lelkünk szüleménye, mely az év s élet első szakáról egy szép ideált alkotva magának, oly multba kivánkozik vissza, melynek legszebb emlékeit csak álmodá.

Oh mi ez élet egy hosszu ábrándozásnál egyéb, melyben vágytól vágyhoz tántorogva, a sziv, csalatva vagy elérve czélját, soha nem nyughatik. — Mint gyermekek boldogságról, mint ifjak szerelemről, mint férfiak birtok s hatalomról, mint aggok menyországról ábrándozunk; hol van, ki e nagy világon megvetéssel nézhetne a költőre, s e szűk börtön falaira, melyek közé a végzet által helyeztetett, nem festene legalább szép álmokat.

Oh, ki művésznek tarthatja magát! ki művére tekintve mint a tiszta szűz, midőn Isteni gyermekét ringatá, csak egyszer érezhetné, hogy egy magasabb lény az, mit magzatának nevez, s hogy mit Isten teremte keblébe, ő adá, ő nevelé a világnak! A festő, ki a népet térdelve látja müve előtt; a költő, ki harangként sötét magányba emelkedik a sokaság fölött, önkeblében hordozva nehéz terhét, melylyel megindulva verődni fog, de csak hogy ha csapások alatt felszólalt, hatalmas szavával Istenökhöz vezesse az embereket; kinek lelkében a művészet nagy vágya feltámadott, s ki keblében erőt érez elérésére: oh az! az boldog, a legnagyobb czélért iparkodik, s övé a legnagyobb remény e világon.

Digitized by Google

Nem köztaps szükséges a müvésznek, nem szükséges, hogy ifju homlokát babér fogja körül, hogy lelkesedése egy népnél találja viszhangjait; ismeretlenül, nem értve, nem becsülve a közönségtől, lelke nagyra nőhet titokban is, s a mű, melyet alkotott, dicső és fenséges lehet; csak egy sziv legyen, mely őt érti, csak egy kebel, melyhez fáradtan simulhat, csak egy lény, kit szeret, mondja ki helybenhagyását, — s ő küzdeni fog, s örülni müvének, s ez egy lénynek, ki őt megérté. De kinek ez nincs, ki fáradozásaiért csak gúnyt talál, kit egy szó nem buzdít, egy meleg kézszorítás nem vigasztal, az nem haladhat tovább. Nem csodáltatni, éreztetni kell a műnek, s ki erre nem számolhat, az le fog mondani e világ minden babérjairól.

A természet hű utánzója még nem müvész, csak ki képébe önlelkét öntheti át, csak ki benső világának sugárait áraszthatja el möve fölött, hogy mint Isten e nagy világban, ugy teremtésében ő álljon elénkbe; csak kinek szinei szókká válnak, melyekkel gondolatait kimondja, csak ki nem hideg tükör, — de tiszta folyóként ugy adja vissza a tárgyakat, hogy képében természetet lásson a néző, ugyan azon formákat, azon szineket, melyekhez szokott, s mégis valamit mit a természetben nem lát, a habok ingadozó folyását, a dobogó szivet a kép alatt; — az müvész!

Egyik kedvelt sétálásom Vaucluse vala; hol minden a nagy költő szerelmét s dalait hozza vissza emlékezetünkbe.

Tisztán s nyugodtan mint századok előtt, áll a vízmeder magas kőfalai között, melyek meredeken emelkednek körülötte, mintha védenék a helyet, hol egykor egy költő álmo-

Digitized by Google

dozott. Mindünnen csak sziklákat lát a szem, hátul félkerék fallá egyesülve, a meder két oldalán meredek halmokká hajolva, csak a víztükör fölött zöldel egy fügefa, mintegy képe azon reménynek, mely Petrarka lelkében élt s nem hoza gyümölcsöt, mint nem e fa árnyékos helyén, s még is szép vala, mint zöld ágai e kőpusztaságban. Elől vizesésekben zúg le a patak, s fenn a bérczen Laura vára áll. S itt ült a dalnok a víz medre mellett, s lenéze a habokra, melyekben az ég tükrözik, s hallá a patak zúgását, de lelkében csak egy gondolat élt — Laura. Most hallgat ő, a sziv elhamvadott, s vele fájdalom kereste borostyánja; Laura vára omladékokban áll, s minden, mit a költő szenvedett, egy agg regévé vált; de a gondolat él, él e tájban, melyet képeinek használt, él minden fában, minden kőben.

Még is különös a költő végzete; jövő századokra hagyhatja bánatát, s ha már emlékköve is porrá lett, ezer szemekből könyeket facsarhat, s nem teremthet egy boldog perczet magának. Vagy boldog volt-e az, ki egykor e helyeket sohajtásival tölté? ő, kin k lelkében kettős szerelem lángolt, s kinek sorsa vala, csak kinokat találni mind kettőben, hazáját szétdúlva, Laurát elválasztva örökre esküje által. Vagy boldog valál-e te lángoló Tasso, csak végső órádban is boldog? mikor annyi szenvedés után végre Onufrio klastromában megpihenve, mint a haldokló gladiator, üldözőid zajgó tapsát hallád magad körül végső pillanatidban. Azt beszélik, mosolyogtál, s lelkesült arczaidon az első örömsugár lángola: de vajjon nem egy szörnyű elkeseredésből mosolyogtál-e? s ez öröm nem tölté-e el inkább azért szivedet, mert végadományukat veszed az emberektől, mint mert épen babérod vala? S boldog voltál-e te Rousseau, te Byron, vagy ti százak az ezernyi milliók közűl mióta a föld áll, kik egész korotok fájdalmait hordtátok kebletekben, s tán egy örömöt nem vi-

Digitized by Google

gasztalásul. Gyémántok az emberszén között, kiket csak azért teremtett az ég, hogy hideg fényben ragyogjatok, mig boldogabb társaitok melegítő lángok között elenyésztek. — A nép csudál s irigyli sorsotokat, mert lelketek gazdagabb, s magas homlokotokat babér köríté; oh de nem gondolja meg senki azt, hogy az élet mezeje, melyen mások számára annyit arattatok, nektek tarlón állt, s hogy a zöld babér-ág, melyet homlokotokon viseltetek, csak az életfa vég hajtása vala.

Csak a természet szépsége változhatatlan; csak a föld borítja uj zölddel évenként sírjait; csak a nap nem veszti fényét annyi kinok fölött, nagyszerű nyugalommal haladva véghetlen utján, mig a parányi ember-faj küzködik, gyülöl, s sirjába száll, hogy a földet, melyen éldelni nem tudott, testével termékenyítse. — S mi küzködünk, s mi halhatatlanságról álmodozunk e sírvilágon, melynek pora egykor élt, s gondolkozott, mint mi, hol minden hely talán nagy tettek tanuja vala, s mindenik csak semmisedésre int. O vanitas vanitatum! — —

De ezen föld, mely lábai alatt szüntelen virágozik, s ez ég, melynek napja vég nélkül ragyog utjai fölött, nem adatott-e talán vigasztalásul a szegény embernek? amaz, hogy benne pihenjen, — ez, hogy egy reménysugárt öntsön el életére; s e vágy, mely lelkünket e földön túlemeli, s oly kinosan érezteti bilincseinket, nem volna-e jele, hogy hivattatásunk magasabb? A madár is nyugtalanul repked kaliczkájában, ő is nyög kinjai közt, ha erős rostélyai küzködő testét megvérezék; de ha végre ajtaja megnyilik, mint emelkedik akkor az ég felé, mint énekli legszebb dalát szabadsága első pillanataiban. —

Digitized by Google

Vannak órák, melyekben a hallgató természet elénkbe lép, s a sziv mintegy kérdésnek véve nagy hallgatását, beszélni kezd, melyekben elmondja, mit szenvedett, mit remélt, s elveszített: s melyekben minden érzemény végre egy rejtélyes könyben egyesül, melyről alig mondhatnók: boldog, vagy kinos meghatás facsarta-e szemeinkből.

Boldogtalan, ki hinni s szeretni nem tudsz, ég és föld nem enyhithetik bánatodat.

Az emberi nem története szomoru gondolatokkal tölti lelkünket, de ha annyi szenvedések között, e bús világon, hol egy nap nem mulik a nélkül, hogy változásival milliókat szerencséjöktől meg ne fosztana, s mégis évezredek után nemünk ugyanazon kinokat tűri, hol mint egy nagy tapodó-malomban járunk szüntelen s nem haladunk; hol, mint egy pusztaságon, melyet minden felől ég körít, melynek határát minden felől talán virágozás környezi, az emberiség kétségbeesett bizonytalanságban tévelyeg, — a müvészet nyomai előttünk mégis soha egészen el nem tűnnek; ha minden korban, minden nemzetnél feltaláljuk az ösztönt, mely a szép s nemes után vágyódva, a legdurvább nyelvnek megadja költészetét; ha látjuk miként nyul kőhöz az ember, miként vegyiti szineit, csak hogy velök gondolatját testesítse, mintha nem volna semmi oly kemény vagy mulékony, mibe lelkét átönteni, mivel képzelmeit fentartani akarná, — nem örvendetes-e ez? S ha nemünk sorsát látva, látva mi keveset értünk el, szivünk elszomorodik, lehet-e más vigasztalása mint az: hogy mindig egy nemes czél

Digitized by Google

után fáradánk, hogy kor oly sötét nem vala, melyben a művészet álomként nem lebegett volna az emberek fölött? Virág a művészet, mely az emberiség fáján fenn reng, s bár mi lombtalannak látszassék a fa, bár mi sötét töve, s görcsösek is ágai, mig ez fenmarad, nem mondhatja senki, hogy tavasza elmult, s hogy egykor nem fog hordani gyümölcsöket.

Tágas mező e föld, s kinek egy virágát elhervasztá a forró dél, annak ezer ibolyák nyílnak épen e hervasztó sugár alatt; egy nagy aranyakna, s kinek egy ér be nem tölti várakozását, annak a hegy marad teli reményekkel. —

Oh boldog kor! hol még barátot találunk, mert mi is még barátok lehetünk; hol a sziv, az élet tengerén még fenuszva, mindenhez ragaszkodik, hogy fenn maradhasson; hol egész valónk még könyekből áll, s mégis, mint korány-fellegek, napsugárokkal van eltelve; hol szivünk még ép, mint az Isten alkotá, s hol, mint a művész kezéből jött óránál első napokban, felhuzás- s igazításra még szükség nincsen, hogy jól mutasson. Oh bájló kor! ki hozhat vissza csak egy napot boldog éveidből? Idővel a sziv legbüszkébb álmai talán megvalósulnak, csak az, hogy egykor ily bájlón álmodhatánk, csak az, hogy a sziv, mely, miután vele annyi tárgyat megragadtunk, üresen áll, egykor oly kevéssel eltelve boldog lehetett, ez tetszikálomnak, hihetetlen álomnak még előttünk.

Mikor a nap egünkön áll, világ tölti el láthatárunkat, a virágtelt mező ragyogó szinekben terül előttünk, a lomb

Digitized by Google

között csillogó sugárok reszketnek, s a merre szemünk néz, csak virágzást lát maga körül; vagy ha a vándort néha homályos erdőn vezetik is át utjai, s ha látja, hogy e ragyogónak látszó világon mégis minden fának, sőt minden illatozó virágnak meg vagyon árnyéka; ha látja, hogy a legkisebb felleg, mely egén átvonul, homályos nyomot hagy mezőin: maga e homály csak inkább tűnteti fel az egésznek szépségét, s csak mintegy azért látszik adatva, hogy szemei a fénytől, feje a forróan lesütő napsugaraktól megpihenhessen. S ilyen az ifju élete, szép, s boldogító, hol a szerelem látkörét napként áthatá, szép s boldogító ismét, hol sötét árnyékokat vetett utjaira; de ki irhatná le egyes szépségeit? ragyogott, s eltűnt; s ha később sötét egünkön azon táj, hol lealkonyodott, világosabban áll, s ha mindenfelől cseppek állnak mezőinken: szivünk érzi, hogy nem egészen álmodánk, s hogy az, mi egykor lelkünket mint egy nagy áldás tölté el, egészen még sem tűnhetett el az idő rontó befolyása alatt; miként a templomban, miután az Isteniszolgálat elhallgatott, a tömjénfüst soká áldva fenn lebeg boltjai alatt.

Láttál-e már tiszta csillagos eget oly pillanatban, midőn magadat boldognak érezéd? oh ha nem láttál, nem tudod mi szép e föld, s mi boldogok lehetünk tekéjén. Ha a kaszált rétekről ezer fonnyadó virág végillatja nem lenge körül; ha nem hallád messzünnen a folyó nyugodt csörgését, s feletted az ágak között a madarakat, ha ébredve felreppennek s új ágakon halkan felszólalnak, mintha nappali dalukat kezdenék, s ismét elhallgatnak; - nem láttad a remegő csillagokat magad fölött, s a fehér tejutat, mely könnyű fellegként nyulik el az égen, habár milliónyi napokból alkotta is az Isten, s akkor, midőn mind ezt hallád, láttad s

Digitized by Google

érzéd, nem valál boldog szerelmed által: nem érthetsz; csak a szerencsés érezheti a természet egész szépségét. S mi, ha még ilyen pillanatokban az éj homályaiból édes hangok szállnak füledhez, ha a dal egy láthatlan folyóként lejt át felgerjedett lelkeden, s érzeményidet elragadja árjában; ha az ének ösmert hangjaival egyszerre mult örömidet varázsolja elődbe, s kebledben minden, mit az emlék csak boldogítót adhat, s az érzékek édeset, egy sohajtásban vegyül; gondold magadnak mind ezt egyesítve, s képzeld, mi boldog valék. —

E föld oly szegény örömeiben, hogy balgatagság volna elűzni szép álmainkat, ha előre tudnók is, hogy teljesülni nem fognak.

Az épen legszebb tulajdona szeretetünknek, hogy boldogító ereje a síron túl hat; s miként a fa alatt, mely virult s gyümölcsözött, miután kivágatott is, egy új csemetének magva maradt: ugy a sziven, melyet szeretet árnyékoza, kedvesének veszte után mindig marad valami, mi ujra kivirít, s a szivet pusztán nem hagyja. Minden eltűnik e világon; a hullám, mely vesztével fenyegeti a szegény hajóst, s a nyájas fuvalom, mely part felé lengeté sajkáját egyformán felejtve tűnnek el: csak a szerelem nyoma nem veszhet el; s miként, mig a lenyugodott nap végsugáraiban pirul a láthatáron, a föld, habár fény nélkül, még el nem sötétedett: ugy létünk nem sötétedik el egészen, mig egy kedves lénynek emléke deríti látkörünket, s ha nem tudjuk is merre visz az ut, melyen haladunk, legalább arra emlékeztetve, honnan indultunk ki, nem engedi, hogy egészen eltévedjünk.

Digitized by Google

SZERELEM.

Ki nem emlékezik szerelme első napjaira, hol ez egyszinű élet oly történettelinek látszik, hol szerelme mint egy örömsugár hatá át életét, s ott, hol előbb minden üresnek látszott, egyszerre milliónyi boldogság-atomok mozgának lelke előtt!

A szív tele van előitéletekkel, ha szeret, s fáj, ha csak álmaiban csalódott is.

Tudod-e mi a szerelem? — Lemondani mindenről, kiszakitni szivedből emlékeidet, odavetni szivet, dicsőséget, a világot, egy asszonyért. Egy asszonyért minden reményidet, s érzeni, hogy az asszony való. Érzeni e világ közepette, hol mindenki szenved, hogy boldog vagy; ismerni a csalfa emberek között egy szivet, mely hű fog maradni, tudni egy nyugpontot, melyen fáradva megpihenhetsz, ajkakat, melyek érted imádkoznak, szemeket, melyek csak néked nyílnak, egy lényt, melynek Istene vagy, mert boldogítád; egy világot, elkülönözve attól, melyben mások élnek, világot, melyben más életet élsz, más örömöket éldelsz, más reményekben gyö-

Digitized by Google

nyörködöl, s melyet karjaiddal átkulcsolhatsz, mert kedvesedben áll előtted: ez a szerelem!

Oh míg a szerelmet nem ismered, míg szived egy képpel csordultig el nem telt úgy, hogy benne más már helyet nem talál, míg egy arcz a világot nem felejteti el veled, egy mosolygás keservidet, egy köny azt, hogy más boldogságot találhatnál: addig ne átkozd emberi létedet, mert nem tudod, mennyi boldogságot találhatsz benne.

Nem hiszi senki, mennyi öröm mosolyg előnkbe csak egy arczról is, ha magunkat szeretve gondoljuk.

Oh a szívnek nem sok kell, hogy megértse sorsát!

A szív erősebb mint gondolnók, hogy annyi gyönyört érezve, egyszerre meg nem szakad boldogságában.

Mint a korán szent mondásai, olyan a szerelem; kőbe vágjad szavait, vagy szelet papírra írjad, talismánod lesz mindig, s áldást hoz rád; a ki szeret, nem lehet boldogtalan, nem lehet nemtelen érzésű soha.

A szív mindenhatónak érzi magát, ha szeret.

Digitized by Google

Nem tudom voltál-e valaha szerelmes; mert sokan vannak, kik ez érzeményt soha nem ismerik, miként sok fa nem hajt virágot, és sok ember nem érzi a költészet szépségét; de ha voltál, emlékezzél vissza az időre, hol komoly arczod még érzeményeid lángjaiban égett, hol egy tekintet több vala az egész világnál, egy kézszorítás több az egész emberi nem dicséreténél; hol minden szó egy örömvilágot alkota benned, s mintegy meghalva a földnek, egy menyországot éltél szerelmedben: s ha az emlékezet egy könyet csal szemedbe, s mintegy honvágy tölti szivedet e boldog idők után, akkor megértettél.

Kinek napok kellenek, s hetek, és évek, míg tökélyt tökély után kiösmert, s az egészt felszámolva, végre meggondolva, kimondá, hogy szeret: — az boldog férjjé válhat, de nem szeretett soha. Csak kinek lelkét mintegy őrültség ragadá meg, ki egyszerre boldognak érzé magát, vagy elkárhozottnak, mintha éltét egy átok, vagy áldás hatotta volna át egyszerre; ki nem keres tökélyt, nem ismer hibákat, nem tud, nem akar semmit, hanem csak érez, s egyszerre veti oda mindenét ez egy érzeménynek s nem remél semmit, s nem fél semmitől: az szeret, mint én szeretek.

Ha van boldogság a világon, ha van valami, miért élnünk érdemes, bizonyára első szerelmünk az; e képzelet több gyönyört nyújt, mint éltünk minden porvalósága.

Oh Istenem, hogy e világon, hol oly ritkán jut a szerencse egy más szívnek viszhangja lehetni, annyiszor elmu-

Digitized by Google

lasztjuk e ritka alkalmat is. Mert nem szeretet-e éltünk egyetlen boldogítója? a fénypont, mely éltünkön átsugárzik, s mint a nap, világot s meleget terjeszt határain, a gyönyörteli percz, mely habár évek szenvedései után feljő, nem mondhatjuk, hogy hasztalan tűrtünk, az álom, mely létünk keserűségeit elfelejteti, a láng, melyben valónknak isteni része él s melylyel elvész! S hányszor nem taszítjuk magunktól e kincset? hány kéz nyúlt felénk, melyet el nem fogadánk! Hány szív szólala fel mellettünk, melynek nem felelénk! Talán egy szomorú tapasztalás, mely éltünk szép emlékeit elfelejteté, talán egyetlen egy csalódás, mely szivünkbe kételyek magvát hinté el, vagy épen egy hiba, egy kis nevetség, melyet abban, ki hozzánk közeledék, észrevevénk: s mi eltaszítjuk a boldogtalant, mintha nem az volna legszebb tulajdona szeretetünknek, hogy mindent tűr, a nélkül, hogy megaláztatnék, minden hibának mentséget talál, a nélkül, hogy önmaga megromlanék. Mit ér, ha később, magányosan állva, az élet vészei között átlátjuk szerencsétlen tévedésünket; ha visszatekintve eszünkbe jut, hogy egykor nem állánk magánosan, hogy a puszta úton, melyen áthaladánk, egy lény nyájasan közelíte hozzánk; ha eszünkbe jut, mi kis áldozatok, mi parányi szolgálatok kellének, hogy boldogítsuk; ha eszünkbe jut, hogy egy lényt ismertünk, kinek sorsát az ég reánk bízta, s kinek szeretet helyett csak kínokat adánk, egy szivet, mely előttünk mint könyv, kitárva állt, s melynek tiszta leveleire áldás helyett mi íránk átkot! Mit ér, hogy a szív, megbánva hideg kegyetlenségét, e világtól, melyen érzeményt nem találá, végre egy sírhoz fordul, s most életét adná, ha az, kit egykor magától taszíta, még egyszer feléje nyújthatná karjait; hogy csak egy napja, egy órája legyen, melyben szerethesse, melyben hosszú szenvedések után boldogíthassa! Vándorok vagyunk mind, rövid órákra találkozva e rövid pályán, melyen

Digitized by Google

áthaladni, kevés idő engedtetik, hogy lássuk, ismerjük, szeressük egymást; ha nem használtuk, nem hozza vissza semmi a szivet, mely mellett hidegen elmenénk, nem hozza semmi vissza a pillanatot, melyben boldogíthatánk s nem tevők.

S nem ez-e hivatásunk? Midőn Isten az embert e földre teremté, az egyetlen gondolkozó lényt ez érzéketlen anyag között, gyengén s erőtlenül kitéve minden elemnek, minden megtámadásnak, vajjon nem kényszerité-e szeretetre, szeretetre azon lény iránt, mely véle rokonságot érez, s panaszló szavát megértheti; szeretetre, mely néki veszélyeiben segédet mutat, melynek gyermekségében feltartását, élte végnapjáig mindent köszönhet, mi e sötét létben boldogító vala? Nem taníť-e szeretetre minden a mit látunk, hallunk, minden a mi körülöttünk él, virul s tenyészik?

Mint a fa, melynek ágain ezer fellegek esője nevelé a zöld lombozatot, melynek növésére a föld anyai ereje, a fényes nap ragyogó sugárai, s annyi évnek meleg s hideg érintései kellének, s mely mégis csak kis körre vetheti árnyékát, csak szűk határt takarhat virágzó ágaival: ilyen az ember; az egész világnak köszönheti fejlődését, de keskeny a kör, melyért élnie lehet. Vajjon nem fekszik-e ebben a nagy oktatás, hogy a kis kört, melyre áldó hatalmunkat kiterjeszthetjük, nagyon szeressük; hogy, mert egy egész világnak tartozunk jótéteményeiért, azon keveset, kik hozzánk közel állnak, s kiken kívül az egész világ iránti tartozásunkat másnak nem fizethetjük le, egészen boldogítsuk.

Vannak órák e sötét élet közepette, melyekben átlátjuk, hogy a rege a paradicsomról való lehet még e világon is.

Digitized by Google

Ki szerelmében csak eszét követi, ki, mielőtt kedvesét megöleli, még számolhata, multat s jövőt el nem felejte föllázadt érzeményei közt: az nem szeretett soha.

Szegény egy teremtés az asszony! Mennyit kiván tőle a társaság, s mi kevés erőt ada szivének a természet. Mily véghetlenül szerencsétlen, ha utjából csak egyszer is eltért, s mégis mennyi csáb áll körülötte és önmagában, mely őt eltéveszti! Az ember szabad, így szólnak philosophjaink: oh de kérdezze azt, ki szeretett, s mosolygani fog e büszke mondáson. Kinek szive hideg önösségben magába vonúl, ki állati éldelet között, vagy tudományok terméketlen munkáival tölté napjait: az talán szabadnak képzelheti magát; mint a szunnyadó rab nem látja börtönének magas falát, s szabadságról álmodozhatik. De ébredjen csak egyszer a szerelem ellentállhatatlan hatalma szivében, s kérdezze: szabadnak érzi-e magát? Kérdezze őt, tud-e parancsolni a világnak, hogy megváltoztatva gépi forgását, érzeményeit ne sértse? kérdezze, tud-e parancsolni önszivének, hogy az, az egyenetlen harczczal felhagyva, e világ rendszabályainak alája vesse önérzeményeit. Van egy scyllája s charibdise életünknek: a világ ez, s önérzetünk, s egész szabadságunk legfeljebb abban áll, hogy választhatunk e sziklák melyikén akarunk szenvedni hajótörést. Boldog még, kinek lelkébe elég erőt teremte Isten, hogy ezt tehesse, s csak e sziklák egyikébe ütközve, szerencséjének legalább felét menthesse meg.

Adj szerelmet a szívnek, s mi mélyében rejtőzve szunnyadott, a szép s nagynak csirája, fejlődni fog meleg érintése

Digitized by Google

alatt; legyen gondolat, dal, kép vagy tett, mit az ég a kebelbe teremtett, — a szerelem felhozza mélyéből a kincset.

Nem a nap ragyogó sugárai, nem a tavasz illatos virágozása, szerelem kell a kebelnek!

Oh hát mily kincs a szeretet, hogy eltünve évekig, elvetve, lábbal tapodva, ha végre feltaláljuk ismét, mint a gyémánt, mely elszórva, sárral takartatott, nem veszte egy színt tiszta sugárzatából!

Mi volna halhatatlan bennünk, ha nem azon része lelkünknek, mely szeretett.

Azon gyönyör után, melyet a gondolatnál érezünk, hogy kedvesünk mindenét nekünk köszönheti, van-e nagyobb, mint az, hogy mi köszönhetjük neki minden örömeinket. Ha magában a legközönyösebb tárgy kedvesünk szerelmére int, ha, mit magunk körül látunk, mindennapi életünk szükségeinek kielégítése épen ugy, mint mondhatlan boldogságunk attól jőnek, kitől azt pirulás nélkül elfogadhatjuk, mert a köszönet kimeríthetlen kincsét hordjuk keblünkben s érezzük, hogy kinek mindent áldozánk, annak adósai nem lehetünk, van-e nagyobb boldogság a világon mint ez?

E világon nem a tudomány, hanem a szeretet mível csudákat.

Digitized by Google

A sebekről, melyeket keblünkben szerelem okozott, sokat beszélünk; de nem igazságtalanság-e, hogy a szerelem gyógyitó hatalmáról nem emlékezünk panaszaink között; hogy elfelejtjük, miként az érzelem, mely annyi kinok kutforrása lehet, szívünket egyszersmind a világ egyéb szenvedései iránt megedzi, s midőn reánk uj, előbb nem érzett fájdalmakat áraszt, azoktól őriz meg, melyeket egyébként tűrnénk.

Kevés tudja, hogy azon gyengeség, melynek kutforrása a szív, erővé válik, mihelyt nem kedveseinek kivánatai, — hanem nagy viszontagsággal kell küzködnie. Az önző, ki, hol érdeke vagy csak szeszélye ugy kivánná, a mindennapi életben tántoríthatlanul ellenáll kedvese kivánatainak, gyáván enged, ha akarata nagyobb erővel jő összeütközésbe; kinek szívét szerelem lelkesíti, arra a külvilág csapásai nem birnak hatalommal.

Első szerelmünk boldog napjai! ki irhatja le bájaitokat méltó ecsettel? ki mondhatja el azon fájdalmas gyönyört, mely az ifju lelkét eltölti, midőn szívét először erősebben dobogni érzé, s keblét magyarázhatlan sejditések s ki nem mondható vágy tölti el! Midőn, mint a tenger, mely ha vész közelg, hullámzani kezd, lelkét nem ismert nyugtalanság ragadja meg, s az árnyékos erdő, a mező virágai, barátok, a tudományok, az egész világ nem csillapíthatják a zajt, mely belsejét tölti, s mégis oly boldognak érzi magát, mint eddig életében nem! S ha végre a vész kitört, ha minden vágyait s érzelmeit egy tárgyba pontosítva, ifju lelkének egész hatalmával egy kedves lényt fogott körül; ha egy asszonyt, nem, egy angyalt talált, kit határtalan képzetének kincseivel

Digitized by Google

fölruházott, s leborulva bálványa előtt, minden gyönyört s bánatot, mindent, mi szörnyü s fönséges életünkben, egyszerre, egy pillanatban érezett; ha Istennek s elátkozottnak gondolva magát, egy pillanatban bánat s örömének terhe alatt lesülyedett, s a mi keblét tölti, több, mint hogy magába rejteni, nagyobb, mint hogy kimondani tudná; ki találna szót érzelmeinek?! — — — Boldog napok teli bánatokkal! Mint a nap lenyugodva világos vonalt hágy maga után a láthatár azon része fölött, hol eltűnt: ugy hagyjátok ti ragyogástok világos nyomát életünkön, emlékeitek mint rég elhangzott dalnak kedves hangjai szólalnak fel, s a szív, melyet boldogsággal töltöttetek, megtartja kincseinek egy részét, mint az edény, melybe illatot zártunk; boldogságtokat leírni nem fogja senki; egy sohaj, egy köny talán, ez minden, a mit adhatunk; az álom eltűnt s az ébredőnek nincsenek szinei, hogy paradicsomát másokkal láttassa.

E kertből szép a kilátás; erdők, vetések, malmok, szőlőhegyek, minden, mi az életre szükséges, e vidéket gazdaggá teszi; de hová fordul tekintetünk legtöbbször? nem a Dunára? Csillogó felszinén lángoló bor nem terem, nem látunk rajta kalászokat, melyek dús aratást igérnek, s mégis a szem legszivesebben követi terméketlen futását, s miért? mert a folyó, melyben a lég tűkrözik, egy darab kék eget sző a mezőbe. Ilyen a szerelem. Vannak dolgok, melyek hasznosabbaknak látszanak, de semmi sincs, mire tekinteni a szivnek oly jól esik.

A csillag nem vágyódik le az emberhez, de azért az ember nem kevésbbé kivánkozik fel a csillagokhoz. A hit s re-

Digitized by Google

ménység a szerelemnek gyermekei; ki ezt birja, nem ismer többé lehetetlenségeket.

Ha a sziv egyszer feltalálta kincsét, nincs ország oly nagy, melyben mind azon fellegvárak, miket képzetében fölépít, elférnének.

Az asszonyi szivet nem minden férfi ismeri, s nem minden asszony fogja fel, hogy a férfi, ki bizonyos érzelmeket nem bír velök egészen megosztani, sőt ki azokat talán nem is érti, e miatt még nem érzéketlen. A férfi természete szerint mindig tágasabb kört keres magának, s nem értheti a nőt, kit a legdicsőbb czél, ha távol fekszik, hidegen hagy, és ki apróságoknak annyi fontosságot tulajdonít; az asszony szükebb körében kielégítve érzi magát, és nem érti a férfit, ha az oly dolgokért lelkesül, s oly czéloknak áldozza fel magát, melyek tőle távol esnek. Amaz az élet tengerén a véghetlen láthatárt, ez mélyében az egyes gyöngyöket keresi, örökké egymástól távol körökben mozogva, ha őket szerelem nem egyesítené, s ha azon pillanatokban midőn egymást nem értve távoznának, őket a sziv nem vezetné ismét egymás karjai közé.

Minden hitnek gyökerei a szivben fekszenek, s ki határtalanul szeret, annak hite is véghetlen.

A szerelem, mely egészen boldogít, csak a hitnek, csak erős bizodalomnak gyermeke. — A szerelem néha

Digitized by Google

túlélheti a bizodalmat is, de csak kín az, mit akkor tőle várhatunk.

A hitet, mely a szivbe verte gyökereit, nem oly könnyen irthatni ki.

A nőnek egész szépsége csak a szerelem által nyilvánul. Mint a virágzó fa, melyet a vész megingat, egész körét messze elborítja virágaival, ugy a szépség gazdag kincseit, melyeket a természet a nőnek adott, csak az ismeri egészen, ki őt a szenvedély pillanataiban láthatta.

Ha a virágnak s hölgynek ideje eljött, amaz virágzik, ez szeret.

Van-e ember, ki a boldogságot, melyet a nőnek ő adott, hidegen láthatná?

Mint a nap sugárai a setét helyen melegebbek, ugy a nő szerelme erősebb, hol bánatot talál.

Költő minden sziv mely szeretni tud.

Mint a nap, mely a vidéknek egy részét fénynyel tölti, mig a másikon előbb nem gyanított árnyak támadnak; olyan

Digitized by Google

a szerelem, itt váratlanul gyönyör, s reménység, ott bánat s aggodalom tünik föl hatása alatt; minden változik, de minden szebbül.

Mint a nap, bár fellegek takarják, világossága, mint a virág, bár bokrok között, illata által is érezteti jelenlétét: igy a szerelemnek nincs szavakra szüksége, hogy nyilatkozzék.

Miként a napsugárok egész hatalmát csak gyujtóüvegen keresztül, ugy a szavakét, csak ha szerető keblen hatnak át, itélhetjük meg.

Bizonyos érzések kifejezésére könyeinknél nincs egyebünk.

Rég világos a táj, mielőtt a nap fölkel, de habár az első szürküléstől fogva minden világosság csak a naptól jő is: mi felséges pillanat az, mikor e ragyogó csillagzat végre egészen felmerül láthatárunkon, s első sugárait elöntve a tájon, a madarat énekre, az embert munkára hívja. Csak e pillanattól kezdve nyeri minden tárgy fényoldalát; a harmat, mely egész éjen át a mezőre szállt, csak most ragyog és gyöngyözik minden levélen és fűszálon, csak most érezzük, hogy új nap kezdődik, s új élethez fogunk. Ilyen azon pillanat, melyben a sziv szerelmének öntudatára jut.

Digitized by Google

A szerelem megfér az alacsony viskóban szintugy, mint a herczegi palotában; és a hol a szeretet tanyát ütött, a mit a sziv boldogítót és legnemesebbet érezhet, nem hiányzik soha.

Szeressetek! e nagy világon csak egy van mi valóban boldogít: szivetek, csak benne keressétek örömeiteket.

Digitized by Google

A NŐ HIVATÁSA.

Vannak asszonyok, kiknek látásán a szív megnyilik, kiknek körében boldognak érzed magadat s jobbnak, s nemesebbnek; asszonyok, kiket mintegy vigasztalásnak teremte Isten e világ bajai közé, mintegy áldást, hogy boldogítsanak. Oh vannak ily asszonyok; ha a házba lépsz, s mindünnen öröm s megelégedés mosolyg elédbe, s minden gyarapúl, virágzik: az ő művét látod; a lélek ő, mely mindent áthat, s mindennek éltet ad. — Az élet legnehezebb viszonyait együtt hordva férjével, ő nem vet meg semmit, még a legkisebb házi gondot sem, mint gondoskodására érdemetlent; nincs semmi oly nagy, mitől visszaijedne, semmi oly csekély, mit elunna, mert mindennek egy nagy czélja, a szeretet; — mintha holdnak alkotta volna a teremtő a komoly férfi mellé, hogy vonzalmát követve, csak körülötte mozogjon, s ha rejtve is, míg egén nap sugárzik, — feltűnjék, mihelyt éj lett fölötte, s világára szüksége vagyon.

Ha férfit látsz, ki a nagy világ szűk körében forgolódva, lelkének magas irányát elveszté: a gondolattal vigasztalhatod magadat, hogy benne nem vala semmi, mi őt magasabbra vezetheté? Nehéz kilépni a körből, melyben születünk; de férfinak nem lehetetlen, s kit lelke magasbra hí, szét fogja törni lánczait, s azon úton haladni, melyre nem születése, de lelkének természete vezérlé. — Ha a nagy

Digitized by Google

világ asszonya lép elédbe, kinek hideg keblét soha melegebb érzemény nem rezgé át, — kinek szive nincs, ő nem érdemli szánakozásodat. — De vannak asszonyok, kikről ezt nem mondhatod; asszonyok, kik arra teremtve, hogy boldogítsanak, szivök minden dobbanásával ellentmondanak az örömnek, mely körülöttük ajánlkozik. Van egy mennyei bélyege a jobb női kebelnek, melyet el nem törölhet a külvilág. Állítsd magasra vagy aljasan, öröm vagy bánat közé: kinek ezt adá végzete, változni nem fog; bármi történjék körűlötte, a szív megmarad régi helyén, egyenlőn gyenge s emelkedő, egyenlőn boldog a koldús rongyai között, ha szerelmet találhata, egyenlőn keservteli a herczegnő bíbora alatt, midőn magát elhagyatva látja. S mit tegyen ő e körben? hová forduljon teli keblével? Neki kilépni nem lehet a körből, melyben született; mint a virág, melyet termőföldéhez kötött a végzet, ő sem keresheti máshol szivének kielégülését; s vajjon itt fel fogja-e találni? Ő, ki sejditve, hogy nemének hivatása nem mulattatni e világon, más után vágyódik; ki át nem tudja látni, hogy minden ösztönök s tulajdonságok között, melyekkel a természet által felruháztatott, csak szíve haszontalan; ő, ki érzi, hogy keble, melyhez eddig senki nem szóla, e kebel, melyet annyian hidegnek s érzéketlennek vádolnak, de mely mint a szikla kemény fölszíne, viszhangot adna, ha szavaddal feléje fordulnál, lángolón tudna szeretni; ki érzé, hogy boldogítni tudna ő is mint mások, hogy szivében is bájló virágozás rejtezik, mely termeinek gyertyavilága alatt nem fejlődhetett, de mely megnyilnék az első meleg szabad sugárnál, — neki mit nyujt társaságunk? Szivének rokonérzet kell — s mulatság adatik; szíve fáj — s teremről teremre járhat; örvend, — tánczolhat; gond terheli, — menjen a szinházba s felejtse; szeret, — száz udvarló tolong körülötte; — s ez fogja-e kielégítni keblét?

Digitized by Google

Keseregni látjátok, — oh de ne gondolja senki, hogy e szív nem tudna örvendeni: hervadva áll, de ne képzeljétek, hogy midőn üvegházaitokban alig tarthatja fel törpe létét a czédrus, nem nőne magasra, ha a Libanon rokon földjét foghatnák körül gyökerei; ne mondjátok, hogy vágyai a föld körén túl emelkednek, s hogy szerencsétlenségének oka ő maga, ki kivánatait a valónál magasbra állítá. Neki szabadabb kör kell, más alap, melegebb éghajlat; de nem a földön, csak ott idegen ő, hol áll. Boldogságra teremté az ég őt is; e meleg kebel, mely magányában csak önmagát emészti lángjaival, nem azért adatott, hogy öröm nélkül veszszen el. Adj szerelmet neki, adj kört, melybe magát honosnak érezheti: s e szemek, melyeket eddig csak bánat könyei áztatának, sírni fognak örömükben; a szív, mely annyi zaj között nem találá feleletet kérdéseire, föl fog dobogni egy halk sohajtásnál, zajogni egy kedves ajk mosolygásinál. — De szerelem kell e kebelnek, szerelem, s mit az élet egyebet ad, ki nem elégítheti. Értetni akar, eláradó szivét kiönteni egy más kebelbe; — nem ragyogás, neki a nyári nap melege kell, hogy virágozzék.

Oh miért nem lehete neki ott születnie, hol keble szerethetett, a szerény polgári körben, melynek nyájas örömei után szíve, vágyaiban hivattatását mutatva, évekig sovárgott. Hányszor nem néze fényes termeiből vágyódva a szerény polgári lakra, mely ellenökben áll; ő boldog lehetne körében. Látni egy házi kört, melyre léte boldogságot áraszt; férjet, kit az egész világ gondokkal terhel, de nem annyira, hogy nejének mosolygása nem felejtetné gondjait; a zajgó gyermekcsoportot, hol minden arczon annyi remény s oly nyájas emlékek mosolyganak az anya elébe; osztani kedveseinek örömeit s gondjait; vigasztalni kisdedét ha bábja eltörött, s a férjet, kit életének reménye megcsalt;

Digitized by Google

tűrni mosolygva, ápolni minden szenvedést, megtagadni magától szükségeit, hogy több öröm viruljon kedveseinek útjain; gyűjteni garasonként, hogy a nehezen fölhalmozott kincs, ha ő majdan nem lesz, kedveseit boldogítsa; egyesíteni annyi gyönyört s bánatot, annyi nagyot s csekélyt az egy szerető kebelben, mely néha könyekben árad el, de soha semmit el nem taszít magától, soha nem mondja: elég, többet nem bírok; angyala lenni e kis menyországnak, melyet maga alkotott; áldásként lebegni a nyugodt ház tűzhelye körül, melyet maga alkotott; áldásként lebegni a nyugodt ház tűzhelye körül, melyet áldozatival oltárrá szentele; szeretni, egy szóval, ez az, mi után szive vágyódik, miről éltének első perczétől mostanig álmodozott.

Ha vigasztalás kell, ha csatádból nehéz sebekkel tértél meg, csak nyájas asszonyi kezek gyógyíthatják a vérező kebelt. Oh mert van-e férfi, ki életét perczenkint fel tudná áldozni, kinek lelkesedésre szüksége nincs, hogy magáról megfeledkezzék? S lám, az asszony tudja mind ezt, s ezért ellentállhatlan hatalma keserveid fölött. Ha barátod van, ki vigasztalásodat czéljául tűzé ki, egyenesen meg fogja támadni keservedet, elő fogja adni okait, jó logicai rendben, szépen összeszedve; mondani fogja, hogy kár keseregned, hogy veszteséged természetes, hogy magában talán nem is oly nagy, mint képzeléd, hogy máshoz kell fordulnod, más tárgyat választanod a gazdag életből, s ki tudja mit nem; hisz mily fájdalom van oly nagy, melynek azok, kik nem érezék, száz enyhítő okot nem tudnának találni, — s ha barátod mindent elmondott, s kért hogy ne sírj, s férfiasságodra intett, és a terhet még sem emelheté le kebledről: ott hagy s tovább megy. Az asszony nem így tesz. Ő nem kérdez, miért könye-

Digitized by Google

zél, nem okoskodik, nem küzködik bánatod ellen: de ha arczodon nehéz fellegek vonulnak át, a részvét, melylyel rád néz, enyhítni fogja keservedet. Bármi elzárt légy, szerelme ismerni tanítá lelkületedet, s elkerülve mindent, mi fájhatna, felkeresve, mi kedves, a nyájas kezek mintegy bájkört vonnak körülted, melyben magadat jól érzed. Ha lelkeden egyike azon nehéz pillanatoknak vonul át, melyekben a régi bánat uj erőben visszajő, melyekben szivünknek még kedveseink közeledése is fáj; ő magadra hágy, s legfelebb azon szótlan vigasztalás sugárzik könytelt szemeiből, hogy veled osztja bánatodat. Ha szívednek valaki kell, kinek sorsodat panaszolhassad: ott van ő, s bár mi okozta bánatodat, ő nem fogja kicsinek találni. Talán nem is érti keservedet, talán a nagy tervek, melyeknek veszte fölött könyezel, neki hasztalanoknak látszanak; de szenvedél s ő veled könyezik. Ő nem fordítja másra a beszédet, ha panaszkodol; nem alacsonyítja le azt, mit szeretél; nem roszalja fájdalmidat; szívednek részvét kell, azt adja. S mind azon kis örömök, melyeket szeretete számodra kigondola, azon nem szünő gond, melylyel érzelmidet kiméli, azon szelid melegség, melylyel kebledhez simul, s mosolyog ha derültebben, s könyezik ha komoran lát; azon napok, melyekben nincs egy pillanat, mely nem a tied, s hol nem érzenéd, hogy szeretve vagy! — Oh a ki multjában ily lényre emlékezhetik, s érzé a nyájas kezek érintését, melyek a kebelnek nehéz terhét részenkint levevék, s látá a hosszú csodát, melyet szerelem keblében művele, s melyért az, ki tevé, nem kiván mást, mint hogy boldog légy, s néha napjában mondjad neki: hogy szereted, hogy szerettetni s boldogíttatni engeded magadat; ki mindezt látta, ismeri, tapasztalta, s nem boldog: az ne panaszkodjék sorsa ellen, mely neki azt adá, mi e földön egyedül boldogító; az angyal mellette állt, csak szív kelle s ő mennyben vala.

Digitized by Google

Mint a falevél nem válhatik meg az ágtól, melyen fejlődött, a nélkül, hogy földre sülyedve lábbal tapodtatnék; ugy az asszonynak sülyedni kell, mihelyt természetes helyzetéből kilépve, nemének közönséges körén túl emelkedni akar.

Kevés férfi van, ki egy asszonyi életet érthetne; egy remény, mely csalt vagy teljesült, egy lény, mely hív vagy alávaló vala, egy érzemény, mely viszonoztatott, vagy nem, ez minden. Ha külső körülményeit tekinti, nem változott semmi körülötte; ő gazdag, szép, irígylett lehet, minden régi helyén áll, minden egyformán mosolyg, s ő azalatt boldogból szerencsétlenné vált, ő a körben, melyet egykor mennyországnak vélt, pokolban érezheti magát; s miért? — talán maga sem mondhatná. Egy szó kedves ajkaktól mondva, egy tekintet, egy kétely mely örömeit elkeseríti, a világot új szinben állítják elébe. Sorsa szívétől függ egészen, s mi volna oly kicsi, mely ha ezt találta, halálos sebet nem ejthetne?

Anya! oh mily boldogság fekszik e szóban. Mi az asszony gyermek nélkül! vagy több vagy kevesebb szeretetet birva mindig, mint hogy boldog lehetne; keble majd üresnek érzi magát, majd szinte lesülyed az érzemény terhe alatt; gyengén s támasz nélkül körülhányva ezer vésztől, nem állhatva ellent a világnak, s nem szive hatalmas vágyának, élte egy hosszu örömtelen küzködés; oh de adj gyermeket neki, s ő nem gyenge már, körülfogva gyermekét nem ingadozik többé az élet vészeiben, egész léte ez egy véghetlen szerelmen alapszik, s erő nincs, mely őt megtántoríthatná. Ha szívét keserv tölti, — nem mosolyg-e gyermeke boldogságot életébe? ha lelkét a mult emlékei bántják, nem

Digitized by Google

emelkedik-e a jövő bájlón képzete előtt, oly szép s örömteli, mint csak egy anya kivánati képzelheték? ha hite elveszett, nem tanul-e ismét imádkozni gyermekétől, s reményleni és szeretni? nem nyílik-e új élet napjainak? nem érezheti-e szükségesnek magát e világon, hol ápolása e nyájas gyermeket fel fogja nevelni? s gazdagnak, mert e gyermek az övé, az övé kínjai s boldogsága, gondja s szeretete által; s ha majdan a gyermek felnőtt, s az lett mit tőle anyja remélett, nem fogja-e vele éldelni egész dicsőségét? — nem fogja-e mondhatni a világnak: kit ti szerettek, csodáltok, magasztaltok, az én gyermekem, — én nem éltem hasztalan.

Oh ha hely volna a világon, hol asszony jó hirét visszanyerhetné!

Nem a szülés, de a szeretet, melylyel gyermekein csügg, alapja az anya igényeinek.

Vigasztalni és imádkozni mindig jól esik a nőnek.

A nő nem csak házi körében, hanem az életben is társa férjének, s csak akkor felelhet meg igazán hivatásának, ha vágyait s küzdelmeit érteni, s bennök részt venni képes.

A gyümölcs közelébb függ össze az ággal, mely azt hordja, mint a törzszsel, melyen termett. De nem ismeri a női szívet, ki azt hiszi, hogy a szerelem, melyet egykor kizárólag birt, kisebbé vált, mióta ez gyermekére is kiterjedt. A láng, mennyivel több tárgyat ragadott meg, annál nagyobbra

Digitized by Google

nő, de annál több meleget terjeszt minden ponton: s ilyen a női szeretet.

Nem nap-e a szerelem az asszony életében, mely végső perczig egész körét fényes sugárokkal tölti, s még akkor is, midőn láthatárán lehanyatlik, bájló világítása által elfelejteti vele, hagy az éj közelg.

Vehetni-e rosz néven az anyának, ha gyermekét legalább azon kevés évig, mig sorsa tőle függ, egészen boldoggá akarja tenni; s míg jövőjeért mindent feláldozni kész, csak az egyre nem határozhatja el magát, hogy gyermekét egy óráig szomorúan lássa?

Lehet-e anyát arról meggyőzni, hogy gyermeke máshol boldogabb lehetne, mint az ő karjai között?!

A nők nagy része a szerelem kínjait s örömeit, reményét s csalódását legalább kétszer érezi; először ifju korában, később, mikor leányai felnőttek. Sőt a későbbi érzés sokszor még erősebb, szenvedélyesebb. Ugy látszik, mintha a természet az asszonyokat nagyobb mértékben ajándékozta volna meg azon orgánnal, melyet phrenologok combativitásnak neveznek, s mely az embert arra birja, hogy magát soha egészen legyőzöttnek ne érezze. A férfi, ha szerencséjét többször megkisérté, és a csalódásoknak bizonyos során keresztül ment, visszavonul; a nő a vitával nem hágy fel oly könnyen. Visszaverve tízszer, újra kezdi ostromát, s legalább gyermekének kivánja biztosítani azt, miért ő maga hasztalan küzdött. Mert ha százszor csalódott is, ha az, ki-

Digitized by Google

nek ő egész szívét adta, arra érdemetlen volt, mindig csak kivételesnek tekinti végzetét. Lehet-e tapasztalás, mely őt arról meggyőzze, hogy a szeretet, melyet szivében hordott, a boldogság, melyre magát oly képesnek érezé, s melynél egyéb után nem vágyódott, e világon fel nem található?

A remények egész boldogságát, az aggodalmak minden kínjait csak az anyai szív ismeri egészen.

A mondhatlan gyönyört, a keserves bánatot, mely az anyának szivét egyszerre eltölti, midőn gyermekét boldogan látva eszébe jut, hogy e boldogság őt kedvesétől elszakítja; midőn éltének feladását betöltve gondolja, s egyszersmind érzi, hogy gyermekének szerencséje ezentul mástól függ; midőn annyi évnek reményei végre teljesültek, de épen akkor, midőn egész boldogságától meg kell válnia; — oh a legfőbb, legtisztább szeretet egész malasztját s minden kínjait, egy rövid perczben egyesülve, miként azt csak anya érezheti, ki irhatja le?

A jó asszony olyan a háznál, mint a napsugár: semmit sem hoz, és mégis minden gyarapodik alatta.

A boldogsághoz semmi sem szükségesebb, mint hogy életünknek egy meghatározott czélja legyen, s a nő azt csak gyermekében találhatja. Ha kisdedének arczán élete legszebb emlékei mosolyganak elébe, ha karjai között tartja jövőjének kedves terhét, vagy a kis bölcső mellett édes álmokban ringatja önmagát: nem követel más boldogságot magának; ha ezt nem teheti: a világ minden kincsei elvesztik becsöket szemei előtt.

Digitized by Google

Nemesebb női kebel soha sem érzéketlen a dicsőség iránt, s megelégszik néha, ha az, kinek szívét adta, nem viszonozza is érzelmeit, de oly magasan áll, hogy szerelmeért mintegy maga előtt igazolva érezheti magát.

Egy anya keblében oly örömök s fájdalmak rejlenek, mikről férfiúnak soha tiszta fogalma nem volt, s miknek kimondására a természet az asszonyoknak is csak könyeket adott.

Nincs semmi, mi az embert nagy fájdalmak közepette inkáb fenntartaná, mint erős, egy meghatározott czél felé irányzott tevékenység. Az ok, melyért asszonyok a szív legmélyebb sebeit, mikre nézve nálunk férfiaknál sokkal érzékenyebbek, mégis könnyebben viselik el, abban fekszik: mert erős kötelességérzet, mely minden jobb nőnek tulajdona, a látszólag oly gyenge lényt, ha szenvedéseinek már alig állhat ellen, tettre hivja fel. A természet, mely a nőnek több szeretetet adva, őt több veszélynek és fájdalomnak tette ki: az önösség és nyugodt okoskodás helyébe, melyben a férfiú erejét s vigasztalását találja, neki épen a szeretetet adta támaszul, a szeretetet, melynek él, s melyért meghal, mely által boldog, s mely miatt boldogtalan, melyért mindent tesz, és mindent feláldoz, még bánatát is.

Van-e ki a gyermek tagolatlan szavát ezer közül kihallaná, ki őt hónapok, évek mulva ezerek közül kiismerni tudná, ha anyja nem!

A nemesebb asszonyi kebelnek legveszélyesebb, de egyszersmind legszebb tulajdonai közé tartozik, hogy magát kizárólag mindig egynek szenteli.

Digitized by Google

Szeretni az asszony végzete, ez magas hivatása e földön. A férfié a küzdés, a tett; legyen bár czélja, melyet magának ifju ereje érzetében kitűzött, a legmagasb, az: hogy az emberiségnek élend; legyen a legalábbvaló önség, boldogsága mindig a külvilágtól függ. Az asszony élete más. Nézzétek őt ifjusága első éveitől, mikor a szív először ébredez; arczai először lángolnak, először lobog érzelem tekintetében! ő is czélt keres magának, de nem hír, nem önzés, egy rokonkebel ez, mely boldogíthasson. Remélve s keresve jár körül, igy foly a földön szét a repkény mindenfelé terjesztve ágait, mindenfelől virítva, míg egy fát talált; s oh akkor nézzétek, mint ölelé ezer karral támaszát, mint szövé körül legszebb zöldjével, mint emelkedik tövén, hogy levelei a kedvelt lombjával vegyüljenek, s dús koszorúkban függjenek le ágairól! E fa sorsa a repkénynek, mely állani fog s virulni, míg ő, vele sülyedni s veszni; mert nincs egy ága, nincs egy gyenge hajtása, mely nem függne tövén. S ha e kép nem festheti mindazon vonzalmat s feláldozást, melylyel a hölgy első szerelméhez ragaszkodik, ha képet nem ad mindazon boldogságról, mely szívén elárad; vajjon hol találunk olyast, mely egy anya érzelmét lefestené! Isten mikor meglátogatá földünket, nem villámok közt tűnt fel az embereknek, nem hegytetőn ragyogó sugároktól körűlvéve: ő egy anya karjai között mosolygott a pásztorok adományinak: s ez vala legszebb, legszentebb oltár a világon.

Egy anya! oh ki nem érzé egész értelmét e szónak, kinek nem szökik köny szemébe, ha arra gondol, ki élete első pillanatától őt szeretni meg nem szűnt, ki gyermekörömeinek mindig tuda mosolygani, ki mindig könyet talált, ha kedvese szenvedett! Kinek szívét nem tölti vágy, ha boldog gyermekkorára gondol vissza, hol az egész életből csak anyját ismeré, s oly szépnek képzelé a világot, mert nem tudta

Digitized by Google

még, hogy szeretni e földön csak anyák tudnak. S nem látlátok-e őt gyermeke körűl, ha mint az isteni gondviselés őrzi magzatát! Gyermeke még nem beszél, de ő érti; érti ha mosolyg, tudja miért könyezik, szerelme mindenható. Mert mi állna ellen, ő nem számol, nem kérdez; ő szeret s feláldozza magát. Élete mit érne, ha gyermeke nem él; mióta anyává lett, magának reményleni nem tud már; új életet kezde, s lelke nem öntestében lakik többé. Arczai elsápadának beteg kedvese fölött; mit bánja ő, ha a beteg arczai kipirultak ismét. Ezer könyet sír, de hogy számolná ezt: hisz gyermeke mosolygott. A fáradság megtörte erejét, s érzi, hogy végórája közelg; de ő elragadtatva örömérzetétől szorítja karjai közé gyermekét, hisz az élni fog. S mikoron végre felnőttünk, mikor lelkünkben száz ki nem mondható vágy ébrede, száz remény ostromlá sziveinket olyannyira, hogy éltünk lassúnak látszott: ki érti szivünk legmélyebb rejtélyeit, ki tűrte tapasztalatlan boldogságunkat, melyet annyi bájló csalódás szebbíte meg, ha nem anyánk? — Ő megérté fiát. Miként a kertész, ha magva csak egy levelkét hajta ki, már a faóriást sejdíti a gyenge növényben, úgy ő gyermekjátékinkban a férfiút. S miként örült előre, mi szép terveket alkotott magának, mi nagy jövendőt feste képzetében, s mikép emelkedék szivünk szerelme jóslatain!

S így áll szeretve s boldogítva a gyermek bölcsejénél az asszony, s így öleli az ifjút élete legszebb napjaiban, s így támogatja a férfit, ha ereje az élet csapásai alatt lankadni kezd. Mert ha mindenki elhagyott, ha legszebb terved romjai fölött állsz reménytelen, a világon ha nincs hely, hol megpihenhetnél: ő nem hagyott el; talán nem érdemelted szerelmét, talán nem értéd, megvetéd hív ragaszkodását: ő el nem hagy; szerencsétlennek nem hívtelen az asszony, s benne bízhatol. — Gyöngének gondolád, de

Digitized by Google

nézd most, midőn szükséged van reá; mikről nem tud lemondani, mennyit tűrni, milyeneket tenni, s mosolygani szenvedései közt, hogy észre ne vedd, mennyivel tartozol neki; ő nagyobbodott keserveiddel, s ha minden elhagyott: mindeneddé vált.

Szeretni, az asszony hivatása, és ha ritka felel meg ennek, nem ők okai. Nézzétek a rózsát, ha az ősz hideg szele rajta átment, mi marad belőle tövisénél egyéb? s mégis a száraz ágakban még él az erő, mely virágokat teremte, s mely hogy újra kihajtson, egy meleg nyári napnál nem kivántatnék egyéb; s vajjon az asszonyt, ha százszor csalatva, szeretni megszünik, ha végre önössé vált ez önös világban, és színleni kezd, mert érezni többé nem mer, kárhoztassuk-e? Az erő, mely egykor szeretni tanítá, még szivében meg nem szűnt, adjátok vissza hitét, s szeretni fog ismét; fektessetek egy gyermeket karjai közé, s angyallá válik; öleljétek meg szerelemben, s érezni fogjátok, hogy a szív még dobogni tud. De ki teszi ezt? ki akarná fölemelni magáig a sülyedettet? hiúságtoknak tiszta áldozatok kellenek: mit bánjátok ti a szenvedőt.

S oh, ők szenvednek! ők szenvednek száz meg ezer kínt, melyeket mi nem gyanítunk, nem szánunk, s melyek mégis nagyobbak minden szenvedéseinknél. Mert mik a férfi szenvedései? Száz lánczczal függ az életen ő, ő dús reményekben, s bár mennyiszer csalatva, mindig egy új czélt talál magának, mely után fáradhat. Az asszonynak java, egyetlen reménye a szerelem, s hány van, ki ebben nem csalódott? hány, ki ifjusága álmát valósulva látná, s ki soha nem kérdezte kétségbeesve önmagától: miért élt? S ha netalán megérté a feleletet, ha végre gyanítani kezdé, hogy éltének czélja az vala, hogy egy érdemetlennek néhány boldog pillanatot szerezzen; ha átlátá, hogy mind e lángoló

Digitized by Google

érzemény, mind e feláldozás hasztalan vala, s hogy nem boldogíthatott: vajjon mi vigasztalja őt? — A szabadság, melyet felvilágosult századunk a nőnek engedett? Szabadság? azaz: elhagyottság, — s ez vigasztaljon?

Oh ne irígyeljétek az asszonyt, ki körülvéve hódolóktól, ünnepek közt tölti napjait; szegény vigasztalás az öröm vesztett boldogság helyett, s fényes köntöse csak a világ előtt takarhatja szíve mély sebét. Ki tudja mennyit szenved; ki tudja, mily keveset remél ő, s ha szemei szárazak, s ha nem hallja senki sohajtozni, ki tudja, mennyi nem ismert keserv apasztá el könyei forrását, mennyi csalódás tanítá oly hidegen mosolygani? Mert bizonyosan neki is voltak szép napjai egykor; egykor ő is remélt, ő is szeretett. Oh ne irígyeljétek fényét, csak sírpompa ez, melylyel elhűlt szivét körülveszi, s ezer világ sem melegíti a holtat többé. Ne irígyeljétek, s ne vessétek meg azt, ki sülyedett; ki tudja, mily lángolón érzett, s miket tapasztalt ő; ki tudja, nem mondta volna-e róla is az Úr: neki sok bocsáttatik meg, mert sokat szeretett. Ne vessétek meg a sülyedőt; de ha találtok olyant, ki tisztán halada végig pályáján; kit nem ronthata csábítás, le nem sujthata fájdalom; ha találtok olyant, ki tűrve az élet minden kínjait, sértve legszebb érzeményiben, hivatásának mégis megfelelt: akkor örvendjetek, mert ily asszony a természet remeke.

Digitized by Google

NEVELÉS.

Vannak, kik a nevelés befolyását tagadják; s ha ez alatt csak az értetik: hogy az ember jellemét önkényünk szerint képezni nem lehet, nincs senki erről inkább meggyőződve mint önmagam, ki mindazon vastag kötetekben, melyek nevelésről irattak, átalános rendszerek helyett, csak oly szabályokat látok, melyek bizonyos jellemű egyedekre alkalmazva sükerhez vezethetnek, de ép azért másoknál a lehetőségig czélirányatalanok. Az emberismeret, melyhez a már tökéletesen kifejlett férfinál is csak ritkán juthatunk, gyermeknél, kinek minden tulajdonai még csak csírában rejtődznek, lehetetlen. De valamint azon befolyás, melyet az egyes nevelő növendékére gyakorol, csekély; s valamint nem ritka példa, hogy nevelők fáradozásai oly gyermekeknél, kiknek keblében a szabadság utáni vágy hatalmasabb, ép az ellenkező eredményhez vezetnek, mint melyekre irányozva valának: úgy azon kör, melyben gyermekekből ifjakká nőttünk, természetes hajlamink szerint különböző, de mindig ellentállhatlan befolyást gyakorol jövőnkre; s ha visszatekintünk, nincs köztünk egy, ki nem érzené, hogy tulajdonainak nagy része azon nevelés által ébresztetett, melyet nem egyes ember, hanem egész társasága, nem bizonyos terv, hanem körülmények adának.

Digitized by Google

Gyermekek néha a szépnek érzetével születnek, s nem ritkán látjuk, hogy köztök a legszilajabb, ki minden idegentől elbúvik, szép asszonyhoz első pillanatban egész szeretetével fordul; de ha a szépség némely gyermekekre nem bír is hatással, azon természeti ösztön, melynél fogva a gyermek azokat, kik által szerettetik, mindig megismeri, s ép oly ritkán csalódik, midőn ártatlan sejtelmeit követi, mint később élete tapasztalásai után indulva sokszor, erősen él mindenikben.

Valamint a morál nem egyes fönséges tettekben, hanem abban áll: hogy éltünk minden tettei bizonyos erkölcsi elvek szerint intéztessenek, ugy a való tudomány is kevés elvek tökéletes fölfogásában s alkalmazásában áll; — s azért minden erővel azon fáradjunk, hogy a gyermek, szűk körre szorítva észbeli munkásságát, sem el ne nyomassék a tárgyak súlya, sem fölületességhez ne szokjék sokasága által.

Minden magánosan — azaz más gyermekek társasága nélkül nevelt gyermek, mert csak hasonlók társaságában nem élünk egyedül — ábrándozóvá s komolylyá válik.

Az elem, melyben áll, mindig ellenállhatlan befolyást gyakorol, főkép fogékonyabb gyermekre.

A sokbeszédüség gyermekeknél, kik mindig csak beszélve gondolkoznak, az elmének tevékenységét bizonyítja.

Digitized by Google

A gyermek nem gyanítja még: mi szomorú anyátlanul állni e világon, hol a szív mindig szerelmet kér, s az anyai keblen kívül nincs hely, hol azt biztosan találhatnók. A gyermeki kebelben, hol annyi öröm megfér, nagy fájdalom helyet nem talál, mint a facsemete a langy nyári esőt gyökerével fölszívja, s a nap meleg sugárai alatt nő, fejlődik, de más nagyobbaktól eltakarva, nem ismeri még a vihar hatalmát, melynek nyugodt rejtekében eleibe nő: úgy az ember, létének bajaival csak később ismerkedik meg.

Tudományunk, melyet az életben szerzünk, úgy is elég öröm árán vásároltatik meg, miért áldoznók föl e kincs megszerzésének, mely után fáradva szivünk elszegényedik, a nélkül, hogy velünk magát gazdagnak érzené — még a gyermek ártatlan örömeit is, éltének ez egyetlen tiszta élvezetét?

Talán legirigylendőbb kiváltsága a gyermeknek, hogy hamarébb felejthet; körülte millió virágok nyiladoznak, — a mult sötét aknáiba miért merülne ő? Körében ezer hang szólal föl, melyre szive földobog, s miként hallhatná a távolból gyöngén fölszólaló hangokat?

Van valami minden gyermek kebelében, mire a nevelés hatalmát ki nem terjesztheti: a gyermek képzelő tehetsége — s ez az, mitől az út, melyen egykor haladni fog, többnyire függni szokott. Miként a gyümölcs, melyet a fa őszkor hord, azon virágokból fejlődik, melyek tavaszkor ágain illatoztak, úgy fejlődik a férfiúi tett a gyermek könnyű álmaiból, s ki fogja ezeknek kijelölni határait?

Digitized by Google

Miként a hajós csak miután vészeket ismert, vágyódhatik a kikötő után, úgy az, kit még förgeteg nem hánya körül — a nyugalom élvezetét nem foghatja meg; s minden ifjunak első szüksége oly kört keresni magának, melyben küszködve erejét megkisérthesse.

Mi készíthetne jobban a vallás oktatásainak elfogadására, mint azon férfiak története, kik először sejdíték a morált, melyet a kereszténység átalánossá tett?

Nincs magasabb öröm e világon mint az, mely romlatlan szívet egy valóban nagyszerű tett, vagy ember emlékénél áthat; mint minden nép kifejlődése első korszakában: úgy a gyermek félistent lát minden nagy férfiúban.

Valamint az anyagi távolságról csak később támadnak fogalmak, úgy van az a szellemi világban is. A gyermek a mit csak lát, azt egyenlőn közelnek tartja, s bátran terjeszti karjait minden után. Ez életet, hol még azt is, mi úgyszólván mellettünk áll, sokszor csak hosszú kerület után vagy épen nem érhetjük el — ő nem ismeri még; ő nem tudja, hogy a világ tetőire többnyire csak egy oldalról juthatni föl, s hogy mi egynek könnyű, másoknak lehetetlen, s pedig csak azért, mert azon helyről, melyen állnak, út nem vezet a tetőre. A nagy férfi, kit bámul, a gyermeknél egyszersmind példa, mely után törekszik, remény, melynél szive földobog, ez teszi boldogságát.

Digitized by Google

Gyermekek között az erény mindig többségben van.

Az ifju csak a viharban hullámzó s nem a csöndes tengernek érzi nagyságát, s erejének érzetében csaták s küzdelmek után vágyódik.

Ki a gyermek képzelő tehetségére hat, az, egész valójának irányt ad.

Nem jó, ha a szülék annyira ragaszkodnak gyermekeikhez, hogy tőlök megválni nem tudnak. Önzés ez is; annál veszélyesebb, mert a szeretet palástjába takarja magát.

Külsőnk soha sincs nagyobb hatással jövőnkre, mint gyermekkorunkban, mikor az első benyomás, melyet reánk az élet tesz, azon módtól függ, a mint az emberek hozzánk közelítenek, s ezt azon hatás határozza meg, melyet mi reájok tevénk.

Jaj annak, a ki gyöngéd érzelmekkel durvább körbe lép: szétzúzzák, s nem is gyanítja talán senki, hogy csak sértheté.

Ha szomorú idők vonulnak el valamely család fölött, megmarad azok nyoma a gyermeken is. A kisded nem ismeri a nélkülözéseket, miken keresztül megy, nem érti a gondteli tekintetet, melylyel szülei játékát követik; a panaszok, miket hall, a könyek, miket lát, egyaránt megfoghatlanok előtte; de a szomorú kör, melyben felnőtt, észrevétlenül hat kedélyére,

Digitized by Google

s a zajos gyermeki vidámság — életünk eme legtisztább boldogsága — az egyetlen, a mit tőlünk senki nem irigyel, jókor eltünik a gyermeknél, kit szülői gondok között neveltek föl.

Minden hibák s emberi tévedések közt nincs egy, melyet annyira gyűlölnék, mint a játékot; nem szörnyű következéseiért — mert hisz emberi sorsunk, lakolni minden élvezetért; s minden szenvedély, mennyivel több gyönyört nyújt, annyival több veszélyekkel fenyeget: — de mert a játék lelkünket elrontja, s mert nincs semmi, mi rosz tulajdonainkat inkább kifejtené. — Mert mi a játék? Vannak emberek, s voltak az újabb korban nagy írók, kik e hibát, felruházva a költészet szép köntösével, mentegetni akarák; szép a sorssal szembe szállni, így szólnak, szép egész jövőnket egy pillanat eseményétől felfüggeszteni, s ki tudja, mi pompás mondatokat hozva fel állításuk mentegetésére. De vajjon e szenvedély, mely oly költőinek hirdettetik, mi más, mint fösvénység; alávaló aranyszomj, csak abban különböző attól, mely a vén fukart lelkesíti, hogy meggondolatlanul választá útjait. — De a való játékos, így szólnak ők, nem pénzért játszik, neki csak az izgalom kell, mely eltompult érzékeit fellázítsa ismét. S vajjon hát az, ki érzeni nem tud, kit e világ szépsége meg nem indít, kinek keblét szerelem föl nem melegíti, kit haza vagy hit nem lelkesít, s ki egy halom arany előtt érzékeit fellázadni, keblét lángolni, fejét szédelegni érzi, nem fukar-e? ő, ki előtt az egész világ nem ér fel egy pár aranynyal, ki családját elhagyja, kedvesét visszataszítja, sőt az öröm poharát undorodva ellöki magától, csakhogy miután egy hosszu éjen át a zöld asztalnál fáradott, telt zsebekkel térjen haza; s ismét ne éldelje nyereségét, hanem eltegye új játékára, aranyhalma dagály- s apályain függve szemével, s nem ismerve más örömet ezen kívül, — ő nem volna fukar?

Digitized by Google

Ha fiatal embereket arra intünk, hogy ne játszanak, közönségesen rosz utat szoktunk választani. A játék következéseiről szólunk, s hogy növendékünket elijesszük, egy szerencsétlen játékos képét állítjuk elébe; megmutatjuk: hogy haladott fokról fokra mindig tovább, míg végre inség, s a legszörnyebb vétek vala első hibájának következése. E mód, mint nevelésünkben majdnem minden, véleményem szerint hibás. Veszélyek eszméje fiatal embereknek ámítóbb, mint elrettentő; mert a szív ifju korunkban annyira megszokta a reményt, hogy jövőt festve magának, a valószinüség ellen is mindig csak a szebb oldalt látja képzetében; s ha végre néha eszébe jutna is, hogy reményei csalhatnak, erősebbnek gondolja magát, minthogy a baj gondolata előtt elrettenne. A fiatal embernek egy szerencsés játékost kellene festenünk. Megkellene mutatnunk a nyomorultat pénzhalmai megett; halványan űl ott, annyi álmatlan éj után nyer: de a sors kereke ellene fordulhat, s arczain a félelem bélyege áll; évekig remegett így, s nyert mindig, s mindig remegett, mint a gonosztevő pillanatról pillanatra várva elhalasztott büntetését. S most a koczka ismét hangozott, nézd csak, hogy mosolyog; e koczka egy család boldogságát temette el, talán egy emberélet függ sima felszinén, s ő mosolyog; mit bánja ő? hisz nyert; hisz aranyhalma ismét növekedett; ha ezeren szenvednek, ha minden frankon vér függ, ő örülni fog mégis, hisz ő is veszthetett volna, ő nem csalt, s ez elég nyomorult lelkiismeretének. — Oh ha fiatal embereknek ezt mutatnók, ha megmutatnók, mi önössé válik a legjobbik is játék által, mint tanulunk végre barátink szerencsétlenségén örülni, felejteni mindent, egy pár arany fölött; talán nem ülnének játszó asztalhoz soha életökben.

Digitized by Google

Száz ember közűl, ki azáltal válik szerencsétlenné, mert magát az életben csalatva látja, kilenczvenkilencz csak önmagát csalta meg. Az emberek többsége nem tapasztalások, hanem ábrándjai miatt veszti el örömét az élethez, s épen azért nem lehet semmi veszélyesebb, mintha fiatal korunkban eleven képzelő tehetséggel oly helyzetbe jövünk, mely ábrándozó hajlamunkat erősíti. — A szülőknek többsége — mert azt hiszi, hogy gyermekök csak addig igazán boldog, míg a világot nem ismeri — távolabbra akarná halasztani e pillanatot; de hasztalan. Kitünőbb egyediségeknél a gyermekséget mesterségesen meghosszabbítani nem lehet. Bármi boldogoknak érezzék magokat ártatlanságukban, eljő az idő, hol a paradicsom közepette csak az ismeret fája gerjeszti még vágyaikat. A leánynak, ha eljő ideje, nincs nagyobb szüksége, minthogy a rejtélyes világról, mely előtte fekszik, fogalmat alkosson magának; s bármit tegyünk, nem akadályoztathatjuk meg, hogy e vágynak eleget ne tegyen. Ha a világtól távol tartva nem bír tapasztalással, ábrándjaiból fogja alkotni az életnek képét, s ez a legveszélyesebb; mert a kép, melyet magunknak ifju korunkban a világról alkottunk, minden vágyaink s reményeinknek irányt ád. — Nem azon ártatlan dajkamesék veszélyesek, melyek ellen bölcs paedagogaink annyira buzgólkodnak. A gyermek azon korban, melyben még a mesés világ csodatörténetein gyönyörködik, a tárgyakat, melyeket maga körül lát, való minőségükben úgy sem ismerheti meg. Előtte minden csudálatos. A ház, melyben lakik, neki egy egész világ, gyermek-szobája egy roppant terem, s ha Gulliver történeteit nem hallotta is soha, szülői s nevelői óriások lesznek képzeletében. A felhők, melyek között a nap leáldozik, a harmatcseppek, melyek reggel a füvön csillognak, neki aranypaloták s gyémántos kerteknek látszanak, s minden, mit azáltal, hogy a mesét a gyermékszobából számkivetettük, elér-

Digitized by Google

hetünk, abban áll, hogy gyermekeinket nagy s egészen ártatlan élvezettől fosztottuk meg. Veszedelmes csak azon mese, melyet később fiatal korunkban az életről szövünk magunknak.

Az emberek többsége a gyermekek észbeli tehetségeire közönségesen ugyanazon mértéket szokta alkalmazni, mely szerint felnőtt emberekről itél. Minél közelébb áll a gyermek ismeretekben, itéleteiben s magaviseletében azokhoz, kik férfi korukat már elérték, annál kitünőbbnek tartják a gyermeket, annál több reménynyel tekintenek reá. Alig ismerek ferdébb nézetet. Igaz, hogy egész életünk csak egy hosszú fejlődés, s a férfinak legkitünőbb tulajdonai a gyermek hajlamaival függnek össze, de az összefüggés olyan, minő a virág s gyümölcs között létezik. Bizonyos gyümölcsöt csak bizonyos virágból várhatunk, de hasonlóság nincs közöttük, sőt legszebb tehetségeink néha a gyermeknél oly alakban mutatkoznak, hogy azok inkább rosz, mint jó tulajdonoknak látszanak. A leghatalmasabb ész csak a gyermek gazdag képzelő tehetségében tünik fel; a szilárdságot s kitürést, mely a férfiút egykor a legnagyobb czélok elérésére képessé teendi, csak makacsságából, a tett-erőt szilajságából, a bátorságot könyelmüségéből vehetjük észre; s épazon hajlamok s képességek, miknek összege alkotó tehetségünket képezi, a gyermeknél sokszor csak azon szenvedélyben mutatkozik, melylyel mindent, mi kezébe jő, elront. — S lehet-e hát nagyobb képtelenség, mint azoké, kik, mintha a nevelésnek csak az lenne feladata, hogy a gyermekek a háznál lehetőleg kevés alkalmatlanságot okozzanak, — a zajos elevenséget, melyben csak a gyermekben túláradó életerő nyilatkozik, elnyomni, a gazdag képzeletnek szárnyait elbénítani akarják, fáradva szüntelen, hogy növendékök csöndes és módos, józan

Digitized by Google

s megfontoló legyen, és végre, miután tiz éves korában a legjobban nevelt gyermeknek mondatott, középszerű és sokszor annál is kisebb emberré váljék. Valóban, igazságtalanok vagyunk, ha a chinaiakról, kik gyermekeik lábait fadeszkák közé szoritva, mesterségesen eltörpítik, oly megvető sajnálkozással szólunk. — Mi gyermekeink szellemi s erkölcsi nevelésénél hasonló elvek szerint járunk el, s hasonló eredménynyel, mennyiben minden gond s mesterkélés csak oda vezet, hogy nyomorékokat neveljünk. Mert hisz a mesterkélt lényből, kinek gyermekkorában nem engedeték, hogy valósággal gyermek legyen, s ki csupa józanság és életbölcseség miatt, már mikor az életbe lépett volna, nem volt valósággal ifju, minden lehet, de valóságos férfiú, ki e büszke névre érdemes lenne, bizonyosan soha.

Mindig károsan hat a gyermekre, ha kizárólag sokkal idősebbek társaságában él. Vagy nagyon alárendeltnek, vagy főszemélynek érezi magát saját körében. Az első esetben nem tanul akarni, a másikban nem tanulja magát alárendelni; s az életben mindkettő egyiránt szükséges. — Valamint a férfi minden tehetségeit csak társaságban fejtheti ki, ugy mindenek előtt társaságra van szüksége a gyermeknek is, és azt csak kortársai között találhatja fel. Idősebbek soha sem pótolhatják e hiányt, s azon fáradságnak, melylyel magokat a gyermekekkel egy színvonalra állítani akarják, eredménye többnyire csak az, hogy a gyermek, kinek valóságos gyermekek társaságára volna szüksége, valóságos férfit sem lát maga körül. — Mind ezen törekvés, (s korunk, hol csaknem több könyv iratik gyermekek, mint férfiak számára, gazdag ilyenekben) engem azon erőlködésekre emlékeztet, melyekkel mai időben annyian a népiesség után fáradnak, s büszkébbek

Digitized by Google

a parasztos kifejezésekre, melyeket nagy nehezen megtanultak, s többnyire helytelenül alkalmaznak, mint arra, hogy talán több karnak doktorai. — E népies s gyermekded előadás a mivelt olvasó közönségnek s paedagogoknak nagy élvezetet szerezhet. De a nép a tudort, s a gyermek nevelőjét, ki azon fárad, hogy vele egy színvonalra álljon, kevésbbé tiszteli, s mind a mellett nem érti jobban. Mert többnyire nem a magyarázat módjától, hanem a tárgynak minőségétől függ, hogy az érthetővé váljék. Az életben, mint a tudományban bizonyos ismeretekhez, csak bizonyos előzmények után juthatunk; s ez az ok, melyért mindig azoktól tanulunk legtöbbet, kik ismeret dolgában nálunknál csak kevéssel állnak magasabban.

Ha tisztán az észbeli tehetségek kifejtését tartjuk is szemünk előtt, a gyermeknél semmi sem pótolhatja ki hasonkoruaknak társaságát. Még nagyobb az elkülönözésnek hatása a jellem s kedély kifejlődésére. Valamint ott, hol az erdő-vágásban hasonkoru csemeték egy tömött cserjévé nőttek össze, a legtöbb ép fa fejlődik ki, s a magánosan álló fácska, bár látszólag szabadon terjesztheti ágait, minden gond s ápolás mellett ritkán tartja meg épségét: igy van a nevelésnél is; a tömött kör, mely a fejlődést látszólag akadályoztatja, szükséges hogy a törzs, mielőtt bizonyos magasságot el nem ért, s meg nem erősbödött, a szétágazástól s elgörbüléstől megótalmaztassék. A magános, gyermekkorának boldogságát csak félig ismeri, és ritkán fejlődik egészségesen.

A legnagyobb hiba, melyet nevelésnél elkövetünk, az elkényeztetés, s e hiba veszélyesebb, ha erkölcsi, mint ha csak testi tulajdonainkra hat. Miután e világ olyan, minővé Ádám büne után lett: nem jó, ha a gyermeket oly körben

Digitized by Google

neveljük, hol magát paradicsomba gondolhatja. Ki gyermekkorában csak szerető embereket látott maga körül, kinek minden kivánatát teljesíték, vagy legalább minden egyes esetben hosszasan magyarázták, miért nem teljesithető kivánata, kit, egyszóval, ugy neveltek, hogy mikor az életbe lép, ha bár semmi különös baj nem éri, sőt akkor is, ha a legkedvezőbb körülményekbe jő, — mégis csalatva érezi magát: az nem sok szerencsére számíthat. — Nem fér semmi nehezebben fejünkbe, mint a meggyőződés, hogy e világon oly emberek is élnek, kik nem szeretnek; jó, ha jókor jutunk hozzá. Bizonyos mennyiség keserüségen mindenikünk átmegy; ha a gyermeket egészen megkiméljük, annál több marad későbbre.

Azon elvek, melyeket a nevelésnél korunkban követünk, hibásak, a leghibásabbak, melyeket csak követhetnénk. — A tudomány körében, hol törekvéseinket az észbeli tehetségek minden oldalu kifejtésére és erősítésére kellene fordítanunk, minden fáradság csak oda irányoztatik, hogy a gyermek a lehető legkönnyebb szerrel, lehető legtöbb ismeretekhez jusson. Hasonlóan járunk el erkölcsi tekintetben. A tanításnál arra törekszünk, hogy a tanulás a gyermeknek nehezére ne essék; az életben arra, hogy a világért ne érje semmi kellemetlenség, mely által a gyermekben szunnyadó rosszabb hajlamok és indulatok kifejlődhetnének. Az eredmény az, hogy nagy mesterséggel oly embereket nevelünk, kiknek azon tudományhoz, melyet fáradság nélkül szerezhetünk meg, mely tulajdonkép csak az időtöltésnek egy neme, nagy kedvök van, és olyanokat, kiknek mikor az életbe lépnek, roszabb hajlamaik és indulataik kevésbbé fejlődhettek ki, — de kik ép azon tulajdonokat nélkülözik, melyekre az életben legtöbb szükségünk van: kitartást és szilárdságot. — Miután

Digitized by Google

a kört, melyben a gyermek mozogni fog, nem rendezhetjük el saját kedvünk szerint, s előre látható, hogy élete küzdelem lesz, miként a mienk is az volt: szükséges, hogy őt e küzdelemre előkészítsük; s azon tulajdonok között, melyeket nevelőink tisztán hibáknak tekintenek, vannak olyanok is, melyek az életben ép ugy szükségesek, mint erényeink; s például: a gyermek kiből minden hiuság és nagyravágyás, bölcs paedagogaink szerint kiirtatott, alázatos és engedékeny lehet, de életre való bizonyosan nem lesz; s ha talán nem árt, bizonyosan nem is sokat fog használni embertársainak.

A nevelés nem lehet az élettől különvált valami, s csak akkor felelhet meg czéljának, ha a gyermeket azon körrel, melyben élni fog, érintkezésbe hozza. — Rousseau, kit sokan nagy philosophnak tartanak, de kit én csak nagy bolondnak hiszek, mert fejében még a legokosabb gondolatok is azonnal rögeszmékké válnak: itt is mindent elzavart. A politikában előbb oly népet, oly viszonyokat gondolt ki magának, minő soha sem létezett a világon, s miután minden követ kénye szerint szép egyenlőre faragott, felrakta épületét, mely állítása szerint az államnak egyedüli természetes formája vala, ha bár mióta a világ áll, hasonlóról soha senki sem hallott. — Ily embernek, mikor a nevelésre fordítá gondolatait, csak kicsiség volt, oly viszonyokat képzelni, melyek között a nevelő egész életén át egy gyermek nevelésénél egyébbel nem foglalkodik, s a gyermekre nevelőjén kivül semmi sem hat. — Agyrém, melynek épen ellenkezője való. A gyermekre minden hat, s mentül különbözőbbek e hatások, annál inkább várhatjuk, hogy kifejlődése ferde s egyoldalu nem lesz. Az életre csak az élet által neveltetünk, s ki hiszi, hogy a gyer-

Digitized by Google

meket elvek és szabályok által életrevalóvá képezheti, egy cseppel sem józanabb annál, ki valakit szárazon úszni tanit.

Az erény Aristotelesnek állítása szerint nem egyéb, mint a kellő közép két oly tulajdonság között, melyeknek mindenike a tulságig kifejlődve, hibává válik; s ugy hiszem, hogy a nagy bölcs soha életében ennél okosabbat nem mondott. Valamint a takarékosság nem egyéb, mint kellő közép a fösvénység és pazarlás között, a vitézség közép a vakmerőség és tulvitt ildomosság között, igy van ez minden tulajdonainkkal. És ha ez áll, s nincs oly tulajdon, mely által ha azt bizonyos ponton túlviszszük, magunkat s másokat szerencsétlenné nem tehetnénk; ha az erény, melytől egész földi boldogságunk függ, nem egyéb, bizonyos mérsékletnél: akkor a nevelésnek főfeladása csak az lehet, hogy a gyermeket mindenben mértéket tartani tanítsa, s ezt túlvitt engedékenység által soha sem érhetjük el. Kinek senki sem parancsol, az bizonyosan magának sem fog tudni parancsolni. Az egész nevelési rendszer, mely szerint azt, mit a gyermeknek parancsolunk, neki előbb megmagyarázzuk, mintha csak akkor kellene engedelmeskedni, ha a követelés igazságáról s czélszerüségéről meggyőződött, valóságos képtelenség. Ki az életben kötelességeit csak hosszu okoskodás után s akkor teljesíti, ha azoknak megszegésére épen semmi okot sem talál, nem fogja teljesíteni kötelességeit; s ép azért szükséges, hogy a gyermek jókor megszokjon bizonyos dolgokat kötelességének tekinteni, hogy engedelmeskedni tanuljon okoskodás nélkül is.

Hogy a gyermek tökéletesen kifejlődjék, mindenek előtt az szükséges, hogy erős gyökeret verhessen; s vajjon

Digitized by Google

történhetik-e ez, ha épen gyermekkorában szüntelen változtatva helyzetét, minden körből kiragadtatik, még mielőtt abban teljesen meghonosodhatott volna?

Minden gyermek titkolódzó, s az ifju még inkább az, legalább idősebbek irányában. — Ha nem titkolódzó is tetteiben, ábrándjainak egész világát minden gyermek rejtett kincsként őrzi magában. Félig, mert érzi, hogy azt, mit gondolt, gyermek-társán kivül senkinek igazán megmagyarázni nem tudná; félig, mert egyes dolgok valóságán maga is kétkedik, s mintegy ösztönszerüleg fél, hogy ha azokat közli, legkedvesebb meggyőződéseitől meg fog fosztatni. A gyermek s ifju, épen azt, mi őt leginkább érdekli, s minden gondolatait elfoglalja, csak pajtásával szokta közölni.

A szülők s nevelők, midőn gyermekeik olvasmányairól itélnek, ép azon helyzetben vannak, mint a kormányok könyvvizsgálataikkal. A censor nagy figyelemmel kitöröl mindent, mi reá roszul hathatna, s miben ő veszélyes czélzásokat talál, de e czélzások olyanok, melyekről az olvasónak fogalma sincsen, s mig ezek kitöröltetnek, épen az marad meg, mi a legroszabb hatást gyakorolja. Olyanoknál, kik az életet nem ismerik, főkép gyermekeknél, mathematikai könyveken kivül, minden más veszélyes, nem azért, mert belőle gonosz, hanem mert hamis fogalmakat merítenek az életről. Könyvekben a jó emberek mindig jobbak, s szeretetre méltóbbak, a gonoszok sokkal gonoszabbak, mint őket az életben találjuk; s a legjobb nyomtatott erkölcsi kalauz mellett többnyire csak annálinkább térünk el a helyes utról, minél több

Digitized by Google

bizodalommal követtük azt. Mind ezen szép s tisztán erkölcsi történeteknek befolyása az egyesre, hasonló ahhoz, melyet Plato vagy Morus államregényei egész népek életére gyakorolnak. A szép mese mellett elfelejtjük, hogy az csak mese volt, s lehetetlen czélok után fáradva vesztegetjük el legjobb időnket. Egy nap közben, melyet az emberek körében tölténk, többet tanulunk az életről, mintha egész könyvtárakat olvasunk keresztül.

Bármi csekély azon positiv hatás, melyet a nevelés ránk gyakorol, negativ befolyása roppant, — s ha a legkövetkezetesebb bánásmód által a gyermeknek egy bizonyos irányt nem adhatunk is, azoknak befolyása, kikkel a gyermek él, csaknem mindig elégséges arra, hogy őt egy bizonyos iránytól eltérítse. Mint a fa, melyre a szomszéd fák egy oldalról árnyékot vetnek, ámbár ez árnyékon kivül növését semmi sem akadályoztatja, ezen oldalon még sem terjeszti szabadon ágait: ugy a leggyengébb, de szüntelen befolyások sokszor elegendők, hogy legszebb tehetségeink kifejlését akadályozzák.

Az élethez, — hol az, ki meleg szerelmet nem érez keblében, valamint való boldogságot nem ismer, ugy semmi valóban nagyot nem vihet véghez, — az embert csak szeretet nevelheti czélszerüen.

Digitized by Google

NÉP.

A magyar paraszt emelt fővel jár körűl a világon. Ha e népet látom, melynek annyi százados szolgaság meg nem hajtá nyakát, néha az én szivem is büszkén emelkedik, úgy látszik, mintha a nép, mely ennyi elnyomás után még emelt fővel jár, Isten által nem is teremtethetett volna másra, mint hogy szabad legyen, de ki e népet szerencsésnek hiszi, azért nem ismeri helyzetét. Nem panaszkodik, mert tudja századok óta, hogy szavának hatása nincsen, de azért kevesebbet érzi-e a terheket, melyek vállait nyomják?

Minden társaságnak megvan népszerűsége is, a zsiványbandától Rómáig; hol emberek valami czél körűl egyesülnek, ki e czélt tetteivel előmozdítja, ki az elfogadott elvek mellett leghangosabban nyilatkozik s küzd, elismerést talál társai között, tapsra, koszorúkra, diadalokra számolhat. De hát e nemességen kivül, mely gyüléstermeinket tölti, nem lakik senki e határok között? Ez éljenek felett nincs semmi, mi után nemes szívnek vágyódnia lehetne? És a nép! azon milliók, melyek hallgatva körültünk állnak, e roppant sokaság, mely jótevőinek most csak csendes fohászokban hálálhatja meg fáradalmait, de mely, ha napja eljövend, hangosan kiáltandja bajnokainak nevét: nem érdemli-e, hogy érte fáradjunk?

Digitized by Google

A szegényeknek nincs miért kételkedni az Úr kegyelmén, hisz Isten fia szegények közűl választá apostolait.

Hordozd nyugalommal keresztedet, mint üdvözítőnk.

A népnek nincs szabadsága, s pedig ki a hont vérével védelmezi, nagyobb részt érdemel kincseiből.

A nép, fokonként elvesztve befolyását, polgári jogaitól könnyen megfosztatja magát, s többnyire morgás nélkül eltűri lealázását, melynek, úgy látszik, a természet nem szabott határokat; de ha miután a népet jogaitól megfoszták, azt anyagi nélkülözésekre kényszerítik: akkor a nyomor, e nagy lázító, felzúdul ellenök, s az elnyomás lánczaival többnyire ketté szakítja a törvény kötelékeit is.

Isten a nép fiától a szívet miért tagadta volna meg?

A szív, melyre az egyesnek szenvedése hatással van, nem maradhat hidegen százezerek kínainak szemléletére.

A népben a hitnek oly gazdag kincse van, melyet annyi istentelenség sem meríthete ki.

Hogy vásár után, hol egynek örömre, másnak búsulásra elég oka lehet, az egyik örömében, a másik bújában egy pohár borral többet hajt fel: szintoly természetes, mint az, hogy a hol többen egy-egy pohárral többet hajtottak fel, néha egy kis emberséges verekedés is támad. A ki valaha

Digitized by Google

alföldi vásáron volt, tudja, hogy a sátrak közt sok mindenféle módon mulatnak. Itt egy czigány előtt tíz pár tánczol és kurjongat; ott egy egész banda muzsikál egynek, s ez is búsan vigad, magyar ember módjára, s lehajtott fővel az asztalt veri, míg a klarinétos bármint erőlködjék, sem fujhatja oly keservesen, mint a hogy ő sohajtozik. Néhol egy leányért három legény vetélkedik, s a szomszéd sátorban három leány sem tud egy legényre szert tenni; mig a laczikonyhák előtt egyenként vagy kisebb társaságokban idősebb férfiak ülnek vagy álldogálnak s ízletes falatjaikat nyelik, mosolygással nézve a bohó világot, mely közé talán most is szivesen vegyülnének. Ki nem látta mind ezt, s ki bámulhatja: ha János vagy András gazda most, miután három óra hosszat egyre énekelt, csak rekedt hangon folytatja dalát, vagy hogy a czigány zene, melynek hangszerei reggel szép harmoniában jártak együtt, délután csaknem úgy hangzott, mintha brugó és hegedű összevésztek volna a czimbalommal, és a trombita minden harsogásával sem tudná őket kibékíteni egymással.

Szegény embernek mi köze van a világ dolgaihoz? s mégis, ha királyt koronáznak, ha földesurának fia születik, vagy leányát kiházasítják, ő rivalg örömében leghangosabban; ha csatázni kell, ő ontja vérét s maga sem tudja miért? Mert az embernek örülni s verekedni kell. Ha magának nincs rá oka, kölcsön veszi mástól, s mégis verekedik, s mégis örül.

Ha még most is katona nemzetnek neveztetünk, 1514-ben a magyar csakugyan az volt még. A közönséges hadviselés nemességünket illeté, de a törököktől szüntelen fenyegető veszély, s az egyes nemesek között létező viszongások,

Digitized by Google

melyeknél minden földesúr parasztjait használá, nem engedék, hogy a katonai szellem népünk bármely osztálya között kivesszen. A magyar paraszt, csak ha ekével kelle a mezőn megjelenni, vádoltathatott tunyasággal; ha fegyveres megjelenése kivántatott, nem volt nála serényebb. Ma német, holnap török ellen, — ez volt a váltógazdaság, melyet földmivelőink századokon át legszivesebben űztek. S csaták emléke volt majdnem az egyetlen tárgy, melylyel a parasztkunyhóban, mint uri termekben, a hosszú téli esték unalma elűzetett.

A székely hegyek csak a napsugároktól pirulnak, nem a népek gyávasága miatt.

A törvény sanyarú a föld népe iránt, s mégis mind az, mit ez ró reá, csak legkisebb része szenvedéseinek.

Mint nagy anyagi erővel bíró emberek, úgy a nép is szivesen gyakorolja hatalmát; vannak pillanatok, midőn mintegy szükségét érzi, hogy valamit széttörjön kezei között.

Nehéz pillanatokban, mint egyesek úgy a nép is nem választja, hanem vezetőjének azt fogadja, ki e szerep elvállalására elég bátorsággal bír.

Ne feledjük, hogy azok, kiket a gonosz, a tiltott gyümölcs leszakítására ösztönöz, és kiknek, ha tanácsát követik, a világ minden tudományát és hatalmát igéri, talán éhesek is, és hogy nem annyira fényes vágyak, mint a jelen szükségei által ragadtatnak el. Ismerem a népet, nagyobb része jámbor és szelid. De ugyanazon csepp, mely reggel mint harmat füg-

Digitized by Google

gött a virágon, este talán mint vészfelleg száll körül, és ha a fergeteg kidühöngte magát, ismét mint tiszta csepp ragyoghat valami fűszálon. A nép mindig érdemes reá, hogy egyesek magokat érte feláldozzák, érdemes már azért is, mert ő szintén annyiszor áldozza fel magát, s annyiszor áldoztatik fel egyeseknek.

A gazda ember szereti vagyonát, de utolsó fillérét megosztaná mással; nem is a jövedelem az minek örül. Uraknak arról fogalmuk sincs. Ők a pénzre néznek, melyet földjük behozott, nem mivelik maguk, nem ismerik, s azért nem is bírják igazán. Nekik a föld olyan, mint pénzök, vagy házaik, vagy egyéb birtokuk; más az annak, ki a földön lakik, ki azt maga miveli éveken át; az ily ember nemcsak a haszonért, hanem önmagáért is szereti a földet, mert neki szentelte életének nagyobb részét, mert saját homloka izzadságában szántotta fel, maga vetette el, mert maga aratja le. A paraszt ember földjén nemcsak a termést látja, de a hová fordul, egy-egy emléket, egy-egy reményt, s azért számtalan örömöt is, melyről az úrnak fogalma sincs. S így a hová csak néz, valami szép, valami kedves jut eszébe; mintha minden fa és bokor egy régi barát volna, ki a multra emlékeztet, és sok szép órát igér.

A nép nem érzelgős. Kemény élethez szokva, keményen bánik saját gyermekével is.

Ha elég asszony van a városban, ki, ha rá nézünk, vagy beszélni halljuk, angyalnak látszik, s pedig nem az: miért ne legyen falun itt-amott egy olyan, ki nem néz ki s nem beszél angyalok módjára, de azért mégis az?

Digitized by Google

Városi ember, ha évekig fáradozott, hogy magának pénzt, befolyást, szóval tekintélyes állást szerezzen, s végre nagy nehezen czélját érte, a világért sem mondaná meg senkinek, mit tart magáról; tiltakozik, ha befolyásáról szólnak, s ha pénzét említik, a rosz időket szidja. Városban alig találkozik ezer ember közt egy, ki magát szerencsésnek vallaná; mindenik felpiperézi magát fájdalmával, csalódásaival, mintha dicsőségére szolgálna, hogy a legkisebb érintésre feljajdul, s igen sokszor megcsalatta magát. A falusi ember tudja, hogy a kinek termése mindig legroszabb a határon, nem is jó gazda: s azért mindenki abban keresi vagyona egyik s talán legfőbb élvezetét, ha azzal a maga idején kérkedhetik is.

Jól jár, ki oly feleséget kap, ki dolgozni is tud, szeretni is.

A szegény mind egyforma. Szabadon választ szive szerint, s nem kérdi senki, hogy a falu melyik végéről hozza feleségét.

Nézd csak ott a szőlőt, milyen sötét a sövény, s a fák is milyen szárazon állnak, mintha csak arra valók lennének, hogy kivágják, és mégis pár hónap mulva mind kizöldül és virágozik. Minden fának megvan tele, de megvan tavasza is; miért ne lenne nekünk?

Azon lágyságot, azon akarat nélküli hozzánk simulást, mely az asszonyiasság nevezete alatt felsőbb osztályok hölgyeinél oly ellenállhatlannak tartatik, a népnek test s lélekben erős leányában ne keresse senki. Szivét keményebb anyagból alkotá a természet. Ha férjét veszély környezé, a helyett

Digitized by Google

hogy remegne, ő vele osztja veszélyeit; ha szenvedőt lát, ő nem sír, de segít; ő nem halványúl, nem ájul el a seb előtt, hanem bekötözi; nem sóhajtoz, hanem dolgozik gyermekeiért.

A nép könnyen válik meg életétől, hol napi bére vajmi sokszor nem éri föl a fáradságot, melylyel érte szolgált.

Valamint müveltebb ember, kinek a természet szivet adott, honából kitiltva, soha megelégedettnek nem érezheti magát, s ha a szerencse rá halmozá minden adományát, az idegenek között mindig magánosnak s elhagyottnak érzi magát: úgy ragaszkodnak a nép szegényebb osztályai nemcsak hazájukhoz, de születésök helyéhez. Életök szűkebb körökben foly, s az összes hazának eszméje tőlök közönségesen távolabb fekszik, hogysem azt tisztán felfogni képesek volnának. Az utolsó paraszt szereti hazáját, szereti, mint oly valamit, mit teljesen megfogni s értelmezni nem tudunk, de minek nagysága előtt meghajlunk, s mi iránt magunkat háladatossággal lekötve érezzük, szeretni lehet, — hasonló szeretettel ahhoz, melylyel az ember Isten iránt viseltetik; de a szegény embernek valóságos hazája, az, melyet, ha tőle megfosztatott, szivének semmi nem pótolhat ki.

Isten örökké igazságos, előtte nincs különbség szegények s gazdagok, gyengék s hatalmasok között, ő látja a sziveket.

Digitized by Google

SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG.

Egyenlőknek születünk; Isten e szép földet mindenki hasznára teremté: történjék az ur akarata itt a földön is.

Ha téli vihar a havat, mely a földön fekszik, elseperte: a langyos mező azért még nem virul; a földnek meleg kell, hogy termékenynyé váljék; s ha minden lánczok szétörettek, minden teher lehányatott, mégis mindaddig, mig oly valamit nem találhatánk fel, mi valamennyi keblet melegen áthatva, önössége jégkérgét felolvaszsza: az emberi nem nyomorult fog maradni. Nem elég, ha törvénykönyveinkből a százados igazságtalanságok nyomai kitörültettek, s ha mindenik rendelése emberszerető szellemben készült: szükséges, hogy az emberek váljanak igazságosakká, máskülönben egyéb formák alatt mindig szenvedni fog a világ.

Isten képmására teremté az embert .... miként legyen, hogy a világból, mely fölött az ember uralkodik, az isteni igazság örökre kizárva maradjon.

Vesd le magadról a lealázó lánczokat, miket eddig viseltél; hadd el a szolgaság földjét!

Digitized by Google

Egy uj kor küszöbén állunk; az igazságtalanság kelyhe csordultig telve van, s az emberi nem le fogja rázni százados lánczait.

Az anyagi szabadság, melyért a nép fegyverhez fogott, mind addig el nem érethetik, mig szellemi szabadsága ki nem vívatott.

A harcz, melyért annyi ember ontá vérét, nem reménytelen. A halottnak arczán meglátszik a végső gondolat, melylyel az élettől megvált; s hol ezerek a szabadságért küzdve vesztek el, a hatalmas eszme, mely kebleiket végső pillanatig áthatá, nem tünhet el sirjaik fölött. A szabadság küzdelme hosszu, de győzelme biztos.

Épen fölgerjedés pillanataiban szükséges a szilárdság; ki vészek között csak egy perczig enged, megdöntetik.

Az igazság diadalát nem vad erőszak fogja kivívni. A nép szabaddá nem válhatik, mig azt lelki sötétség fogja körül.

Vannak a népek életében pillanatok, midőn egy szó látszólag csudákat mivel; ha az érzelem, mely ezerekben élt, egy által kimondatik, ha a fájdalom közben, melyet százados elnyomás a nép keblében felgyujtott, szomoru panasz helyett valaki végre a szabadság vagy bosszu nagy szavát mondá ki: a gyenge hang teremtő szózattá válik. Mint az első napsugár, melynek érintése alatt az egész vidék uj világításban tünik fel; mint szikra sokáig felgyujtott gyúanyag közé, mint a vész első csapásai, melyek a tengert megingaták: ugy világít, ugy gyújt, ugy ráz fel egy szó egész nemzeteket.

Digitized by Google

A gyűlölségnek rég megérett gyümölcsei a látszólag gyenge érintés alatt lehullanak, s mit a könnyű esti szél magával elragad, minek anyagi hatása száz lépésre alig terjed, a kis emberi szózat magokat hint el, miknek gyökereit századok nem fogják kiirtani.

Csak vétessenek le a terhek, mik a nép vállait igazságtalanul nyomják, s e hon virulni fog, s áldott földünk boldog embereknek leend tanyája.

Midőn Isten ember-elődeinket paradicsomából elűzé: „homlokotok izzadságával fogjátok keresni mindennapi kenyereteket," ezt mondá nekik; de nem azt: hogy szolgái lesznek egyik a másiknak, s hogy kenyérért áruba fogják bocsátani meggyőződésöket. Jézus a jeruzsalemi templomból kiűzte a kereskedőket; Istenház az emberi kebel is; az, mit itt hordunk, nem arra való, hogy vele kereskedést űzzünk.

Eljött a nap, midőn a természetelleni különbség, mely embert embertől elválasztott, meg fog szűnni; kiket szeretet összevezetett, azokat üres név s haszontalan czímek nem fogják többé elválasztani egymástól.

Az úrnak népe elég ideig türt; de a gonosznak mérlege telve van.

Isten erőt s türelmet ada nekünk, s mi elviseltük terhünket nyugodtan s ellenmondás nélkül; mi türtünk, menynyit soha ember nem tűrt még; de midőn türelmünk elfogyott, s éghez emelve kezeinket, irgalomért könyörögtünk:

Digitized by Google

nem adá-e Isten maga e fegyvereket kezeinkbe, hogy kiirtsuk a gazt, mely Istennek szép embervetését eddig elnyomá?

Azt hiszed-e, mert az Isteni igazság rejtélyes utait gyenge emberi eszeddel felfogni nem vagy képes, ez igazság nem létezik?.... s mert a gonosznak utai simáknak látszanak, s a jobb ember ezer nehézségekkel küzd; mert annak láthatára derült, s ezét sokszor homály fogja körül, — mert az aljasságot sokszor dicsőség, az erényt rágalom várja az emberek között — te az örök igazságon kétkedel? — Várd be a jövőt, s látni fogod, hogy e sima ut a bűnöst csak vesztéhez vezeti, — hogy a dicsőség csak azért emelé fel fejét pillanatra, hogy annál inkább érzeni tanulja a szégyent, mely reá később vár. — Várd be a jövőt s az meg fog boszúlni elleneid fölött. A legigazságosabb ügy, a legjobb ember legyőzethetik az élet küzdelmei között; de kik azt legyőzék, nem fogják élvezni diadalukat.

Megengedem, hogy azok, kik most a szabadság elveit leginkább hangoztatják, nem komolyak szándékukban; de vajjon a szó, melyet kimondanak, nem győz-e meg ezereket mind a mellett?.... s ha a kő akaratunk nélkül, sőt ellene indult is meg, nem fog-e azért mégis oda gördűlni, hová azt természetes sulya vonja, elragadva mindent, mi neki ellentállni akarna?.... Igen, szebb napok közelgenek, s én látni reménylem az időt, hol jelen állapotunk, egy nehéz álomként elvonulva, majdnem hihetetlennek látszandik még azok előtt is, kik egész éltöket benne tölték.

VÉGE.

Digitized by Google

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	V.
Báró Eötvös J. életrajza	IX.
Gondolatgyöngyök.	
Vágyam	3
Jutalmunk	3
Alkonyunk	3
Életünk. I. II.	4
Vigasz I. II.	4
Életünk nehézségei	5
Előítéletek	6
Érzéketlenség	6
Boldogság	6
Lemondás	7
Javak	7
Hiúság. I. II.	7
Szerelem. I. II.	8
Szív és ész	8
Türelem	9
Önismeret	9
Szépség	9
Élet nyomorusága	10
Tapasztalások. I. II.	10
Társaság	11
Önzés	11
Önzés büntetése	12
Szegénység	12
Fiatalság	13
Gyermekek	13
Nevelés. I.—V.	13
Kitünö emberek. I.—VIII.	15
Nagyság. I. II.	17
Népszerüség	18
Szabályok. I.—VI.	18
Észrevételek. I.—XVI.	20
Novella	25
Egy gazdasszony levelei.	
Első levél	93
Második levél	97
Harmadik levél	102
Negyedik levél	108
Ötödik levél	116
Hatodik levél	124
Hetedik levél	130
Nyolczadik levél	136
Kilenczedik levél	140
Tizedik levél	149
Tizenegyedik levél	156
Tizenkettedik levél	161
Tizenharmadik levél	166
Tizennegyedik levél	172
Tizenötödik levél	177
Tizenhatodik levél	181
Tizenhetedik levél	186
Tizennyolczadik levél	195
Különféle alkalmi iratok.	
Magyar gazdasszonyok 1863	205
Magyar gazdasszonyok egyesülete 1863	209
Hazai festészetünk s muzeumunk érdekében. 1863.	212
Az év utolsó napján. 1863.	215
Ujévre. 1864.	216
Ujévre. 1865.	218
Levél Heckenast Gusztávhoz, az „Anyák hetilapja“ kiadójához	222
Gyöngysorok.	
Isten	226
Haza	233
Természet	243
Árny és felhö	271
Lélektan	299
Ábránd	435
Szerelem	449
A nő hivatása	462
Nevelés	476
Nép	492
Szabadság, egyenlöség	499

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

895.2Eo781
05

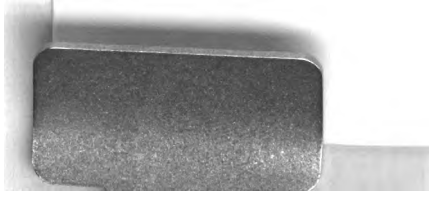

Digitized by Google

MAY 1 1 196

Digitized by Google